

Bibliothèque numérique

medic@

**Aristote / Velcurio, Joannes. Ioannis
Velcurionis Commentariorum libri IIII.
in universam Aristotelis Physicen:
nunc recens summa fide exactaque
diligentia castigati & excusi**

*Lugduni : apud Theobaldum Paganum, 1558.
Cote : 39949*

BRU Sante
416 01

39949

IOANNIS
VELCVRIONIS
COMMENTARIORVM
LIBRI IIII.

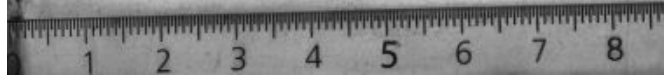
*In uniuersam Aristotelis Physicen:
nunc recens summa fide exactaque di-
ligentia castigati & excusi.*

Rerum præterea & vocum memorabilium
plenissimus Index præfixus.

LVGDVNI,
APVD THEOBALDVM
PAGANVM,

1558.
Ex libris Petri Cadot

AD LECTOREM
MATTHIAS
ILLYRICVS.

Παντοκράτωρ θανάτοιο βίη τεχνύμονα τῆς δε
 βίβλου ἀκύνμορον συγκατέμαρψε λίλυ,
 Πολλ' ὄγε προσκαταθεῖς, καίτοι μαλὰ πολλὰ λεινάς,
 Πάθηα τὰ τῆς φύσεως μέλλ' ἐρίδηλα λιπέει.
 Πολλὰ δὲ τῶν ἄλλων ξυνετὸς ἀσθελάσματα τεχνῶν
 Ευδοχίμως ἡμῖν ἠθέλεν ἐκτελέσαι.
 Ἀλλὰ τὰ σφ' ἐκπονέονθ' ἡμῖν φθονέσσα καθεῖλε,
 Καρπαλίμως ὄλοῦν μοῖρ' ἐφιῖσα νόσον
 Τῶ κερ ἐπέηα σχεδὸν κέινθ κατὰ πάντα λείλειπαι
 Ημίλειπῃ, ἀσθελεῖς ὅ τ' ἐυχρόντα πλέω.
 Ὡς γε καὶ ἐν πολλοῖς, φυσικῶν περὶ ἐπλεῖο ταῦτα
 Τῆς νεάτης αὐτῆ προσκατέοντα χερὸς.
 Ἀλλὰ φιλοσθένδοις μὲδ' ὦδ' ἀτέλες ἀπερ ἐμπης
 Ἐσεται ἀδαιῖ, ὅτ' ἀνόνητά ποτε,
 Νῦν γε μάλιγα, χερὸς τοῖον λελαχόντα τελέργον
 Πολλὰ κατορθώσης, πάλλα δὲ προσδεμύνης.

A. I. O. T. 1. 1. 1.

R E V E R E N D O I N
C H R I S T O P A T R I,
E T D O M I N O, V L R I C O
A b b a t i A l p e r b a c h e n s i, & c.
S e b a l d u s H a u u e n r e u t e u s
N o r i c u s S. P. D.

V M decreuisset Typographus noster, homo bonus atq; industrius; excudere Commentariū Physices doctissimi quondā & optimi uiri Ioannis Velcurionis, Reuerende pater, à me flagitauit, ut sibi ea in re adiumento essem. Quod & si multis nominibus difficile mihi fuit & graue. Nam inter plurima alia, que me ab hoc labore suscipiendo deterrebant, uel hoc præcipuum erat, quòd recordabar, ipsum autorem, dum superstes adhuc esset, nullis precibus eò perduci potuisse, ut edi has suas lucubrationes pateretur, propter nullam aliam causam, quàm quia non essent ab ipso diligentius recognita atque emendate. Videbatur igitur illiberale, alienam rem inuito domino publicando quasi atrectare. Tamen cum instandi & urgendi nullum finem faceret Chalcographus, crebròq; obiiceret utilitatem, que ad omnes studiosos inde posset redire, cui iuuandæ & pro uiribus augendæ cū mihi persuaserim oēs meos conatus debere noctes diēsque esse paratos, passus sum tandem uincere me preces illius. Quia enim defuncto iam Autore, nulla alia ratione tam utilis libellus in studiosorū manus peruerturus esse uidebatur: quo tamē maximo suo incōmodo essent carituri, potius publici omnium studiosorū commodi, quàm priuati Autoris iudicij hab

EPISTOLA

cij habendam rationem duxi. Ac mouit me laudatissimi principis Augusti Caesaris exemplum, qui doctissimi Poëtae Virgilij poemata, quæ ille cremare testamento iusserat, cōseruanda putauit: plus referre arbitratus, extare memoriam sempiternam Romani imperij originis à tanto Poëta descriptæ, quàm supremæ uolūtatis religionem publicis etiam legibus sacrosanctam, non uiolare. Ait enim,

Frangatur potius legum ueneranda potestas,
Quàm tot congestos noctesq; diesq; labores
Hauserit una dies, &c.

Nos similiter maluimus à uoluntate Autoris discedere, quàm tãto bono studiosos fraudare. Collatis itaq; quotquot habere potuimus exemplaribus, scripta illa, & bonitate & utilitate præstantia, ut, quàm fieri potuit, emendatissimè in lucem prodiret curauimus. Tibi uerò R. P. potissimum dedicare hanc alieni operis editionem uolui: quia excellens tua bonarum artium doctrina, & singularis optimorum Autorum conquirendorum ac cognoscendorum auiditas, apud nos frequenter esset celebrata. Quare dubitare non potui, quin hunc libellum, qui præcipue Philosophiæ partis, cuius fines tam late patent, ut ad omnes ingenuarum artium professiones rectè pernoscendas necessariò requiratur, compendium & summam quandam continet: pro iudicij tui acrimonia, dignum esses iudicaturus, cui in bibliotheca tua (quam omnis generis clarissimorum scriptorum uoluminibus refertam instituisse diceris) inter alios bonos Autores locum tribueres. Etsi autem nouus est Autor, tamen tanto iudicio & tanta diligentia omnia sunt conscripta, ut nulli ueterum, in hoc genere, iure postponendus esse uideatur. Nam alij quidem nonnulli summam laudem esse iudicant, per se tenuia & subtilia pleraque, suis argutiis, & minima ex

ma exquisitione ac infinita elimatione, abducere ab intelligentia & cognitione cōmuni, ut studio hoc immodicæ sapientiæ nō modò comminui illa, sed planè euanescere sepe soleant, utque in hoc operam ipsi dare sibi que gloriosum fore putare uideantur, si non absq; singulari attentione, & maximo labore, uel à paucissimis perspicere possint inuēta et tradita sua. At hic noster contrā summopere studendū sibi putauit, ut subtilissima quæque commoda oratione ueluti crassecerent, fierentq; tractatione magis grandia & conspicua. In hoc enim commentario, ea, quæ ab Aristotele, atq; aliis ita traduntur, ut propter rerum tenuitatē, orationisq; obscuritatem, à paucis certè, rectè percipiuntur, sic illustrauit, ut iam pueris quoq; intellectu difficilia futura non sint. Quare meritò in eorum numero est habendus,

- Qui uitam excoluere per artes,

Quique sui memores alios fecere merendo.

Nam præter optimarum rerum atque artium uariam & multiplicem cognitionem, præstantissimum in eo fuit ingenium, acerrimum iudicium, ueritatis singularis amor, incredibilis φιλοπονία, summa diligentia, summa fides, nulla arrogantia, nulla superbia, nullus fastus. Ac nihil quicquam in eo desiderari potuisse uidetur, quod ad optimum quemq; artificem requiri soleat. Ne quis autem fortè hoc me abundantia quadam amoris erga ipsum (quam sanè in me esse haud eo inficias: nam Vuittembergæ præceptor meus fuit) dicere arbitretur, possim optimorum & doctissimorum uirorum testimoniis pluribus, ad ea quæ commemorauit, probanda, uti. Non enim neque ab ætate nostra remota memoria, neq; eruditis obscura fuit doctrina illius, sed facere hoc mihi necesse esse nō putauit, τὸ δὲ πρῶτον, ut Comicus ait, φανερόν ἐστιν, αὐτὸ βολῶ. Tametsi uerò ab ipso nulla, ab aliis

* 3 non

EPIST. DEDICATO.

non multa eius scripta sint edita: fuit enim insignis popularis aure neglector, atq; cōtēptor, adeò ut nihil aliud, quam ambitio in eo desideranda fuisse uideatur. Si enim innotescere Mundo studuisset, plus ab eo haberemus traditionū atq; explicationum optimarum rerum atque artium. Tamen ex his, que nūc extāt, facile potest iudicari de singulari hominis & ingenio, & doctrina, & fide atq; integritate, deq; aliis que superius recensui. Accipe igitur R. P. æquo animo librum optimi Autoris à nobis munus, de alienis quidem opibus promptū, nostri tamen laboris atque diligentie nō penitus expers: ac studia, ita ut facis, amare, fouere, ornare & promouere perge. Vale, Tubingæ. Cal. Septembris. anno à Christo nato millesimo quingentesimo tricesimo primo.
mono
no.

IOANNI VELCV-
 RIONI AMICO ET FA-
 MILIARI S. IN SA-
 XONIBVS MOR-
 TVO.

*Nunc tua Saxonicus defuncti corporis Albis
 Candida præteriens mcenia, busta uidet.
 Tè que meos etiam non postremum inter amicos
 Abstulit heu seu Parca maligna manu:
 Atque usum iunctæ tecum Velcurio, & illa
 Vincula morte tua soluit amicitie.
 Que tamen aeterno mansura est tempore, nec nos
 Hancque simul poterit perdere longa dies.
 Nanque sua amborum hæc etiam post fata superstes,
 Hec & in ore bone posteritatis erit.
 Que te iam merita Velcurio laude celebrat,
 Quoque tuum debet nomen honore colit.
 Inter ego & memori facio tibi iusta dolore,
 Spè que bonæ similis prosperitatis alor.
 Quod superest, placida compositus pace quiesce,
 Exanimique leui membra tegantur humo:
 Dum reuocet non dolenda te ad gaudia lucis
 Ad que sui regni munera læta, Deus.*

* 4

P R A E F A T I O

A V T O R I S.

Vtilitates
Phyl.

O N G A quidem praefatione, qua affectatè
 commendem Physicæ opus, minime me
 nunc uti debere certis de causis existimo.
 Nam si uerum est quod uulgò dicitur:
 Probæ merci emptorem facîle reperiri: si
 etiam solidè bona, non ualde indigent aliena & accurata
 commendatione, ad probos ac doctos præcipuè, quid attinet
 tempus hîc diutius & operam terere præconis otiosis?
 Etenim uel mediocriter periti facîlinè sentiunt, quàm sit ¹
 Physicæ scientiæ necessarius usus: non tantum ad Medicam
 professionem, ut perperam nonnulli putant: sed etiam ad ²
 intelligenda Poëtarum, Philosophorû, atque aliorum eius
 generis Autorum scripta, qualia sine aliquanta rerum na-
 turalium scientia non ab ullo percipientur, quantumlibet
 in aliis erudito. Quin & quod attinet ad Theologiam so- ³
 lidiorè, quid quæso efficiet aliquis in D. Augustini, Am-
 brosi, Basilij, & similium ueterum Theologorum lectione,
 qui non probè degustarit & imbiberit naturæ fontes, ut
 amœnissimos ita & saluberrimos? Et nemo sanus tam est ⁴
 sacræ scripturæ negligens & imperitus, ut arbitror, quin
 uideat in ipsis quoque Bibliis sacris plurima esse, quæ na-
 turæ cognitionem planè desiderent, si modò quis ea certò
 cognoscere & intelligere uelit. Vbi enim disputationes
 incidunt de fato, de rerum, causarum, effectuumq; neces-
 sitate &

P R A E F A T I O.

tate & consequentia, de libero arbitrio, de fortuna, de anima & natura, utriusque hominis, isti Physices imperiti, magis sunt muti, quam pisces & ranae scriphiae, à qua talium rerum notitia omnino est petenda. Taceo interim quomodo ex creaturis & effectis naturae, ad aliquantam creatoris Dei cognitionem perueniamus, ut Psalmista sepius testatur, ubi beneficentiam & sollicitam Dei curam sedulitatemque in rebus naturalibus describit: sicut & alij Prophetae haud raro faciunt. etenim ut sacrae literae plurima sumunt ex politica scientia, permittentes illi sua praecepta & iura, qualia certe sine Philosophia morali per omnia nequeunt intelligi. Ita quoque ex Physicis plurima illae mutuuntur, nemini assequenda, praeterquam ei, qui teneat scientiam Physicam, & in ea sit mediocriter peritus. Quae ergo est ista socordia, uel potius uesania & imprudentia, nolle discere & pernoscere Physica, quae non tantum iucunda & utilia, uerum adeo necessaria sunt, ad Medicinam, ad Mathematicam, ad literas humaniores, denique ad Theologiam quoque solidam? Quin & iure periti, qui maxime se à Physica immunes esse opinantur & alienos: tamē ex hac scientia multa accipiunt, usumque sibi uendicant, ubi de principijs cognitionis & actionum, hoc est de legibus naturae, de iure naturali, de hominis communi iudicio, de causis effectisque rerum politicarum sepius disputant, praesertim recentiores, qui cum in scholis docendo, tum agendo in foro se exercere, ad quorum libros, & testimonia ego hic prouoco. Verum haec mediocriter eruditus iuuenibus dixisse satis est, qui uel sua industria uident me sibi non facere succum, neque inanem obtendere speciem, sed ueros colores exhibere, atque uera adeo dicere. At imperitis nihil potest satis facere, quia nullius ne minime quidem artis usum uidere potest ullus, nisi praecipis,

* s ptis,

PRAEFATIO AVTORIS.

Simile. *ptis, & experientia denique adiutus, qua carent imperiti. Sicut enim ab arbore nemo suauem, & mitem decerpit fructum, nisi hic Solis, & temporis beneficio maturuerit: ita nullius artis usum & fructum quisquam degustat, nisi eius animus discendo exercendoque emollitus maturuerit, & per experientiam suae artis materiam subegerit atque decoxerit. Quare nemini sit mirum, si plerisque haec dicta erunt non satis credibilia, uel suspicantibus sibi imposturam fieri, uel nondum eò prouectis, ut talia intellegant. Veruntamen haec praefari libuit simplicissimè, ut admonerem tantum aliquos, ne hanc nostram operam, &*

Hostes bonarum artium qui sint. *Physicae scientiam iudicarent superuacuum, nec satis utilem esse. Nam ferè non damnantur artes, nisi uel ab Imperitis, uel à fastidiosis, qui nescio quo malo affectu oderunt eas, priusquam pernouerint, aut parum grati, & impij quoque sunt in eas artes, quibus adhiberi debebant, & addici, adeò uerè dicitur, Quod scientia non habet inimicum, nisi ignorantem. Ceterum de mea diligentia & fide in hoc Commentario Physico, pro meo iuuenumque captu ac uiribus, ad praescriptam normam Aristotelis & Peripateticorum absolucendo, cum bona fortuna, & propitia Dei uoluntate, non est quod plus pollicear aut promittam, quam me dare uelle summam operam, & conari manibus animoque per omnia, ut huius auditionis neminem studiosum & sedulum iure poeniteat. Quod si ab omnibus non impetrauero, tamen in hoc instituto sic pergam, ut conscius meae bonae uoluntatis & diligentiae, me hic culpa reprehensionisque iustae uacare gaudeam.*

INDEX RERVM ET

SENTENTIARVM IN SI-

GNIVM IN HOSCE IIII.

libros Commentariorum

Physicorum.

**

A

Cademicorum ē=	Actio quando desinat.	cod.
πολη refelli=	Actio quid.	177
tur. fol. 167	Actio uoluntaria.	402
Accidens in cor=	Actionis acceptiones.	177
pore nullum pars est cor=	Actus, cuius impotentia natu=	
poris natu.	ralis est, nullo modo est res	
165	uoluntaria.	402
Accidentia duplicita. eodem	Actum perfectum & imper=	
114	fectum quibus uerbis Gram	
Actiones humane tripli. 402	matici significant.	92
Actio & passio unde. 206	Actus perfectus & imperfe=	
Actiones & passiones sunt singu=	ctus.	92
lariū, nō uniuersalium. 98	Actuum plurium potentia li=	
Actiones infantium, fatuorum,	cet sint naturales : tamen	
brutorum, & plantarum	actus ipsi in homine sunt	
ad quod genus rerum per=	uoluntarij.	402
tineant. 74. & 75	Actus primus duplex.	92
Actio inuoluntaria. 402	Actus primus & secundus.	
Actio mista. eodem	92	
Actuum piarum aut impia=	Actus primus quid.	306
rum causa efficiens. 403	Actus secundus.	eodem
Actuum proprietates. 179	Actus significata.	92

Aēr

I N D E X.

Aër an humidissimus.	155	Agens duplex.	178
Aër an calidus & humi.	154	Agere, quid.	335
Aër cur humidior, quàm aqua.	158	Agriculturæ laus.	272. & 273
Aëris effectus in mistis.	155	ἀγλα.	221
Aëris etymologia & Synonyma.	153	αἰσθητικὴν uirtus animæ.	407
Aër an calidiss.	155	Albertus operose disputat de alteratione.	171
Aëris lenitas probatur.	154	Alimentum quid.	302
Aër quid.	153	Alterari quid.	300
Aëris regiones tres, earumque temperatura.	154	Alteratio à generatione quid differat.	172
Aes quid.	263	Alteratio an compositio.	207
Aestus.	144	Alteratio duplex.	171
Aestus quid.	154	Alterationis causa efficiens eodem	
Aeternitas quid.	120	Alteratio propria quæ.	eod.
Aether.	130	Alumen quid.	265
Aeuum quid.	120	Amicitia Empedocli quid significet.	313
Affectus bonus.	390	Angelus quomodo in loco.	113
Affectuū cause efficien.	356	Anima propriè quomodo accipitur	311
Affectus cur motus animæ.	95	Anima an sit.	304
Affectus mali, non cum bonis soliam, sed inter se quoque pugnant.	391	Animæ an ex traduce propagentur.	405. & 406
Affectus malus.	390	Anima bruti.	315
Affectuū quatuor genera.	355	Anima corporea & mortalis.	311
Affectus quid.	389	Anima cur actus.	305
Affectus quinq; diuision.	eod.	Anima cur actus, &c.	306
Affectus synonyma.	eodem	Anima	
Agens ad causam efficientem refertur.	179		

I N D E X.

Anima cur actus corporis or= ganici. eodem	412	curei atque impij non crea dunt.	412
Anima cur actus corporis uitam habentis potentia. 308		Animæ immortalitas ex Ari= stotelis uerbis probari ne= quit. eodem	
Anima cur actus primus. 305. & 307		Animæ immortalitatem Philo= sophos probare, &c. eod.	
Anima cur actus substantialis. 309		Animæ immortalitatem sacræ literis docentibus creden= dum. eodem	
Anima cur corporis naturalis sit actus. 306		Animæ mors prima & secun= da, secundum Platonem. 410. & 411	
Animæ definit. quales. 304		Animæ rationalis duæ prima= riæ partes. 354	
Animæ ei usq; partium inquisi= tionis ordo. 317		Animæ sensitiuæ organum. 326	
Anima ei usq; sciētia, ad quæ nā corpora, &c. 303		Animæ sensitiuæ partitio. 256	
Animæ & corpori communes operationes. eodem		Animæ sensitiuæ obiectum. eodem	
Animæ etymologia. 304		Animæ species uel partes tres. 314	
Animæ excellentia. 407		Animæ species ut numeri se ha bent. 315	
Animæ humane ortus, & in corpora ingressus, secundū Platonicos. 404		Animæ uegetatiuæ et sensitiuæ ortus. 46	
Animæ humane origo, secun= dum D. Augustinū & Hie= ronymum. 405		Animæ uegetatiuæ obiectum & organum. 320	
Anima embrionis secundum Ecclesiasticos. 406		Animæ uegetatiuæ tres opera= tiones. eodem	
Anima embrionis secundum Medicos. eodem			
Animæ immortalitatem Epi=			Ani

I N D E X.

Animæ uirtutes sedecim secundum Platonicos & Peripateticos.	407	Animam compositam ex elementis qui putarint.	312
Animæ unde orientantur.	404	Anima motiua in corporibus inanimatis an sit.	316
Anima Hermothæi Clazomenij extra corpus errauit, ac inde in corpus rediit.	318	Anima motiua quid sit.	317
Anima hominis.	315	In anima nature ordo. eodem	
Anima incorporea.	311	Ἀψωτομορφίται hæretici.	374
In animalibus neruis & carnis carentibus organum tactus.	239	Animantia media quotuplicia.	277. & 278
De animalibus qui scripserint.	278	Animantia operationibus sensitiuis quæ careant.	327
Animalis acceptio.	279	Animantium causa efficiens.	283. & 284.
Animalis motus persecutiui species.	359	Animantium causa finalis.	285
Animalis motus persecutiuius quomodo fiat.	358	Animantium causa formalis.	283
Animalis motus quid, eiusque obiectum.	eodem	De anima Philosophorum controversia unde orta sit.	310
Animalium aliarumque rerum cum pluuia decidentium generatio.	225	De anima Philosophorum opinioniones.	eodem.
Animalium in mari uiuentium quot genera secundum Plinium.	288	Anima plantarum.	315
Animalium materia propinqua.	283	Anima ψυχῆ unde dicta.	312
Animal quid.	277	Anima quid.	314
		Anima rationalis non organica.	364
		Anima rationalis quid. eodem	
		Anima rationalis, sensitiuæ & uegetatiuæ officia quoque præstat.	363. & 364
		Anima	

I N D E X.

Anima sensitiva quid.	325	Aqua cur extrinsecus magis humectet, quam aër.	156
De anima separata à corpore cuius intersit tractare.	301	Aquæ effectus in mustis.	158
Anima tanquam tabula rasa.	370	Aquæ locus.	156 & 157
Anima uegetatiua quid.	310	Aquæ motus.	158
Animus propriè quomodo accipiatur.	311	Aquæ rotunditas proba.	157
Annus Platonis magnus.	136	Aqua & terra unum corpus sphericum constituunt, cuius duplex est centrum.	157, quare.
Annus solaris.	eodem	Aquam altiorem esse terra probatur.	eodem
Apollonius Tyanæus miracula edidit.	411	Aqua quid.	156
Appellatio fit à digniore.	33	Aqua salubrior & melior quæ.	232
Appetitiua uis animæ quæ.	354	Aqua thermarum, maris, fluminum & fontium non est elementum aquæ.	158
Appetitus.	355	Aquatilia quæ.	288
Appetitus concupiscibilis. eo.		Aquatilium differentia.	287
Appetitus irascibilis. eodem		Aquatilium exanguium secundum Pliniū tres species. eod.	
Appetitus intellectiuus. eodē		Aquatilium exanguium undecim species secundum Albertum.	eodem
Appetitus organum & obiectum.	355 & 356	Aquatilium generatio & proliferatio.	287 & 288
Appetitus sensitiuus.	318	Arabes meteora ignita quomodo uocent.	219
Appetitus sensitiuus duplex eiusque organum secundum Platonicos.	355	Arbor quid.	272
Appetitus uaria nomina, eorumque cause.	354	Arborum differentia.	eod.
Apum solertia & politia.	289		Archica
Aqua an frigida.	158		
Aqua calida citius congel. scit quam frigida.	218		

I N D E X.

Archica uirtus.	412	Assub apparens, &c.	221
Archyta lignea colüba.	307	Assub ascendentes.	217
Arena.	268	Assub descendentes.	eodem
Argentum uiuum quid.	262	Atomi Epicureorum quid si=	
Argentum quid.	263	gnificent.	202
Aristoteles intellectum per=		Attractio.	321
petuum atque insepara=		Auctum quid.	173
bilem faciens, quó respi=		Auditio quomodo fiat.	336
ciat.	237	Auditus obiectum, medium	
Aristotelis octo libri Physi=		& organum.	eodem
corum cur de auscultatio=		Auditus quid.	eodem
ne Physica titulum ha=		Augens triplex.	173
beant.	3	Augumentatio an compositio.	
Aristoxeni de Anima senten=		207	
tia.	312	Augumētatio & nutritio quid	
Ars memoratiua.	381	differant.	323
Ars quid.	34	Augmentatio in solis animatis	
Arteria quid.	359	corpor. fit proprié.	173
Artificialis rei species.	38	Augmentationis proprium	
Artificialium rerum partes.		eodem	
eodem		Augmentatio quid.	172
Artificialis res que.	eodem	Aurora causa.	240
Artis cause.	36	Aurora cur significet pluuiam	
Artis officia.	eodem	plerunque.	241
Artis cognata.	37	Aura quid.	249
Artis partes.	34	Aurum quid.	263
Artis significata.	eodem	Autumnus.	144
Artium appellatio unde si=		B	
menda.	36	Bicongius Ciceronis filius cur	
Artium differentia,	35	dictus.	276
Assensus duplex.	392	Bilis appetitus organum.	355
		Bina	

I N D E X.

Binarius.	313	Causa significationes.	eod.
βιοδύνατοι.	299	Catena aurea apud Home.	19
Bitumen quid	266	Caulis quid.	272
Boëthius actū uocat, quod Ari- stoteles ἐνδέλεχται et Ci- cero motionē cōtinuatā. 92		Causa an sit ulla.	61
Bonum duplex.	75	Causa à principio quid diffe- rat.	eodem
Bonum idem quod finis.	eod.	Causa efficiens piē aut impiē factorum.	403
Bonum uirum primis motibus, non autem secundariis ob- noxium esse.	390	Causa efficiens quæ.	73
Bruta an habeant aliquam ra- tionem.	351	Causæ efficiētis diuisiones. 48, & sequentibus.	
Bruta Græcis ἀλογα. eodem		Causæ efficientes uoluntarie, ratio & uoluntas.	402
C		Causæ internæ à Cicerone par- tes nominantur.	62
Calculi uesticæ & renum quo- modo generentur.	266	Causæ quæ certiores.	63
Calor naturalis.	323	Causæ quo ordine inquirendæ.	66
Calidum quid.	182	Causæ secundæ præcip.	14.21
Calidum quomodo siccet.	190	& 22	
Calor quotuplex.	212	Causæ significata.	60
Campus.	163	Causæ unius plures effectus nō- nunquam.	82
Candela alterā accēdens.	220	Causa quid.	61
Candela ardens.	219	Causarum ad effectus cōpara- tio quomodo fieri debeat.	88
Capræ saltantes.	220	Causarum catena.	67
Castor & Pollux.	eodem	Causarum cognitio quare ne- cessaria.	59
Casus & fortuna quid dif.	85	Causarū cōmunia & ppria.	88
Casus cum fato, natura, arte, & libero arbitrio affini- tas.	eodem	Causarum dignitatis & gra- dus	**
Casus quid.	eodem		

I N D E X.

<i>duo ordo.</i>	<i>eodem</i>	<i>parum dormiant.</i>	350
<i>Causarum diuisiones tredecim.</i>		<i>Cholericorum affectus.</i>	357
39. & sequentibus		<i>Chordæ quid, & unde oriantur.</i>	360
<i>Causarum & effectuum circulus.</i>	16	<i>Christianismum sacræ literæ sole docent.</i>	412
<i>Causarum omnium communis usus.</i>	88	<i>Cicero de atomis quid dicat.</i>	202
<i>Causarum plurium interdum unus finis.</i>	78	<i>Cicero & Rodolphus quid uocent effectum.</i>	78
<i>Causarum propria officia.</i>	66	<i>Ciceronis de natura Deorum trium librorum argu.</i>	13
<i>Causarum quatuor questiuæ, quibus eliciuntur.</i>	62	<i>Ciceronis filius, cur Bicongius sit dictus.</i>	276
<i>Causarum sexta diuisio, theses et hypotheses gignit.</i>	63	<i>Circumstantiæ.</i>	94
<i>Causarum tractatio apud Aristotelem, quem usum habeat.</i>	88 & 90	<i>Cleopatræ unio quanti aestimatus sit.</i>	184
<i>Causa uniuersali omnes aliæ dependent.</i>	63	<i>Cœlestia corpora tantum motu locali mouentur.</i>	174
<i>De causis & effectibus regulæ topicæ.</i>	81	<i>Cœlestia quomodo agant in inferiora.</i>	212
<i>De causis regulæ octo.</i>	66	<i>De cœlestibus orbibus tractare cuius intersit.</i>	135
<i>De causis tractationis breuis epilogus.</i>	86 & 90	<i>Cœlestis influentia, an imponat necessitatem humanis actionibus.</i>	144
<i>Ceruista.</i>	62	<i>Cœlestis influentia quid.</i>	132
<i>Chalybs quid.</i>	264	<i>Cœlestis motus causa effi.</i>	133
<i>Chaos Poëticum.</i>	48	<i>Cœlestium orbium motus.</i>	137
<i>Χάσμα.</i>	221	<i>Cœli concentus & harmonia quid.</i>	134
<i>Χάσμα Vuittembergæ uisum.</i>	221 & 222	<i>Cœli & corporum cœlestium mate-</i>	
<i>Cholericæ & Melancholicæ cur</i>			

I N D E X.

materia.	131	Colūba lignea Archyta.	307
Cœlestium orbium numerus et ordo.	134	Comatus cometa.	238
De cœli materia & forma cōtrouersia inter Physi.	71	Cometa caudatus.	eodem
Cœli motus qualis.	133	Comete & Galaxie natura.	eodem
Cœli proprietates.	131	Cometa quid.	238
Cœli situs.	eodem	Cometarū species tres.	eod.
Cœli significata.	130	Cometarum tempus & motus.	242. & 243
De cœlo & mundo tractationis commendatio.	125	Cōmentarij huius partitio.	2
In cœlo plures motus.	130	Cōmentarij huius quatuor lib. argumenta.	2. & 145
De cœlo quo ordine doceat Aristoteles.	eodem	Cōmentarij huius quatuor lib. capita.	2. & sequentibus.
Cœlum in loco.	137. & 139	Complexio ad pondus & ad iustitiam.	186
Cœlum non uidetur.	193	Complexio quid, & quot.	185 & 186
Cœlum quatenus simplex, & quatenus compositum.	11	De cōpositione corporis naturalis tractationis usus.	208
Cœlum quid.	130. & 139	Compositionis cognata.	206
Cœlum serenum, cur ceruleum uideatur.	241	Compositionis diuersa.	eodem
Cœlum tripliciter agit in hæc inferiora.	132	Compositionis effectus.	eodem
Cœlum unde dictum.	130	Cōpositionis efficiencia externa et interna.	206. & 207
Cognitio à posteriori.	335	Compositionis exempla.	198
Cognitio à priori.	eodem	Compositionis finis.	205
Collis.	163	Compositionis forma seu modus.	200
Colores uirgarum in nubibus unde.	245	Compositionis materia.	198
Coloris species septem.	332	Cōpositionis nomina.	eodem
Color quid, eiusq; cau. effi.	331		** 2 Comp

I N D E X.

Compositionis partes. eodem	Conuallis.	153
Compositionis species. eodem	Corallium.	267
Compositio quid. 163. & 197	Corpora dolentium & gra-	
Compositum corpus quid. 211	uioribus affectibus obno-	
Conceptus duplex. 372	xiorum. cur tabe & macie	
Conceptus quid. eodem	conficiantur. 296	
Condensatio quid. 174	Corpora opaca, nō opaca, lucida	
Conscientie differentie, earumq; cause. 388	da luminosa, &c. 310, et 331	
Conscientie iudicium quomodo fiat. 387	Corpora que magis aut minus	
Conscientie officia. 386	obnoxia morbis. 259	
Conscientia quid. eodem	Corpori et anime operationes	
Conscientia que. 104	communes. 305	
Consilia optima cur fallantur sæpiſſimè. 87	Corporis ad animam comparatio qualis. 309	
Consuetudo. 401	Corporis habitus, animi naturam prodit. 299	
Contactus continuus. 176	Corporum compositio quadruplex. 281	
Contactus proprii due conditiones. 175	Corporū compositorū naturalium quinq; species. 210	
Cōtactus proprius quid. eod.	Corporū resolutio an proximè fiat in materiā primā. 170	
Cōtactus trifariū dicitur. eod.	Corpus compositū quid. 210	
Contactus uirtualis quid, & quomodo fiat. 176	Corpus duplex. 301	
Contigua que. 104. & 176	Corpus mistum quid. 165	
Contingens quid. 23	Corpus mobile. 303	
Contingentia duplex. 22	Corpus natur. mobile quid. 11	
Contingentia fortuita. 23	Corpus organicum quid. 307	
Contingentia uoluntaria. eod.	Corruptibilitatis rerum causa. 170	
Continui proprietates. 104	Corruptionis causa efficitur. 169	
Continuum quid. 103	Corrup	

I N D E X.

Corruptio generalis & specialis.	eodem	Deum unū esse quomodo probet Lactantius.	12
Corruptio quid.	eodem	Deus quid.	eodem
Corruptio specialis propria et impropria.	eodem	Deus quomodo in loco.	114
Corruptionis acceptio.	eodem	Distamen rationis quid.	384
Corruptio unius est generatio alterius.	eodem	Distaminis rationis offi.	eod.
Corruptio à generatione quid differat.	170	Dies naturalis.	136
In corrupto an aliquid formæ remaneat.	171	Digestio, cuiusque tres operationes.	322
Corusca, seu fulgur quid.	251	Digestionis ordo quadruplex.	eodem.
Crystallus.	267	Diminutio quid.	173
Cuprum.	264	Dinarchi de anima opinio.	312
Cure etymologia.	296	Dire & furie apud Poët. quid significant.	387
D		Discontinuum, 103. & 105	
Damascenus synteresin appellat uoluntatē ration.	383	Disita uel nō coherētia.	104
Dei cognomina apud Physicos.	14	Diuiduum quid.	eodem
Dei uera cognitio ex sacris literis petenda.	eodem	Diuinatio ex insomniis.	353
Demensum diurnum.	275	Dolium.	222
Demensum menstruum.	eod.	Draco uolans.	321
Deorum tantus numerus apud Ethnicos quid signifi.	14	Dulcia leuiora quare eodem	
Deos prophanos nihil esse ipso rū etiā Gentiliū iudicio.	13	Durabilitatis cause.	324
Destinatum quid.	81	Duratio quid, eiusq; causa efficiens.	166. & 167
Deum esse quod probet.	13	δυσυχία	86
		E	
		Ebris cur pleraq; duplicia uiuantur.	340
		Efficientia particularia duꝝ licia.	204
		** 3 Eccle	

I N D E X.

Ecclesiasticorum sententia de mundo.	127	Elementa non esse prima principia.	45. 57. & 58
Echo cur ultimas tantum ces repetat.	337	Elementa quatenus simplicia & quatenus composita.	10 et 12
Echo quid.	252	Elementa quatuor esse probatur.	148. 150 & 186
Echo, quid et quomodo fiat.	337	Elementa quomodo maneat in mixtis.	283
Effectus diuisiones.	79	Elementa quomodo simplicia & pura.	193 & 195
Effectus efficientis.	89	Elementa secundum partes quomodo in se mutuo transmutentur.	194 & 195
Effectus finis.	81	Elementa secundum se tota quatenus non transmutentur.	195
Effectus formae.	79	Elementi acceptiones.	146
Effectus idem diuersarum interdum causarum.	79. & 82	Elementi etymologia.	eodem
Effectus materiae.	79	Elementorum figura.	150
Effectus proprietates.	82	Elementorum motus.	147 et 148
Effectus quid.	78. et 81	Elementum quid.	148. & 149
Effectus species.	79	Embryo an corpus animae.	308
Efficiens causa quae.	73	De embryone & spermate disputatio.	284
Efficiens externum quadruplex.	74. & 75	Embryo qua anima uegetetur & sentiat.	406
Efficiens particulare quomodo efficiat.	75	Embryo quid.	283. & 284
Efficientis cause diuisiones.	48. & sequentibus.	Empedocles.	313
ἑμαρμένον.	15	ἐνδελέχεια.	305
Electrum.	267	ἐνδελέχεια significata.	98
Elementa.	145	& 92	
Elementa an sint.	146		
Elementa quot.	148		
Elementa corpora simplicia, quomodo composita uocari possint.	163		

De

I N D E X.

De ἐνδελεχέας uoce docto- rum controuersia. eodem	ἐνδυμία. 289 ἐτυχία. 87		
ἐνέργεια. 92		F	
Entia rationis. 344	Facere quid. 35		
Eorum quæ fiunt diuisiones. 83	Factorum piæ aut impiæ causa efficiens. 483		
Ephesini templi incendiū. 254	Fatalis ordo, secundum Peripateticos. 17		
Epicureorum atomi quid significent. 202	Fatalis res dupliciter accipitur. 21		
Epicurei atque impij immortalitatem animæ non credunt. 413 & 414	Fati effectus. eodem		
Epicureorum de fato & prouidentia opinio. 16	Fati necessitas quo ad hominem. 17 & 18		
Epicureorum sententia de fortuna. 82	Fati tractatio quo animo letanda sit. 20		
ἐπισημονίων, uis animæ. 409	De Fato cur tractet. 14		
ἐπιτυχητικόν, uis animæ. 408	De Fato & prouidentia opinio. 15		
ἐποχή Academicorum resellitur. 167	Fato an omnia fiant. eodem		
ἐρμηνευτικόν, uis animæ. 408	Fatum an sit. eodem		
Error. 393	Fatū à prouidentia quid differat. 17		
Error quid. 85	Fatum astrologicum. 15		
Essentia quinta. 283	Fatum & prouidentia an necessitatem imponant causis & euentibus. eodem		
Euentus fortuitus duplex. 86	Fatum duplex. 15		
Euentus fortuitus quid. 85 et 86	Fatum Physicum. eodem		
Euentus quid. 20	Fatum quid. eodem		
Exanguia quotuplicia. 279	Fatum unde dicatur. 15		
Exhalatio quid. 215	Fax lata. 222		
Experientia. 392	Ferrum quid. 264		
Expulsio. 322	Fides. 258		
Expulsionis modi. eodem		** 4	Fines

I N D E X.

<i>Fines plures eiusdem rei interdum.</i>	78	<i>calida, in æstate uerò frigida quare.</i>	233
<i>Finis diuisiones.</i>	77	<i>Fontibus generādis loca aptiora.</i>	230
<i>Finis & causa fina. quid dif.</i>	76	<i>Fontium atque fluminum diuersitatis causæ.</i>	eodem
<i>Finis proprium officium.</i>	78	<i>Fontium & fluminum materia secundum Physicos.</i>	228
<i>Finis quando causa, & quando effectus.</i>	63	<i>Fontium & fluminum ortus secundum sacras literas.</i>	eod.
<i>Finis quid.</i>	75	<i>Forme an aliquid in corrupto remaneat.</i>	170
<i>Finis ultimus duplex.</i>	eodem	<i>Forme diuisio.</i>	51
<i>Finis comparatio, ad alias causas.</i>	78	<i>Forme primæ materia, forma, efficiens & finis.</i>	eodem
<i>Finitum quid.</i>	102	<i>Forme ratione agit quicquid agit.</i>	eodem
<i>Flatus cur non uideatur.</i>	255	<i>Forme secundæ appellationes, earumq; ratio.</i>	70
<i>Flumen quid.</i>	231	<i>De forme secundæ productione uariæ Philosophorum opiniones.</i>	71
<i>Flumina & fontes cur n̄ nunquā absorbeantur, deficiāt, aut recenter enascātur.</i>	eod.	<i>Forme significationes.</i>	51
<i>Flumina cur modò maiora, modò minora.</i>	233 & 234	<i>Forme uaria nomina.</i>	54 et 57
<i>Flumina quare interdum in hyeme decrescant.</i>	230	<i>Forma, non est locus.</i>	112
<i>Fluminū aqua cur dulcis.</i>	234	<i>Forma non nascitur ex materia</i>	200
<i>Fluminum & fontium materia secundū Physicos.</i>	228 & 229	<i>Forma particularis à communi quid differat.</i>	72
<i>Felicitas poliitica.</i>	411 & 412	<i>Forma prima quid.</i>	51 & 57
<i>Fontium uirtutes ac miracula.</i>	231	<i>Forma prima quomodo cogno</i>	8 no
<i>Fontiū generatiōis modus.</i>	228		
<i>Fontes cur in montium summis interdum,</i>	230		
<i>Fontes & flumina in hyeme</i>			

I N D E X.

gnoscat. 53	Fulmen quid. 254
Forma, principium actiuum. 27	Fulminei lapidis gene. 256
Forma, principium, in quo predicamento. 54	Fulmineus lapis quid. eodem
Forma quare dicatur cois. 51	Fulmineus lapis quomodo acuminetur. 256 & 257
Forma secunda aliam generabilis et incorruptibilis, alia generabilis et corruptibilis. 70	Fulminis species tres. 259
Forma secunda, non principium, sed causa. eodem	Fumi an sint. 255
Forma secunda, que 70	Fumi plures & crassiores unde. 349
Forma substantialis & accidentaria. 164 & 198	Fumos non esse exiguos demonstratur. 216
Fortune cum fato, Natura, arte & libero arbi. affinit. 85	Fumus duplex. 215
Fortune effectus. 20	Fumus unde excitetur. 222
Fortuna quid. 84	Furie & Diræ apud Poetas quid significant. 387
Fortune uariæ accept. eod.	Furiosis cur pleraque duplicia uideantur. 240
De fortuna uariæ opinionones Philosophorum. 82	G
Frigidum quid. 181	Galaxie & comete nat. 157
Frigidum quo humectet. 190	Galaxia quid. eodem
Frigus quotuplex. 213	Galaxia quo tempore & ubi in celo conspiciatur. eod.
Fructuum usus. 274	Gemme. 266
Frugum inuentores. eodem	Gemme cur Indis & Aethiopicis magis, quam nobis nascantur. 268
Frutex quid. 273	Gemmarum uirtutes unde. eod.
Fulgetri noxia. 252	Generatio ab aliis mutationis speciebus quid differat. 169
Fulgetrum quid. eodem	Generatio à corruptione quid differat. 170
Fulgur & fulmen quid differant. 254 & 255	** s Gen
Fulguris causa. 252 & 253	

Generatio generalis & spe-		H	
cialis.	168	Habitus animi alij innati, alij	
Generationis causa effc.	169	acquisti.	393
Generationis impedimēta.	285	Habitus electiuus quid.	397
Generationis instrumēta. eod.		Habitus intellectiui secundum	
Generatio propria quid.	168	Aristotelem.	eodem
Generatio specialis propria et		Habitus uoluntarij & intelle-	
impropria.	eodem	ctiui obiectum.	396
Generatio unius, est corruptio		Habitus uoluntarij non sunt in	
alterius.	149	corpore.	402.403
Grammaticæ finis.	40	Habitus uoluntatis duo	395
Grandinis & Niu's uapor,		Habitus uoluntatis quid &	
quid differat.	227	quotuplex.	396 & 397
Grandinis figura.	eodem	Habituū uoluntatis cau. cf. eo.	
Grandinis locus.	eodem	Halo cur sepius sub luna.	242
Grandinis uapor qualis.	228	Halonis locus.	eodem
In grandine quare animalia in-		Halo qñ serenitatē signifi.	243
terdū, aut aliæ res repiātur. eo.		Halo qñ significet pluuiā. eod.	
Grando quando generetur se-		Halo quādo uētos significet. eo.	
pius & quare.	127	Halo quid.	242
Grando quid.	eodem	Halo sanguinei coloris. eodem	
Grādo quare cum pluuiā deci-		Harmonia quid.	134
Grāue quid.	150 (dat. eodē	Herba quid.	272
Gustus ægrotantium deprau-		Herbarum differētiæ. eodem	
tus quare.	338	Hermothæi Clazomenij ani-	
Gustus cū tactu affinitas. eod.		ma extra corpus errauit &	
Gustus obiectum, organum &		inde in corpus rediit.	318
medium.	eodem	Heroica uirtus.	409
Gustus quid.	eodem.	Heroicæ uirtutes unde.	18
Gustus utilitas.	eodem	ἕρεσες quid.	182
Guttarū diuersitas unde.	224	Hierarchica uirtus.	409
		Honi	

I N D E X.

Homines quare in aestate minus, in hyeme magis fameſcāt. 187	Ignis elementi effectus in ma- ſtis. 152
Hominiſ etates ſecundum Me- dicos quatuor. 291	Ignis efficaciam que repri- mant. eodem
Hominiſ etates ſeptem, ſecun- dum alios. eodem	Ignis elementi effectus in ſua ſphæra. eodem
Hominiſ anima. 315	Ignis elementum à noſtro igne quid differat. eodem
Hominiſ corpus. 293	Ignis elementum cur non uidea- tur. eodem
Hominiſ ortus. eodem	Ignis elementum, quid pro- prie. 152 & 153
Hominiſ partes. eodem	Ignis fatuus. 220
Partes corporis humani. 293	Ignis lambens. eodem
Hominum peruerſitas. 20	Ignis noſter quare non ſit ele- mentum. 152 & 153
Homo. 292	Ignis noſter quotuplex. 153
ὁμογενὲς quid. 182	Ignis perpendicularis. 218
Homo μὴ πρὸς μὲν. 124	Ignis uolitans. 254
Homo ſibi ipſi eſt cauſa mali. 20 & 401	Imagines unde ſingātur. 346
Horizon. 336	Imber quid. 254
Horizontiſ ſemidiſiameter, dia- meter, circunſerentia & tota area quanta. eod. eod.	Immortalitas animæ ex Ariſto- telis uerbis p̄b̄ari nequit. 415
Humidi natura. 156	Immortalitatē animæ Epicurei atq; impij nō credūt. 412 et 413
Humidum quid. 182	Immortalitatē animæ philoſo- phia probare nequit. 412
Hyems. 144	Immortalitatē animæ ſacriſ lite- riſ doctentibus credendū. eo.
I	Impregnatio animalū. 284
Idea an cauſa formalis an ef. 72	Incendia ubi facta. 152
Idea quid. 72 & 378	
De Ideiſ Pſeudoplatonicorum	
Ieiunij finiſ. 75 (error. 72)	
De igne opiniononeſ falſe. 151	
De igne uera ſententia. eod.	

Incorruptibilia & ingenerabilia, quatenus immobilia, quatenus mobilia. 104	Intellectus actu quid. 358
Individuum quid. 105	Intellectus agens & passibilis quomodo differant. 367
Infinītū in rerū natura nullum, præter solum Deum. 201	Intellectus agens quid. eodem
Infinītum quid. 200. & 201	Intellectus à uolūtate quid differat. eodem
Influentia cœlestis quid. 132	Intellectus compositus. 369
Ingenio ualētes cur magis obliuiosi. 381	Intellectus cōposit duplex. eo.
Insecta que et q̄re sic dicta. 288	Intellectus cum sensu in quibus conueniat. 370
Insectorū, & uermū diffē. eo.	Intellectus cur p passibili passibilis à quibusdā uocetur. 367
Insectorū ḡnatio et prolifi. eo.	Intellectus et rōnis diffē. 378
Insectorum mores & ingenia. 289	Intellectus & sensus quomodo differant. 370
Insect. partes & mēbra. 288	Intellectus habitu. quid. 368
Institutio puerilis à primis annis qualis sit, plurimum refert. 403	Intellectus passibilis quid. 366
Instrumēta artificū ad causam efficientem pertinent. 75	Intellectus practicus quid. 368
Intellectio. 369	Ad intellectū pertinētia. 364
Intellectiuus appeti. 74. et 318	Intellectus propria offi. 369
Intellectū agentē immortalem Aristoteles cur separatam à materia faciat. 367	Intellectus ppriū obiectū. 348
Intellectū agentē omnia facere, passibile omnia fieri, quomodo intelligendum. 368	Intellectus quo diuidatur. 365
Intellectū perpetuum esse, &c. quò referendum. 413	Intellectus significata. 369
	Intellectus simplex. 368
	Intellectus speculatiuus quid. eo.
	Intellectus uel mēs quid. 369
	Intellectus uniuersalia quo ordine intelligat. 376
	Intelligendi modus. 373
	Intelligendi modi quinq. eod.
	Intelligentia quid. 392
	Intel

I N D E X.

Intelligentia.	107	Lanuginis generatio.	226
Intelligibile obiectum.	371	Lapides lati & ampli, & non continui unde.	266
Intentio.	345	Lapides ubi generentur.	268
Inuentio quid	344	Lapidū diuerse species pro di- ueritate materiae.	266
Inuenta hominum quid.	40	Lapidi et gemarū cā ef.	267
Inuolutaria actio. 403. et 404		Lapidum materia.	265
Iris altera interdum cur appa- reat.	244	Latio quid.	174
Iris an fuerit ante Noë.	eod.	Latio triplex.	eodem
Iris cur arcuata.	243	Legis naturæ causa efficitur.	382
Iris cur nō in eadem nubis pte uideatur ab omnibus.	244	Ad legē naturæ pertinent prin- cipia practica.	eodem
Iris cur nō integri Solis imagi- nem referat.	243	Legis naturæ primaria præce- pta octo.	eodem
Iris cur rarior sub Luna.	244	Leue quid.	150
Iridis colores.	eodem	Lex naturæ quid secundum Ci- ceronem.	382
Iris quare uaricolor.	eodem	Lex quid	eodem
Iris quid.	243	Lex triplex.	eodem
Iupiter.	142	Liberi arbitrij finis.	400
Ius quid.	382	Liberi arbitrij obiectum.	eod.
	K	In libero arbitrio due uires ani- mæ requiruntur.	eodem
Καθαρότης, uis animæ.	eod.	Liberum arbitrium, an & in quibus rebus sit.	399
Καθαρότης, uirtus.	411	Liberum arbitrium coniungi- tur uoluntati.	400
Κυριότητα, uis animæ.	408	Liberum arbitrium in rebus uoluntariis quare necessa- riū sit.	499
	L		Libe
Lactantij opinio de modo ui- sionis.	334		
Lampas.	219		
Lancea ardens.	218		
Lapides ex lignis facti.	267		

I N D E X.

Liberū arbitrium quid.	400	deantur.	240
Libri tertij huius Cōmentarij subiectum.	210	Lux quid, & unde.	230
Librorum Aristotelis de anima materia.	301	M	
Librorum Aristotelis de cœlo & mundo materia.	300	Manna animalibus & plantis cur sit exitialis.	226
Librorum Aristotelis de generatione & corruptione materia.	301	Manna quid.	eodem
Linee perpendiculares.	245	Mare an elementū aque.	232
Lis Empedocli quid signifi.	313	Mare cur non excreseat super litora sua.	232
Lixiuum.	334	Mare cur salsum & amarum.	234
Localis positionis sex diff.	112	Mare quid.	235
Loci acceptiones	111	Mare quomodo generetur & corrumpatur.	233
Loci conditiones sex.	eodem	Mare quotuplex.	236
Loci diuisiones.	114	Maria omnia cur non eodem tempore & modo recipiunt.	235. & 236
Locorum perpetuò ardentium causa.	262	Marina aqua quomodo dulcis efficiatur.	134
Locus Grammaticè & Phisicè quid.	111	Maris & sceminae consuetudo & proliſcatio.	285
Loc° immob. primò quare.	113	Maris locus.	132
Λογικόν, uis animæ.	408	Maris profunditas.	234 et 235
Αερικμόν, uis animæ.	eodem	Maris reciprocatiōis cœ. 235	
Lucretius de atomis quid dicat.	202	Maris reciprocatio quid. eod.	
Lumen quid, & unde.	231.	Maris reciprocatiois species. eodem	
Luna.	143	Maris substantia non mutatur.	233
Luna quare inæqualiter lumen in se recipiat.	139	Mars.	142
Luscis cur pleraq; duplicia ui-			Mate

I N D E X.

Materia prima, &c. 49. 50 57 & 58	Mathematica. 11
Materie proprietates. 49. 57 & 179	Mechanica an Philosophiæ spe- cies. 1
Materie secundæ cum prima quid conueniat. 70	Melancholici & Cholericus cur- parum dormiant. 310
Materie significata. 45	Melancholicorū affectus. 357
Materie uaria nomina. 58	Memoratiua ars. 381
Materia corporum firmior redditur sex efficienti. 167	Memoria artificialis. eodem
Materia in quâ prima qualitas opatur, diligēter est disc. 183	Memorie intellectiue obie- ctum. 380
Materia non est locus. 112	Memorie duo officia. 381
Materia prima an sit. 46	Memorie obiectum & organum. num. 345
Materia prima quid. 46 et 47	Memorie officia. eodem
Materia prima quomodo cognosci possit. 49 & 50	Memoria intellectiua. 380
Materia, principium, in quo predicamento. 54	Ad memoriam exacuendam quatuor sunt necessar. 381
Materia principii passiuū. 27	Memoria naturalis. eodem
Materia prima non est nisi sub- stantialis. 47 & 48	Memoria quid. 345
Materia secunda alia ingene- rabilis & incorruptibilis, alia generabilis & corru- ptibilis. 68 & 69	Memoria sensitiua. 380
Materia secunda à prima quid differat. 68 & 69	Mensis. 136
Materia secunda non princi- pium, sed causa. 70	Mens uel intellectus quid. 365
Materia secunda quæ. 68	Mensurarum uulgatiora nomi- Mercurius. 143 (na. 275
	Metalla corpora homoge. 263
	Metallare quid. 159
	Metallaria à meteoris quid dif- ferant. 260
	Metallariū efficiens cau. eod.
	Metallarium finis. eodem
	Metallarium forma triplex. eo. Metalla

I N D E X.

Metallarium materia.	eod.	Meteora plurima sub zona	
De metallaribus qui scrip.	301	arctica habitabili quare ge-	
Metalla ubi generentur.	263	nerentur.	eodem.
Metalli etymologia.	261	Meteora regionum septentrio-	
Metalli materia.	260	nalium.	214.
Metalli species septem.	261	Meteoron quid.	211
Metalli triplex causa efficiens.	262	Meteororū aquosorū locus.	223
Metallorum affinia.	264	Meteororum aquosorum ma-	
Metallorum ductibilitas unde.	eodem	teria.	eodem
Metallorum forma.	263	Meteororum causa efficiens	
Metallorum parentes.	eodem	remota.	211
Metamorphosis corporū apud		Meteororū causa finalis.	216
Poëtas quid signifi.	405	Meteororū dictorū locus.	219.
Metaphysica.	11	Meteororum diuisio.	211
Metaphysicæ materia.	300	Meteororum diuersitas.	223
Metaphysices quæ pars non		Meteororū ignitorū cāsi. cod.	
necessaria, & quæ utilis.	11	Meteoro. loca quatuor.	214.
Metempsychosis Pythagoræ		Meteororum mate.	212 & 213
quid significet.	405	Meteororum materia propin-	
Meteora aquosa quæ.	223	qua & remota.	216
Meteora cur corpora imperfe-		Meteororum mediorum pri-	
cta.	301	mi generis species.	237
Meteora cur sic uocentur.	211	Meteororum secundi generis,	
Meteora ignita.	217	quæ colorata dicuntur spe-	
Meteora ignita ubi crebrius ap-		cies.	eodem
pareant, & quare.	211	Methodus.	35
Meteora media quæ.	238	Methodus sine praxi nihil ua-	
Meteora paucissima sub torri-		let.	eodem
da zona cur sint.	213	Mineræ cur sic dictæ.	159
		Mista actio.	402
		Mistile.	191
		Mistia	

I N D E X.

Mistilia non statim resoluuntur in materiã primam. 191	quiruntur. 108
Mistilia quomodo in compositione alterentur. eodem	Monas. 313
Mistio & compositio corporis an sit naturalis. 196	Mos quid, & unde. 397
Cur necessario tractetur, an sit mistio. 197	Motus localis tri. 174 & 175
Mistionis acceptiones. 191	Ad motum quemlibet requiruntur quinque. 97
Mistio idem quòd cõpositio. 197	Motus. 11
Ad mistionem tres requiruntur cõditiones. 191 & 192	Motus animalis profecutiuus quomodo fiat. 359
Mistio non fit ex uno. 206	Motus animalis profecutiui species. 360
Mobile. 12. 108 & 109	Motus animalis quid: eiusque obiectum. 357 & 358
Mobile actu. 109	Motus an sit. 96
Mobile potentia. eodem	Motus an sit idem cum suo mobili nec ne. 109
Monastica uirtus. 409	Motus diuisiones seu species, earumq; proprietates. 98 & sequenti.
Mons. 163	Motus duplex respectus. 106
Monstrorum cause. 205	Motus localis omnibus corporibus est communis. 145
Monstrũ quid. 39. 86 & 294	Motus localis differentie. 113
Morale principium quid. 398	Motus materia, forma, efficiens, finis, circumstantie, accidentia, effectus, & proprium officium. 95 & 96
Morale principium, cuius uis sententia non est. eodem	Motus medium seu intermedium. 110
Moralium principiorũ usus. 399	Motus naturalis quorum sit corporum. 103
Mors animæ duplex, secundum Platonicos. 410 & 411	***
Mors quid. 298	Motus
Mors triplex. 298	
Morti naturali quæ complexio minus obnoxia. eodem	
Ad motum continuum triare-	

I N D E X.

Motus passio formalis.	109	Mundus an in tempore.	120
Motus definitiones.	96	Mundus finitus.	129
Motus ignis & aëris.	150	Mundus perfectissimū corpus. eo.	
Motus aëris & aque.	151	Mundus quatenus mutabilis. et	
Motus quid.	92 & 111	quatenus immutabilis.	127
Motus quid uulgò signifi.	95	Mundus quid.	126
Motus quilibet unus.	106	Mundus, sedes DEI, & creaturarum.	129
Motus significationes apud Physicos.	95	Mundus unde dictus.	128
Motus sursum, deorsum, à latere qualis.	150	Mundus unus tantum.	129
De motu tractationis breuis epilogus.	111	Mundus uulgò & Theologicus quid significet.	125
Quæ Moueantur uelocius, quæ tardius.	135	Musculus quid.	359
Mouens duplex.	108	Mutatio corporum fit ratione materie. non forme.	170
Mouens quid.	107	Mutatio quid, eiusq; causa efficiens.	165 & 166
Mouentia quinque.	107	Mutationis species sex. eodem	
Moueri.	11 & 95	Mutatio totalis et partic.	166
Mundi appellationes.	125	N	
Mundi forma efficiens, finis, effectus, & accidentia.	126, 127 & 128	Naphtha quid.	264 & 265
Mundi materia secundū Poëtas, Ecclesiasticos, Peripateticos & Platonem.	126 & 127	Natura an sit.	23
Mundi partes principales, & minus principales. eodem		Natura duplex.	23
Mundi partes secundum situm & secundū relationem. eod.		Nature actiones, & uitam qui planetæ gubernent.	144
Mundus an eternus.	129	Nature cause.	27
		Nature circumstantie, signa indicia & accidentia.	29
		Nature cognata.	28
		Nature diuersa.	29
		Nature diuisio.	25 & 26
		Natura	

I N D E X.

Natura in genere effect.	20	Cur ningat interdū in mōtibz,	
Naturæ species.	27	in plantis uerō pluat.	227
Naturæ finis.	28	Nitrum quid.	265
Naturæ propria offic. eodem		Niuis & Grandinis uapor	
Naturæ significata.	23	quid differat.	227
Natura in quo prædica.	25	Nix cur nō cadat in æstā.	226
Naturalis res à quib. diffē.	31	Nix quid.	eodem
Natur. res cur ita dicatur. eod.		Nosich, uirtus.	411
Naturalis res quid. eodem		Nomica uirtus.	409
Natur. res trifariā dicitur.	30	Notitia abstractiua.	376
Naturalium rerum finis.	31	Notitiæ officium duplex.	392
Natur. rerū utrū scientia.	9	Notitiæ partitiones.	391
Naturalia parua.	302	Notitiæ species.	393
Naturam cur animatam quidā		Notitia intuitiua.	375
putarint.	28	Notitia quid.	392
Natura mera relatio. eodem		Nubecula quid.	225
Natura quid.	24	Nubes cur albæ.	240
De Natura tractatio cur diffici		Nubes cur nigræ uel atræ. eod.	
lis uideatur.	123	Nubes cur non decidant.	225
De Natura tractationis summa		Nubes cur rubæ, punicæ, uel	
ria repetitio.	30 & 31	sanguineæ, & quare peri-	
Nebula quid.	224	culosæ.	240
Necessarium quid.	23	Nubes cur uirides.	eodem
Necessitas duplex.	22	Nubes quid.	224 & 225
Neruis carentes partes non sen		Nubiū colores uarij unde.	240
tiunt.	361	Numeri qd sign. 31 4. (et 241	
Nerui sensitiui et motiui unde		Numerus mathematicus.	121
orientur.	333 & 334	Numerus numerans.	120
Neruis opticus.	332	Numerus nume. triplex.	121
Nestor in cōcionibus Græcorū		Numerus numeratus.	120
est intellectus agens.	363	Numerus quid significet. eod.	
		*** 2	Nunc

I N D E X.

Nunc quid.	119	significet.	405
Nutritionis operationes.	320	Palus quid.	231
Nutritio quid.	eodem	Panis finis.	40
O		Parafeline.	245
Obliti alicuius cur occiput scal		Parelius quid.	eodem
pant.	544	Partes dissimilares.	291
Oceanus unde dictus.	236	Partes externa et interna eo.	
Oculi partes.	232	Partes similes siue homoge-	
Oculi tunica et humores. eod.		nia.	290 & 291
Odor quid.	339	Partitio huius cōmentarij.	3
Odorū species	eodem	Partium cause.	291
Oeconomica uirtus.	334	Partium diuisiones.	164
Officium quid.	387	Passio mālis & formalis.	109
Olera medij gñis. 272 & 273		Passiōes et actiōes, sunt singula	
Olfactus ad sanitatem quomo-		riū, non uniuers.	97 & 98
do conducatur.	339	Passiōis et actiōis, ppriet.	179
Olfactus obiectum.	eodē	Passio quando desinet.	eodem
Olfactus omnium sensuum mini-		Passio quid.	178
me necessarius.	eodem	Quæ patiatur à se mutuo, aut	
Olfactus organum.	eodem	secus.	180
Olfactus quid.	338	Patiēs refertur ad cām ma.	179
Opinio.	393	Peripatet. atq; poetarū senten	
Opticorum sententia de modo		tia de fortuna.	82 & 83
uisionis.	333	Peripateticorum, Ecclesiastico	
Opticus neruus.	332	rum & Platonis sententiā de	
Orichalcum quid.	264	mundo.	127 & 128
Origenis de origine animæ hu		Peripateticorum de fato et pro	
mane opinio.	72	uidentiā opinio.	16
Quipara.	289	Peripateticorum opinio de mo	
P		do uisionis.	333 & 334
Palingenesia Pythagore quid		Phantasia duplex.	369
		Phan	

I N D E X.

Phantasia in brutis & homini- bus diuersitas	344	Physica quid præter naturale corpus mobile tractet.	12
Phantasia officia quinq;	343	Physica specialis.	9
Phantasia obiectu & orga. eo.		Physica unde dicatur.	eodem
Phantasia quib. agilior.	344	Physica utrum scientia.	eod.
Phantasia quid.	343	Physicorum octo libri Aristo.	
Phantasmata quid.	351.	cur de Auscultatione Physi- ca titulum habeant.	3
φαντασμων, uis animæ.	407	Physicologia.	10
Pharmacii finis.	40	φωτισμων, uis animæ.	407
Philosophiæ comendatio.	2	Pisces et alia animalia pulmone carentia, quò spirant	297
Philosophiæ species.	1	Planetae quò gubernent uitam & actiones nature.	145
Philosophia quid.	eodem	Planetae singuli in inferioribus quid efficiant.	143
Phlegmaticorum affectus.	357	Planetae unde dicantur.	140
Phocilidis & Theognidis sen- tentia.	398	Planetarum motus.	136
Physica cur & quò discen.	414	Planetae etymologia.	269
Physicæ commendatio.	415	Plantæ quomodo alantur & crescant.	270
Physicæ efficiens causa.	10	Planta quid.	269
Physicæ & Mathematicæ pro- fessio antiquissima.	414	Plantarum anima.	315
Physicæ finis generalis theori.	9	Plantarum finis.	271
Physicæ inuectores.	10	Plantarum materia.	269
Physicæ materia in genere.	200	Plantarum partes.	eodem
Physicæ materia in specie. eod.		Plant. qualitates & uires.	270
Physicæ nobilissima pars.	363	De plantarum semine.	eodem
Physicæ subiectum.	11	Plantarum species.	269
Physicæ acceptio.	9	Plantarum causa effc.	eodem
Physica generalis.	eodem	Platinus philosophus Plato- nicus	3
Physica quid.	299		
Physica quid à Mathematica et Metaphysica dif.	10 & 11		

Plato.	313	Portus Hostiensis.	eodem
Platonica Theologia qualis.	410 & 411.	Positionis localis diff. sex.	113
Platoni cur omnes habitus in-	333	Posterius quid.	118
nati.	333	Posidonius.	313
Platonicorum error.	316	Potentia augmen.	322 et 313
Platonic opinio de uis.	333	Potentia augmentatiue orga-	num.
Platonicorum uirtutes contem-	411	Potentia diuisiones.	94
platiue.	411	Potentia gñatiue or. 324 et 323	
Platonis de anima opi.	313	Potentia generatiue tres ope-	rationes.
Platonis magnus annus.	137	Potentia motiue parti.	316
Plumbum quid.	264	Potentia naturalis syno.	393
Cum pluuia decidentium ani-		Potentia significata.	93
malium, aliarumque rerum		Potentia generatiua que.	324
generatio.	225	Potentia naturalis.	393
Pluuie miraculose.	eodem	Potentia quid.	93
Pluuie sanguineae & lacteae		Potētiarū natu. plures actus in	homine sunt uoluntarij. 401
causa.	eodem	Prætextæ finis.	76 & 77
Cū pluuia quare grādo decid.		Πρακτικόν, uis animæ.	408
Pluuia quid.	324 (227)	Praxis quid.	34
Πνευματικόν, uis animæ.	408	Praxis sine theoria incer.	317
Πυροντικόν, uis animæ.	eodem	Presteris, procellæ, & turbinis	materia.
Poli duplices.	136		254
Politica uirtutes præci.	409	Presteris species.	eod.
Politica uirtutis spēs septē. eo.		Presteris synonyma.	eodem
Πολιτικόν, uis animæ.	eodem	Prester quid.	253 & 254
Polycletus.	65	Principia naturalia cur præter	elementa Aristoteles com-
Polycrates.	86	mentus sit.	43 & 44
Porphyrus apostata.	410		
Portus Carthagenensis.	39		

Principia naturalia cur prima dicantur.	57	quid differat.	58
Principia naturalia tantū tria esse probatur.	43 & 57	Priuatio cur principium per accidens.	56
Duo principia in quo prædicamento.	54	Priuatio nulla cœlestis, aut spiritalis.	eodem
Principia nihil sunt præter corpus compositum.	57	Priuatio principium medium esse probatur.	54 & 55
Principia practica ad legē naturæ referuntur.	382	Priuatio quare in materia habili.	58
Principia quō ostendātur.	398	Priuatio quid.	54 & 55
Principij naturalis materia forma, effici. & finis.	44	Priuationem Aristoteles cur sit commentus.	58
Principij naturalis, propria. co.		De priuatione quorūdam opi. co.	
Principij significata.	42	Priuationis acceptiones.	54
De principiis natural. philoſophorū opin.	44 & 45	Priuationis diuisiones.	56
Principiis quæ sunt cōiā.	58	Prius quid.	118
Principiorū mora. usus.	399	Probabilis rō quid.	389 et 390
Principiū à causa quid dif.	60	Procella quid.	253
Principium aliud primū, aliud secundarium.	57	Prognostica quadrupli.	258
Principiū didacticum in natura notum triplex.	396	Prognosticum quid.	eodem
Principium didacticum quid & quotuplex.	395	Propositio mentalis.	392
Principium morale cuiusvis sententia non est.	398	Prosecutiue uirtutis causa efficiens.	358
Principium morale quid. eod.		Prosecutiue uirtutis organum.	359
Principiū natur. quid. 42 et 43		Prosecutiua uis animæ.	357
Priuatione à materia & forma		Prosecutiui motus animalis species.	359
		Prosecutiuus animalis motus quomodo fiat.	eodem
		Prouidētia à Fato quid dif.	17
		*** 4 Proui	

<i>Providentiæ DEI effectus.</i>	20	<i>Qualitas secunda quid.</i>	188
<i>Providentiæ & fatum, an necessitatem imponant causis & eventibus.</i>	16	<i>Qualitates actiue & passiue que & cur.</i>	185
<i>Providentiæ DEI quid.</i>	17	<i>Qualitates interdum non proprias sed contrarias actiones perficiunt.</i>	187
<i>Prudentiæ consilia cur fallantur sepiissime.</i>	87	<i>Qualitates primæ quare sic uocentur.</i>	181
<i>Pruinæ & roris differ.</i>	226	<i>Qualitates quales sint cause efficientes cõpositionis.</i>	205
<i>Pruina quid.</i>	eodem	<i>Qualitates secundæ cur sic dicantur.</i>	190
<i>Pseudoplatonici.</i>	302	<i>Qualitates tangibiles quomodo ordine ex primis nascantur.</i>	189
<i>Pseudoplatonicorũ error.</i>	74	<i>Qualitates sensibiles, aliæ primæ, aliæ secundæ.</i>	181
<i>Puerilis institutio qualis sit à primis annis plurimum refert.</i>	403	<i>Qualitates uirtuales.</i>	181
<i>Pulli formatio in ouo.</i>	286	<i>Qualitatum actiones primariæ & secundariæ.</i>	182
<i>Pulsus quid.</i>	359	<i>Qualitatum elementarium in augmentatione corporum usus.</i>	323
<i>Pumices, Tophi & alia porosa cur supernatent aqua.</i>	266	<i>Qualitates tangibiles, earumque cause.</i>	188
<i>Pythagoræ Metempsychosis & palingenesis quid signi.</i>	405	<i>Qualitatum primarũ in compositione corporũ cõmixtio.</i>	143
<i>Pythagorici Philolai sententia de anima.</i>	312	<i>Qualitatum primarum paria seu symbolismi sex.</i>	185
		<i>Qualitatum primarum symbolismi possibiliæ & impossibiliæ.</i>	149 & 186
		<i>Quanti</i>	
<i>Qualitas alia sensibilis, alia insensibilis.</i>	180 & 181		
<i>Qualitas dupliciter accipitur.</i>	180		
<i>Qualitas neq; materia, neq; forma substantialis corporis.</i>	205		
<i>Qualitas nulla in summo gradu in composito quare.</i>	187		

I N D E X.

Quantitas quaelibet, &c.	104	efficiens & finis.	39
Quaternarius.	314	Rei artificialis species.	38
Quiescens.	110	Relatiuorum natura.	78
Quiescere quid.	105	Reminisci quid.	381
Quies est in termino ad quem comprehenso.	111	Rerū artificialium partes.	38
Quies quid.	106 & 111	Rerum artificialium finis.	31
Quies triplex.	106	& 39	
Quietis acceptiones.	105	Rerū naturalium utrius sciētia.	9
Quietis duplex respectus.	106	Rerum non naturalium tri- plex ordo.	31
R		Rerum quatuor genera.	22
Radix quid.	271	Res artificialis quæ.	38
Ramus quid.	eodem	Rei fatalis due acceptiones.	22
Raresfactio quid.	174	Res fortuita quæ.	86
Rationis entia.	348 & 349	Res naturales cur ita dicantur.	31
Rationis & intellectus differētia.	378	Res naturalis à quibus dif. co.	
Rationis due partes.	384	Res naturalis quid.	eodem
Rationis significata.	377	Res naturalis trifariam dicitur.	
Ratio inferior.	382	eodem	
Ratio particularis.	345	Res non naturalis à naturali quid differat.	32
Ratio probabilis quid.	388	Res non naturalis quatenus à Physico consideretur.	eod.
Ratio quare interdum aber-		Res non naturalis quid.	eod.
Ratio quid.	378 (ret. 379)	Res partim à natura, partim ab arte suā formā accipien-	40
Ratio superior.	184	tes, in quo prædicamēto.	40
Regulus seruauit fidem Car-		Respiratio.	296
thaginensibus ductus honestate.	385	Respirationis usus.	297
Rei artificialis cum naturali cognatio & differētia.	40	Respiratio quid.	359
Rei artificialis materia forma		*** 5	Res

Res quaedam in solo actu, quae		Seminatio.	269
dam in sola potentia, quae		De semine diuersa sententia.	324
dam partim in potentia,		Senecta.	270
partim in actu.	94	Sensibilia communia.	336
Res uoluntaria quae.	401	Ad sensum interiozem quid ex-	
Retentio.	321	terior conferat.	341
Riuus quid.	231	Ad sensum quae requiratur.	325
Rodolphus & Cicero quid uo-		Sensus communis obiectum.	341
cent effectum.	78	Sensus communis organum. eod.	
Roris & pruinae differentia.	226	Sensus communis quid	eod.
Ros quid.	eodem	Sensus communis tres operatio-	
	S	Sensus.	392 (nes. 342
Sal.	265	Sensus exteriores quinque.	328
Salis species.	eodem	sensus exterioris propriū obiectū	
Sanguineorum affectus.	357	sensus exterior quid.	327 (348
Saporis et coloris diuersitas in		Sensus interiores tres.	341
aqua pluuiae unde.	224 et 225	Sensus interioris proprium	
Saporis species.	338	obiectum.	348
Sapor quid.	eodem	Sensus interior quid.	341
Saturnus.	142	Sensu nihil precipitur sine mediis	
Saturnus qualis.	eodem	qualitatibus passibilibus.	348
Scientia.	393	Sensus singularium, intellectus	
Scientia duplex.	88	uniuersalium.	347
Scientia quid.	386	Sensus partim actiua, partim	
Scire quid.	88	passiua potentia.	328
Semen an ex omnibus mem-		Sensuum exteriorum usus.	341
bris colligatur.	283	Sentiendi modus.	347
Semen, materiae, an effe.	69	Ad sentiendi operationem quae	
& 74.		requirantur.	346
Semen quid.	69	Septata uel seiuncta.	103 et 104
Seminalis uirtus quid.	74	Septentrio.	248
		Serpen	

I N D E X.

Serpentes.	290	Somnium quid.	352
Sicci natura.	151	Somnus quid.	348
Siccum quid.	182	Soni diuisiones.	337
Signa zodiaci planetarū qua-		Sonitus in aère causa.	230
litate quomodo partici-		Ad sonū tria requiruntur.	337
pent.	143	Sonus quid.	eodem
Simul uel non simul esse que		Spatiorū nomina.	115 & 116
dicantur.	103	Spatium quid.	115
Singularia ab artibus sunt re-		Speciei sensibilis nomina.	345
mota.	63	Specierum sensibilem subie-	
à Singulari causa ascendendum		ctum.	246
est ad uniuersalem ordine		Species immateriales quomodo	
prædicamentario.	63	intelligamus.	374
Sol.	142	Species intelligibilis dupl.	372
Sol an per se calidus.	138	Species intelligibilis immate-	
Sol cur anima mundi.	eodem	rials quid.	373
Sol cur medius planetarū.	138	Species intelligibilis que	371
Soles plures.	245	Species intelligibiles quomodo	
Solis obnubilationis siue dese-		insint animæ.	376
ctus causa.	241	Speciei intelligibilis syno.	372
Solis uia.	162	Species quomodo à se inuicem	
Sol quō illuminet stellas.	139	differant.	279
Somnia triplicia.	353	Species sensibilis duplex.	346
Somnij causa efficiens.	351	Species sensibilis quid.	345
Somni effectus.	eodem	De spermate & Embryone di-	
Somni finis.	eodem	sputatio.	285
Somni efficiens causa.	349	Sphære inferiores motu pro-	
Somni materia circa quā.	348	prio cur moueātur.	136 & 137
& 349		Spiritalis uirtus quid.	358
Somni multi causa.	350	Spiritus.	296
Somni pauci causa.	eodem	Stannum quid.	264
		Stella	

<i>Stella cadens.</i>	220	<i>Subiectum cessans quid</i>	92
<i>Stella quid.</i>	137	<i>Subsolanus.</i>	248
<i>Stelle alie fixæ, alie plat.</i>	140	<i>Substantie duplices.</i>	317
<i>Stelle an coloratæ.</i>	141	<i>Substantie incorporeæ tantū</i>	
<i>Stelle an igneæ.</i>	137	<i>motu locali mouentur.</i>	175
<i>Stelle cur tātū noctu uidean</i>		<i>Succi & liquores.</i>	274
<i>tur.</i>	139 & 140	<i>Suffrutex.</i>	273
<i>Stelle cur scintillare uidean</i>		<i>Sulphur duplex.</i>	261
<i>tur.</i>	104 & 141	<i>Sulphur & argentum uiuum</i>	
<i>Stelle fixæ quot secundū Ma</i>		<i>ubi generentur.</i>	262
<i>thematicos.</i>	140	<i>Sulphur quid.</i>	261
<i>Stelle non omnes æquè lucidæ</i>		<i>Surculus quid.</i>	271
<i>quare.</i>	139	<i>Suspitio uel coniectura.</i>	393
<i>Stelle qualitatum cognomina</i>		<i>Sylogismus practic^o quid.</i>	387
<i>quomodo fortiantur.</i>	141	<i>Symbolismi qualitatum usus.</i>	
<i>Stelle quomodo luceant.</i>	138		185
<i>Stelle quō calefaciant. eodem</i>		<i>Synesis quid.</i>	383
<i>Stellarum figura.</i>	141	<i>Synteresis officium</i>	eodem
<i>Stellarum differentia.</i>	140	<i>Synteresis quid.</i>	eodem
<i>Stellarum fixarum differentie</i>		<i>Synteresis subiectum.</i>	388
<i>sex.</i>	eodem		T
<i>Stellarum influxus in inferiora</i>		<i>Tactus obiectum.</i>	328
<i>corpora unde.</i>	142	<i>Tactus omnibus animalibus cō</i>	
<i>Stellarum magnitudo.</i>	141	<i>munis est.</i>	329
<i>Stellarum motus.</i>	140	<i>Tactus organum.</i>	328
<i>Sterilitas.</i>	286	<i>Tactus quid.</i>	eodem
<i>Stipule ardentes.</i>	219	<i>Tactus usus atq; necessi.</i>	329
<i>Stoicorum de fato & providē</i>		<i>Tempestatis acceptiones.</i>	251
<i>tia opinio.</i>	16	<i>Tēpestatū locus & tēpus.</i>	257
<i>Stoic. sentētia de for. 85 & 83</i>		<i>In tempore esse quid.</i>	119
<i>Stratiotica uirtus.</i>	409	<i>De tempore præter nunc ni</i>	
		<i>hil</i>	

I N D E X.

hil sentitur.	eodem	Terra & aqua unum corpus
Tēpore quæ mensurentur, quæ		sphæricum constituunt cu-
non.	eodem	ius duplex est centrum. 157
Temporis affinia.	120	& 158 & quare. 159
Temporis proprium offic.	119	Terrestria quæ. 189
Tempus qualis numerus.	121	Terrestrium differentia. eod.
Tempus quid.	117	Terrestrium generatio. eod.
Tempus triplex.	119	Terra immobilis. 160
Tέροντες, quid: & unde orian-		Terra magnamater cur uoce-
tur.	360	tur. eodem
Termini duo.	179	Terra q̄re sicciior q̄ ignis. 154
Termino proprio uel alieno		Terra quid. 158
contineri quid sit.	184	De terra quomodo loquantur
Terminus quid.	179	Mathematici. 160
Ternarius.	314	Terra rotunda. eodem
Terra an frigida.	160	Theognidis & Phocylidis sen-
Terra an sicciissima.	161	tentie. 398
Terra centrum mundi.	159	Theologia Platonis. 410
Terræ differētiarum causæ effi-		Theorina ad praxim necessa-
cientes.	162	ria. 408 & 409
Terræ effectus in mistis.	160	θεαγοραδον, uis animæ. eodem
Terræ motum pestis cur ple-		Thermæ. 232
runq; sequatur.	250	Thermarū calor, sapor, color,
Terræ motus causa.	eodem	& uirtutes unde. 233
Terræ motus uarij, &c.	eod.	θεσχυρη, uirtus. 411
Terræ motus ubi pauciores,		θυμικον, uis animæ. 408
ubi plures.	eodem	Cur tonet & fulguret nonnun-
Terræ quatuor diuisio.	161	quàm in hyeme. 257
Terræ rotunditas non impedi-		Tonitru. 251
tur montium & conualliū		Tonitru cur tardius audia-
inequalitate.	159	tur, quàm coruscatio ui-
		deatur

I N D E X.

deatur.	252 & 253	Ventorum cause.	eodem
Tonitru & coruscationis cau-		Ventorū numerus secundū Ari-	
se.	251	stotelē, & Plinium.	248
Tonitru quid.	252	Ventorum numerus secundum	
Tophi, pumices & alia porosa		Poetas.	247
cur supernatent aquā.	266	Ventorum situs diuersi quid ef-	
Torrens quid.	231	ficiant.	249
Transcendentia.	376	Ventorū temperamēta.	248
Turbini acetum medetur.	153	Ventos que sistant.	247
Turbinis procella et presteris		Ventos pluuia quomodo sistat,	
materia.	255 & 256	& quomodo cieat.	eodem
Turbo quid.	254	Ventus idē, cur non ubique spi-	
	V	ret.	eodem
Vacuum an sit.	114	Ventus quid secundum Peripa-	
Vacuum quid.	114 & 115	teticos.	eodem
Vacuum quare non possit esse.		Ventus quid secundum Vitru-	
De uacuo trium que=	(114	uium.	eodem
stionum solutio.	115	Venus.	143
Vapor.	223	Ver.	144
Vaporē cōstringere quid.	eod.	Vespertina rubedo cur sereni-	
Vaporē conuertere quid.	eod.	tatem significet.	241
Vapor quid.	215	Vestis fims.	39
De uegetabilibus, sensibilib. &		Vigilia quid.	353
homine qui tractent.	303	Vigilie causa efficiens.	eod.
Vena quid.	359	Vina unde peculiarē saporem	
Venti occidentales & septen-		acquirant interdum.	233
trionales cur apud nos fre-		Vinum Faustianum.	254
quentiores.	209	Vinum sublimatum.	153
Vēti oriētales & septentriona-		Vires occultæ.	181
lesquare salubriores.	eod.	Vires occultæ quomodo corpo-	
Venti quō augeantur.	246	ribus insunt.	188
		Virg	

I N D E X

Virgilius.	199 & 311	Visus quid.	329
Virgilius de causis fulminum.	257	Vita.	308
Virtus heroica.	409	Vita contemplatiua.	410
Virtus politica quid.	eodem	Vite & mortis cause potiffi-	
Virtus quid.	397	me.	294 & 295
Virtus feminalis quid.	74	Vite & nature actiones qui	
Virtus spiritalis.	358	planeta gubernēt. 142 & 143	
Virtus uitalis.	eodem	Vite longæ calidum causa bi-	
Virtutes contemplatiue Plato-		ficiam.	295
nicorum quæ, & quare ab		Vite longæ & breuis cause.	
eis excogitate.	410		294
Virtutes politica prima.	409	Vite longæ humidum causa bi-	
Virtutis & uitij species.	358	ficiam.	295
& 359		Vite longæ in homine præcti-	
Virtutis politica septem spe-		ua causa.	eodem
cies.	409	Vite longitudo & breuitas.	
Visio quomodo fiat uariæ opi-			294
niones.	333	Vitalis spiritus quid.	358
Visuus radius quid, & quo		Vitalis uirtus.	eodem
tuplex.	331	Vitam in potentia habere quid.	
Ad uisum tria sunt necessaria.			309
	335	Vita quid.	298
De uisu tractatio cur difficilis.		Vitium quid.	397
	329	Viui para.	290
Visus cū tactu affinitas.	336	Vncia circumferentiæ quid.	
Visus in plano quousque ten-			248
dat.	335	Vniuersalia quid.	377
Visus medium.	332	Ex uno nulla fit mistio.	207
Visus obiectum.	330	Vocis instrumenta nouem.	
Visus organum.	332		337
		Volatilia & aues quæ.	285
			Vola

I N D E X.

Volatiliū generatio, oua incubatio, fomenta. eodem	Ad uoluntatem pertinentia. 364
Volatiliū nomenclatura, mores, natura & proprietates. eodem	Voluntatis cum fortuna & arte affinitas. 403
Volatiliū partes & uictus. eodem.	Voluntatis effectus. 20
Voluntaria actio. 403	Voluntatis humane officium, 379
Voluntariæ cause efficientes, ratio & uoluntas. 402	Voluntatis obiectum. eodem
Voluntaria res quæ. 401	Vox quid. 337
Voluntarij habitus non sunt in corpore. 402	Vrina & Sudor. 234
Voluntas. eodem	Vrfa foetum suum fingit lambendo. 203
Voluntas quid. 378 & 379	X
Voluntas duplex. 379	Xenocrates. 312
Voluntas hominis. eodem	Z
Voluntas irrationalis. 380	Zodiacus. 162
Voluntas libera & non libera quæ. eodem	Ζητητικὸν, uis anime. 480
	Zonæ quinque. 162

F I N I S I N D I C I S.

COMMENTA-
RIORVM IN PHY-
SICAM ARISTO-
TELIS,

LIBER PRIMUS.

Partitio & Index.

BE NE quidem & commodè faciunt illi, qui in primo aditu scientiæ Physicæ, inquirunt partes, & officia Philosophiæ totius, & quatenus huic subiecta sit Physica. Verùm cum ista deberent pueris quoque esse nota, breuiter tantum attingam, ut studiosis iuuenibus iustam materiam plura cogitandi meditandiq; præbeam. Et quidem recta uia incipiam à Philosophiæ definitione, ne longis ambagibus lectorem in operis exordio detineam.

PHILOSOPHIA, est sapientiæ studiū, & diuinarum humanarūq; rerum notitia. Item causarum & effectuum atq; uerborum, quibus hæc res continentur & explicantur, sciētia, quatenus humana ratio potest assequi. Hæc definitio apertè colligitur ex Verbis Ciceronis in principio I. Offi. & in principio v. Tusc. Quæst. cui nō immorabor explicandæ.

Philoso-
phia, quid.

B candæ.

candæ, cum satis superq; in Commentario II. Capituli Epist. ad Collos. exposita sit. Ceterum magno consensu, & autoritate doctissimorum, præcipue Plat. & Ciceronis in principio IIII. De finib. Philosophiæ tres species numerantur.

Philosophiæ species tres.
Rationalis RATIONALIS, uerborum, & orationis cognitio, partes habens Grammaticam, Dialecticam & Rhetoricam.
Naturalis NATURALIS, rerum naturalium & accidentium secundum Naturam scientia, habens tres partes, Mathematicam, sub qua sunt Arithmetica, Musica, Geometria, & Astronomia, Physicam (quæ & Physiologia uocatur) quam infra eod. cap. I. definiam, & Metaphysicam.

Moralis. MORALIS, Ciuilium morum priuatim & publice notitia & experientia. Quod uero quartam speciem Philosophiæ adiungunt quidam Mechanicam, & eam in rationalem & manuariam, & rursus hanc manuariam in liberalem & questuariam, uel sordidam secant, non est nostri instituti uerbosè exponere. Partim, quia facile patet Mechanicam illam, quam uocant logicam, id est, rationalem, ex Mathematicæ, & Physicæ præceptis ac obseruatione constare: Chirurgicam uero, id est, manuariam, agilitate manuum, atque corporis habitu, robore, fationeque exerceri. Partim, quia mihi non uidetur commodum, neque literarum studiosis honorificum, istos manuarios artifices illiteratos, nomine Philosophorum, & literatorum honestari, sine ullo discrimine. Vide tamen de his Philosophiæ partibus apud Politianum in Panepistemo Declamatione, qua nomenclaturam facit partium Philosophiæ & Mechanicæ. Et quidem hæc Philosophia cum suis formis & membris, hoc est, cum artibus liberilibus, reuera donum Dei est pulcherrimum, datum hominibus ad illuminandas mentes (aliòqui sine literis caliginosas

Quarta species Philosophiæ à quibusdã addita.
Quare omittat quartam speciem.
Cõmendatio Philosophiæ.

nos) rerum optimarū scientia & experientia. Quam Lucretius in v. magnificè quidem, at uere celebrat dicens:

Nam si ceu ipsa petit maiestas cognita rerum,
Dicendum est, Deus ille fuit Deus, in clype Memmi,
Qui princeps, uite rationem inuenit eam, quæ
Nunc appellatur sapientia, quique per artem
Fluctibus è tantis uitam, tantiſque tenebris,
In tam tranquillo, & tam clara luce locauit.

Sed omiſſo encomio, de ſola Phyſica ſpeciatiſſime dicemus in hac epitome deinceps, uel Cōmentario, quem quidē in quatuor lib. partior. Primus continet principia rerum naturalium, quæ cōmunia uocantur, & item quæ iſtis principijs cauſiſque affixa ſunt, qualia Ariſt. in v. l. libr. de auditione Phyſi. tradit, quod opus iſtorum quid. un. putat inſcribi idē de auditione Phyſica, quod iſta magis auditu & ſtudio cōtemplationēq; audientis, quā ſenſu percipiātur uel experientia, magna ex parte. Secundus liber de mundo & eius partibus de elemētis, & qualitibus primis & ſecūdis, de compoſitione corporum, & rerum miſtarum elemētis, & qualitibus docet, quatenus ad prima Phyſicæ rudimenta ſatis eſt. Tertius tractat miſta uel compoſita corpora & peculiariter Meteorologiā, addito breuiſſimo indice, & admodum nudo de Metallariis, de plantis, de animalibus, de homine atque de hortu, & partibus eorum. Quartus liber, animæ naturam, partes, uirēſque exponit. Atque hæc ſerè ſumma eſt huius commentarij, in quo quidem tali dictione, & oratione ut. ar. quæ magis ad docendum perſpicuè, quā ostentationi inſeruiat. Dabunt ergo ueniam nobis delicati, & elegantes:

Multa nouis uerbis præfertim cū ſit agendum,
Propter egeſtatem linguæ, & rerum nouitatem.

B 2 Vt

Partitio huius
Cōmentarij.
Argu. primi
libri.
Ratio inſcrip-
tionis octo
librorū Phy-
ſic. Ariſt.
Argu. ſecun-
di libri.

Argumētum
tertij libri.

Ut me Physici Poëtae ueteris uerbo, & autoritate tuear.
 Quia uerò professionibus singulis sui quidã loci cõmunes,
 & capita primaria sunt, de quibus peculiariter quæq; do-
 cet, ideo Physicæ scientiæ suos locos cõmunes & generales
 recensere oportet, quorum est cõmunis usus ad cuiuslibet
 rei naturalis notitiã acquirendã. Atque ita statim uide-
 mus, quarum rerum cognitionem Physica professio nobis
 polliceatur, & suppeditet, & quid studiosius expectare
 debeat ab ipsa. Etsi uerò aliqua capita aliorum pertinere
 uidentur, ut Deus & Fatum, ad theologiam, & similia
 quædam: tamen quia professioni huic sunt affinia, ut sine
 illis absolui nequeant naturalia, breuiter sal-

tem attingere ea libuit. Sunt ergo

cap. Physicæ hæc ferè, que
 sequuntur, CXLVIII.

circiter.

* *

I N P R I M O L I -
B R O H A E C
 S V N T C A P I T A .

1 Physiologia.	21 Efficiens.
2 Subiectum & materia Physices.	22 Finis.
3 Deus.	23 Effectus.
4 Fatum.	24 Fortuna.
5 Res fatalis.	25 Casus.
6 Natura.	26 Res fortuita.
7 Res naturalis.	27 Communia, & propria causarum
8 Res non naturalis.	28 Actus.
9 Ars.	29 Potentia.
10 Res artificialis.	30 Motus.
11 Inuenta hominum.	31 Infinitum.
12 Principia rerum natu- ralium.	32 Continuum.
13 Opiniones Philosophorū de principiis.	33 Diuiduum.
14 Materia.	34 Quies.
15 Forma.	35 Mouentia.
16 Priuatio.	36 Mobilia.
17 Communia & propria principiorum.	37 Termini.
18 Cause.	38 Locus.
19 Materia particularis.	39 Vacuum.
20 Forma particularis.	40 Spatia.
	41 Tempus.
	42 Numerus.

IN SECUNDI LIBRI CAPITA.

1	Mundus.	15	Alteratio,
2	Cælum.	16	Argumentatio.
3	Mobilitas cæli.	17	Diminutio.
4	Sphæra.	18	Loci mutatio.
5	Stellæ.	19	Contactus.
6	Elementa.	20	Actio,
7	Ignis.	21	Passio.
8	Aer.	22	Qualitates primæ.
9	Aqua.	23	Qualitates secundæ.
10	Terra.	24	Mistio elementorum.
11	Terræ partes.	25	Communia & propria elementorum.
12	Compositio & mutatio rerum natu.	26	Mistio, & cõpositio cor- porum naturalium ex ele- mentis.
13	Generatio.		
14	Corruptio.		

TERTII LIBRI CAPITA.

1	Quinque species compo- sitorum uel mistorum cor- porum.	12	Metallaria.
2	Causæ meteororum.	13	Metalla.
3	Fumi, ut uapor & ex- halatio.	14	Sal.
4	Meteora ignita.	15	Lapides.
5	Meteora aquosa.	16	Plantæ.
6	Fontes & flumina.	17	Arbores,
7	Mare.	18	Herbæ.
8	Meteora media.	19	Frutices.
9	Venti.	20	Cultura.
10	Tempestates.	21	Fruges.
11	Prognostica tempestatũ.	22	Liquores.
		23	Mensuræ.
		24	Animalia.
		25	Fœtus.

Vola

26 Volatilia	34 Corpus.
27 Aquatilia.	35 Partes corporis.
28 Insecta.	36 Habitus corporis
29 Terrestria fera.	Physiognomonia.
30 Terrestria domestica.	37 Vita.
31 Partes animalium.	38 Respiratio.
32 Homo.	39 Aetas.
33 Hominis ortus.	40 Mors.

Q V A R T I L I B R I C A P I T A .

1 Anima.	rum materialium.
2 Opiniones Philosophorū de anima.	21 Species intelligibiles re- rum immaterialium.
3 Partes et potentia animæ.	22 Vniuersalia.
4 Motiua anima.	23 Ratio. 24 Voluntas.
5 Vegetatiua anima.	25 Memoria.
6 Sensitiua anima.	26 Lex Naturæ.
7 Sensus exteriores.	27 Synteresis.
8 Obiecta sensibilia.	28 Dictamen rationis.
9 Sensus interiores.	29 Conscientia.
10 Species sensibiles.	30 Affectus.
11 Singularia uel indiuidua.	31 Habitus intellectiuis.
12 Somnus.	32 Principia naturalia.
13 Somnium. 14 Vigilia.	33 Habitus Voluntarius.
15 Appetitus uel uis appe- titiua.	34 Principia moralia.
16 Vis motiua profectiua.	35 Liberum arbitrium.
17 Ratio in brutis.	36 Res uoluntaria.
18 Rationalis anima.	37 Cause uoluntariæ.
19 Intellectus.	38 Origo animæ.
20 Species intelligibiles re-	39 Nobilitas animæ.
	40 Immortalitas animæ.

B 4 M O *

MODVS DOCEN-
DI IN HOC COM-
MENTARIO.

*Atalogus ergo iste sum-
matim, ut dixi, Physi-
ces Capita generalia com-
plectitur, quia de specia-
libus suo cuiusque loco
videbitur, & horum quidem locorum de-
finitiones, partitiones, causas, & effectus
breuiter quidem, & articulatim descri-
bam, & quam potero Methodicè perspi-
cuèque indicabo. Copiosior autem tracta-
tio horum Capitum quærenda est omnino
ab illis, qui ista singulis propè Voluminibus
docuere. Et hæc de Commentarij nostri
diuisione materiaque & Indice quasi præ-
fatus, iam primum omnium de
Physica dicam, ne Titu-
lum operis præ-
teream.*

**

D E P H Y S I C A E

S V B S T A N T I A .

CAPVT PRIMVM.

PRIMO, Physicæ uocabulo bifariam Scholæ utuntur in partitione Philosophiæ. Nam primò generatim significat secundam Philosophiæ speciem præcipuam, quæ de substantia, quantitate, & forma rerum naturalium, & in summa, de ipsa natura rerum docet, unde habet quoque nomen à φυσικῆ, id est, natura, de qua infra eodem Cap. VI. & huic Physicæ tres subiiciuntur species, scilicet Mathematica, Physica specialis, & Metaphysica, de quibus supra attingi, & alibi uidere oportet. Finis autem generalis Physicæ est Theoricus, id est, speculatiuus, qui & ipsa est scientia speculatiua, cuius proprius finis sit, scire & cognoscere Naturam, non aliquid operis facere, aut quicquam agere. Deinde Physicæ nomen specialitè & proprie significat ipsam Physiologiam, hoc est, de rerum naturalium motu, mutatione, atque operationibus disputatiõnem.

Acceptiones vocabuli Physicæ.

Physicæ generalis. Physicæ uocabulo dicatur.

Physicæ esse speculatiuam.

Physicæ specialis.

SECUNDO, Esse aliquam scientiam de rebus naturalibus certam, si nihil aliud probaret, tamen Aristoteles & communis doctorum consensus, Scholarumq; tam constans diuturnaq; autoritas satis arguit. Quòd si fidem illis adhibere nolit studiosus, frustra docebitur. Nam addiscentem oportet credere. Sed tamen certæ sunt omnino rationes, cur de natura possit haberi scientia: tametsi id negarint Heraclitus & Academici: ut est apud Aristotelem in principio Metaphysicæ. Sed ista prudens omitto, quia in huiusmodi

An sit scientia de rebus naturalibus,

B 5 opini-

opinioſis & otioſis diſputationibus immorari nolo. Sed reſ-
mitto curioſiores ad doctorum iuſta Volumina in iſtiusmo-
di rebus, ſi operæpretium uideatur tales diſputationes le-
gere, que ingenium excitent & exacuant.

Phyſica ſpe-
cialis ſeu Phy-
ſiologia quid.

TERTIO, Phyſica ſpecialis aut Phyſiologia eſt de Na-
tura, & naturalium corporum atque rerum motu, princi-
piis, cauſis, effectibus, officiis, partibus, atque accidentibus
ſcientia. Vel ſummatim, Phyſica eſt naturalium corporum
& ſubſtantiarum ſcientia. Hæc definitio explicabitur in-
frà eodem Cap. proximo & VII.

Cauſæ effi-
cientes ſcien-
tiæ Phyſicæ.

QUARTO, Tametiſi huius ſcientiæ principia quedam
ſunt noſtris animis indita à Natura, & per experien-
tiam probata, tamen non acquiritur eius cognitio, ſine
magna meditatione, diligentia, & doctrina methodica:
que quidem diſcentis excitant animum, ut docilis fiat ad
ea, que audit à præceptore & monitore, & que in alio-
rum ſcriptis legit, præcipuè uerò curam adhibere debet
Phyſicæ ſtudioſus, ne ordinem certum diligentiamque
omittat, quàm talium rerum uoluptas & auaritas adiu-
uat plurimùm. Cæterùm de primis inuentoribus Phyſicæ,

Inuentores
Phyſices.

copioſè diſſerit Lærtius in præſatione I. libri, ubi docet
antiquiores Philoſophos ferè in ſola ſcientia Naturæ oc-
cupatos fuiſſe, ut Thaletem Mileſium, Pythagoram Ita-
licum, Anaxagoram, quoad Socrates Moralem Philoſo-
phiam adinuenit.

Differentia
inter Phyſi-
Mathematici.
& Metaphy-
Mathematici.

QUINTO, Quatenus Phyſica diſſerat à Mathe-
matica & Metaphyſica, ſic breuiter accipe. Mathemati-
ca ſolam quantitatem continuam uel diſcretam tractat à
ſubiectis & corporibus abſtractam, non quidem reuera,
ſed imaginatione tantùm. Methaphyſica uerò conſiderat
ſubſtantias corporeas & incorporeas, prout ſunt reuera
per ſe

per se, & essentiam habent, & formam suam motui & mutationi iam non obnoxiam, sed à materia remotam, & puram. Et hac parte non est ualde necessaria, neque ad discendum, neque ad docendum, ut Plutarchus quoque ait in uita Alexandri. Præterea tradit Metaphysica & complectitur aliquot aliarum disciplinarum, & præcipue Physices prima principia incomplexa & complexa, hoc est, Axiomata & propositiones quasdam communes, in hacque parte est ualde utilis. Verum ipsa Physica docet de corporis naturalis materia & forma seu materia coniuncta, quatenus mutationi est obnoxia, ut iam mox patebit. Plura autem de hoc capite quere in II. Physicorū in principio, & in VI. Metaphysices, & apud Albertum in primo Physicorum cap. I. & II.

Pars Metaphysi. non necessaria.
Pars Metaphysi. utilis.

Physica.

DE SVBIECTO ET

Materia, circa quam uersatur Physica.

CAPVT II.

PRIMO, Omisissis opinionibus multorum, simpliciter dico, ex Aristotelis & Alberti autoritate, subiectum Physices esse substantiam corpoream, inanimatam uel animatam, cum suis naturalibus causis, effectibus, & accidentibus, hoc est, (ut breuius dicam & significantius) materia & subiectum, circa quod uersatur Physica, est corpus naturale mobile. Voco autem mobile, quod motui & mutationi est obnoxium. Motus autem peculiari quadam phrasi physica hic significat mutationem secundum substantiam uel accidentia. Et moueri, est mutari substantia uel accidente, ut corpus generari uel corrumpi substantia, augeri uel diminui quantitate, alte

Subiectum Physices.

Mobile. Motus.

Moueri,

te, alterari qualitate, loco mutari & ferri, & simpliciter moueri, est progredi ab una substantia in aliam, ab una qualitate in aliam, ab uno loco in alium locum.

Corpus naturale mobile quid.

SECUNDO, Corpus naturale mobile est merè substantia corporea cōposita ex materia prima & substāiali forma corporea, mutationi obnoxium totum, uel saltem parte sua. Hec definitio conuenit & cælo, & mundo, & elementis, nedum ipsis corporibus cōpositis. Quia tametsi cælum & elementa sunt corpora simplicia, hoc est, non composita ex aliis corporibus: tamen composita sunt ex illa materia prima, tanquam ex chaos. De quo Ouid. in 1. Metamor. & ex sua forma, ut infra eodem cap. XIII. & in libr. II. cap. I. & II. explicabitur.

Quæ præter corpus naturale mobile, Physica tractet.

TERTIO, Præter corpus naturale mobile, & substantiam corpoream, tractatur multa quoque accidentia istius corporis mobilis: quia accidentia maximam partem afferunt ad cognitionem substantiæ, ut infra eodem cap. VIII. ostendam. Non est autem opus hic enumerare species istius corporis, quas cursus professionis huius attinget suo tempore, & supra in catalogo locorum communium, plerasq; enumeravi, & quæ in arbore prædicamentaria substantiæ subiiciuntur oculis.

DE DEO.

CAPVT III.

Deus quid.

PRIMO, Deus est spiritus, & mens libera, segregataq; ob omni concretionem mortali, omnia sentiens, omniāq; mouens, per uim suam illis infusam. Hec definitio apud Lactantium lib. I. cap. V. Ciceronis est, quam ille sumpsit ex Platonis Timæo, & hanc Virgilius in lib. V. Æneidos magnificè explicat his uerbis:

Principio cælum & terras, campōsque liquentes.

Lucen

Lucentemque globum Lunæ, Titaniâque astra
 Spiritus intus alit, totamque infusa per artus,
 Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
 Inde hominum pecudumque genus vitæq; uolantum,
 Et quæ marmoreo fert mostra sub æquore pontus,
 Igneus est illis uigor, & cœlestis origo.

SECVNDÒ, Esse Deum, lex Naturæ, & ratio con- An sit Deus.
 scientiâque arguit, & conuincit quemlibet sanæ mentis ho-
 minem, tametsi impia & corrupta hominis natura Deum
 esse confidèter neget, contra suam ipsius conscientiam, cum
 Deum esse ex creaturis saltem & effectibus agnoscat, quæ
 tamen non colit, ut in 1. ad Romanos scribitur, & extant
 tres præclarissimi libri Ciceronis De natura Deorû, quo- Arguméta 3.
 rum in 1. disputat, an sit ullus Deus, in 11. ex sententia Stoi- lib. Cic. de na-
 corum scribit esse Deum, & omnia necessariò iuxta proni- tura Deorû.
 dentiam Dei, & Fati, fieri: in 111. ex Platoniorum senten-
 tia differit esse quidem Deum, sed nõ omnia necessariò eius
 prouidentia & Fato fieri. Quædam enim necessariò fieri à
 Fato & Natura, hæcque duo peculiariter à nutu prouiden-
 tiæque Dei pendere. Quædam uerò non necessariò, sed cõ-
 tingenter accidere à Fortuna, & libero arbitrio: & tamen
 hæc etiam duo, præsertim hominis uoluntatem in arduis pe-
 culiariter à Deo excitari & impelli. Ceterû de prophanis
 diis & idolis, ut de Ioue, Iunone, Apolline, & similibus,
 nec ipsi Gentiles constâter ac magnificè senserunt aliquid,
 nedum homines Naturâ sequentes & eruditi, tam spurcas
 fœdâsq; superstitiões serio coluerint, & obseruarint. Quod
 uerò tantus est Deorum, Nympharum, semideorûmq; nu- Quid signifi-
 merus apud Ethnicos & præcipuè Poëtas, id uoluere si- cet tãtus deo-
 gnificare isti, singulis rebus adesse uim quandam diuinam, rû numerus
 eâsq; uel minimas, nedum magnas, diuinitus regi, ut ex- apud Ethni-
 cos.

ponit

ponit Cicero ex Stoicorū Placitis, in 11. de natura Deorū: sed quisnam, & qualis ista omnia regeret, nescierunt.

Cognomina
Dei apud
Phyficos.

TERTIO, Deum Phisici cognominant primam causam, primum motorem, primum mouens, primam naturam, causam infinitam, principium effectiuum omnium rerū, summum bonum, summum finem omnium rerum, factorem & autorem omnium. Quia ipse peculiariter & potēter omnia tam in cælo, quàm in terra faciat, & fouat propter suā ipsius gloriam. Reliqua de bonitate, misericordia, beneficentia Dei, & de fide, timore, cultu, reuerentiāq; erga Deū propriè pertinent ad Theologiam solam: illa enim non nisi Christiani, & uerè pij intelligere possunt, & sibi uendicare. De hoc capite uide plura apud Lactantium in libro 1. Institutionum, ubi redarguit Gentes ex ipsarum testimoniis & conscientiis esse Deum unum, quem tamen negent pertinaciter, & in 11. libro eiusdem copiose refutantur superstitiones & Idololatria. Hæc enim ad præsens indicasse satis est, quòd Deus sit prima causa & infinita, à qua aliæ causæ secundariæ, ut Natura principia, causæ effectiæque Naturæ dependeant.

DE FATO, ET PRO-
uidentiā Dei.

CAPVT IIII.

Cur de Fato
hoc loco tra-
ctet.

Quatuor cau-
sæ secundæ
præcipuæ.

PRIMÒ, Cùm de Deo sit dictū Capite superiore, tanquàm à quo dependeāt omnes causæ secundæ, ut à prima causa, iam ergo inde accedere nos conuenit ad secundarias causas, easq; cum suis effectibus speciatiim tractare. Itaque sunt quatuor secundæ causæ præcipuæ, à Deo depēdentes, scilicet, Fatū, Natura, Fortuna, & uoluntas: ab his quatuor, tanquàm præcipuis, depēdent omnes aliæ speciales, & singulares inde causæ, cū suis effectibus, quæ deniq; in Deū ipsum

ipsum redeunt, tanquam in primarium finem, atque hic est pulcherrimus ille circulus, & absolutissima periodus causarum, & effectuum precipuorum, specialium, & singularium, exiens à Deo primo effectuore, et autore, & rediens in eundem ipsum Deum, primarium, & ultimū finem, propter quem omnia sunt creata, omnia que suum officium præstant.

Circulus causarum & effectuum.

SECUNDO, Latini Fatum à fando appellarunt, quòd necessario fiant ea, quæ Deus fatur, id est, loquitur, & quasi fando præcipit fieri, Græcis ἐμαρτυρῆν, à sortiēdo uocatur, quòd inuitabilis fors, & euentus sit eorum, quæ Fatis destinantur, & distribuuntur cuilibet.

Fatum vnde dicitur.

TERTIO, Docendi gratia duplex Fatum constituitur, scilicet, Physicum, quod Physici à Deo, & prima causa dependere aiunt, & Astrologicum, quod Astrologi ab astrorum cursu, & influentia regi, dependereq; censent, quod uocat Ptolem. eius uirtutem constellationis, uel influentiam cœlestem. Talem quidem Fati potentiam, & uirtutem, quasi diuinam, Astrologi suis astris attribuunt, non tam asserendi forsitan, quàm coniectandi gratia. Quamuis enim sit reuera in syderibus certa natura, inclinatio, influentia, & uirtus, tamen inde non statim consequitur necessitas euentorum, præcipue humanorum, & qui sunt arbitrarij. Nam & uulgò aiunt, astra inclinare, sed non imponere necessitatē, præcipue sapienti, qui dominatur astris. Verùm in hoc fato Astrologico refutando, multus, & immodicus etiā est Picus Mirandulanus, in opere longo, contra Astrologos. Vide & disputationem Phauorini Philosophi, apud Gellium lib. XIII. Capite. I. Sed hoc loco de Physico Fato paucis transigam.

Fatū duplex.

QUARTO, Mirabiliter sollicitauit non modò Philosophos ipsos, sed & Scholasticos scriptores, hæc questio, an sit Fatum ullum, hoc est, an omnia fiant necessario quodam, & inez

An sit fatum.

& inevitabili ordine, cui aut Fortuna, aut Voluntas resistere nequeat? & huic questioni affinis est hæc altera, pariter vulgata, & difficilis, An omnia fiant iuxta providentiam Dei, & an providentia Dei imponat necessitatem causis & eventibus? Sunt autem de his questionibus omnino tres opinioniones: quarum prima est Epicureorum, planè impia, qui cum negent esse Deum, non quidem uerbis, sed tamen animo, in corde suo, similiter negant Providentiam Dei, & Fatum, ut extat apud Lucretium in v. l. libri initio, & apud Ciceronem in l. de natura Deorum, sub persona Velleij disputantis contra Providentiam. Altera opinio est Stoicorum, qui cum providentiæ Dei omnia rectè tribuant, ita ut nihil fieri dicant, imprudente uel inscio Deo, & non curante: tamen nihil non Fato quoque fieri iudicant, falsò quidem. Nam hæc sententia de Fati necessitate in omnibus rebus, evertit contingentiam rerum, & uim liberi arbitrij, in officiis, in delictis, in actionibus moralibus, & politicis, & electionè in rebus mediis, in uirtutibus, & uitiis homini datã à Deo, & Natura. Quare erronea est, & perniciosa Stoicorum hæc sententia de Fato. Tertia demum opinio, sanctior & uerior est, eorum, qui rectè sentiunt, omnia quidem secundum providentiam Dei fieri, & euenire, & multa etiam Fato necessitateque fatali fieri: pleraque tamen in libero arbitrio & electione hominis, inque fortuna sita esse, & hæc sententia est Aristotelis, in l. l. Physicorum, & Platonis, atque Scholasticorum Theologorum.

Fatum, quid. QVINTO, Fatum est conexio, & perpetuus ordo causarum, & effectuum, dependens à Providentia primæ causæ, hoc est Dei, & imponens necessitatè rebus fatalibus inevitabilem. Hæc definitio colligitur ex uerbis Chrysippi, apud Gellium libro v. l. capite 11. & Trismegisti apud

Albera

Albertum in ij. Physicorū, & Boëthij in iij. Consolatio-
nis libro. Est ergo fatum planè effectus prouidentie Dei.

SEXTO, Prouidentia Dei est ipsa diuina ratio, in sum-
mo omnium principe Deo constituta, qua is cuncta præte-
rita & futura uidet, & præcognoscit, hoc est, Prouidentia
Dei, est scientia Dei certa, in eius mēte concepta ab eterno,
de his, que olim facta & unquam futura sunt, necessariò, uel
nō necessariò, & cōtingēter. De hac Cicero copiosè disse-
rit in ij. De natura Deorum, ex sententia Stoicorum, & in
ij. ex sententia Academicorum: quorū aliqui dissentientes
à Platone suo, malè sentiebant, fieri multa præter prou-
identiam Dei, hoc est, quasi ignorante & dormitante Deo.

Prouidentia
Dei, quid.

SEPTIMO, Differt prouidentia à Fato breuiter hoc
modo, per prouidentia præcognoscit & prouidet Deus o-
mnia necessaria: & nō necessaria, contingentia, fortuita, cō-
sulta, uolūtaria. Ita enim Deus prouidet, Fato suo fatalia, na-
turæ sua naturalia, fortune sua fortuita, uolūtati sua uolūta-
ria. Per Fatum autem singula Fatalia dirigit ipse, ac dispo-
nit, mobilia iuxta & immutabilia, & circumscribit ista,
suo motu, loco, forma tēpore, alijsq; circumstantiis annexis,
& utraq; hæc prouisio & dispositio Dei, uocari potest tam
ordo rerum ad finem suum, quam ordo partium in toto.

Differentia
inter Fatū &
Prouidentiam
Dei.

OCTAVO, Breuiter ex sententia Peripateticorum
obserua hunc ordinem fatalem, connexionemque rerum.
Primum singulares indiuiduorum, & particulares euen-
tus, uarij & effectus proueniunt ex motu animalium, &
corporum mixtorum, Vel libero, & uoluntario, ut in actio-
nibus, & officiis hominum rationis compotum, qui habent
electionem, & liberum arbitrium. Vel non libero motu,
sed naturali instinctu, ut in pueris, & in ratione carentibus
animalibus, ut in rebus inanimatis, quarum motus tantum

Ordo fatalis
secundum Pe-
ripateticos.

C est na

est naturalis. Secundò, motus & effectus mixtorum corpo-
 rum proueniunt iuxta motum & harmoniam elemento-
 rum quatuor, & primarum qualitatum. Tertio, motus ele-
 mentorum & qualitatum refertur ad motum spherarum
 coelestium, utpote planetarum, stellarum, & firmamenti.
 Quarto, Motus inferiorum spherarum, & firmamentum
 dirigitur ad motum primi mobilis, supremi cœli, iuxta Phy-
 sicos. Quintò, primi mobilis, id est, supremi cœli agitatio,
 & motus, atque influentia, regitur secundum prouidentiam
 primi motoris, hoc est, Dei, qui uocatur aliàs immobile pri-
 mum, & mens superinnixa uniuerso mundo, imò infusa toti
 mundo, & partibus eius singulis. Atque hic est ordo mo-
 tum, & actionum, in rebus naturalibus, & fatalibus. Ex
 quo uidemus aperte, quomodo unum ex alio fluat, & de-
 pèdat: & quomodo singulares actiones deniq; proueniāt,
 ex uniuersalibus causis, & à prima causa, nempe Deo pen-
 deant. Et Peripatetici solum secundum & tertium motum,
 dicunt esse fatalem, neq; tamen eius effectum statim neces-
 sarium, & inuicibilem esse concedunt, tametsi causæ sint
 necessarie in genere: quia cursus & effectus Naturæ, sepe
 impediatur, scilicet, impeditis causis. Sed motum primæ spe-
 ciei singularem, id est, actionem indiuidui cuiuslibet natura-
 lem, in inanimatis, uel irrationalibus, & uoluntariam, in
 solo homine, affirmant non esse Fato obnoxia, sed obsequē-
 tem suæ causæ, atq; ita singulares causæ, & effectus singu-
 lares, id est, actiones indiuiduorum, non sunt necessariae, sed
 merè contingentes, siue naturales, siue animales, siue uolun-
 tariae sint, quia aliter se habere possunt. Quauis reuera, in
 uirtutibus Heroicis, in naturali diuinòq; ingeniorum impetu
 excitatur & inflammatur animus hominis, quasi fataliter
 ab ipso Deo, ad agendū, & præstandum aliquod egregium

Peripatetico-
 rum sententia.

Heroicæ vir-
 tutes vnde.

gium opus. Sic Alexander magnus fatali & diuino impe-
 tu rapiebatur ad prelia fortiter & felicissime obeunda. Sic
 Homerus, & Virg. ad Poësin, sic Demosthenes & Cicero
 ad eloquentiam Fato raptus est. Quartum uero, & quintum
 motum non fato, sed prouidentia Dei subiectum esse dicunt
 Peripatetici, & suapte natura absolui necessario. Atque cui
 lis hæc est facilisq; sententia de ordine causarum fatali q; cõ-
 nexione, & hæc quidem aurea catena est causarum et effectuum,
 qua Iupiter in principio viij. Iliados, negat se etiã ab om-
 nibus diis è cælo posse detrahi: significans, Deum minime ob-
 noxium esse Fato, & fatali necessitati, nedum Naturæ, Fortu-
 ne, aut Voluntati, imò semel posse euertere omnes causas cõ-
 fato, si uelit, & cõ necessitate fatali. Cui tamẽ omnia & in
 cælo et in terra subseruiunt, quo ad prouidentiam, et uolunta-
 tem Dei, quia nõ cadit passer in terrã, sine uoluntate Patris
 cœlestis. Etenim ne unus quidẽ passerculus, est in obliuio-
 ne corã Deo, ut dicitur Matth. x. & Lucæ xij. iuxta illud
 etiã diui Hieron. di. xij. Non cadit folium de arbore, sine uo-
 luntate Dei, id est, quin Deus approbet, quin Deo placeat,
 casus etiam fortuitus & plane non necessarius, ipsius folij
 uel passerculi. Verum quod ad hominem pertinet, pro casu
 ptu, usu, iudicio, experientia, actione q; hominis, pleræq; res
 non sunt fatales, pleræque non necessario fiunt, sed fortuito,
 aut uoluntariè & merè contingenter, ita ut se aliter habe-
 re possint. Siquidẽ ea, quæ Deus præuidet, & præcognoscit
 contingenter, fortuito, & uoluntariè euentura esse, illa sunt
 merè cõtingentia. Contrã uero, quæ præcognoscit natura-
 liter, aut fato euentura, illa sunt necessaria. Sic enim pro-
 uidentia Dei dat, & disponit aliis effectibus causas ne-
 cessarias, aliis uero causas contingentes, ut fortuitas, &
 uoluntarias. Sic ergo effectus Prouidentia, nõ est quidquam

Aurea catena
 apud Home-
 rum, quid.

Quid homini
 sit de Fato te-
 nendum.

Effectus pro-
 uidentia Dei

C 2 simp

Effectus Fati & naturæ in genere. Effectus fortunæ & voluntatis Prouidentia Dei.

Quo animo fit accedendum ad tractationem de Fato & Prouidentia. Peruerfitas hominum.

simpliciter euenire quomodocumq; sed quodlibet, uel necessario, uel contingenter euenire. Sed effectus Fati, & naturæ, in genere est, quicquid simplici necessitate euenire, fatali aut naturali. Sicut contra effectus Fortune ac uoluntatis est, quidquid simplici contingencia euenire, fortuita aut uoluntaria. Ita prouidentia Dei, est tanquam liber quidem, in quo cõsignata, & cõscripta sunt omnia, necessario, uel contingenter facta, aut futura unquam, et aliàs uocatur *Voluntas, Prædestinatio, Præscientia, Dispositio Dei*, qua uult, & disponit rerum necessitatē, uel contingentiam. Et hæc quidem dicere nulla religio uetat, in rebus politicis, si modò animus tali fiducia imbutus sit, ut sentiat, Deum esse patrem benignum, in omnibus rebus, a quo omnia bona se accipere credit: contra uerò mala, & crimina stultitiæ suæ, impietatiq; propriæ, aut Diabolice fraudi expensa ferat: ita tamē, ut cõfidat Deum illa mala quoq; in melius uertere uelle his, qui in ipsum credunt. Quamquã homines merè contra faciunt. Nã optima quæq; suis uiribus, aut Fortune adscribunt; mala autem, in ipsum Deum referunt & regerunt omnium malorum culpam in eundem Deum, aliõ qui optimum & innoxium. De qua improbitate hominum conqueritur apud Homerum in principio 1. Odissæ Iupiter dicens:

O facinus, mortale genus, nos numina primùm

Incusat, causamq; putat, fontemq; malorum

Quæ ueniunt, sua sed pereunt ob facta nefanda,

Cum præter Fatum sibi sponte incommoda querant.

Atq; hoc idem comprobatur exemplo Aegisthi adulteri, qui etiam à Mercurio Deo præmonitus: tamen non abstinuit ab adulterio Clytemnestræ, uxoris Agamemnonis, sibi exitibili. Hanc autem sententiam de Fato, & prouidentia satis est tenere interim, dum Philosophi & Scholastici cõsentiunt,

atq;

atq; concordia incant. Plura habes apud Ciceronē in opere De nat. Deorū, & de Fato, & apud Boëthiū in iij. & v. Cōsolationis, & apud Vallam in opere de libero arbit.

DE RE FATALI.

CAPVT V.

PRIMO, Video rem fatalem bifariam dici. Primo generaliter, & proprie eam, quæ Fato & connexioni istius causarū, & effectuum subiacet, ut sunt mobilia ipsa, iuxta cursum Fati & uniuersalis Naturæ. Deinde per Antonasiam, rem fatalem appellamus eam, quæ non Naturæ uulgato cursu, multò minus temeritate fortuita, neq; libero arbitrio constat, sed cuius rei peculiarem autorem se Deus esse testatur, per scripturas, uel per euentū, & per experientiam: Quæ res ita fatalis, uel misericordiam, uel iram Dei eximie arguit, & significat. Atq; hæc fatalia Antonasica fiunt reuera necessariò, & sunt inuitabilia. Imò etiã portendunt inuitabiles euentus, effectusq; necessarios habent. Ita fatalis res est creatio, qua Deus creauit, id est, ex nihilo, contra omnem Naturæ cursum, fecit, & fabricatus est cælum & terram, & omnia quæ in eis sunt, id est, omnem spiritum, omnem uirtutem, & motum, atq; influentiã cælestem, omnem naturam, & causas principiaq; & effectus rerum, omnem speciem misti corporis, aut simplicis. Denique creauit & ipse Deus fatum, Naturam, Fortunam, & uoluntatem hominis, quibus à principio in finem usque mundi dominatur, & imperat, ut suum quæque præstent officium. Sic etiam fatales res uocatur alia, quas insigniter Deus per se, aut per angelos bonos, aut malos, uel per homines eximie bonos uel malos facit, ut sunt miracula, monstra, portenta, signa, prodigia, heroica uirtutes, immania scelerã, ingentes plagæ, immensa beneficia, nunquam spe-

Rei fatalis
duæ acceptio
nes.

Exempla:

rate mutationes rerum, precipue publicarum, aliaque mirabilia, quorum cause omnino latent homines, presertim impios. Qualium rerum fatalium innumeras formas, & exempla nobis depingunt sacrae literae, et prophanae quoque historiae, experientiaque docet quotidiana. Sic etiam merè fatalia sunt, quaecunque ad iustificationem, & salutem bonorum, & ad contumaciam damnationemque malorum pertinent, descripta in sacris literis.

Vfus huius
Cap.

SECUNDO, Hoc caput de re fatali huc ideo appositum, ut esse locus communis, in quem iam enumerata fatalia, & illis similia, collocari & annotari possint, sicubi in Philosophorum quoque libris reperiatur, ut apud Cicer. & in historicis, uel Poëmaticis, ut apud Liui. Plin. Verg. Home. Sciamus tamen illa fatalia, non naturae, neque libero arbitrio, neque temeritati fortuitae tribuenda esse, ut faciunt Epicurei, et plerique impii, Sed referenda in ipsum Deum auctorem, qui in talibus misericordiam suam erga pios, & iram in impios significare solet. Sic ergo quatuor haec genera rerum, hoc est casualium, & effectuum probe discernere oportet, quod res sint

Quatuor genera rerum.

quadruplices, scilicet, Fatales à Fato, Naturales à Natura, Fortuitae à Fortuna & casu, Voluntariae à libero arbitrio, et uoluntate hominis, tanquam à sua proxima & efficiente causa profectae. Harum deinde aliae sunt necessariae, scilicet à Fato & Natura in genere: aliae sunt contingentes, scilicet à

Necessitas duplex.

Fortuna et uoluntate. Atque ita uidemus, quod duplex sit Necessitas, nempe fatalis, & naturalis. Sicut & duplex est Contingentia, scilicet fortuita & uoluntaria. Verum constat sane necessariū id esse, quod aliter se habere nequit: sed cōtingens id esse, quod aliter se habere potest. Haec autē in praesens de Deo, Fato, Prouidentia, Re fatali, deque Necessitate & Cōtingentia rerum dixisse sufficit. Sequitur inde, ut primū & prop

Contingentia duplex.

Necessariū quid.

Cōtingēsquid.

prop

propriū caput Physicæ, nempe Naturā ipsam inquiramus.

DE NATVRA.

CAPVT VI.

PRIMO, quanuis uariè significet Naturæ uocabulum, tamen ad præsens satis est quatuor enumerare signifi-
 1 ficata eius præcipua. Primum enim Natura significat ge-
 neralissime essentiā cuiuslibet substatiæ incorporeæ & cor-
 poreæ, & essentiā quoq; cuiuslibet quoq; accidētis sensibili-
 2 tis, & insensibilis. Sicq; est planè synonymum cum uocabu-
 3 lo Essentiæ, Rei, Entis, uel substatiæ generaliter captæ. Se-
 cūdo generaliter natura uocatur substātia tantū incorpo-
 reā, uel corporeā. Eius propriū esse dicit Boëthius, facere,
 aut pati, uel utrunq; horū, & sic est synonymum prædica-
 4 3 mento substatiæ. Tertio, Natura significat principiū mo-
 tus, & quietis, ut hoc loco. Quarto, cōmuniter & impro-
 priè, Natura significat differentiā specificam, uel propriū,
 aut accidens inseparabile, cuiuslibet substatiæ, uel acciden-
 tis, adeoq; efficaciam rerum natiuam: sic naturam Iustitiæ
 dicimus esse, unicuique suum tribuere: naturam ignis dici-
 mus, calefacere, sic naturas herbarum, & gemmarum, aut
 cuiuslibet rei, uocamus uulgò earum uirtutes, & efficaciam
 & proprietates. Ad hoc autem caput pertinet tertium si-
 gnificatum Naturæ, alia uerò aliorum spectant.

Naturæ qua-
tuor significa-
tiua.

Quid in hōe
Capite Natu-
ra significet.

SECUNDO, Natura duplex est, scilicet, Natura prima
 1 & infinita, hoc est, ipse Deus, prima causa omnium, & Na-
 turæ, Fatique creator, & Dominus, quem Ouidius melio-
 rem Naturam, isti Naturam naturam uocant, id est, fa-
 2 cientem omnia per sese, uel per causas secundas. Alia est
 Natura finita Physica, de qua iam hic loquimur.

Natura du-
plex.

TERTIO, Meritò ridet Aristoteles eos, qui Naturam
 negantes, sibi illam demonstrari postulant, & probari,

Aut natura.

fit ne, an non sit. Quia per se manifesta, perq; experientiam nota, uelle probari sibi, mera est stultitia: & contra negantem principia non est disputandum, sed omitti debet ille qualiscunq; sue stoliditati. Si dubitas enim, an sit Natura, certe dubitas, utrum ne ipse sis, an non sis.

Natura, quid.

QUARTO, Natura est principium, & causa motus, & quietis, in re naturali, cui primum per se, & non per accidens inest. Hec definitio ex Aristotelis ij. Physicorum in principio desumitur, & eandem sententiam Cice. in ij. De natura Deorum definit, Naturam esse uim quandam cientem motus, in corporibus necessarios, cuius ordo indicat, quid cuiusq; rei causa efficiat, & quid quamq; causam sequatur. Sic Natura est uis quedam occulta, non quidem sensu, sed intellectu perceptibilis, ita instructa à Deo, ut cuilibet substantia corporea, nempe elemento, lapidi, herbe, arbori, Leoni, Equo, Vulturi, Aquile, Lupo, Homini, suppeditet essentiam, & quaslibet uires naturales.

Definitionis
Naturæ ex-
plicatio.

QUINTO, Memoria probe tenere oportet hanc definitionem Aristotelis, cuius singule uoces peculiarem habent significantiam & Emphasim, que infra suis queq; Capitibus exponuntur. Interim hæc qualiscunq; expositio, potest Philosophi sententiam aperire. Natura, inquit, est Principium, unde oritur essentia rerum naturalium proxime, quarum & eadem est causa, cur uel mutantur, uel in eodem statu aliquantisper permaneant: ita tamen, ut non sit extra eas, sicut Ars, & efficientes cause, atque finis, sed ut insit ipsi composito corpori, non quidem per accidens, sicut qualitates primæ & secundæ, aliæque accidentia rerum, sed tanquam pars substantiæ eius primaria & necessaria, utpote materia, & forma: qua Natura corrupta, necesse est compositum quoq; ex eadem Natura corrumpi, & interire. Quamquam
autem

autem Deus etiam insit rebus: tamen minime est pars rerum
 Deus, cum insit, id est, adsit tantum uirtute sua, tanquam
 presens inspector, et gubernator rerum, quibus benedicit,
 et optima queque prouidet. Sicut ergo anima non potest
 auelli à corpore hominis, sine morte eius, et interitu: ita
 Natura à corpore naturali nequit prorsum auelli, sine eius
 interitu Breuiter, ergo ut dixi, Natura est uis communis,
 suppetitans materiam, et formam, adeoque substantiam, et
 essentiam corpori naturali mobili. Rursum, Natura est uis
 quedam perpetua, et certa, rebus naturalibus insita neces-
 sario, et sic instituta à Deo, ut eis certo cursu, uirtute, et
 exemplo suam materiam, formamque suppetitet, atque acci-
 dentia sua ipsis superaddat, et cuiusque essentie regulam con-
 seruet in corporibus. Sic ergo cum Natura significat uim,
 principium et causam, tum est in predicamento relationis.
 Quando uero eadem significat partem corporis, atque adeo
 substantiam corporis, tum est in predicamento substantie.

SEXTO, Duplex est rursum Natura, scilicet Vniuersalis, et Particularis. Et uniuersalis quidem bifariam intel-
 ligitur. Primò logicè, cum naturam aliquam dicimus con-
 ceptum communem ratione excogitatum, ut genus specie-
 rum, et speciem indiuiduorum, quorum tamen neutrum est
 separatum reuera, à suis indiuiduis, ut disputatur in pre-
 dicabilibus, et de hac nihil loquimur in Physica. Secundo,
 Vniuersalis Natura Physicè dicitur, item bifariam, scilicet
 Mathematicè, cum significat uirtutem diffusam in substan-
 tias cœlorum communiter, et uim cœlitus immixtam his
 inferioribus, que regit, et continet omnem naturam parti-
 cularem, id est, singula corpora naturalia, quibus influentia
 cœlestis est instillata, iuxta proportionem non Arithmeti-
 cam æqualiter, sed Geometricam æquabiliter, efficax mouen-

Natura in
 quo prædica-
 mento.

Natura rur-
 sum duplex.
 Vniuersalis
 Natura logi-
 cè.

Vniuersalis
 natura Physi-
 cè dicta.
 Mathemati-
 ca Natura uni-
 uersalis.

C 5 dis

Physiologi-
ca Natura v-
niuersalis.

Natura parti-
cularis.

dis corporibus infernis, ut officium suum promptè faciant, & secundum hanc Naturam Vniuersalē Mathematicam, id est, cœlestem, uoluitur Periodus causarum & effectuum singularium, ut aiunt Mathematici: & neq; huic cōuenit definitio prædicta, sicut neque Deo, qui etiam à quibusdam uniuersalis Natura infinita uocatur. Deinde uerò Natura uniuersalis uel cōmunis Physica, est hoc principium motus & quietis paulò antè definitū, non quidem in cœlo, aut alicubi seorsim extra corpora herens, aut separatim consistens, sed à Deo rebus naturalibus cōmuniter inditū, quas excitet, foueat, & ad motus, mutationisq; & operationū uicissitudines subigat necessariò quidē. Nam hæc uniuersalis Natura est, cū speciei aut generi, hoc est secundis substantiis, tribuitur causa, & effectus naturalis, ut cū dico, homo generat hominē, Pyra nascūtur ex pyro arbore. Et sicut hæc cause, ita effectus quoq; sunt necessarij, nō contingentes. Siquidem quæq; species ex sua specie, ut homo ex homine, hordeū ex hordeo, cerasum ex ceraso, & quodq; genus ex suo genere, ut animal ex animali, frumentum ex frumētō, fructus arboreus ex arbore, & quisq; effectus uniuersalis ex sua causa, & Natura uniuersali, & non aliunde, nascitur, propagaturq; necessariò, nō contingēter: ita ut aliter fieri nequeat, nisi Fato aliquo, & miraculosè cōmunis Naturæ cursus immetetur. Et quidē, ut dixi, hæc Natura cōmunis per se nihil est extra indiuidua, & singularia sua, nisi quatenus imaginatione concipitur, & abstrahitur ab indiuiduis. Verū Natura particularis est ea, quæ in rebus singularibus, & indiuiduis substantiæ corporeæ inest, secundū quam nomē causæ uel effectus, tribuitur indiuiduo, ut cū dico, ex hoc ouo nascitur hic pullus, ex hac arbore nascuntur poma. Et hæc Natura particularis est ipsa cū suis uiribus, substantia indiuiduorum

niduorū. Destruita ergo omni Natura particulari, aut cessante operari, ut post extremū iudiciū, necesse est destrui reuera totā quoq; uniuersalē naturā, nisi quōd illius idea abstracta hārebit in animis, sicut et amici cognatiue mortui idea atq; imago heret in memoria nostra. Ergo post extremū iudiciū, omnia prorsum erūt fātalia, aut uolūtaria, quia cessabit naturæ particularis, iuxta et uniuersalis actio, operatio, & motus. Atq; hæc diuisio perplexior quidē, tamen non fuit mihi prætereunda, propter uariam utilitatē eius.

SEPTIMO, Duae sunt species naturæ, scilicet Materia, et Forma, ingrediētes substantiā, & essentiā cuiuslibet corporis naturalis, id est, substantiæ corporeæ. Et de utraq; harū predicatur natura, utpote, Materia, est natura & principium motus passiū, quia patitur se informari, ut ouū informat pulli forma, infra eod. cap. xiiij. et forma est natura nobilior, & principium actiuum, informans materiam, ut forma pulli informat ouū, forma pomi informat germē, infra eod. cap. xv. Natura ergo est materia & forma, totāque ad eod. corporis naturalis essentia, motui & mutationi obnoxia, suōsque motus & officia præstans.

OCTAVO, Querere materialē aut formalē causam naturæ, est merē superuacaneū, cū natura sibi metipsi materia formāq; sit, et cū definitio nomēq; eius indicet formā, materiā uerō, naturæ uis occulta, non habeat, neq; sit ex nullo se priori composita, quia est principium primū. De materia autem naturæ, quæ circa quam improprie uocatur, hoc est, de corpore naturali subiecto eiusdē, & Physicæ, dicitur supra capite ij. & infra eod. capite proximo. Efficiens autem naturæ causa, solus est ipse Deus, primus motor, & natura melior mouens hanc naturam Physicam: & fouens, ne sit otiosa, sed actiuosa. Et hoc est, cur aliqui Philosophi,

Species Naturæ.

Materia.

Forma.

Natura.

Naturæ causa materialis & formalis.

Causa Efficiens naturæ. Cur philosophi nonnulli animatā naturā fecerint.

ut

ut Stoici, apud Cic. in ij. de nat. Deor. Naturā esse animatam, & rationis participem putarint, quia uiderent nullā uim, sine anima, aut numine aliquo esse tam efficacē posse. Sed reuera, Natura Physica hic definita, non est propriē substantia, nec corporea, nec incorporea, nedū animata, sed relatio mera, quatenus est principū. Finis autem Naturæ patet ex definitione, nempe essentia, & operatio rerū, hoc est, motus & quies rerum & corporum naturalium, ut illas suas uicissitudines conseruent.

Natura mera relatio.
Finis nature.

Propria Naturæ officia primaria.

NONO, Propria Naturæ officia primaria sunt hæc, 1 sponte sua materiæ naturali induere formā naturālē, et formā priore corrupta, eidē materiæ manenti, sed uariata, & mutata, rursus aliam formā induere. Sic corrupto corpore animalē, cadauer tanquā materia mutatur putrefactione, in terrā uel limum putidum, cui deinde natura affingit aliā formā, nempe uermis, uel serpentis. Naturæ itē est, cui libet 2 substantiæ corporeæ, uim suam genuinā & naturālē potentiam, uel impotentia & habilitatē, suas cuiq; uirtutes inferere. Deniq; 3, Natura cuique causæ naturali in genere, uel specie, suos effectus tribuit, & expedite cōmunicat, ita ut nihil otiosum esse patiatur, ut infrā plura de causis & effectibus dicetur: Cætera uerò naturæ accidētia, et innumeros effectus meditationi cuiuslibet permitto & experientia.

Cognata Naturæ.

DECIMO, Cognationē habet Natura, cum Creatione atq; fortuna, & Voluntate, in hoc, quod ista suos effectus habent, interdum naturalibus similes, imò & simillimos: quia creatio idem facit ex nihilo, quod natura producit ex aliquo, ut patet in Gene. cap. i. Et quia Ars imitatur Naturam, quatenus potest, sicut etiam fortuna, ut patet in metal laribus, quibus merē fortuito innaſcuntur sepe imagines piscium, animalium, herbarum, stellarum, sicut etiam Fortuna

na fingit quandoq; species animalium & corporum in nubibus temere cōcurrentibus. Item Natura sepiſſimè artificioſis rebus materiam ſuppeditat, ut lanam, ligna, lapides, cui materie Ars ipſa affingit artificialem formam, ut ex lana fiunt fila, & inde pannus, & inde uestes: ita ex lapidibus & lignis conſtruitur domus.

VNDECIMO, Diuerſa Naturæ eſt primùm Creatio, Diuerſa Naturæ. quæ cū ex nihilo, id eſt, ex nulla materia faciat corpus, cum ſuis motibus, natura quidem non ex nihilo, ſed ex aliquo, id eſt, ex materia facit corpus, cū ſuis motibus, et operationibus, quia, Ex nihilo nihil fit. et, Quodlibet fit ex aliquo, ſecundū Phyiſicā. Secundò, Ars differt à Natura, quæ nō eſt in arbitrio hominis, neq; in ingenio eius, ſed Ars eſt in electione, arbitrio, et ingenio hominis. Natura itaq; curſum, et effectus ſuos abſq; ministerio hominū plerūq; efficit, ut in ſponte naſcentibus docet experiētia, præſertim in illis, quæ ſub terra naſcuntur, uel in deſertis. Tertio, liberum arbitrium, quod producit plerunq; effectus immateriales, ut uirtutes uitæque, & artes. Natura autem ſubſtantias corporeas generat, & mouet, eâſque ſuis qualitatibus ornat.

DVODECIMO, Circuſtantiæ, Signa, et Indicia, item Circuſtantiæ, ſigna, indicia, & accidētia. alia accidētia, partim ſeparabilia, partim inſeparabilia, ſunt innumera, neq; percipi ab ullo poſſunt omnia, quorū tamē præcipua, Motus, Tēpus, Locus, Motor, obſeruari debēt, de quibus ſuo loco diſſeretur. Hæc ergo in genere de Natura dixiſſe ſatis ſit in præſentia. Cuius tamē capitis ſummā breuiter libet talē ſubnectere, ut in tanta prolixitate iuniores diſcernere poſſint, quæ nā maxime prehendere debeant.

SVMMA ERGO HVIVS

Capitis vj. hæc eſto.

Primo, Natura eſt principium, & cauſa præbens eſſentiam

Sūma huius
Capitis vj.

tiam, durationem, mutabilitatem, vires, & operationes naturales, cuiuslibet corporeæ substantiæ, cui inest eadē natura, tanquam pars substantiæ.

Secundò, Natura uniuersalis necessariò operatur, & agit, neque se aliter habere possunt causa, & effectus naturalis. Sed natura particularis non necessariò, uerum contingenter agit, in indiuiduis, quia causa particularis, potest se aliter habere, & impediri, ne effectum particularem producat, & huic non conuenit definitio suprā dicta, quia indiuidua sunt remota ab arte.

Tertiò, Natura est duplex, scilicet, Materia et forma, quæ ambæ coniunctæ, substantiā corporis naturalis absoluunt.

Quartò, Propria naturæ officia patent ex definitione, quorum nullum præstare posset natura, nisi à Deo ita effectus, & actiuosa redderetur ipsa.

Quintò, Exempla naturæ sunt passim obuia indoctis quoque, necdū literatis, & doctis, si inspiciant incrementa, decrementa, uicissitudines, statum, mutationes, vires & actiones corporum naturalium obuersantes quotidie ob oculos.

DE RE NATVRALI.

CAPVT VII.

Rei Naturalis tres acceptiones.

PRIMO, iam inde sigillatim quamlibet uocem & rem in definitione naturæ positā, diligēter exponere oportet. Ita enim fiet, ut ista definitione cognita, caput rei teneamus. Itaque naturale, uel res naturalis trifariā dicitur. Primò enim Naturale est, quod alicui substantiæ uel accidenti inest, à sui creatione & natura. sic Discere, & scire, est naturale homini, sic bene dicere, est natura ipsi Rhetorice. Deinde naturale dicitur, quod fit secundum & non contrā naturæ cursum, ut equum ex equa nasci, botrum ex uite, sic pleraque accidentia uocantur naturalia, quæ secundum natu

Naturā sunt indita corporibus, ut generatio, corruptio, cōplexio, motus, vires, & c. Deniq; naturale, pprie est res naturalis, quā Phisica cōsiderat, tanquā subiectū suum, circa quā operatiōes ei vim suā exercet Natura. Et hoc tertio significatu intelligim⁹ uocabulū rei naturalis, in præsc̄ti Cap.

Secundō, Res naturalis est tantū substantia corporea simplex, ut cœlū, & elementa, uel cōpositum, & mistū corpus naturale, ut Meteora, Metallaria, Plantæ, Animantia, Homines, & Membra, Artus, Articuli, ac Momenta quoq; corporum. Et uocatur hęc res naturales, quia necessario in se, non aliunde ex libero arbitrio, uel arte, aut fortuna habēt suam naturā & essentiā, quæ Natura ipsa suppeditat eis, materiā, & formam, essentiā, durationē, & mutabilitatem. Sed cum naturalium corporū singuli articuli, & momenta nequeant enumerari: tamē satis est præcipuas tenere, & scire partes.

Tertiō, Finis rerum naturalium est gloria Dei, secundū pios, & ornatus mundi, & cōmoditas hominum atq; animantium, aliorūque corporum conseruandorum. Pleraq; enim Natura facit, ut homo aliquam utilitatem inde accipiat, ut dominium eorum teneat, uel saltem usus fructuaris sit rerum naturalium, ut copiose differit Gregorius Nisenus in libris De anima, & D. Ambrosius in Hexameron, & Cicero in ij. De natura deorum.

Quartō, Differt res naturalis à Creatura, à Re artificia-
li, à Fortuita, à Voluntaria, secundum causam efficientem. Nam creatura est res merè fatalis, à Deo, præter Naturā, et arbitrium hominis, ex nihilo facta, ut Adam & Eua, ut prima animantia, ut prime plantæ, ut stellæ. Nam ista non ex materia cōmuni, uel particulari, sed ex nihilo creauit Deus primū: deinceps uerō Nature suas uices cōmisit, quæ istius modi generaret ex aliquo, id est, ex materia naturali.

Res

Res Naturalis quid.

Cur dicte Res naturales.

Finis rerum naturalium.

A quibus differat. Res Naturalis.

Res ergo naturalis quælibet non potest esse ex nihilo, sed oportet eam ex materia cõmuni, & particulari esse cõflatã.

DE RE NON NATVRALI.

CAPVT VIII.

Res non Naturalis quid.

Res non naturalis quatenus ad Physicũ pertineat, quatenus non.

Rerum non naturalium triplex ordo.

Primo, Res non naturalis proprie uocatur, quicquid non est substantia corporea simplex uel cõposita, neque pars eius corporea. Itaque res non naturalis est uel substantia incorporea, uel accidens sensibile, aut insensibile. Atque hæc consideratur à Physico, quatenus naturali corpori accidit, uel aliquam societatem, coniunctionemque cõ re naturali habet, ut calor, siccitas, leuitas in igne. Humor, frigus, grauitas in aqua. Et partim omittitur, quatenus non est necessaria ad constitutionem, uel cognitionem rei naturalis. Sic Physicus nihil de Iustitia, Fortitudine, aliisque similibus docet.

Secundo, Triplex est ordo rerum non naturalium. Primo, quædam res non naturalis, est tamen secundum Naturam, & per Naturam in corpore naturali: ut anima cum suis uiribus & operationibus ita est coniuncta corpori animato, ut auelli nequeat, sine corporis corruptione, tamen si sit ipsa incorporea substantia. Sic propria, & accidentia præsertim inseparabilia, quæ Natura inserit, suo tempore & modo, corporibus naturalibus: tamen sunt res non naturales, ut est leuitas in pluma, uiredo in foliis, durities in ligno, tales sunt qualitates primæ & pleræque secundæ: in his enim non est principium motus per se & primo, sed secundo per accidens. Secundus ordo est, quod quædam res non naturales sunt etiam secundum Naturam, id est, non contra Naturam, & tamen præter Naturam, id est, non per Naturam, sed per alias causas efficientes, ut Res artificialis est, ab Arte, infra eodem Cap. x. Res fortuita est à Fortuna & casu, infra eod. Cap. xx.

Res

Res uoluntaria est à libero arbitrio, infra in iij. Cap. xxxvj. Et huiusmodi res tametsi non efficiat Natura, tamē secundum eam sunt, quatenus non aduersantur recte rationi, & Nature, ut calor in aqua calefacta, ut lapidis iactus sursum, ut morbus in corpore, & similia. Tertius ordo ³ est, quod quedam res non naturales sunt contra Naturam, ut que contra communem eius cursum accidunt, quales sunt ille, quas supra cap. v. uocauimus fatales, ut creatio, monstra, miracula, &c.

TERTIO, Differt res non naturalis à naturali multipliciter. Quia omnis res naturalis est substantia corporea, ¹ prima uel secunda. Sed nulla res non naturalis est substantia corporea, sed uel incorporea, uel merè accidens, ut supra dictū est. Sic corpora artificiosa sunt in quarta specie qualitatis, licet eorū materia sepe, sit substantia, ut ligna, lapides, lutum, sunt materia domus: uerū à forma habent appellationem res ipsæ, non à materia. Deinde res naturales, habēt suam materiam, & formam intra se certam, & à Natura absolutam, atq; constantē, ut eadē est forma & eadē materia equi, canis, hominis, auri, argenti, aliorūmq; corporum, hodiēq;, qualis à primordio mūdi extitit. Quinetiam si quod corpus peccat, & aberrat ab ista materia & forma naturali, illud uocatur monstrum, uel miraculū, pugnant contra naturam. Sed rerum nō naturalium plerunq; & forma & materia uariat, pro arbitrio hominis, aut Fortune, quod experientia quotidiana in uariandis uestibus docet, præsertim in Germania, ubi nusquā eadem forma diu seruatur ² in uestitu. Postremò res naturalis non est in arbitrio hominis, neq; à temeritate Fortune, sed certum habet & destinatum motum, ac progressum, quē semel inceptū prosequitur solium, nisi impediatur. Sed artificialia, & uolūtaria sunt in

D arbi-

Res non naturalis à naturali quid differat.

arbitrio hominis, neque corū est certus motus ubiq; cum artifex possit mutare semel ceptam formam, aut materiam, ut pictor imagines suas mox potest uariare, aut corrumpere, & omnes res naturales habent materiam corporeā & formam. Multę uerò res non naturales, neque materiā, neque formam corporeā habent, ut in substantiis incorporeis, & in accidentibus immaterialibus uel insensibilibus patet.

DE ARTE.

CAPVT IX.

ARS, quid hoc loco significet. PRIMO, Inter alia significata, Artis uocabulo hic utimur pro habitu animi intellectiuo, secundum quem, homo facilius & melius potest aliquid intelligere, agere, & presertim facere, uel fabricari.

ARS, quid. SECUNDO, Fabius lib. ij. Cap. viij. ex Græcorū sententia, sic definit artē. Ars est ordo cōstans ex præceptionibus cōsentientibus, & cōexercitatis ad finem utilem uitę. Huius definitionis hic ferē sensus elicitur: Ars est habitus animi in intellectu acquisitus, cōstans ex regulis certis, per experientiā probatis, & exercitatione cognitis, ad aliquid utile humanis usibus efficiendum.

ARTIS partes. duę. TERTIO, Due sunt partes artis, scilicet Methodus & Praxis. Methodus est cōpendiosa, et certa uia, ratioq; artis, per regulas, præcepta, & institutiones tradita, ut est Grammatica Perotti, Physica Aristotelis, Mægoré, & Galeni, Institutiones Iustiniani, Institutiones Fabij. Praxis est exercitatio usūque artis, cōstans stylo, lingua, manu, aut corporis actu, ut est Grammatica exegetica, id est, expositiua in Cornucopię Perotti. Sic Rhetorices Praxin, id est, usum docet Cicero in Oratore perfecto, & in Bruto, & Fabius in x. & xij. lib. Ut autem nihil profum ualeat Methodus sine Praxi, hoc est, sine usu & exemplari tractatione, experientiā que:

Methodus sine Praxi nihil ualet, nec contrā.

sic

fic rursum Praxis sine Methodo nihil ualet cōstanter & fo-
 lide. Licet enim ingeniosi homines, quādoq; sine doctrina et
 methodo aliquid fabreficiant, ut ille, qui naturali quadā fa-
 cilitate pingit, fingit: illa tamen actio magis secundū natu-
 ram, quā secundum artem fieri dicitur, estq; effectus na-
 turalis potentie, non artis, neque ipsius habitus, sicut luscina
 secundum naturalem potentiam, non secundum ar-
 tem, tamen optimè canit. Sic mediocriter periti numerant,
 loquuntur sine arte, adiuti exercitatione. Sic muliercula &
 Empirici sine arte medentur.

QVARTO, Artium alia est speculatiua, cuius finis est
 scire, ut Physica, Mathematica, & Metaphysica merè theo-
 rica, ut differit Arist. in vj. Metaphysices. Alia est actiua,
 uel practica, cuius finis est agere, et agere, uocat operari, ita
 ut post laborē opus effectū super sit nullum, qualis est Grā-
 matica, Dialectica, Rhetorica, Ethica, Iuris sciētia, Medici-
 na. Sic cōposita controuersia, & lite fore si nihil amplius su-
 pere sit operis. Sic finita oratione nullū opus super est, sed fa-
 lētū est. Alia est effectiua, uel fabricatiua, Græcis poëtica
 dicta, id est, factiua, quæ est recta ratio, et habitus operū fa-
 bricabiliū, cum opus effectū super est post laborē, & huius
 finis est facere. Vocant autem, facere, sic operari, ut post la-
 borē super sit opus effectum, nēpe artificiale corpus, ut do-
 mus, tunica, aut forma artificiosa, ut pictura extat etiam ar-
 tifice mortuo, ut post architectonis laborē, aut mortē quo-
 que tamen super est domus adificata, talis est quelibet ars
 mechanica, & hanc Peripatetici recētiore vulgō solā uo-
 cant artē, per Antonomastiam. Quauis Arist. in vj. Ethic-
 eorum, propriè artem uocat eam, quā supra appellauit Pra-
 xim Methodi. Veruntamē idem Aristoteles & alij Physici,
 etiam artem conferunt cū naturā, loquuntur de hac fabrica-

Artium diffe-
rentia.

Agere, quid.

Facere, quid.

tiua mechanica, quæ opera manu facta, hoc est, artificiosa corpora efficit ex materia corporali, quæ materia sapientia me est res naturalis, id est, corpus naturale, ut lana, lignum, frumentū. Ex hac autem secūda diuisione, obseruare conuenit, multas artes, Philosophiæq; partes, esse partim speculatiuas, partim practicas, ut Grammaticam, Dialecticā, Rhetoricam, Arithmeticam, Musicam, & totam Ethicam & Medicinam quoque. Sola autem Physica, cum Metaphysica est merè speculatiua scientia, sicut & pleraq; Astronomia & Geometria. Mechanicæ uerò artes sunt merè fabricatiuæ. Tamen uidere oportet in appellandis artibus, ut à fine proprio, tãquàm à digniore fiat earum appellatio. Sic ergo Rhetoricam & Ethicam uocare debemus artes practicas, cum ipsarum proprius sit finis actio, ut bene dicere, bene uiuere, malos mores uitæ que fugere.

Causæ artis efficientes, QUINTO, Causas artis, quæ uulgò patēt, hic sciens omitto. quis enim nesciat quamlibet artē naturali bonitate ingenij, & doctrina, & usu comparari: iuxta illud: Tu nihil inuita dices, faciēsue Minerua, id est, repugnante natura & ingenio. Item, Sophiam me Graij uocant, Latini sapientiam. Vfus me genuit pater, & mater peperit memoria. Item,

Quod nemo didicit, nemo docere potest.

Artis officia. Omitto etiam enumerare artis officia, cum suprâ satis dixerim, quòd Ars imitetur Naturam, adeò, ut nulla Ars humana, & licita, possit contra Naturam efficere quicquam. Sic ergo merè impostura est Alchimica, & magia, quarum profitetur utraque, se posse rerum ut metallorum, aliorumque corporum substātiās transmutare. Sic ergo omnes res artificiales, sunt res non naturales, ex secundo ordine nō naturalium, ut suprâ dixi Capite proximo in artic. secūdo.

SEXTO

SEXTO, Affinis est Artis natura, quod supra satis expli
caui, cap. proximo. Siquidem mutuas operas sibi locant, na
tura, & ars. Nam hec natura adiuuat sepiſſimè, ut cum na
tura ad alimentum hominis produxerit frumentū, mox ac
ceſſit huic ars, ingenio hominis excogitata, uel potius a
Deo tradita, ut mola contuſum frumentū fiat farina, dein
de ex farina, & aqua fiat maſſa fermentata, & ex hac maſſa
ſa coquatur panis, aut placenta, cibus hominis quotidianus.
Sic natura ſponte ſua producit arbores ſylueſtres, & plan
tas, huic acceſſit ars agricultura, quæ hortēſes arbores, quæ
plantas, aliāq; huiusmodi ſerit, plantat, inſerit, propagat,
colit. Sic tota ſerè agricultura iuuat, & excolit ipſam natu
rā. Vicīſim & natura adiuuat artē, adeò, ut hec proſum
nihil ſine Natura poſſit efficere. Sic ſterilem agrū, uel lito
ris arenam quantumlibet arte excolis, tamen nihil produ
cit frumentū, quia Natura eius terra, reſiſtit & repugnat
Arti. Sic ex arena nullum funiculum neſtes, neq; ex pumi
ce oleum, aut aquam exprimes ulla arte. Contra uerò pluri
mum ſola natura per ſe ſine arte, ſine Fortuna ualet. Quo
t enim millia herbarū, lapidū, aliorūq; corporū ſua ſpōte,
ſine cultura, imò hominibus ignorātibus dona Naturæ, ipſa
fecundīſſima rerum mater Natura parit, et ornat, cum nul
la ars adeo ſit efficax, & felix, quæ uel unum naturale cor
puſculum gignere poſſit. nedum animale? Nam quælibet
ſubſtātia corporea, quodlibet accidens naturale, producitur
a Natura, ab eāq; completur, non per Artem. Quauīs ſe
piſſimè Ars, ut dixi, adiuuet naturam, ut metallarius artiſex
ſegregat quidem, & expolit metalla, & metallaria, ſed nō
cōplet, non gignit, non abſoluit ea ullus artiſex. Iam uerò
longè aliud eſt cōplere, aliud eſt adiuuare, & ab efficiente
digniore ſit appellatio. Quāquam & Ars ipſa uariare po
A digniore

D 3 teſt

fit appellatio. *test naturalia accidentia, sed, nullam substantiam, ut tinea etor lane candida induit colorem rubrum aut uiridem, sed natura dudum compleuit et substantiam lane, et accidentia eius natua. Ita ergo uidemus que sit societas, que item diuersitas Naturae, et Artis.*

DE RE ARTIFICIALI

CAPVT X.

Res artificia-
lis quæ.

PRIMO, Satis superq; apparere arbitror ex superioribus, quod res artificialis est ea, que habet formam sibi per artem, et consilium artificis hominis inditam, quam alioqui non haberet, nisi ars, et uoluntas eam sic compleisset, ut tunica talaris manicata est res artificialis, quia istam suam uestis formam habet a sartoris consilio, et arte. Contra uero cutis, qua circumtegitur hominis totum corpus, est res naturalis, non artificialis: quia eam non fecit, et informauit ars, sed natura corporis circumduxit, et circumdedit, sicut et pellis uillosa est naturale uestimentum lupi, leporis, uulpis, pecudis, et similibus.

Species rei ar-
tificialis.

SECUNDO, cum nuda res naturalis sit plane insensibilis, tamen res artificialis alia est sensibilis, habens materiam corpoream, et formam uisu uel tactu perceptibilem. Alia est insensibilis, uel immaterialis, nullam habens formam uisibilem, uel tactilem, nedum materiam, sed ratione sola, et imaginatione perceptibilem, uel intelligibilem, ut sunt predicabilia, predicamentorum, propositionum, et similibus forme concepte apud animum, ut sunt idee, id est, forme rerum abstracte in hominis, uel animalis mente, intellectu, et memoria.

Partes rerum
artificialium.

TERTIO, Partes rerum artificialium tot sunt, quot membra, et momenta adeo, cupiam totum artificioso insunt, que inter se apte quadrare, suaque proportione debent coherere, alioqui non

non artificiosum opus, sed uel monstruosum, uel saltem ineptum uocabitur. Sicut et Physici Monstra uocat ea corpora naturalia, quae non habent iustum situm membrorum, neque consuetam Naturae proportionem partium.

Monstra

QUARTO, Materia rei artificialis sensibilis, est ipsa quoque sensibilis, modo res naturalis, ut ex ligno formatur trabes, uel mensa, uel scamnum, modo ista materia est pariter res artificialis, ut eius effectus artificiosus, ut ex panno consuitur uestis, atqui pannus fit ab arte. Forma autem rei artificialis, quae sit, patet cuilibet oculato, et haberi commune sensum.

Materia rei artificialis.

Forma rei artificialis.

Efficiens uero causa rei artificialis, est uoluntas et consilium hominis artificis, operantis per Artem. Si qua autem Natura

Efficiens rei artificialis.

producit, aut Fortuna artificiosis rebus similia, praeter hominis artem et manu, tamen illae res naturae, uocari debent naturales, non artificiales, ut supra admonui. Sic portus ille Carthaginensis in prima Aeneid. principio, est res naturalis. Portus uero Hostiensis est res artificialis, utpote manu factus. Pariter actiones, et opera infantium, fatuorum, brutorum, plantarum, et rerum inanimatarum sunt, uel res naturales, uel res secundum Naturam primi ordinis, uel etiam fortuitae, non sunt autem res artificiales neque uoluntariae. Nam istae non agunt, neque faciunt quicquam deliberate, aut libero arbitrio, nedum Arte, sicut et infantes, nondum suae rationis, neque uoluntatis sunt capaces. Sic nidus hirundinis, est res naturalis. Sic mole actus

et attritus, est res secundum Naturam. Sic ludus, aut fletus infantis, est res secundum Naturam. Atque ita de similibus iudicare conuenit. Tametsi infantes et fatui, et bruta saepe imitentur exprimantque Artis, et Voluntatis opera, sicuti finis hominis imitatur actus. Efficienti etiam causa connumera

Finis rei artificialis.

ramus instrumenta artificum, quae sua cuique propria sunt, et peculiaria. Ceterum finalis causa rei artificialis,

D 4 est

est commoditas, & usus hominum, amoenitasq; & ornatus mundi; & hic quidem finis est in genere. Verum sicut cuiusq; rei naturalis proprius est finis in specie, ut arboris pomi, est ferre poma, agri est ferre frumēta uel plantas, sic & cuiuslibet rei artificialis, suus & proprius speciatim finis, usq; est, homini uel animalibus necessarius, ut panis est famem sedare, pharmaci finis, est mederi morbo, uestis, est uestire corpus, sicut Grammaticæ finis est latinè loqui, & scribere, Arithmeticæ, est bene numerare.

Cognata rei artificialis.

Discrimen inter rem artif. & rem natu.

Quæstio difficilis.

QVINTO, Affinis est res artificialis naturali, præterquam, ut supra dixi cap. v ij. in hoc etiam, quod artificialis, quatenus consideratur cum Materia & Forma sua, dicitur improprie res naturalis, quādoq; per analogiā, id est, similitudinem quandam, cum aliō qui sit res ea tantum, secundum Naturam. Differunt autē, quia res naturalis per se, hoc est, semper eodem modo, & inuariabili natura, nō per accidēs, habet eandem suam materiam. Vt pullus necessario, nō nisi ex ouo nascitur, ut sanguis in corpore semper nascitur, & cogitur ex humore subtiliori, & humido decolato, ut frumentum, nō nisi ex seminariis granis nascitur. Sed res artificialis, habet materiā suam per accidēs, hoc est, non semper eandem, sed uariam, ut mensa iam ē ligno, iam ē saxo, ex marmore, ex auro, argento, ex aliāue materia, fabrefieri potest. Accidit ergo mensæ, esse ligneam, uel marmoream, uel argenteam, &c. Deinde forma artificialium per Artem, naturalium, per naturam completur, tamen si altera sæpe adiuuat alteram, ut suum quæque opus compleat.

SEXTO, Hic mihi temperare nequeo, quin aliquam curiosis dubitādi, & cogitandi materiā, occasionemq; præbeam. Cum artificialia & naturalia quædam uideantur ita amphibola, & ambigua, dubitari potest, utrum talia prædicamento

eamento substantiæ, an accidenti, nēpe quartæ speciei qualitatis, debeant connumerari, & utrūne censeri debeant res naturales, an artificiales, præcipuè si formam substantiæ similimā assumpserint, non tam manu artificis, quàm motu corporum, ratione, aut sensu quoq; carentiū, unde multi dubitant, utrum substantiæ, an accidentia sint, Farina, panis, offa, ceruisia, condimenta, esculentorum & poculentorum genera, pharmaca, et reliqua huiusmodi, quæ pristinæ quasi substantiæ sibi reliquias retinent. Ego quidem cum bona uenia aliorum, in talibus diiudicādum esse id opinor, utrum Natura, an artifex, plus operetur, utrum Ars, an Natura plus efficiat, adeoq; compleat opus? Sic farinam esse rem naturalem opinor, quia dura commissa duris teruntur in mola, etiam absente manu artificis. Sic contra tametsi ignis coquit panem, tamen manus pistoris accidentariam formam, rei præcipuam partem, indidit farinæ. Verum hæc cuiusque cogitationi relinquo.

Solutio questionis.

DE INVENTIS HOMINVM.

CAPVT XI.

PRIMO, Hominum inuenta, hic uocamus peculiari-
ter, ipsas artes, & res artificiales, ingenio, experientia, agilitate, industriâq; hominū excogitatas, inuentas, auctas, & excultas. Hoc autē caput subscripsi, ut esset aliquis unus locus communis, in quem exempla artium, & operum artificiosorum cōmodè annotarentur. Nam utile est & liberali studio, annotasse, quo tempore, quo autore, quibus initiis, & incrementis, quæq; artes, & res artificiales excogitate, factæq; sint, primò quidē rudiis, deinde cultius & subtilius. A minimis enim initiis, & contemptibilibus principiis, inuenies incoepisse optimas & maximas artes, & inde per incrementa, gradūsq; suos, ad summum progressas, ut de

Inuenta hominum quid. ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΑ.

D 5 statu

statuaria Plin. in xxxiiij. libro: De pictura in libro xxxv. scribit. Deinde ubi artes ad summū peruenērūt semel, tū eas decrefcere, intercidere, & prope intermori, ac deinde rursum ab interitu uindicari, atq; a morte adeo refuscitari. Sicut Latinitas, & Poësis p̄modū intermortuæ, patrū memoria refuscitate sunt à doctis Italis, sicut Græcæ literæ refuscitate sunt. Interim uerò, Natura ab origine sua, perpetuū, similemque sui, semper, & ubiq; cursum, effectūsq; habuit, hodieq; habet. Verum in specie, de artium, & operum artificiosorū, rerūque artificialiū inuentoribus, & cultoribus, meminit Plin. in libr. viij. Capite lvj. & disertè, copiosèque scribit Polydorus, in opere, De inuentoribus rerum. Nobis quidem, ad presens sufficit, hæc de arte, & artificialibus dixisse, quatenus suā cum Natura cognationem habent, & ad hæc professionē quoque pertinere uidetur. Iam ergo ad rem institutam redibimus, de principijs, & causis naturalibus dicturi, quantum fieri potest, breuiter, & perspicuè.

DE PRINCIPIIS RERVM

NATVRALIVM. CAP. XII.

Principij significaciones.

Principium, quid.

Expositio de finitionis.

PRIM O', Cum uocabulū principij, ut tradit Arist. in v. Metaphysicæ, uariè significet, nēpe, quodlibet, unde primò cuiusque rei cognitio, uel essentia oritur: tamē omis- sis istis ambagibus, hoc loco, & Capite, Principium est, unde primam res naturalis quæque fit, aut constat, ita ut corpori naturali hoc ipsum principium insit, tanquam pars substantiæ eius, per se, & non per accidens. Huius definitionis, ex uerbis Aristotelis elicite, hic ferè sensus est: Principium est aliquod primum, ex quo, ut ex materia fit, & nascitur corpus: uel per quod, ut per formam, constitit corpus, ut horum utrunque rei factæ insit, & indissolubiliter inhaereat per se, hoc est, tanquam pars substantiæ,

non

non tãquã accidentis inseparabile, nedum separabile. Neq; enim reuera, neq; ulla imaginatione auelli potest alterutrum principium, a corpore, nisi hoc corruptum imaginemur, et planè imperfectum: cuius exemplum cape ab experientia communi. Videmus pomum arborem, esse corpus naturale: huic pomo sua materia inest corporea, & lignea, quam si exuris, corrumpitur certè arbor. Inest & pomo forma arboris truncosa, ramosa, frondosa (sit enim hæc forma arboris docendi gratia) hanc formam si auellis secando, uel urendo, corrumpitur certè arbor, & mutatur in frusta, & fustes, aut sarmenta. Ceterum uiredo, humiditas, proceritas, durities, & similia, sunt quidem accidentia arboris, & inseparabilia: amen non sunt pars substantiæ eius, quia in aliis prædicamentis reponuntur, quã arbor, modo principia ista sunt substantia, sicut & totum corpus est substantia. Ita ergo uidemus, utrumque principium, scilicet materiam ligneam, & formam arboream inesse pomo, sine quibus substantia pomi nequit consistere. Nec secus est iudicandum serè de primis principiis, in ullo corpore mobili.

Principia sunt substantia.

SECUNDO, Principia sunt omnino tria, neq; plura, scilicet materia, forma & priuatio, ut infrà explicabo suo quodq; loco: neq; impediatur discentè, quod priuatio uocatur principium accidentarium, quia ratione tantum differt, & comparatione à materia, et nõ re ipsa. Probat autè hic ternarius numerus principiorum sufficere, hoc modo. Neceffe est in omni re naturali cum fit, id est, generatur subiici, hoc est, subesse aliquid, quod habeat potentiam, uel habilitatem ad illud, quod fit. Sic cum dico subiici aliquid, intelligo materiam, ex qua fit res naturalis. Cum dico quid fieri, intelligo formam, que dat essentiam corpori naturali. Cum dico requiri potentiam, uel habilitatem, intelligo priuationem.

Principia tria.

Cur tantum tria sunt principia rerum naturalium.

Et

Et exemplum capere rursus à communi experientia, ut ex ovo nondum pullo, sed pullabili, id est, quod potest sumere formam pulli, fit denique pullus. In hoc exemplo ouum est materia, pullabile est priuatio, pullus est forma, neque aliud requiritur ad constitutionem pulli, et ad substantiam eius perficiendam. Tot ergo sunt principia corporis naturalis, nempe tria per rationem quidem distincta, quia secundum substantiam duo tantum sunt principia, materia scilicet, et forma.

Materia principij. TERTIO, Materialis causa principij nulla est, quia nihil est ante principium primum, aliò qui non esset primum.

Forma Efficiens. Forma uero patet ex definitione, et nomine. Deinde efficiens principij causa naturalis nulla est præter Deum, qui et Naturam, et principia prima, ex nihilo creauit, à primordio mundi, eaque corporibus simplicibus et compositis indidit.

Finis. Causa finalis principij est, producere, gignere, et constituere corpus naturale mobile, id est, substantiam corpoream.

Proprietates principij. QUARTO, Principij sunt tres proprietates. Prima, non fieri ex aliis. Secunda, ex se omnia facere, producere, et constituere, quæ naturaliter fiunt. Tertia, non fieri ipsa ex se inuicem, neque alterum altero prius esse, quia semel eodem momento, ad generationem corporis concurrunt. Quæ uero principio sint cum causis communia, patebit infra eodem capite xvij. et xvij.

DE OPINIONIBVS PHILOSOPHORUM SUPER PRINCIPIIS.

CAPVT XIII.

PARVM hic referre existimo, ut uarias Philosophorum opiniones, de principijs rerum enumerem. Licet enim Aristoteles, in i. Physicorum, et in ij. Metaphysica, et post eum Cicero in iij. Academica. operose recenseat, et refut

refutēt opiniones ueterum: tamē nobis nihil indulgebimus, in hac quasi obscura, & superuacua parte. Hoc enim potius spectari debet, cur Aristoteles maluerit ordiri Physicā ab his principiis, Materia, Forma, & Priuatione, quā ab elementis quatuor: quod Lucretius facit, secutus Empedocle, & opinionē uulgi. Sed non oportet iudicare quasi elemēta quatuor, aut cuiuslibet corporis materia sensibilis, formāq; statim sit principium primū, cum ista sint magis cause, uel principia secunda, quā prima. Verū est quippiā imaginatione tantum perceptibile, quod materiæ formæq; habet essentiā, & appellatōne primū principij, nulli sensui corporeo, sed tantum intellectui obuiū, ex quo ipsa quoq; elementa sint composita, quæ elementa cum inuicem mutari, & misceri quotidiana experientia doceat, ut cum terra liquefacta resoluitur in aquam, uel aqueum humorem, quod in metallaribus patet, ut cum aqua decocta resoluitur in aerem: necesse est querere alia prima principia istius mutationis elementaris, nempe materiam primam, & formam primam, quæ utraque communicent elementa, ut infra copiosius in ij. libro dicitur cap. vj. & xxv. Sunt ergo elementa, non prima principia, sed hæc tria, quæ Aristoteles tradit, Materia, forma, & Priuatio.

An elementa sint principia.

Cur excogitata sint ab Aristot. prima principia.

DE MATERIA PRIMĀ.

CAPVT XIIIIL.

- 1** PRIMŌ, Materiæ uox ambigua est, quia impropriè, Materiæ significata.
 uocant materiam non Physicā circa quā, hoc est, propositū alicui negotio, uel arti, circa quod quis laboret. Sic literas, syllabas, dictiones, & orationes, dicimus materiam Grammaticæ, nam circa illas occupata est Grammatica. Sic mel, ceram, fauū, flores, succos, dicimus materiā esse apum,
2 circa ista enim occupatæ sunt apes. Atq; hæc materia circa quam

quam, aliàs uocatur subiectum uel obiectum, uel argumen-
tum. Deinde quoq; inproprie uocamus materiam non Phy-
sicam, in qua, hoc est, aliquod subiectum, cui inest accidens,
sic uoluntas hominis est materia in qua, uel subiectum, in
quo herent uirtutes, uitia, & affectus: sic corpus ualeitudi-
narium est materia in qua, uel subiectum in quo heret, &
perdurat morbus. Deniq; proprie Materiam Physicam ex
qua, uocamus principium, ex quo fit corpus naturale, &
naturale inquam, ideo, quòd materia ex qua fit corpus arti-
ficiosum, nò appellatur materia Physica, sed accidentaria.

Materie di-
uisiones.

SECUNDO, Inter alias diuisiones materie, hec est po-
tissima, quòd materia alia sit prima, & communis, non sen-
su, sed imaginatione tantum perceptibilis, sicut chaos Oui-
dianum, iam nuppiam uidetur, ubi sit, & tamen esse constat:
& alia sit materia secunda, communis uel particularis, hoc
est, res corporea & naturalis sensu exteriori perceptibi-
lis, ex qua fit corpus naturale, ut ex semine, carne, ossibus,
cartilagine, & sanguine, compositum est corpus animale,
de hac infra eodem capite xix. Quòd uerò materia prima
sit alicubi, hodiè que & à primordio mundi perdurauerit,
probaui supra capite proximo, ex mutua elementorum mu-
tatione, de qua infra in libro ij. clarius dicam.

An sit mate-
ria prima.

Materia pri-
ma quid.

TERTIO, Materia prima est subiectum, ex quo cor-
pus naturale generatur primum, & in quòd corrumpitur
ultimum. Vel, Materia prima est primum subiectum unius-
cuiusque rei naturalis, ex quo fit, ita, ut in sit rei per se, non
secundum accidens: & cum res naturalis corrumpitur, tum
in subiectum illud tanquam ultimum abit.

Explicatio
definitionis.

QUARTO, Vtriusque huius definitionis Aristotelicæ
hec serè est sententia, quòd materia prima sit primum sub-
iectum, quia necesse est in generatione corporis, quippiam
prius

prius esse, & subijci, quod subigatur, & preparatur, ad recipiendā formam corporis, mox superuenientē, ex quo subiecto fit corpus ipsum. Sic materia suscipiens formā corporis nascentis, manet in eodē corpore, tanquā pars substantiæ eius primaria, sicut & forma manet, & utraque per se, nō per accidens, sicut qualitates primæ, & secundæ. Quod si eius corporis forma euanescit, & corrumpitur essentia eius: tamen eadem materia denique remanet, mox induens aliam formā, quam modò suscipere possit. & probatur hæc definitio ex his duobus principijs Physicis, nempe, Quod ex nihilo nihil fit, sed necesse est quippiam ex aliquo fieri. Et, Quod nihil euanescit in nihilum, sed necesse est quippiam in aliquod abire, & corrumpi. Nam alioqui Natura cursus, & successiones, uicissitudinēque prorsus interirent.

QVINTO, Quoniam & ipse Aristoteles fatetur materiā primā per se, neque uideri, neque cognosci, sed per analogiā, hoc est, per exempla aliena, ab artibus, uel ab accidentibus sumpta, imaginatione tantum concipi. Quæ exempla proportionē aliquā, & similitudinē cum Natura habent. Itaque & nobis erit agendū exemplis, si hoc principium utcūque intelligere uelimus. Sicut ergo figulus operosior aliquis, & magis sedulus, in sua officina habet in prōptu aceruū, & massam ingentem, ex argilla congestā, adhuc tamen planē rudem, informem, nō subactā. Deinde facturus idem artifex uasa fictilia quatuordecim, particulas decerpit, de suo aceruo, & massa argillea informi, & confusa, non in alium usum, quā ut in rota figulari manibūsq; suis decerptas particulas argille subigat & preparet, ita ut suam queque formā uasis fictilis accipiat, eaque uestiatur, & ornatur. Verum tamen uas fictile nondum esse perfectum uidemus, nisi probē coquatur, & induretur igni, ista materia sic preparata

Duo principia Physica.

Quomodo paeniendū fit in cognitionem materiæ primæ. Exēplū analogicum materiæ principij.

neq; dum absoluta forma Vestita. In hunc modum natura est planè quasi figulus, pro officina habens mundum capacissimum, & materiam primam, tanquam massam argilleam, ex qua materia prima decerpit quotidie, inò & in horas, & in momenta quoq; particulas subigendas, præparadâsque, ad cuiuslibet corporis naturalis formam suscipiendam. Qualia uerò ipsi figulo sunt uasa fictilia, ut urcei, amphoræ, fidelie, patine, pelues, pocula, cacabi, aliâq; terrea uasa, & signa, talia sunt Naturæ corpora naturalia, ut elemëta, metëora, plantæ, metallaria, bestie, homines, & similia. Veruntamè accedere oportet ad perfectionè corporis naturalis, uires, & qualitates elementorum, ut calidum, frigidum, humidum, siccum, ueluti fictilia imperfecta molliuntur humore aqueo, ut faciliùs possit imprimi forma. Deinde in fornace exiccantur, & induratur igni, atq; hoc exemplo analogico interim definitionem materiæ primæ, utcùq; expositam iudico, etiã iuuenili captui. Obserua & poëticum illud chaos, & Ouidio descriptum, quod ipse Hesiodus, & Orpheus secutus, ante mundum ipsum extitisse (tanquam materiam primam mundi, & omnium eius partium) credidit: cum tamè secundum ecclesiasticos Scriptores materia prima statim cum ipso mundo ex nihilo sit creata à Deo. Ita enim scriptum est Gene. i. In principio creauit Deus cælum & terram, & terra erat inanis, & uacua, & tenebræ erant super faciem abyssi. Hic quidam terram inanem, & uacuam, & tenebras, dicunt planè esse materiam primam & chaos illud informe, confusaneumq;. Item Philosophi Græci materiã primam uocant ὑλην, id est, syluam, à similitudine, per metaphorã. sicut enim in sylua suppetit affatim materies cuiuslibet edificio ligneo, uel corpori ligneo fabricado, quanquam rudis neq; dū dedolita, & expolita, sic ex materia prima,

Chaos poëticum.

&

ex chaos, nature affatim suppeditatur materies fabricando
cuiuslibet naturali corpori. Et hæc de definitione, sequuntur
inde proprie notæ, quibus hoc principium describitur.

- S E X T O. Libet hic breuiter enumerare octo proprie-
tates, uel conditiones, quibus materiã primam circumscri-
bunt, & depingunt Phisici, ut eò facilius intelligi queat de-
finitio, & hoc caput, in quod intendendus est sensus cõmu-
nis, nõ enim hîc de rebus in alio mûdo positis loquimur, sed
de his, & talibus, quæ imaginatione possint apprehendi, &
1 quæ Scholis solènia tritaq; esse debeãt. Prima ergo pro-
prietates materiz.
prietates est, quòd materia prima, uel cõmunis est ingenera-
bilis, hoc est nunquam generata, sed coeterna mundo, sicut
& de chaos scribit Ouidius, Phisici enim dicunt materiã pri-
mam & mundũ nunquam cõpisse, sed fuisse semper eter-
num, ut infra in ij. Cap. j. uidebimus. Veritas tamen diuina
coarguit & mundũ, & materiã primam ex nihilo creatã
esse, quod non assequi, neque credere potest ratio humana.
Vide autem pulchrã disputationem Lactantij, in lib. ij. con-
tra Ciceronem & Phisicos, qua probat discretè materiam
2 primam non ingenerabilem, sed creatam esse à Deo. Se-
cunda proprietates, Materia prima est incorruptibilis: quia
si corrumperetur, necessario abiret in aliud quiddam, atque
3 ita non esset ultimũ subiectũ. Tertia, Materia prima est
insensibilis, & sola imaginatione perceptibilis, per analo-
4 giam, ut sepe supra dictũ est. Quarta proprietates, Mate-
ria prima est informis, perinde ut poëticiũ chaos erat infor-
me, tamen idoneum cuiuslibet corporis formæ suscipiendæ.
5 Quinta, Materia prima non cõsequitur formã sibi coæ-
ternam, neque perpetuam, sed caducam, & temporaneam,
6 quam subinde mutat. Sexta, Materia prima est indefini-
ta, aut illimitata, ut isti loquuntur, quia non uni, sed cuiuslibet

E bet

bet forma preparatur, sicut cera eadem suscipit impressum
 signum hominis, lupi, canis, auiculæ, sicut & ille Protheus
 mutabilis, quamlibet induere potuit formam, ut est in iij.
 Georgicorum, quem Mythologi dicunt esse symbolū mate-
 rie primæ. Septima, Materia prima est appetens cuiuslibet
 forme naturalis, cuius suscipiendæ suo tempore est ha-
 bilis & apta. Cum autē ipsa sit corporea, nempe pars sub-
 stantie corporis, non potest induere nisi corporeas quoque
 formas, & non immateriales, neque mere imaginarias, neque
 spirituales, quales sunt uirtutum, uitiorū, artium, spirituum
 formæ, absque materia ulla. Et suam formam appetit materia
 sicut Femina uirum, & sicut turpe appetit pulchritudinē,
 propter sui perfectionem, qui appetitus uelabilitas ma-
 teriæ ad formam, est maxime propria natura, & officium ma-
 teriæ, uel potius differentia essentialis. Octaua proprietas,
 Materia prima est mere passiva: quia patitur se preparari,
 subigi, & informari, sicut cera informatur & fingitur per
 speciem, uel formam candelæ, uel animalis, aut cuiuslibet si-
 gni. Ideoque supra diximus eam esse subiectum, & principium
 passiuum. Atque hæc de materia prima altero principio
 primo satis est modò tenere, quæ tamen infra multis locis
 exponentur magis perspicue, atque repetentur.

D E F O R M A.

CAPVT XV.

Formæ acce-
 ptiones.

PRIMÒ, Variè significat nomen Formæ, nempe pul-
 chritudinem, ut, Forma bonum fragile est. Deinde spe-
 ciem uniuersalem prædicabilem apud Dialecticos in prædi-
 cabilibus, & apud Ciceronē in Topicis. Item, Ideæ: sic enim
 Platonis Ideas, uocant formas Latini, ut infra eodem Cap.
 xx. dicam. Item forma significat formam separatam, id est,
 substantiam incorpoream, & spiritum. Item formam acci-
 dentis

dentariam, ut sunt qualitates sensibiles, uel imaginariæ. Sic dicimus formam iustitiæ pulcherrimam esse, & amabilem maxime, si oculis uideri possit. Item essentiam substantiæ uel accidētis cuiuslibet, de qua Gilbertus Porritanus in principijs scribit. Item perfectionē rei, sic & anima dicitur forma corporis, id est, perfectio corporis animati. Verū hæc septem significationes enumeratæ nō pertinent proprie ad hoc caput. Itaque demum octauo forma hæc significat formam Physicam, alterum naturale principium.

SECUNDO, Inter alias diuisiones formæ, hæc est potissima, formam aliam esse primam, uel communem, de qua in hoc Cap. Aliam esse secundam, uel propriam, de qua infra eod. cap. xx. Non oportet autem imaginari ineptè, formam ideò dici comunem, quasi omnium rerum corporumq; naturalium cōfusa sit una forma, & eadem essentia, ut pseudo-platonici quidam somniant, ponentes ideam comunem alicubi in mundo stare separatam, à rebus & à materia, sicuti spiritum aliquem. Sed quia ratio principij secundi, quod forma dicitur, comunis est, & ex æquo comunicata omnibus corporibus. Ut enim homo est ex materia prima & secunda, sic etiā homo suam habet essentiam à forma prima & secunda, quarum secunda propria hominis, nō comunicatur cani, lapidi, arbori, elemento. Sed prima forma & materia homini comunis est cum cane, lapide, arbore, elemento.

Diuisio Formæ.

Forma quare communis dicitur.

TERTIO, Forma est principium diuinum optimum, appetibileq; ipsi materie sue primæ, quam informat suppetans cuiuslibet rei naturali essentiam. Item forma est principium dans primò essentiam corpori naturali.

Forma quid.

QUARTO, Definitionis utriusq; ex Aristotelis uerbis elicite hæc ferè est sententia: Forma est principium primum actiuum, informans, & figurans, depingensque materiam

Expositio definitionis.

riam primā sui appetentē, ita quidē, ut eā totūmq; adeo corpus naturale ipsa perficiat, & quasi Deus quidē cōseruet, atq; rei naturali actum suū essentiāmq; suppeditet, cum sit eadem forma altera pars corporis diuina quidē & melior, qua indita corpori, statim cesset generatio, succeduntque actiones naturales: quia finis generatiōis est forma, et quodamque agit uirtute suae formae. Quae si habeat rursum, tū mox corrūpitur corpus, ita, ut nihil praeter materiā primā in formam rudēmq; supersit, ut iam exēplis indicabo. Stiquidem ut materia prima non intelligitur, nisi per analogiam, ita & formae rationē officiāque, oportet inquirere per similitudines rerum earum, quae sunt obuiæ sensibus.

Exemplum
analogicum
formae principij.

QVINTO, Exemplū analogicū, quo forma principium intelligitur, hoc interim esto, quod ab ipso homine sumitur. Propone itaq; tibi hominē quempiā, utpote Iuliu, uel Marcum, atq; huic primū adime sensibilia accidentia, ut colorē, figurā, qualitates externas & internas. Nox adime insensibilia quoq; accidentia, ut uirtutes, uitia, affectus, habitus, relationes, potentias, & actiones. Iam sublati accidentibus istis, superest sola substantia, formāq; hominis secunda, & propria, quam nullā alia substantia praeter hominem habet. Verū ut inquiras formā principium, oportet homini conferri equum, aliūdue animal, ut corpus, ut arborē, herbam, lapidem, metallum, atq; his pariter adimere sua accidentia externa & interna, sensibilia atq; insensibilia. Quae separatio fit per imaginationem solam, ut & Dialectici dicunt de inseparabili accidente, tamen separando à suo subiecto. Sublati autem istis corporum accidentibus, sua cuiq; supererit forma secunda, & propria, utpote forma equi, animalis, lapidis, arboris, herbae, metalli. Quod si iam istā quoque propriam formā euanescere finis apud animum tuum,

¶

et communem corporis formam istis iam enumeratis rebus permittis, à qua forma, ex æquo essentiam suam accipiant omnia corpora elementaria, uel composita ex elementis, illa denique forma remanens est principium primum formale, de quo in hoc capite differimus. Porro, ablata etiam hac forma prima, et communi, quod superest, tenue quiddam, et imaginatione uix comprehensibile, id reuera est materiale principium, et materia prima, communi quoque corporum, de qua supra Cap. superiore tractaui. Vide et aliud exemplum de materia, formaque principii primis animo inuestigandis, apud Rodolphum, in 1. lib. Topic. cap. de Materia et forma, partibusque substantiæ. Sic ergo uidemus sensim et gradatim esse eundem, à propriis secundisque corporum principii, quoad perueniamus mente ipsa, ad primam, et denique ad ipsum chaos, id est, ad materiam primam, quæ tamen sit informis, et rudis: tamen naturalem habet appetitionem, et habilitatem ad formam primam denuo recipendam, sicut materia secunda propriam quoque formam appetit, quam recipere possit.

Aliud exemplum analog.

S E X T O, Forma non est, ex ulla materia. Nam aliòqui non esset primum principium, sed informat materiam primam, et pariter eodem momento temporis, cum materia operatur ad compositionem corporis, sicut mas et femina eodem momento operatur ad sobolem. Formalis autem causæ eius est hæc ipsa forma, quam habet, et qua uestit corpus mobile. Efficiens causæ formæ, sicut et materiæ primæ, est Deus ipse, totius naturæ creator ex nihilo, quæ Plato sæpe uocat effectorem atque largitorè formarum. Finis autem formæ, est essentiã corporis naturalis cõplere, et cõseruare, ut ex definitione patet. Sicut enim materia est principium passiuũ, cuius ratione mutatur corpora, sic forma est prin-

Materia for-
mæ.

Forma.

Efficiens.

Finis.

E 3 cipium

cipium actiuum, cuius ratione conseruantur, actuosaque sunt corpora.

Synonyma formæ. **SEPTIMO**, Forma sortitur uaria nomina, ex uariis officiis et cōparationibus. Nam dicitur forma respectu materię suę, quā informat, & figurat. Dicitur & species respectu cognitionis, quia quęq; res, per suam formā, & speciē definitione cognoscitur. Dicitur & ratio, quatenus definitionē cōstituit, remq; describit. Dicitur & ἐνδεχέα, id est actus respectu priuationis, quam repellit ex materia, ut iam capite proximo uidebimus. Dicitur & substantia uel essentia, quatenus est altera et melior pars substantię, in corpore naturali. Sicut autem totum compositū, id est, corpus naturale est in predicamento substantię, sic materia & forma, iuxta primę secundęq; sunt in predicamento substantię, seorsim per se cōsiderate, atq; absolute. Et hæc de his duobus principiis substantialibus indicasse satis est. Sequitur tertium accidentarium, Priuatio.

DE PRIVATIONE.

CAPVT XVI.

Significata priuationis. **PRIMO**, Physiici hoc loco appellant Priuationem, non absolutam & merā negationem, ut cum dicimus lapidem non uidere, aut cæcum esse lapidē. Neq; meram amissionem alicuius formę substantię, uel accidentię, ut cum semel mortuum canem nunquam reuiuiscere posse dicimus, ut cum orbū oculis, dicimus planē cæcū, & nunquam recipere posse uisum. Sed priuationem deniq; uocant eius formę absentiam, quam mox materia potest suscipere, ut cum dico pannum nondum esse tunicam.

Priuatio, q̄d. Definitio exponitur. **SECUNDO**, Priuatio principium, est absentia, & carentia formę in materia habili, ad illam formam suscipiendam. Huius definitionis sententiā ferē hæc est, Priuatio est
princi

principium corporis naturalis accidentarium, & mera ab-
sentia eius formæ, quam formam sibi aptam & idoneam ap-
petit materia, & quam mox generatione perfecta assequi-
tur. Neque desuere, qui dicerent priuationem non cum sola
materia tanquam subiecto suo coherere, sed etiam cum for-
ma conuenire. Ita ut priuatio sit informatio, id est, inceptio
formæ in materia nondum formata satis. Sic tepiditas in aqua
est inceptio caliditatis, nondum perfecta, sed perficienda. Sic
in ouo tanquam in materia, pullabilitas, id est, inceptio pul-
li nondum perfecti, est priuatio, & isti quidem nihil admo-
dum à sententia Aristotelis aberrant. Nam sic reuera priua-
tio est medium principium generationis, coniungens prin-
cipia duo contraria, scilicet materiam & formam, & con-
socians ad generationem corporis naturalis. Nam alioqui
sine medio, ex contrariis principiis duobus nihil fieret, ut
prolixè Aristoteles probat, circa finem j. libri Physi.

TERTIO, Dicitur autem Priuatio esse principium per-
accidens, bifariam. Primo, quia per se nihil est priuatio ex-
tra materiam, cui inhaeret tanquam proprium accidens. Deinde
de quod adueniente formæ euanescit priuatio, & prorsum
interit, ut neque sit pars substantiæ corporis compositi. Præter-
ea dicitur habilitatem requiri in materia priuationem par-
tiente. Nam, ut dixi, materia non iudicatur priuari illa for-
ma, quam nunquam posset recipere, ut in ouo non est pri-
uatio asini uel pomi. Si quæ priuatio est planè eadem numero
cum sua materia, nisi quod ratione, id est, definitione differe-
runt. Neque uerò Aristoteles (tamen si solus) hoc principium
commentus est temerè, sed necessariò, ut iam indicaui. Nam
duo contraria principia non possunt cooperari, ad unius com-
positi corporis generationem, sine principio medio, per quod
mediam fit progressus à termino à quo, ad terminum ad

E 4 quem

Opinio quo-
rundam de Pri-
uatione.

Priuatio cur
excogitata
ab Arist.

Priuatio cur
princi. per ac-
cidens.

Cur priuatio
tantum fit in
materia habi-
li.

Cur commē-
tus sit priua-
tionē Arist.

quem, ut infra eodem Cap. xxxvij. patet. Atque ita hæc priuatio illicit, & impellit materiam formæ indigam, ut desideret, ac recipiat formam sui perfectionem.

Priuationis diuisiones.

QUARTO, Sicut supra in diuisionibus dixi, materiã & formam aliam esse primam, aliam secundam, uel propriam. Sic & priuatio alia est communis, nempe in materia prima communi. Alia est propria nempe in materia secunda. Item priuatio alia est substantialis, absentia formæ substantiæ, alia est accidentaria, absentia formæ accidentis.

Priuatio nulla spiritualis neque celestis quare.

Sicut & forma quædam est substantia, quædam est accidens. Ceterum nulla Priuatio dicitur spiritualis, quia cum substantia incorporea non habeat materiã, ergo nec priuatione habet. Sicut nec ulla dicitur priuatio superior uel celestis. Nam in materia celestium corporum nulla est planè priuatio, cum illa habeat perfectissimam formã, qua ne meliorem quidè suscipere possint, nedum uelint desiderare, & in celestibus corporibus, cum sint ingenerabilia, & incorruptibilia iuxta Physicos, potentia non præcessit actum, aut formam. Quia (ut illi aiunt) contingere nihil differt ab esse in perpetuis, hoc est esse posse, & reuera esse nihil tẽpore differunt, quia mox cælum semper fuerit perfectissimum, neque materia cæli, unquam informis extiterit.

Contingere ab esse nihil differt in perpetuis.

DE COMMVNIBVS ET Propriis principiorum.

CAPVT XVII.

PLura quidem de principijs dici posse, & debere fateor, si quis ista uelit exactè per omnia nouisse. Verum quia doctioribus hic Commentarius non satisfaciẽt ullo modo, ideo & Aristoteli & aliorum Cõmentarij sunt legẽdi: ad quos, si uiam aliquam aperire possim, satis superque officio defunctus esse uidear. Quin ergo hæctenus dictorum de principijs

Vfus huius Commentarij Physi.

capitulis à cap. xij. epilogum hinc subtexere libet, ut iuuenes Summa quia
præferim, ea facilius memoria complecti possint, & iu- que præcedē-
dicare in quibus præcipue debeant insistere. tium Cap.

PRIMO, Principia naturalia ex quibus primum com- Principia na-
ponitur quodque corpus naturale, sunt tria, scilicet, Mate- turalia quot.
ria, Forma & Priuatio.

SECUNDO, Dicuntur hæc prima principia, quòd ex Cur prima
his oriuntur omnia secunda principia, ut elementa mate- princ. dican-
ries, formæque propriæ, uel singulares. tur.

TERTIO, Quia elementa mutantur inuicem, & agunt, Quare ele-
ut experientia docet, ergo necesse est ponere alia priora mēta nō sint
principia elementis. Nā omnis mutatio est ratione materiæ. prima princi-
Et omnis actio est à forma. Ergo oportet pariter materiā, p.

QUARTO, Principium itaque aliud est primum, Princip. diui-
aliud secundarium uel propriū cuique corpori: sicut ma- sio.
teria & forma primæ secundæque sunt.

QUINTO, Materia est subiectum, ex quo corpus na- Materia pri-
turale generatur primum, & in quod corrumpitur ulti- ma, quid.
mum, ut patet in exemplis analogicis, de fictilibus ex terra
& massa, quæ si comminuuntur, rursus in terram uel mas-
sam, tempore suo rediguntur.

SEXTO, Octo sunt conditiones materiæ primæ: Quòd Materiæ pri-
sit non generata, non corruptibilis, insensibilis, & latens mæ octo con-
pars corporis naturalis, informis, idonea formæ cuique, in- ditiones.
definita, appetens formæ merè passiuæ.

SEPTIMO, Forma est principium informans mate- Forma prima
riam primam, cuiuslibet corpori naturali suppeditans pri- quid.
mò essentiam.

OCTAVO, Materia & forma primæ sunt corporis na- Princip. nihil
turalis partis substantiariæ latentes, non quidem seorsim sunt extra cor-
pus comp.

E s extra

extra compositum corpus seiuncta, sed proportione geometrica, cuilibet corpori naturali communicata. Sicut ergo manus & pedes non sunt corpus hominis, sed partes sunt humani corporis: ita materia & forma prima, extra compositum, nihil sunt quicquam, nisi imaginarium quiddam, nomine magis, quam re notum.

Synonyma materiae primae. NONO, Varia sunt nomina materiae & formae, quibus utriusque exponitur natura. Nam materia uocatur materia prima, sylua, substantiae pars ignobilior, subiectum primum, & ultimum, commune receptaculum corruptibilium, chaos, natura foemina. Sed forma uocatur forma prima, species, ratio, substantiae pars nobilior, ἐνδεχέα, essentia, conseruatix essentiae, natura masculina.

Synonyma formae primae. DECIMO, Priuatio est absentia & carentia formae, cum habilitate materiae primae, ad formam primam sciendam.

Priuatio quid. VNDICESIMO, Priuatio est principium merè accidentarium, & medium consocians materiam & formam: sic consensus semel testatus coniungit sponsum & sponsam. Alia uero duo sunt principia substantiaria, tanquam pars substantiae, nempe materia passiuum, & forma actiuum principium.

Discrimen inter priuat. & alia duo princip. COMMUNIA principia duo sunt, nempe, ut sint ante omnia corpora mobilia naturalia, & tamen sint in omnibus corporibus generabilibus, & corruptibilibus, tanquam pars substantiae eorum, haec duo scilicet materia & forma. Sed priuatio statim post generationem perit. Deinde commune est principis, non aliunde generari, neque ex se inuicem, imò ingenerabilia, & incorruptibilia esse. Quare cum elementa & materia formaeque secundae iuxta generentur, et corrumpantur (sicut & partes corporum integrales) ideo ista

Communia principia. DODECIMO, Communia principia duo sunt, nempe, ut sint ante omnia corpora mobilia naturalia, & tamen sint in omnibus corporibus generabilibus, & corruptibilibus, tanquam pars substantiae eorum, haec duo scilicet materia & forma. Sed priuatio statim post generationem perit. Deinde commune est principis, non aliunde generari, neque ex se inuicem, imò ingenerabilia, & incorruptibilia esse. Quare cum elementa & materia formaeque secundae iuxta generentur, et corrumpantur (sicut & partes corporum integrales) ideo ista

Elementa, secunda principia cur. non

non appellantur, neq; sunt principia prima, sed secūda. Ad
ultimū propria cuiq; principia ex antea dictis satis appa-
rent. Tantum enim de principiis primis indicare uolui ha-
ctenus, quantum iuuenili captui & incipientibus hęc ele-
menta Physices discere uisum est satis esse.

Propria prin-
cip.

DE CAUSIS.

CAPVT XVIII.

ALTERA in naturæ definitione particula erat, Na-
turam esse quoq; causam, nō solum principium. Ne er-
go nomē aut uim causæ ignoremus, summopere cauere o-
portet. Quod si enim scire, est rē per causas suas cognosce-
re (ut toties ingeminat Aristoteles atq; alij multi) Quod si
& Physica est sciētia de principiis, causis, & effectis rerū
naturalium, minimē hic locus debet negligi: qui uel solus ma-
ximū momentū adfert ad scientiā naturæ uel rerum natura-
lium. Et si nihil aliud cōmoditatis, aut oblectationis discenti
afferret Physica: tamē erat diligentissimē cōplectēda, pro-
pter unum hoc caput. Nam hęc de causis præcepta in alias
quoq; professiones non modò ualent, uerū & summē ne-
cessaria sunt, quæ certē pleriq; docti testātur à Physicis re-
petēda esse. Et quidē Philosophus sine cognitione causarū,
est merus Sophista, parum uel nihil ab indoctis idiotis, &
rusticis differens: cum nihil admodum supra uulgus impe-
ritum sapiat, quod nō. ultra uulgares effectus progreditur,
neq; penitus inquirat effectus proprios, nedū causas occul-
tiores. At, si (prudētissimo poēta teste) is denique est

Commenda-
tio cognitio-
nis præcepto-
rū de causis.

Felix, qui potuit rerum cognoscere causas,
necesse est infelicē esse cum & in tenebris agere, qui causas
non nouerit. Et reuera magna est infelicitas homini ad inue-
stigationē, & notitiā ueri genito, in tanta caligine men-
tis, & in ignoratione optimarū iucundissimarūq; rerum,
uelut

uelut in periculosa tempestatu iactatione uersari, animo dubium, huc illuc incertum fluctuari. Quare studiosus est summopere laborandum, ut sese ab ista infelici ignoratia uindicerent, & caliginem animo obiectam abstergant, diligenti inquisitione, & doctrina causarum, ex quibus pulcherrime res emanant, atque nascuntur, quales affatim nobis Physica cum primis exhibet. Sed ne longior hic fiat declamatio, hunc locum, quam possum clare tractandum aggrediar.

Causa significata.

PRIMO, Causa uocabulo hic non utimur, ut Rhetores, qui ὑπόθεσις, argumentum, negotium, materiam, Item probationem: & ut Dialectici rationem mediumque syllogismi, uocant causam. Neque nimis parce efficientem solum, atque finem nominamus causam, ut Cicero in Topicis appellat. Verum Physicus nominat causam in genere id, propter quod aliud est, nempe effectus. Et quauis hic torqueat se multi, quomodo causa differat a principio, in Aristotelica definitione Naturae, fateaturque Aristoteles in v. Metaphysices initio, Synonyma fere esse causam & principium, nihilominus tamen consensum Scholarum ego sequendum esse iudico, qui haec ita discernit, ut principium proprie significet materiam primam, & formam primam, & priuationem: Causa uero appellatio amplius significet, & ista principia prima, & materiam secundam, & formam secundam uel propriam. Deinde efficientem, finemque rei, ut iam mox in diuisionibus ostendam.

An sit causa.

SECUNDO, An sit causa aliqua, dubium non est, adeo, ut prouerbiu quoque testetur, Nihil sine causa esse uel fieri. Et Deum naturamque nihil facere frustra, id est, sine causa. Ergo omissa quaestione superuacua, potius inquirendum est, quae et qualis sit causarum uis, natura, atque differentia.

T E R

TERTIO, *Causa res est antecedens, ad quā suus effectus sequi potest, ut pannus est, ergo tunica potest fieri suo tempore. Atq; hæc definitio causam in genere notificat.*

Causa quid.

QUARTO, *Causa alia est prima infinita, nempe Deus ipse primus motor, autor, & effector omnium rite appellatus: quoniam ex ipso, & in ipso, & per ipsum sunt omnia. De quo supra cap. iij. dictū est. Alia est causa finita secundaria, dependens à Deo, qui eā reddit actuosam, à quo Deo sunt & depēdent coelestia, atq; inferiora. Item causa finita alia est superior coelestis uniuersalis, quæ aliās influentia, uisq; & uirtus coelestis uocatur, operans in uniuersa hæc inferiora. De qua infra in ij. cap. ij. & iij. tradetur. Alia est inferior, dependens ab illa superiore coelesti. Porro autem finita inferior causa, à coelesti, & inde à Deo dependens, est aut fatalis, ut Fatum de quo supra cap. iij. Aut naturalis, de qua proprie in hoc Capite docebo. Aut fortuita, ut Fortuna, & casus, de qua infra eodē cap. xxiiij. & xxv. Aut est uoluntaria, ut Voluntas, & liberū arbitrium, de qua infra in iij. Cap. xxiiij. & xxxiiij. & xxvij. dicam.*

Prima diuisio caus.

Secunda diuisio caus.

QUINTO, *De causa naturali hoc capite tractabo precipue, tametsi aliās quoq; attingā, regulæ & exēpli causa. Hæc ergo naturalis sic definitur, Causa est res naturalis, uel secundū naturā, ad cuius essentiam, uel intentionē, sequitur actu aut potentia suus effectus, ut quia ouum est, pullus esse potest. Quia nubes est, pluuia fieri potest. Quia est aqua, humectatio fieri potest. Definitur etiā hoc modo, Causa est antecedens res naturalis, uel secundum naturā, ex qua, per quam, à qua, propter quā, alia res consequens, hoc est, effectus esse aut fieri potest: ut ex nube resoluta potest fieri pluuia, ut per formā suam est pluuia, ut à uirtute coelesti est pluuia, ut propter humectationem terræ est pluuia.*

Causa naturalis, quid.

SEX

EXT O, Duodecim aut plures sunt apud Physicos, alioq; causarum diuisiones, quarum tres iam supra enumeram. Quarta uero hæc est: Causæ naturalis sunt quatuor species, scilicet Materia, Forma, Efficiens, & Finis, quas isti vocant causam materialem, formalem, efficientem, & finalem. Atq; hæc species quatuor totidem questionibus eliciuntur, & notantur, nempe ex qua scilicet materia, per quam scilicet est forma, à qua scilicet efficiente, propter quã scilicet finem. De quibus infra. Nunc interim has breuissimas descriptiones obseruare oportet. Materia est causa, ex qua est effectus, & res tanquã ex parte substantiali, ut ex hordeo, aqua, & lupulo decoctis est ceruisia, de hac infra eod. cap. proximo, & supra cap. xiiij. Forma est causa, per quam res effecta habet suam essentiam, & nomen, ut per formam suam est, & nominatur mensa, tunica, fornax, homo, per formã quoq; suam, quilibet effectus habet suas actiones & uires. Etenim forma affert rei essentia, & omnes operationes uirtutesq; & diuinitas essentia. Efficiens est causa, à qua fit res effecta, tanquam à mouente, & faciente primario, ut à sartore conficitur uestis, à sole oritur lux & dies, infra eodem capite xxj. Finis. Finis est causa, propter quã res effecta est, et fit ab efficiente, quẽ ipsa causa finalis illicit, & impellit ad operandum, & agendum, ut propter corporis protectionẽ uel ornatũ efficitur uestis, propter esum & alimentum nascuntur fruges, ut infra eodẽ cap. xxiiij. Quinta diuisio: causarum alia est interna, quæ essentia corpori præbens, fit eiusdem pars substantialis, ut materia & forma. Ideoque & Cicero has duas nomine partis censet, ut supra quoq; Capite xij. dixi. Alia est externa causa, quæ essentiam quidem corpori præbens extrinsecus: tamen non fit pars compositi, sed extra illud manet, ut arbor nõ est in pomo: neque sartor est pars uestis,

uestis, sicut pannus. Sic ergo efficiens & finis sunt externæ
 cause, quibus corruptis, uel non consecutis, tamen effectus
 perdurat. Contrà uerò corruptis materia, & forma, necesse
 est corpus quoq; corrumpi, & interire. Sexta diuisio, Cau-
 farum alia est uniuersalis, alia particularis. Causa uniuersa-
 lis aliò qui cõmunis uocata, est species indiuiduæ cause, uel
 genus specificæ cause, ut eum dico, homo generat hominem,
 animal generatur ex animali, arbor ex semine, atq; hic ali-
 ter uocamus causam cõmunẽ, quàm suprà Materiã & For-
 mam cõmunes. Causa uerò particularis, aliò qui singularis
 aut indiuidua dicta, est plane indiuiduum, cause fungens of-
 ficio, ut eum dico, hic homo generat hunc hominẽ, hoc pyrũ
 nascitur ex hac pyro, hoc pomum nascitur ex hoc germine.
 Atq; ex hac partitione nascuntur infinite theses, & hypo-
 theses, apud Medicos, Rhetoresq; & Philosophos, in aliis
 quoq; professionibus, rebuq; nõ naturalibus. Et rectè admo-
 nent, à singulari causa ascendendũ esse ad uniuersalẽ, ordine
 predicamẽtario quasi, tametsi Physica nihil admodũ de sin-
 gulari causa effectũq; particulari docet. Quia ab arte singu-
 laria sunt remota, præsertim quæ theorica sit. Praxis autem
 & usus artis exercetur circa singularia & indiuidua. Vni-
 uersalem quoq; causam uocãt aliàs, ut suprà dixi, superiorẽ
 cœlestẽq; causam, eò quòd uniuersa effecta naturalia à cœ-
 lesti uirtute dependeant, & uegetentur. Septima diuisio,
 Causarum alia est per se uel propria, ad quam effectus per-
 se, uel propriè sequitur, ut edificator est causa, ppria ipsius
 edificij, poëta est causa propria boni poematis. Alia est cau-
 sa per accidẽs, uel impropria, nẽpe quodlibet accidẽs, pprie
 cause separabile, uel inseparabile, ut eiusdẽ edificatoris albe-
 do, sanitas, sunt causa impropria edificij. Sic Luci⁹, Marcus,
 Quint⁹, et similes sunt causa impropria edificij. Sic elemẽta
 quatuor

Sexta diuisio
caus.Causa parti-
cularis.

Singularia.

Cœlest. caus.
cur vn̄iur.Septima diui-
sio caus.

Caus. per se.

Caus. per ac-
cidens.

quatuor sunt causa propria, & p se corporū generādorū, sed qualitates elementorū sunt causa per accidēs corporū.

Octava diuisio
caus.

Octava diuisio, Causarū alia est propinqua, ut pānus tunicae materia est, poēta boni carminis est effector. Alia est remota causa, ut lana ex qua pānus fit, ut ouis gestās lanā, est causa remota uestimēti. Et probē debent obseruari hae duae diuisiones: Vitiosē enim colligitur sepe ex causis improprijs, & remotis. Quō uerō proximior propria & p pin quae cause unaquaeq; est causa, eō certiorē notitiā rei adfert, neq; hīc cū indocto uulgo despiendū est, quod obuias tantū prehēsāt causas, plerunq; remotas, & improprias, cū hae sint uulgari captui magis idoneae, & promptae.

Nona diuisio
caus.

Caus. Necess.

Nona diuisio, Causarū alia est necessaria, quā necessariō cōsequitur effectus, ut ex bona arbore fructificante, necessariō nascitur bonus fructus, ex mala arbore nascitur malus fructus, neces-

Caus. cōting.

sariō. Alia causa est non necessaria, sed contingens, sine qua effectus tamē sequeretur, ut colloquiū est causa amoris non necessaria. Etenim potest amor etiā sine colloquio cōciliari. Sic lignū est materia nō necessaria mensae. Nam hae potest etiā ex lapide aut metallo fabrefieri. ita quaelibet causa accidētaria separabilis, est merē cōtingēs causa, nō necessaria.

Decima diuisio
caus.

Caus. certa.

Decima diuisio, Causarū alia est cōstans, & certa, cuius effectus nequaquam uariat, sed certus est. Sic Natura &

Caus. incerta.

Ars & habitus cōstanter eodē modo cursūq; agūt, ut ignis ad mota materia ustibili nō potest non urere, aqua non potest nō humectare. Alia causa est inconstans & incerta, quae uariat effectū. Sic uoluntas, affectus, inexperientia, fortuna, casus, ignorantia, error, inartificiosa experientia, agunt inconstanter & in horas frē mutantur, iamque alios, nunc alios effectus habent.

Vndecima diuisio
caus.

Vndecima diuisio, Causarū alia est in-cōplexa, ut statuarius est effector statuē. Alia est cōplexa,

ut

ut Polycletus statuarius est effector statuæ. Atq; hoc discrimine uoluit Arist. abstrahere à subiectis peregrinis, uel accidentariis, ipsas operationes & proprias functiones causarum, ut suum cuiq; officium tribueretur. Duodecima diuisio, Causarum alia est operans, quæ actu iam operatur, ut arbor in estate germinans & fructificans, ut muscus iam canens, panis iam satians. Alia causa est cessans, quam Arist. potentem, alij otiosam, Phisici causam in potentia uocant, quæ habet quidē potentia operandi & facultatē, licet iam actu nō faciat effectū, sed cesset otiosa, ut arbor in hyeme cessans, ut muscus dormiens uel tacens. Vltima diuisio, Causarum aliæ sunt connexæ subordinate, id est, plures destinate simul aut serie sua, ad eundē effectum, ut duo trahentes unam nauem, ut hordeum, lupulus, & aqua destinata ad ceruisiam, ut pater & mater generantes filium, ita subordinate sunt causæ singulares cōmunibus, communes cœlestibus, cœlestes primæ causæ, id est, ipsi Deo, ut iam mox dicam. Aliæ sunt causæ non connexæ neq; subordinate, ut cū quæq; seorsim suum præstat effectū, sic uitis & aqua sunt non connexæ causæ ad uinum, sic usus & abusus sunt non connexæ causæ finales, neq; ordinariæ cuiusquam rei. Atq; hæ sunt uulgares diuisiones causarum, præ ceteris notandæ, quarum pleraq; si rursus diducas atq; subdividas, secundum quatuor species causarū, item secundū actum & potentiam, aliāsq; formas diuidendi, non tantū duodecim modi causarum fient, ut uulgō tradunt, sed erunt longè plures modi, & plurima discrimina, quæ cuiq; diligenti aut curioso promptum est suapte industria exquirere.

SEPTIMO, Causarum quærere alias causas, longius quidem est, & difficilior instituto opus, & infinitus prope modū perplexusq; nodus, si speciatim per singulos gradus

Duodecima
caus.
Caus. actu.
Causa potentia.

Tredecima
Caus. diuis.

Caus. nō sunt
aliæ causæ.

F
singula

Canon, *singularium atq; communium causarum uelimus ire. Oportet ergo in qualibet re naturali, & effectu, causas proximas & proprias inquirere, non autem euagari in remotas, & improprias, neq; ambagibus perplexis expatiari, ut supra etiam admonui. Præueniendum ergo est paulatim à remotioribus ad proximas quasq; causas. Ad quod Dialectica diuisione plurimum adiuuabimur, atq; Rhetorica enumeratione. Verùm de hoc plura Dialectici in materia demonstrationis præcipiunt. Exempla uerò in libris sequentibus plurima ipsi uidebimus. Et experimenta nobis ultrò obseruantibus se multa offerunt in Natura rerum.*

Exempla caus.

Propria officia caus. **OCTAVO,** *Propria causarum officia cum sint plurima, tamen eorum præcipua octo, totidem regulis comprehenduntur. Quarum prima est, causa inter se inuicem sepe concidunt, hoc est, diuerso respectu, quippiam idem est, in diuerso genere causarum, ut anima est forma hominis, & eadem est finis generationis humane, & eadem est efficiens causa operationum naturalium. Sic tria diuersa uocabula, & genera causarum, simul accidunt & tribuuntur eidem anime, diuersa tamen comparatione. Ita sepiissime idem censeatur nomine cause, & effectus, ut radij solares sunt effectus Solis, à quo proiciuntur, & uidè radij proiecti, & reflexi sunt efficiens causa caloris & lucis. Secunda regula, causa ingrediuntur definitionē rei, surgentes plerunq; uice differentiarum, quarum nominibus caremus aliò qui: ita maxime forma constituit definitionē essentialē, proxime succedit materia, deinde finis, improprie uerò efficiens. Et ex his causis demonstrationē quoq; & scientiā nasci Dialecticis est notissimum. Tertia regula, Plures cause ad eundē effectum sepe operantur simul uel successiue ordine suo, ut dictū est in ultima diuisione, & iam in quinta regula repetetur: Sic*

Prima Regula de caus.

Secunda Regula de causis.

Tertia regula de causis.

unius

unius statue materia est *as* & aurum uel argentum simul.

Quarta regula. Vna eadēq; causa, diuersos imò & contrarios effectus reddere potest, propter aliam atq; aliam rationem materie ipsius prescribit, alia sue cause, ut sol indurat lutum, & idem liquefacit ceram, ut Cicero modò bene operatur, modò male.

Quinta, Secunde cause non agunt sine prima, neq; inferiores, sine superioribus, ut supra in diuisione sexta uidimus, & alibi. Hæc est enim pulcherrima illa catena, qua coherent cause singulares à suis communibus. Inde communes à cœlestibus, & superioribus, denique cœlestes ab ipso Deo depēdēt actuosq; sūt. Et quò quæq; causa est p̄ prior singulari, eò magis propria et propinqua dicitur causa sui effectus. Cōtrā uerò, quò quæque causa est superior, & primæ propior, eò est etiā efficacior atq; potentior, iuxta hoc principiu: Quicquid potest uirtus inferior, illud etiam potest uirtus superior, & hoc quidē amplius.

Sexta, Tameñsi quaedam necessariò effectum antecedunt, nō tamē ideo quælibet antecedentia ueniunt appellatione cause, ut aurora uel lucifer antecedens diem, non tamen est causa efficiens diei. Ita non omnia cōsequētia ueniunt appellatione effectus.

Septima, Cause inferiores sic dependent in agendo, ut finis moueat efficientē, & illiciat ad operandum, Efficiens autem subigat, & præparet materiam, materia uerò alliciat formam. Que forma finis generationis, & operis, deinde pariat actiones, effectūque rem faciat actuosam, & efficacē ad sua officia & operationes præstandas.

Octaua regula, Cause singulares sepius impediri, & à cepto opere depelli uoluntate iniuriæ possunt, ut iniuria tempestatis malè afficit arbores germinantes. Cause uerò communes & uniuersales non possunt impediri, nisi totū nature cursum tolli posse quis-

Quarta Regula de causis.

Quinta Regula de causis.

Catena causarum.

Canon.

Axioma.

Sexta Regula de causis.

Septima Regula de causis.

Octaua Regula de causis.

piam putet. Atq; hæc de causis in genere locutus: iam inde
speciatim quamque tractabo.

DE MATERIA SECUNDA.

CAPVT XIX.

Materia secū
da, qua.
Species & ex-
empla mate.
secundæ.

PRIMO, Species causæ prima est materia. Suprà cap.
xiiij. diximus, aut primam & communem esse, aut se-
cundam & particularem. Atque hæc materia secunda est
materia corporea sensibilis, iam formata per certam for-
mam, non modò substantiarum, sed & accidentiarum sibi
inditam, ut farina est materia panis, ut ligna, lapides, cemē-
ta, terra, sunt materia domus. Imò huius materiæ secundæ
species & exempla sunt, quotquot rerum singularium, &
indiuiduorum naturalium uidemus materias, ex quibus illa
constant. Sic elementa quatuor sunt materia secunda misto-
rum corporum, & rursus, mista sunt materia aliorum cor-
porum mistorum, ut fumi & uapores sunt materia pluuiæ,
niuis, fulminis. Sic aliud corpus ex alio corpore suæ speciei
plerunque, uel alterius speciei nascitur, ut è succo florum
pinguiore, & aqua nascitur mel, apum industria: sic et par-
tes uocantur quasi materia totius corporis.

Materia secū
da duplex.

SECUNDO, Materia secūda alia est ingenerabilis &
incorruptibilis, hoc est, ex qua nullum corpus mistum nasci-
tur, ut cælum & stelle, ex quibus nihil tāquā ex materia
nascitur. Alia est generabilis & corruptibilis, ut elemēta,
quæ inuicem mutantur: tametsi sint maximè simplicia, ut
infra in Secundo, cap. vj. & xij. & xxv, dicitur. Sic & mi-
sta corpora ex quibus alia nascūtur, sunt materia genera-
bilis & corruptibilis, ut oua, ex quibus nascuntur pulli:
grana, ex quibus frumentum, germina, ex quibus fruges ge-
nerantur, experimur nasci & corrumpi.

Mate. secūda

TERTIO, Ex supra dictis patere arbitror, quātum
mat

- 1 materia prima à secunda differat: Nempe prima uocatur à prima materia quid differat.
 principium naturale, secunda uero cum generetur, & corrumpatur, non uocatur principium, sed causa. Item prima non est destinata, & alligata uni alicui formæ, sed cuilibet quam appetit. Secunda uero iam habet suam formam, & mox induere potest aliam, ut hoc germen habens suam germinis formam, induit pomi formam suo tempore. Item materia prima est insensibilis, solâq; imaginatione percipitur. Secunda uero ipsi sentimus, & tangimus, ut ouum, ut germen, ut aquam. Item materia prima est merè passiuâ. Secunda uero, partim est passiuâ recipiens formam, cum informatur, partim est actiuâ scilicet mouens & præparans se ad recipiendam formam, quorum utrunq; de semine manifestum est, quod tamen si patitur se informari: tamen & ipsum habet in se uim quandam formatiuam, hoc est, qua induit sibi ipsi formam. Hoc autem loco Medicis, & Physicis istam permissimus controuersiam componendam, utrum semen materie magis, an efficientis cause uocabulo nominari debeat, ut de semine, & de seminali ratione, prolixè disputat Albertus in secundo Physicorû capite v. Interim nos cum uulgo dicemus semē habere naturam magis materie, quàm efficientis cause, iuxta uulgatam loquendi consuetudinem. Semen quid. Est autē semen corpus imperfectū, productum à generante, cuius forma nō propter se, sed propter aliud agit, scilicet ut generetur ex ipso semine aliud quid simile generanti, atque hoc semē animatur, & uim recipit genitabile à spiritu suo uegetabili, quo spiritu uiuifico id ipsum animauit, & uiuificauit uniuersalis & prima causa, nempe Natura atque Deus. Sic germen ex arbore fructificante productum, est semen, habens genitabilem uim fructificandi, quod germen non propter se efficax est, sed propter aliud, nempe propter

fructum pomi, uel pyri, uel alius frugis producendam.

Conueniētia
mat. secundæ
& primæ.

QUARTO, Conuenit aliquid materiæ secundæ cū pri-
ma: Quia sicut hæc prima subinde nouam appetit formam
priore deperdita, sic & materia secundæ pristinam formam
amittens, tamen recipit statim aliam formam, ut ex ligno
combusto fit cinis, ex cineribus putrefactis fit gleba terræ,
aut uitrum, aut lixiuium.

DE CAUSA FORMALI.

CAPVT XXI.

Forma secundæ,
quæ.

Synonyma
formæ secundæ.

Species & ex-
empla formæ
secundæ.

PRIMO, Sicut materia prima uocatur principium natu-
rale, sic etiam forma communis uel prima dicitur
principium naturale, supr. à capite xv. Contra uero, ut ma-
teria secundæ, non uocatur principium, quia ex alio nata est
se priore, sed causa uocatur, sic & forma secundæ non uoca-
tur principium, sed causa. Verum forma secundæ est causa,
dans cuilibet speciei & indiuiduis essentiam corpoream, ac
nomen, ut Petrus à sua forma est, & dicitur homo: ut cor-
pus à forma lapidea est, et dicitur lapis: ut statua corpus ar-
tificiosum, à forma sua est, & dicitur statua. Hanc uocamus
aliàs formam specificam, eò quòd nomē speciale dat rei, &
essentiã. Vocatur & secundæ, respectu primæ. Vocatur &
particularis respectu illius cōmunis, uel uniuersalis princi-
pii. Est ergo forma specifica, uel secundæ planè essentia rei,
quæ si indita fuerit materiæ secundæ per generationē, tum
constituit speciem, & eius speciei indiuiduum, primam sub-
stantiam in rebus naturalibus: ita tamen, ut hæc rursus sit
aliis formis accidentariis & sensibilibus circumscrip-
ta.

SECUNDO, Huius formæ secundæ species, & exem-
pla tot sunt, quotquot omnino in rerū natura sunt animan-
tium, herbarum, arborum, metallorū, elementorum formæ,
species & nomina, & quotquot horum sunt indiuidua sin-
gular

gulariæ, ut homo, equus, canis, amaracus, narcissus, uio-
la, pomus, cerasus, nux, aurum, argentum, arena, sal, nitrum,
ignis, ær, aqua, atque horum indiuidua. Sic & quelibet
pars totius naturalis corporis, per se considerata, habet
suam formam, ut caput, collum, humeri, brachia, uenter,
pedes, quæ partes collectæ constituunt totius corporis for-
mam, sicut partes definitionis, ut genus, & differentia,
constituunt definitam speciem.

TERTIO, Forma secunda est duplex: nam alia inge-
nerabilis, & incorruptibilis est, ut forma cæli, & stellarū,
qualis ab initio mundi perdurauit in indiuiduis quoq; iam
enim non aliud sydus est Solis, Lunæ, Iouis, Saturni, Arietis,
Tauri, Virginis, &c. quàm fuit ab initio mundi. Et alia for-
ma est generabilis, & corruptibilis, ut elementorum, & mi-
storum corporum, quæ partibus saltē, si non toto subinde
mutantur inuicem, iuxta principia illa, Materiam, formam,
& priuationem. Hinc est, quod uidemus quotidianas imò
& momentaneas uicissitudines singularium corporū, quo-
rum aliud nascitur, aliud corrumpitur, aliud mutatur. Ve-
riam sicut materia, ita quoq; forma prima ipsius cæli &
stellarum, nedum secunda differt specie à forma materiæ que
communi principio, & secudario elementorum atq; misto-
rum, quanquam de hoc operose certant Physici.

Forma secun-
da duplex.

Cōtrouersia
inter Physi-
cos.

QUARTO, Differt forma particularis à communi:
quia hæc non est destinata ad certam materiam secundam,
sed refertur ad materiam primam. Forma autem particu-
laris uel secunda, non uestit nisi certam suæ speciei mate-
riam secundam, in reliquis ferè conuenit formæ primæ
& secundæ.

Differē. inter
formā com.
& for. par.

QUINTO, Variant Philosophi de productione formæ
secundæ: quidā enim opinati sunt formas esse seorsim extra
materi-

Opiniones
Philosop. de

F 4 materi

productione
formae secundum
da.

materiam separatas, ante compositionem corporum, & alicubi locorum positas à datore formarum, id est, Deo, qui eas alliget materiae formae suo tempore. Sicut Origenes Theologus dicitur sensisse, quod omnes omnium generandorum hominum animae sint in principio mundi cum angelis creatae, & in caelo agant tantisper, dum suum cuique corpus informetur in utero, quo formato, anima è caelo quasi praecipitata alligetur, & includatur suo isti corpori. sic & illi opinantur formas iam pridem à Deo, & Natura creatas, & alicubi repositas, agere ibidem tantisper, quoad suae quaeque materiae immittatur. Sed haec opinio est erronea, siue de uniuersalibus formis intelligas, ut pseudoplatonici de Ideis somniant, siue de singularibus formis interpreteris, quod est multo absurdius. Alij uolunt formas actu latere in materia insensibiles, ut Anaxagoras censuit omnia in unum principium, nempe materiam commisceri, & ex quolibet fieri quodlibet, reuera significans materiam primam esse idoneam cuiuslibet formae suscipiendae, non quod reuera formae deliteant actu, in materia prima, tanquam in Chaos. Aristoteles uero clarissime dicit secundum potentiam quaslibet formas, scilicet primas, secundas, & singulares in materia prima, deinde quamque in sua materia secunda, tandem ab efficiente causa educi de potentia in actum, ut in cera est habitus quedam ad recipiendas formas sibi idoneas: quae habitus exit in opus & effectum, si cera subigatur & preparatur, ut actu recipiat suam formam caniculae, uel ursae aut similem, ut supra satis superque tractaui.

S E X T O, Quoniam in prima opinione incidit mentio de Ideis, obiter pauca dicam de his quoque, & simpliciter.

Idea quid. Idea est forma, & imago cuiuslibet substantiae uel accidentis in animo concepta, & impressa, quam imitatur causa efficiens

efficiens, & percognitam retinet, ut opus suum recte absoluat, atq; diiudicet. Sic architecton animo concepta & percognitam habet imaginem, atq; Ideam locati sibi operis, aedificatq; secundum quam formam aedificat, absoluitq; domum. Sic ab una forma sigilli quaelibet cera impressa recipit similem formam, & haec Idea uocatur aliàs causa exemplaris. Sicq; definitur rotundius, Idea est species in intellectu percognita, & collata ad opus, cui haec forma sua inditur. Itaq; cum Idea sit tantum in animo hominis, uel animalis, uel Dei, uel angeli, omnino errant isti, qui nescio quas abstractas formas seorsim extra intellectum & animum somniant, & tanquam angelos uel spiritus in caelo, uel alibi collocatas fingunt. Quod autem disputant, utrum Idea sit causa formalis, an efficiens, id facile potest componi. Nam quatenus Idea consideratur in subiecto composito, tum est forma rei. Sim Idea refertur ad intellectum operantis, aut iudicantis, tum pertinet ad causam efficientem: quia adiuuat efficientem ut recte operetur, uel non male iudicet. Verum de Ideis longè plurima apud Platonem in Parmenide & in Timæo, & in vj. de repub. atque passim, & apud Aristotelem in j. Ethicorum differuntur.

Pseudoplatonicorū error.

Quaestio.

Solutio.

DE CAUSA EFFICIENTE.

CAPVT XXI.

PRIMO, Efficiens causa est, unde principium motus & quietis est. Huius definitionis sententia sic accipe: Efficiens est causa externa, à qua procedit motus per operationem, & quies per cessationem suam, completo opere, ut ab architectone procedit aedificatio, & completur, ut à patre procedit generatio filij. Itaque efficiens causa est, quae ex materia & potentia producit formam in actum.

Efficiens causa quæ.

SECUNDO, Efficiens duplex est, scilicet internū & exter

Prima diuisio caus. effici-

F s exter

cians. *externum. Internum efficiens est, quod intra ipsam materiam uim habet agendi, licet nō sit pars substantiæ. Sic qualitates primæ & secundæ, quas uocant actiuas, materiam disponunt ad productionem formæ, ut infra libro ij. cap. xxij. & xxij. Sic uis seminalis est uirtus seminis, quam isti rationem seminalem uocant, & dicitur efficiens, interdū præparans, eō quod præparet ac disponat materiam, hoc est, semen ad receptionem formæ, ut supra cap. xix. dixi. Quod uerò pleriq; dubitāt, utrum semen sit materia, an efficiens, nobis sanè interim uocabitur semen materia, & uis seminis actiua, aut formatiua, ratio seminalis, uocabitur causa efficiens interna, ne à consuetudine Scholarum aberremus.*

Dubitationē explicat. *Ceterum uirtus seminalis, est quedam qualitas & uis occulta per Naturam indita semini, orta à partibus præcipuis ipsius generantis, quæ uis informat materiam animatorum corporū, forma speciēq; simili, atq; hoc docet experientia. Nam ex ouis gallinariis anseri suppositis, nascuntur galli & gallinæ, non anseres. item ex surculis pomi, insitis pyro, & ceraso, nascuntur poma, nō pyra, neq; cerasa, quod nequam fieret, si hæc non uis esset à generante oriunda.*

Virtus seminalis, quid. *TERTIO, Efficiens externum est, quod extra materiā existens, operatur ad productionem formæ & corporis. Et hoc rursum quadruplex est, scilicet, primū, effectiuum immobile, id est, Deus creator, & factor omnium, supra cap. iij. Secundū, uniuersale cœlestis mobile, utpote cœlum, stellæq; cum suis influentiis, infra ij. cap. ij. Tertiū, Efficiens particulare, quod & secundariū uocatur, ipsum scilicet gignens, corrūpens, mouens, ut pater gignens filiū. Quartū, Efficiens medium, ut sunt instrumēta naturæ, artificū, operatorū, ut sunt occasiones, & modi, similesq; circumstantiæ atque adiumenta, qualia ferè appellant Rhetores antecedentia,*

Secūda diu. effi. caus.

& comitantia. Nam media & instrumenta ad finem & effectum tendentia, referuntur ad causam efficientem, ut materies, diæta, exercitium, medicamina, & alia instrumenta Medicorum, diriguntur ad sanitatem, tanquam ad finem ab ipso medico, tanquam efficiente causa. Porro, ut supra dixi, efficiens particulare non agit nisi uirtute cælestis & primi efficientis, sicut neque instrumentum uel medium agit, nisi opera & industria efficientis particularis. Siquidem serra, bipennis, malleus, similiaque instrumenta otiosa sunt & inefficacia, nisi ab artifice moueantur. Sicut etiam cælestis influentia nihil efficit sine numine Primi, id est, Dei, ut infra quoque eodem cap. xxxv. patebit.

Media & instrumenta.

Effic. partic. quomodo agat.

QUARTO, Rursum efficiens aliud necessitate agit, hoc est secundum naturam, aut Fatum, ut quæcumque sunt consilij iudicijque expertia. Sic arbores necessitate fructificat, uolucres necessitate pullificat, animalia necessitate foeticat, comedunt, & quiduis aliud faciunt. Sicut & pueri, & paruuli, item inanimata corpora, qualitateque, necessitate, non consilio, neque deliberato, agunt, & his ad agendum sufficit, ut possint agere, ut ignis admota materie ustibili, non potest non urere. Aliud efficiens delectu agit, secundum propositum, quod deliberationem & liberum arbitrium suum sequitur, ut homines & artifices, ut angeli, ut Deus, atque his ad agendum sufficit, ut uelint atque possint agere, hoc istum uocant efficiens non necessarium, uel liberum. Porro efficiens necessarium, aliud agit naturaliter, ut quæ agendi principium uimque habent intra se à natura sua. Sic herba secundum naturalem suam potentiam habens uim medicabilem, medetur. Aliud uiolenter agit, quod per alienam uim intenditur, neque habet intra se agendi uim à natura: sic aqua feruescens urit, & calefacit, non quidem suo calore naturali, sed accidentario. Sic

Tertia diuisio caus. effic.

Quarta diuisio caus. effic.

& inst

et instrumenta, non suo motu neque sua ui agunt, sed ho-
minis uel artificis agitatione.

Quinta diui- AD ultimum, Efficiens aliud est primum et impe-
sio effi. caul. rans, ut edificio fabricando architecton, in exercitu dux
Sexta diuisio supremus. Aliud est efficiens non primum, sed obsequens,
effi. caul. quod isti uocant adiuuans. Et horum alij agunt, ut ministri,
operarij, ab architectone conducti et instructi. Alia sunt
instrumenta, ut secures, mallei, ferræ, machinæ.

DE FINE.

CAPVT XXII.

Finis quid. PRIMO, Finis, est causa, cuius gratia aliquid fit, que
Bonum idem mouet efficientem ut agat. sic culter fit propter usum
quod finis. incidendi. Sic uinum nascitur propter usum bibendi. Et sane cum
omnia boni alicuius assequendi gratia agant, utpote propter
honestatē, utilitatē, aut quodlibet comodum et incundita-
tem assequendā: ideoque quicquid bonum esse sibi uel natura
monstrauerit, uel ratio, aut opinio persuaferit, illud ipsum
nomine Finis appellabitur in genere, ut si queris propter
quid, uel cuius boni gratia natura producat fruges ex arbo-
ribus: respondeo propter usum hominis et animantium.
Bonū duplex Neque uerò refert illud esse uerè bonū, aut opinabile bonū, si-
quidē plerique magis specie boni, quam uero bono ducimur.
Prima diui- SECUNDO, Finis est duplex: scilicet uniuersalis, hoc est,
sio finis. Deus. prima causa, ad cuius gloriam omnia fiunt, supra cap.
iij. Et finis particularis, que aliās appellare liceat naturalē
finem, id est, suum cuiusque rei bonum et commodū, sua cui-
usque rei actio et propria functio, secundū naturæ præscri-
ptum, ut Solis finis est illustrare mundū, calefacere, uegeta-
re hæc inferiora corpora, diem et noctem metiri.
Secunda di- TERTIO, Finis est rursum duplex, scilicet Vltimus, et
uif. finis. Vlt. finis. Medius. Finis ultimus, est suū cuiusque rei potissimū bonum,
et

& maximum commodum, & sua cuiusq; rei propria, per
 fectissimáq; actio, atq; potissimus adeò rei usus, propriusq;
 opus, quod cum nulla re alia commune habet. Sic ultimus
 finis solis, est illustrare mūdū, quod opus nulla res alia effi-
 cit. Sic finis ipsius ignis, est maximè calefacere. Sic ultimus
 finis hominis, est uirtutis cognitio atque actio. In hūc enim
 usum propriè factus est homo, et propriè in hunc finē à ra-
 tione & conscientia sua dirigitur. Et in summa, Finis ulti-
 mus est, qui propter se expetitur maxime, quo cōsecuto ac-
 quiescit ipsum efficiēs, tametsi nullū aliud sequatur cōmo-
 dum. Et hic denuò est duplex. Nā primò, finis ultimus quo
 ad naturā cuiusq; rei est. Sic bonū dicimus, adeòq; & finē, Tertia diuis.
 id, quod cuiusq; rei nature est conuenientissimum. Ita finis finis.
 equi, quo ad naturam eius, est esse liberū, infrānem, & in-
 domitū. Secundò, est finis ultimus, quo ad hominis usum &
 cōmoditatem. sic equi finis ultimus quo ad hominem est, se
 præbere seruituti, & usui hominū. Nam propter hominē
 omnia sunt creata, qui est creatura corporea nobilissima,
 adeòq; homo finis est ultimus creaturarū. Sed finis medius Medius finis.
 quē & secundariū, & finē quo, uocat, est finis uel usus rei,
 qui expetitur propter alium, nēpe propter illum ultimū
 finē. Quo medio fine tametsi cōsecuto, tamen nō acquiescit
 efficiens. Sic ieiunij finis est macies, hæc autē finē habet sa-
 nitatem. Et quidem pleraq; in hunc modū, que suprā cap. Nota.
 proximo uocauimus media, sunt fines medij, qui cōparatio
 ne eius, qui dicitur ultimus, sunt reuera effectus cause fina-
 lis, que cōferunt & cōducunt ad ultimū finē. Sic pretexte
 tunicæ finis medius est uestire corpus, ultimus uerò est di-
 scernere personam magistratus, uel patricij à uulgo.

QVARTO, Quòd quidam separant à fine causam finis Discrimen in
 nalem, tametsi argutum magis est, quàm solidum: tamen ter finem &
quid

caus. finalem. quid isti sentiant, breuiter dicam. Finem ergo uocant illud ipsum bonum, propter quod consequendum agit efficiens, ut commodum uel usum rei effectæ, siue is consequatur, siue nõ consequatur. Finale uerò causam, uocant ipsam intentionem, & propositum efficientis, aut, ut clarius dicam, ipsam speciem, & imaginationem, quam concepit animus efficiens, de isto bono comodoue consequendo, quod dixi ab istis uocari finem. Sic Rhetoricæ finis, est bene dicere, finalis uerò causa Rhetoricæ, est uelle bene dicere. Sic negotiatoris finis est opulencia, finalis autem causa, est uelle ditescere. Et quidem hoc discrimen pro superuacuo debet ferè haberi.

Quarta diuisio finis.

QVINTO, Finis alius est proprius uel ordinarius, nempe bonus usus legitimæq; rei actio, ita seminis ordinarius finis, est perfectum foetum edere. Alius finis est inordinatus & improprius, nempe cuiusque rei uel optimæ abusus, & illicita actio. Sic seminis abusus est edere monstrum, uel imperfectum, uel abortiuum foetum. Verum huiusmodi diuisiones & plures manifestissimè patent, ex causarum partitionibus supra capite xvij.

Quinta diuisio finis.

SEXTO, Adhuc bifariam loquuntur Physici de fine. Primum, quatenus est in proposito, in intentione, adeoq; in spe, uel expectatione ipsius efficientis. Et sic reuera finis est causa antecedens, ut quatenus Natura interdicit generare corpus in utero animalis, hoc corpus generandum, finis iam est naturæ operantis. Deinde loquuntur, quatenus finis non est in spe, & in intentione operantis, sed in effectu, hoc est, quatenus finis iam secutus est propositum, adeoq; spei satisfecit. Sic finis amodo causa non est proprie, sed reuera effectus, ut corpus hominis iam recens natum est effectus Naturæ generantis, Neque uerò absurdum uideri debet, idem uocari & finem, & effectum propter comparisonem ad diuersa.

SEPT

SEPTIMÒ, Proprium officium cause finalis, adeòq; Propria officia finis.
 ipfius finis est monere, adhortari, pellicere, mouere efficien-
 tem, ut agat & operetur. Sicut res amata & desiderata mo-
 uet & illicit amantem, ut ipsam requirat & sequatur. Per-
 inde autem ut plerofq; amantes sua spes desideriumq; fallit,
 sic finis sæpe non sequitur, sed fugit efficientem suum, ut nõ
 consequatur effectũ, neq; expleat spem desiderantis ipsum.
 Ita etiã supra Cap. xxvij. dixi, quòd cause impediuntur se-
 pissime, spẽq; sua fallũtur, ut cum sterilitas uel tẽpestas im-
 pedit segetem, frugẽsq; intereũt. De cõparatione uerò finis
 ad alias causas, infra eod. Cap. xxvij. ostẽdam, quomodo Na-
 tura, atq; omnia non contra Naturã agentia, propter finem
 suum agãt. Deniq; obseruare oportet diuisione secũda, eius-
 dem rei plures esse fines sepiissime: quorũ tamen necesse est
 unũ aliquẽ ultimũ ac propriũ esse, alios uerò medios et præ-
 cipuos esse. Sicut et cõtrã plurium causarũ unus est finis, ut
 cum multi cursu certãtes inuicẽ, petũt unã eãdemq; metam.

DE EFFECTV.

CAPVT XXIII.

PRIMÒ, Scholæ uocant Effectũ id, quod ex causis ori-
 tur, quòdq; fit à causis supra enumeratis. Rodolphus &
 Cicero alicubi appellant Euentũ, nobis ergo planẽ synony-
 ma erunt Effectus & Euentus. Ad quorum tractationem
 longiorem, pleraq; ex superioribus, cap. xvij. sunt huc re-
 petẽda. Quia cum causa & effectus sint merẽ relatiua, alte-
 rum ab altero certẽ exponitur, lucẽmq; accipit, iuxta natu-
 ram relatiuorũ, quæ se mutuò definiũt, declarãt, & consti-
 tuunt. Quot ergo sunt diuisiones causarum, totidem quoq;
 partitiones & modos effectuum numeramus. Id quod dili-
 gentius contemplanti & confrenti, facillẽ patebit ex supe-
 rioribus. Itaque effectus est res consequens à sua causa.

SECVN=

- Species effectus.** SECUNDO, Vt causa naturalis quatuor sunt species, scilicet, Materia, Forma, Efficiens, atq; Finis, ita Euentus, uel effectus dicitur alius Materiae, alius Formae, alius Efficientis, alius cause Finalis. Neq; hæc opus habet longa descriptione, sed paucis exemplis rem agam. Quanquam nihil prohibet admodum, eundem effectum diuersarum causarum dici, ut domus est effectus materiae suae, & adificatoris sui.
- Effectus materiae.** TERTIO, Effectus materiae est opus, quod ex materia existente consequi, & fieri potest, uel adeo iam consequutum est: sic gladius aut culter est effectus materiae suae, scilicet ferri. Sic foetus in utero est effectus materiae suae, scilicet seminis.
- Effectus formae.** QUARTO, Effectus formae est opus, uel actio, sequens formam cuiusq; rei, adeoq; essentiam rei, ut plurimum posse capere, est effectus formae, & figurae circularis. Vt loqui, uideri, ratiocinari, est effectus actioq; hominis, quatenus est homo. Vt cadere deorsum, est effectus lapidis, prout lapis. Album reddere, uel dealbare, est effectus formae albedinis. Atq; ita de aliis formis naturalibus & accidentariis iudica, quas suos effectus propriasq; actio sequitur. Et quidem tales effectus formarum sunt ferè naturales potentiae, uel impotentiae in rebus propriè, atq; harum potentiarum actus & operationes. Quicquid enim agit, per suam formam agit, hoc est, ratione essentiae suae, qua interceptiuntur, & cessant istiusmodi operationes. Sicut autem forma est interna causa, sic & effectus formae est uel internus, ut uelle, sperare, timere, intelligere, effectus est intra animam, uel saltem effectus formae, ita coheret ipsi essentiae rei, ut separari nequeat.
- Effectus efficientes.** QUINTO, Effectus cause efficientis est opus, uel actio consequens operationem efficientis actu, & non cessantis, neq; otiosi. Et hunc proprie effectum dici uult Rodolphus. Sic adificium est effectus adificatoris. Sic foetus est effectus gene

rātis. Sic illustratio est effectus Solis. Et huiusmodi effectus, ferè sunt potentiarum, & proprietatū actus externi, sicut & efficiens causa est externa, adeò, ut corrupto alterutro, & mortuo, tamen supersit atq; perduret alterum, sicut domus lapidea plerunq; superstes est suo architectoni.

SEXTO, Effectus causæ finalis, uel ipsius finis est opus uel actio, propter finem ultimum assequendum effecta, uel exhibita, quod Rodolphus propriè destinatū, isti finem in executione, uel medium quoq; finem uocant, de quo supra cap. proximo, in articulo vj. indicaui. Sic uirtus est effectus propter felicitatem assequendam exhibitus. Siquidem uirtutis actio est ipsa felicitas. Sic studium est effectus & opus destinatum ad eruditionem comparandam, tanquam ad finem ultimum, sic etiam quæ supra cap. xxj. appellauī media efficientia, quandam habent affinitatem cum hoc finali effectū. Nam efficiens medium, & finis medius, hoc est, destinatus ad causam finalem, & ducens in ultimum finem, iuxta connituntur, ad consequendum ultimum, propriūque finem rei, ut supra ostendi. Sint ergo synonyma finis medius, & effectus causæ finalis. Atque hæc de quadruplici genere effectuum, prout comparantur ad causas suas, in præsens sufficiant.

Effectus finalis causæ.

SEPTIMO, Sic itaq; in genere effectus est opus uel actio cōsequens actu, uel potētia saltem suā causam, ut ex materia otiosa, quale est frumentū in horreo, potest aliquando panis coqui, ex massa autē iam preparata, & subacta actu, coquitur panis. Nam in euentis & effectibus diiudicandis, actum & potētiam iuxta discernere spectareq; oportet. Sicut & Dialectici faciūt in sua Topica, dicentes, Posita causa, poni quoq; eius effectū præsentem actu, aut futurum potētiam. Contra uerò, Negata causa, eius quoque effectū negari

Effectus qd.

Regulæ Topicæ.

G poten

potentia futurum. Item, Posito effectu, eius quoque causam pa-
ni quod sit uel saltem fuerit. Et contra, Negato effectu, ne-
gari quoque eius causam actu presentem. Quarum regularum
quatuor, exempla sunt obuia meditati. Loquuntur autem
de causis, effectibus propriisque & proximis.

Proprietates
effectus.

OCTAVO, Vt uniuscuiusque cause in suo genere,
unus tantum est effectus proprius & propinquus, sic con-
tra uniuscuiusque effectus, in suo genere, una tantum est
causa propria & propinqua, atque, ut uocant, principalis,
iuxta unam & eandem utrinque relationem in suo gene-
re, ut unius edificij unicus est edificator principalis. Cate-
rum ut unius cause sunt plures effectus, in diuerso genere
effectuum remoti & improprij, ut uini est inebriare,
mederi, sedare sitim, &c. Sic contra unius effectus sunt
plures cause, in diuerso genere causarum, remote, & im-
proprie, iuxta diuersam relationem. Non ergo absurdum
est idem esse causam plurium effectuum, id quod uel solius
hominis innumere artes, actionesque probant. Et con-
tra, idem esse effectum plurium causarum diuersa rela-
tione, ut pomum est effectus materialis sui germinis, &
efficientis sue arboris, & finis generationis pomiferae.
Atque ita priuata meditatione longè plura oportet in-
quirere exempla.

DE FORTVNA.

CAP. XXIII.

Opiniones
philos. de for-
tuna.

PRIMO, Illi, qui omnia dicunt Fato dirigi, hoc est in-
euitabili, indissolubiliq; cōnexionē causarum, in rebus
tam uoluntariis, quam naturalibus cuncta fieri necessario,
Fortunam esse negant, ut Stoici supra cap. iij. Alij con-
tra, ut Epicurei, nihil non fortunæ & casui tribuunt, dicen-
tes omnia fieri temerè, & fortuito, citra Dei, Fati, aut Pro-
uidentiæ consilium, eorumq; cursum. Alij putant Fortunam,

& ca

Et casum esse quidem occultā & homini ignotam, adeoq;
diuinum quiddam, sicut & Poëta, & prophani, ut Plin. in
ij. cap. vij. Fortunam dixerunt esse deam gubernātem omnia,
cuius arbitrio uoluantur omnia, de qua Ouidius,

Pasibus ambiguīs fortuna uolubilis errat,

Et manet in nullo, certa tenaxque loco.

Sed modò leta uenit, uultus modò sumit acerbos,

Et tantūm constans in leuitate sua est.

Et alius quispiam inquit,

Hos premit, hōsque leuat, hos deicit, erigit illos,

Cogit & in uarios homine descendere casus.

- 4 Peripatetici uerò mediam quandam uiam tenentes, Fortunam esse aliquid dicunt, & fortuitos inexpectatōsque euentus, quorum nulla certa causa possit uideri, & hos quidem accidere in naturā quoque cursu, nedum in uoluntate hominis.

SECVNDO, Antequā definiamus fortunam, & casus Diuisiones
sum, uulgatę partitiones numerantur aliquot. Prima, que eorum que
dam fieri propter hoc, id est, propter finē destinātū, et iuxta
intentionem ac spem efficientis causę, ut opera impēditur
literis, propter doctrinam assequēdam. Quędam uerò
fieri non propter hoc, id est, non propter finē aliquem, sed
temerē in incertum euentum, ut cum lapis casu proicitur,
2 cum temerē cadit tessera uel talus. Secunda diuisio, eorum
que fiūt propter hoc, et destinātē, alia fieri à pposito, id est,
à libero arbitrio, & uoluntate, uel consilio hominis, ut res
artificiales, supra cap. x. ut res uoluntarię, infra in iij. cap.
xxxvj. & hęc sunt de genere contingentiu. Quędam autem
fieri à natura, ut res naturales, supra, cap. vij. & res se
3 cundum naturam, supra cap. xvij. Tertia diuisio. Eorum
que fiunt à natura, quędam fieri semper, ut mane Solem
G 2 oriri

oriri, quædã frequenter, ut pluere núbilo tristiq; cælo. Quædam autem raro, ut tonare, & fulgurare in bruma.

Fortuna quid

TERTIO, Secundum Physicos ergo, Fortuna est causa per accidens, eorũ euentuũ, qui fiunt nõ propter hoc, neq; semper, neq; frequenter, sed raro, in habentibus propositum, & deliberationẽ. Et dicitur quidem causa per accidens, quia cause per se sunt tantũ quatuor, supra cap. xv iij. Accidentaria uerò cause infinite sunt, utpote accidentia ipsis causis per se. Sensus autem definitionis breuiter hic est, Fortunã esse causam accidentariam, & uariabilem, quæ temere efficit, & sortitur uariẽ euentus inexpectatos, neq; ad certum finem destinatos, & qui nõ perpetuos, neq; frequentes, sed omnino rariores, alio atq; alio modo, accidunt homini, mentis & arbitrij sui compoti, ut si quis fodiens sepulchrum, inuenit thesaurum, ei dicitur adesse fortuna.

Fortunã significata,

QUARTO, Cauere oportet hic, ne quẽ uocabuli fallat ambiguitas, cum fortuna significet uariẽ, scilicet propriẽ apud Physicos, significat causam producẽtẽ effectus fortuitos, ut hac in definitione. Et sic iuxta Physicam phrasim uulgò nõ satis tritam, fortuna est planẽ illud, cui aliquod inexpectatum obuenit, nimirũ ipse intellectus practicus hominis fortunati, uel infortunati: adeoq; sic fortuna est relatio hominis, agentis nõ ad finem destinatum, sed ad euentum fortuitum, & temere cadentẽ, à quo euctu bono uel malo, dicitur homo fortunatus uel infortunatus, neq; hoc absurdum est, ut quidã putant. Nam & aliõ qui homo dicitur efficiens causa, ut pater sui filij, et filius dicitur effectus patris. Vulgò autẽ Fortuna dicitur, ipse euentus & effectus fortuitus, ut hic,

Fortunam Priami cantabo & nobile bellum.

Verũ huic significato non cõuenit definitio data, neq; ad Physicum pertinet hic modus loquendi uulgaris.

DE .

DE CASV.

CAPVT XXV.

CASVS uocabulum quandoq; est generale, significans et ipsam fortunam, sicut et fortuna sepe capitur pro casu, apud Latinos autores, quorum utrunque refertur ad genus cause efficientis per accidens. Ex superioribus autem diuisionibus, et definitione, facile patet, quid sit casus, et quatenus à fortuna differat. Nam casus, est causa per accidens eorū, que fiunt non propter hoc, neq; semper, neq; frequenter, sed raro, in nō habētibus propositū, et deliberationem, ut si tripes proiectus in pedes, surgat. Differt ergo fortuna à casu per ultimam particulam definitionis, quod casus sit in non habentibus propositum, neq; deliberationē, ut sunt infantes, pardi, irrationalia animantia et inanimata, que naturali instinctu et impetu tantum ducuntur, incerto consilio. Præterea, casus dicitur accidere sepe in natura, utpote cum monstra nascuntur, que uocatur errores nature, ut supra attigi cap. v. Facit enim casus errorem in natura, sicut Fortuna parit errorem in homine, ut cum bonus alioqui Grammaticus, tamē barbarissimum uel solocissimum, loquendo temerē facit. Itaque error est effectus fortuitus dissimilis, et aberrans ab instituto agentis hominis, uel nature. Sic et uoluntatis et artis peccatum, uocamus errorem, tanquam nature monstrum.

Casus quid.

Dif. inter fortunam & Casum.

Monstra

DE RE FORTUITA.

CAPVT XXVI.

PRIMO, Euentus fortuitus est effectus rarus, proueniens à fortuna, uel casu, præter consilium et spem hominis, uel cuiuslibet efficientis, qui effectus gubernatur, uel solius Dei consilio, uel aliqua causa nobis incognita prorsū. Recte autem dicitur res fortuita euentus rarus: quia rara

Euentus fortuitus, quid.

tantum fortuita dicimus, & inexpectata per Antonomastiam. Recte item res fortuita dicitur euentus non otiosus, neque superuacaneus, quæ comitari debeat nobile & insigne aliquid bonum & commodum. Ideoque leuis offensio pedis ad limen, uel lapidem, non dicitur recte effectus fortuitus. Neque inuentio oboli aut calami, meretur nomen euentus fortuiti. Sed huiusmodi frequetes aut etiam superuacanei & otiosi euentus, dicuntur aut res secundum naturam, aut uoluntarie. Quare & Arist. dicit, fortunam & casum esse in talibus euentibus, quibus tale commodum, uel incommodum adsit, propter quod assequendum, aut fugiendum consilio ageret efficiens, si præsciret tale quid euenturum esse.

Euentus fortuitus duplex.

SECUNDO, Duplex est ergo euentus fortuitus, scilicet, bonus & malus. Bonum euentum Græci uocant ευτυχια, id est, prosperum euentum, à quo fortunati dicuntur, ut à sua prosperitate Polycrates dictus est fortunatus. Euentus malus Græcis dicitur δυστυχια, nostris infortuniū, à quo infortunati & infelices cognominantur, ut propter euentum, quo Polycrates in crucem est actus, uocatus est Polycrates infortunatus, ut apud Herodotum in libro iij. Itaque res fortuitas appellamus euentus bonos aut malos, aut medios quoque, & opera, quæ non fato peculiariter, non solito nature cursu, neque contra naturam semper, non arte, non libero arbitrio, neque consilio hominis accidunt, sed ex occulta quadam nobis causa, præter expectationem eueniunt.

Res fortuitæ quæ.

Cognata fortunæ & casus.

TERTIO, Fortuna & casus aliquam cum Fato, Natura, Arte, & libero arbitrio habent affinitatem non obscure. Quia enim sicut fatum, ita fortuna quoque non hominis arbitrio, neque nature cursu, sed Dei solius nutu constat, qui Deus iustis occultisque iudiciis secunda & aduersa communit, & alternat hominibus, & uicissitudines aliis quoque rebus

bus, præter expectationē imponit, adeò ut multa que uul-
 2 gus esse fortuita putat, illa tamē fatalia potius uocari debeāt,
 ut supra cap. v. Deinde Natura & Fortuna sese mutuò adiu-
 uāt, ut utraq; suos effectus producat facilius, Natura quidē
 certo inuariabiliq; cursu, doctis hominib⁹ noto: iuxta illud,
 Felix, qui potuit rerum cognoscere causas.

Fortuna autem progreditur uia incerta & uariabili nobis
 3 ignota. Item Fortuna atq; Ars sepe se mutuò adiuuant: iux-
 ta illud, Ars diligit Fortunam, Artem Fortuna amat. Ve-
 4 rum artis uia, certa, Fortune autē incerta est. Item Fortuna
 sepe hominis uolūtati inferuit, & quasi supp. rasiatur ple-
 runq; insciis & improuidis: iuxta illud, Quò minor intel- Prudētes enī
 lectus, eò maior est Fortuna. Nam prudētissimos quosq; fal- tus cur fallat.
 lit Fortuna, & euentus sepiissime, consilio quodā Dei singu-
 lari, qui prudētiam atq; confidentiā hominis immodicā gau-
 det fallere. Sic Ciceronē & Demosthenem, optima consilia
 sunt frustrata, neq; spei responderūt ipsorum peculiari aut
 Fato, aut Casu. Veruntamen plerunq; Fortuna adiuuat quo-
 que industriam, & experiētiā: iuxta illud, cuiq; Fortunā
 fingunt mores sui. Variat tamen in momēta, mirū in modū
 fortuna, ut Plinius in ij. cap. vij. cōqueritur. Et Poēte homi-
 nēsque uulgò, ut rectē exclamat Virg. Heu nihil inuitis fas
 quenquā fidere diuis. Iudicās sanē nihil rectē procedere, sine
 propitia Dei uolūtate, gubernantis Fatum, in rebus arduis,
 magnis, & mirandis, Fortunā uerò & Casum in mediocri-
 bus, aut paruis euentis. Et hæc de Fortuna Casuq; hæcenus.

DE COMMVNIBVS ET

propriis Causarum.

CAPVT XXVII.

PRIMÒ, Voluit Aristoteles hac tractatione causarum
 1 indicare non solum quomodo unaquæque res fieret ac

Vsus tracta-
 tionis causar.
 apud Arist.

G 4 const

cōsisteret, præcipue naturalis, nempe suis principiis, causis, & effectis: Verum etiam qua ratione ordinèq; non tantum res naturales, sed & aliæ quæcunq; essent inquirendæ, & pernoscendæ, scilicet per sua principia, causas & effectus.

Scire quid
Scientia du-
plex.

Nam scire, est rem per causas suâq; principia cognoscere. Vnde & duplicem scientiâ esse dicunt. Vnam à priori, quæ per principia, atque causas ordine suo procedit ad notitiâ rei, & effectuum. Alteram à posteriori, quæ scientia ab effectibus & euentis procedit in notitiâ causarum, sic de Deo solam hanc posteriorem scientiâ possumus assequi, nempe ex effectis & operibus eius. Atq; ut facilior & uulgatior hæc est, ita illa quæ à priori dicitur, multo est nobilior, difficilior, magisque solida, & homine digna: iuxta illud,

Felix qui potuit rerum cognoscere causas.

Cōmune om-
nibus causis.
Comparatio
caus. quomo-
do ad effect^o
fieri debeat.

Hoc ergo primum est commune causis omnibus, præbere se idoneas, ad res perdiscendas recto ordine & methodo.

SECUNDO, Cùm demonstratio sit ex primis ueris, hæc certè sunt in primis utique ac generalibus causis, ea uerò, quæ ex primis ueris demonstrata sunt, habent in se causas proximas effectui, & particulares. Erunt ergo uniuersales cause comparandæ uniuersalibus ac generalibus effectis, particulares uerò cause particularibus effectis, atque item per singulas diuisiones supra cap. xvij. ire oportet, qui rectè comparare uelit causas cum suis effectibus. Porro una eadèmq; res potest uocari forma & finis. Item forma & efficiens. Item effectus & causa respectu diuersorum, nulla tamen res simul formæ, & materiæ nomen susducit. Sed de hoc plura supra uidimus.

Ordo & gra-
dus dignitat.
caus.

TERTIO, In rerum Natura nobilissima omniū causarum est forma, id est, cuiuslibet rei essentia. Nam si melius est, uel pessimè esse, quàm non esse, ut uulgò dicitur ex sententia

tentia Augustini, sanè constat formam optimam causarum iudicari debere, per quam res est præcipue, suamque habet
 2 efficiam. Proximum deinde gradum obtinet finis ipse, quia natura agit potissimum propter finem. Neq; enim efficiens quicquam tentaret uel ageret, nisi aliquem finem & usum inde ex operatione sua speraret, & expectaret. Vnde et illud uulgò dicitur, Deum & Naturam, nihil facere frustra, id est, absque fine & utilitate. Tertiò inde sequitur
 3 efficiens: quæ causa si perpetuò otiosa & inefficax esset, nunquam materia exerceretur, neque formam susciperet.
 4 Ergo materia ultimum obtinet locum inter causas, si pro dignitate eas existimemus.

QUARTO, Cùm hæc serè de causis effectiisq; dixisse sufficiat, iam libet ad finem huius tractatus subtexere Epilogum, pro more: quo repetã primaria ex his capitibus decem, iuuenibus notanda, & ediscenda hoc ordine. Primò, Causa Sùma totius tractationis
 1 se uocabiliù significat tam principia illa, quam causas secundas, ex istis principiis primis ortas. Secundò, Causa est
 2 res antecedens, quã suus effectus sequi potest. Tertiò, Causarum diuisiones tredecim sunt notandæ, & probè conferendæ earũ partes. Quarto, causæ sunt duplices, scilicet per se, id est, propriæ, quarũ effectus non uariant, sed eundem cursum obtinent. Aliæ per accidens, id est, impropriæ causæ, & quarum effectus sunt uariabiles, atq; dissimiles, ut Fortuna, ut singularium causarũ effectus, sunt merè contingentes, aliterq; se habere possunt. Quintò, causæ per se naturales sunt quatuor, scilicet, Materia ex qua: Forma per quam, tanquàm per essentiam: Efficiens à quo, tanquàm ab autore & effectore: Finis propter quẽ fit effectus; propriè & inuariabiliter, ipsum nempe corpus naturale, cum suis
 6 natiuis accidentibus. Sextò, Effectus est res consequens ex
 G 5 sua

sua causa antecedente. Sic corpus naturale, id est, substantia corporea, est effectus consequens ex naturalibus causis suis quatuor, ut dixi. Septimò, Effectus tot modis dicitur, quot 7 causa. Sunt ergo tredecim diuisiones effectuum, sicut & causarum, atq; secundum eosdem modos comparandi sunt inuicem effectus & causa. Octauò, de causis effectisque propriis & proximis uniuersalibus in genere loquitur Physicus, quia singulares causa, & effectus sunt uariabiles, & alioqui ab arte remouentur. Nonò, Fortuna est uariabilis 9 causa euentuum, qui raro præter spem accidunt homini. Decimò, Casus est uariabilis causa euentuum, qui raro præter expectationem accidunt illis, qui rationis usu carent, uel bruta aut inanimata sunt. Undecimò, res fortuita est euentus inexpectatus & rarus, qui nõ propter finem destinatum accidit, sed temerè. Duodecimò, cõmunia & propria causarum officia. 12 Item quatenus inter causas uel effectus cõueniat aut discrepet, ex suo cuiusq; Capite speciatim uideri potest, & intelligi; si etiam priuata meditatio tam utili necessariòque tractauit causarum et effectuum accedat, et adhibeatur à studiosis. Nobis enim in hunc modum de principiis, de causis, de effectibus, satis dictum esse uidetur, quantum attinet ad hoc Cõmentarium. Plura enim ab Aristotele ipso, & ab aliis commentariis debet inquiri, qui iustis uoluminibus talia sunt profecuti. Et hæc de duobus generibus Naturæ, scilicet de principio, & causa dicta sunt, quorum est in definitione naturæ prima mentio. Inde uerò, quæ ad differentiam proprietatemque Naturæ spectant breuiter explicanda, quibus expositis huic primo commentario finis erit.

DE ACTV.

CAP. XXVIII.

Cur de actu & potentia **P**RIMÒ, Quoniam in definitione Motus, loco generis ponitur actus, & differentie uice ibidem fungitur, esse

esse in potentia, commodè non potest omitti tractatio, de hoc loco tra-
 Actu, & potentia, cum fiat utriusq; frequentissima mentio Act.
 apud Aristotelem, aliòsq; Peripateticos. Itaq; quam Aristoteles nouatè ἐνδελείας uocat, & crebrò utitur in Physicis, & pertractat ferè in ix. Metaphysices libro, eam Cicero continuatam motionem, nostri cum Boëtio actum, Argropylos & Albertus perfectionem uocant, ut est apud Politianum in Miscellaneis capite j. Nulla uerò istarum Interpretationum ualde aberrat, si quis commodè & equabiliter accipiat. Nam & ipse Aristoteles non uno significato usurpat uocabulum ἐνδελείας, quæ aliter hic in definitione motus, quàm in definitione anime infra, in iij. capitulo j. significat.

- SECUNDO, Nomen ergo actus, uel ἐνδελείας tri- Actus signi-
 1. fariam intelligitur. Nam primò generaliter significat essen- ficata.
 tiam cuiuslibet rei qualemcunque, existentis quoquo modo. Sic & ipsa materia prima. Sic res imaginariæ, & insensibiles. Sic spiritus, nedum res materiales, & corporeæ suum actum habere dicuntur, id est, qualemcunque essentiam, atq; hoc modo actus est unum de transcendentibus planè synonymum enti, uel rei, neq; propriè definiri potest, sed ad Metaphysicum spectat, ut in libro ix. Metaphysices. Secundò, Actus signat formam ad eò, à qua procedit operatio, uel in qua forma est illa continuata motio, id est, naturalis actiuitas, quam formam aliò qui uocant actum primum, cui propriè conuenit nomen perfectionis: quia perficit & materiam, & rem. Et efficit suas actiones, remq; facit actuosam. Atq; ita ἐνδελείας est planè synonymum nomen ipsi formæ primæ, supra, cap. xv. uel secundæ, supra cap. xx. Sic anima dicitur actus hominis, id est, forma perfectioq; humanis, à qua emanant operationes uirèsq; humane. Tertiò, Actus

Actus significat continuam motionem istam primi actus, id est, formæ cuiuslibet actuositatem nativam, id est, actionem, uirtutem, uim, operationem, quæ emanant à forma. Sic uires animæ, & potentie eius, uocantur ἐνδελέχεια. Atque hanc quidem actuositatem alij Philoſophi appellant ἐνέργειαν, id est, efficaciam operandi, uel efficacem operationem. Et Aristoteles ipse hanc eandem uocat nunc ἐνδελέθειαν, nunc ἐνέργειαν. Sic & motus dicitur esse actus corporis naturalis, id est, efficacia & actuositas, ad obeundam uariam uicitudinem, ut sic aut sic mutetur corpus.

Motus. ἐνδελέθειαν, nunc ἐνέργειαν. Sic & motus dicitur esse actus corporis naturalis, id est, efficacia & actuositas, ad obeundam uariam uicitudinem, ut sic aut sic mutetur corpus.

Actus primus. Et diligenter aduertere oportet hoc discrimen, quia actum in secundo significato Physici nominant actum primum, ἐνδελέθειαν primam. In tertio uero significato, actum uocant ἐνδελέθειαν secundam, actum secundum, id est, uim, & uirtutem actuosam progredientem à forma rei, tanquam ab actu primo. Primum ergo significatum ἐνδελέθειας non pertinet ad Physicum, sed ad Metaphysicum, ut dixi. Sicut & alia transcendentia, & quæcunque extra materiam tanquam non corruptibilia, uel mobilia considerantur. Verum ut quæque res aut substantia aut est accidens, ita quæque ἐνδελέθεια prima, id est, forma, aut est substantie ἐνδελέθεια, aut accidentis ἐνδελέθεια in primo significato. Sed in tertio significato ἐνδελέθεια non forma, id est, actus secundus est mere accidens proprium, inseparabile, uel separabile, nempe efficacia, & operatio substantie uel accidentis.

Actus sec. est accidens. id est, actus secundus est mere accidens proprium, inseparabile, uel separabile, nempe efficacia, & operatio substantie uel accidentis.

Actus duplex. TERTIO, Actus alius est perfectus, planè separatus à potètia & ab otio immunis, ut deambulatio est actus secundus in iam deambulante, ut ægrotudo est actus in iam ægotante. Alius est actus imperfectus, uel mistus nondum separatus à potentia prorsum, sed otiosus aliquantulum, & hæc

Et hec est dispositio proxima ad actum perfectum, et incipio quasi, quale habet instructus iam ad deambulandum, uel incipiens deambulare, quale habet iam dispositus ad egritudinem proximam, uel incipiens egrotare. Et hunc imperfectum actum Grammatici uerbis inchoatiuis significant, ut calefcere, frigeſcere. Perfectus uero actus signatur inchoatiuorum uerbis primitiuis, ut calere, frigere. Atqui motus ipse est actus imperfectus, ut patebit infra, cap. xxx.

Nota.

Motus.

DE POTENTIA.

CAPVT XXIX.

Primo, Potentia est habilitas subiecti cessantis, ad actum primum, uel secundum suscipiendum. Et cessans subiectum, appellatur otiosum, quod priuatum est actu primo, aut secundo, habens tamen habilitatem eius suscipiendi, ut faber die festo cessans ab opere, et otiosus, tamen habilitatem fabricandi retinet, id est, tamen est faber potentia, licet tum absit ei fabricandi actus. Sic materia adhuc rudis, et informis, hoc est priuata formis, tamen habet potentiam, hoc est, habilitatem ad formam suscipiendam, ut supra, satis ex cap. xiiij. et xvj. patuit.

Potentia quid.

Subiectum cessans quid.

- S**ecundo, Sicut actus, ita quoque potentia dicitur tri-
¹ariam. Primo enim potentia dicitur in eo esse, quod tamen adhuc neququam est, ueruntamen fore potest aliquando.
² Sic Antichristus est in mera potentia. Deinde potentia dicitur, quod est quidem, sed tamen etiam in mera potentia, id est, sine forma, ut materia prima respectu formarum,
³ supra cap. xiiij. Denique potentia dicitur ei adesse, quod operari aliquid, et actum consequi potest, non difficulter, uel saltem non impossibilitate, ut in forma, in habitu, in dispositione, que facile sequitur sua cuiusque actio. Atque ita motus dicitur eius rei motus, que habet potentiam in secundo, aut tertio significato.

Potentia significata.

TER

Potentia tri-
plex.

TERTIO, Itaq; triplex est rursus potētia, scilicet, uel ad formam substantialem, utpote in materia prima uel secunda, ita semen habet potentiam ad formam fœtus, atque hæc in generatione, & corruptione est. Deinde potentia est ad formam accidentariam suscipiendam, ut in augmentatione, diminutione, & alteratione. Deniq; potentia est ad situm, & prædicamentum ubi, ut in motu locali, sic qui supra stat, potest descendere. Atq; hæc tertia, comprehendit potentiam rei, ad alia quoque accidentia externa, quæ circumstantiæ uocantur.

Res triplici-
ter sunt.

QUARTO, Porro sunt quedam res in solo actu, ut Deus, Angeli, Anima, qualia uocamus immutabilia, uel incorruptibilia, ut & cœlū stelleq; sicut & accidentia immaterialia. Aliæ uerò res partim sunt in potentia, partim in actu, quæ dicuntur moueri secundum potentiam, & non moueri, sed quiescere secundū actum: ut ouum respectu formæ suæ iā est in actu, sed respectu formæ pulli nascituri, est in potentia. Atq; in hunc modū de qualibet materia secūda oportet iudicare, supra cap. xix. Aliæ res sunt in mera potentia, nempe materia prima, ut supra cap. xiiij. dixi.

Potentia rur-
sus triplex.

QUINTO, Adhuc potentia alia est Propinqua, alia Remota. Propinqua est ea, quam mox & facillè sequitur actus, aut forma sua, ut embrio habet potentiam propinquam ad actum, id est, ad formam fœtus, deinde fœtus habet potentiam propinquam ad suum actum, id est, ad formam pueri nascituri. Sic diligenter addiscens habet potentiam propinquam ad actum suum, id est, ad doctrinam percipiendam. Remota potentia est, quæ difficulter & tardè sequitur actus suus, ut in cera est potentia propinqua ad liquefactionem. Verū in silice, alioue duro lapide, est potentia remota ad liquefactionem, quia lapides plerique non nisi plur

3 plurimo igne liquefcunt. Potest etiam quedam appellari potentia remotiffima, quæ ferè nunquam fufcipit formam, aut actum uel faltem rariffimè. Sic coelum habet potentiam remotiffimam ad quietem, id eft, ad ftationem. Sic mula habet potentiam remotiffimam ad pariendum, atque hæc potentia nihil admodum differt ab impotentia, & inhabilitate: iuxta illud, quod uulgò dicitur, Frufta eft potentia, quæ nunquam reducit ad actum.

DE MOTV.

CAPVT XXX.

- 1 **P** R I M O, Motus Phyfica phrafi, eft fimpliciter progressus de una forma in aliam. Et Mouere, eft remansmutare ex una forma in aliam. Sicut Moueri, eft progressi de una forma in aliam. Et hoc intellige, de Forma, siue substantiaria, siue accidentaria, sensibili, aut insensibili, materiali, uel immateriali. Sic etiam à Cicer. Affectus, ut Timor, Dolor, Lætitia, Spes, &c. uocantur Motus animi, eò quòd animus male affectus, mutetur in alium quasi habitum & formam. Et hæc est prima, generaliffimæque significatio
- 2 Motus. Nam secundo, Motus generaliter significat, mutationem subiecti materialis, id est, corporis in formam secundum substantiam, uel accidens. Tertiò autem, propriè Motus significat continuam mutationem corporis, secundum qualitatem sensibilem, quantitatem, & locum, atque secundum operationes, uirtutesq; istorum accidentiũ. Et sic Generatio, corruptioq; non est motus. Tamefi definitio insequens, conuenit secundo, & tertio significatui.
- Quòd uerò uulgus intelligit nomine Motus, tantummodo lationem illam, qua fertur corpus in alium atque alium locum, nihil ad hoc caput admodum pertinet. Sit ergo Motus, ipsa mutatio corporis naturalis continua, secundum substantiam, uel accidens sensibile.

Motus signif. apud phyfi.

Affectus cur motus animi.

Motus quid uulgò significet.

Motus quid.

SECVN

An sit motus. SECUNDO, Quæstionem difficilem & ab Aristotele exagitatam contra Philosophos antiquos, An sit Motus, hic tractare nolens, remitto uos ad Cōmentarios libri tertij Physicorum. Cæterum Physicus omnino præsumit esse motum, sicut & Naturam, adeo, ut neget eos carere sensu communi & hominis captu, nedum Philosophos esse, qui dubitent serio, Vtrum sit motus an non.

Definitiones motus quinque. TERTIO, Definitiones ipsius motus uulgò quinque traduntur synonymæ, & eodem propemodū sensu. Prima uulgatissima, Motus est actus eius, quod est in potentia, quatenus est mobile. Hanc isti sic efferūt, Motus est actus entis in potentia, inquantū est huiusmodi. Secunda, Motus est actus imperfectus ad terminū, id est, ad formam substantialem, uel accidentariam, uel ad locum. Tertia, Motus est actus corporis naturalis, quatenus est mobile. Quarta, Motus est progressus subiecti mobilis, de potentia ad actū continuū & non subitō. Quinta, Motus est actus continuus, quo existente, adhuc tamen aliquid eius superest.

Primæ & tertie definitionis expositio. QUARTO, Definitionis primæ atq; tertie ante alias obseruande, hic ferè sensus est, Motus est rei naturalis, plerunq; imperfectæ, quæ tamē potest perfici, progressus, à pristina forma, substantiæ, uel accidētis sensibilis, ad nouā formā, quatenus ea res est mutabilis, & mobilis, habēs potentiam, & habilitatem, ad suum terminū, id est, ad formam acquirendam. Vt pullificatio est progressus oui nondū pulli, ad formam pulli, Vt calefactio in aqua, est progressus aque à frigido in calidum. Vt incrementū pueri, est progressus à minore & puerili statura in maiorem quantitātē. Et sic de alijs exempla queræ. Secunda definitio patet ex fine supra cap. xxv iij, ubi dixi motū & actum imperfectum, esse inceptionem quandam, progredientis corporis ad aliam formam

Exempla. Vt pullificatio est progressus oui nondū pulli, ad formam pulli, Vt calefactio in aqua, est progressus aque à frigido in calidum. Vt incrementū pueri, est progressus à minore & puerili statura in maiorem quantitātē. Et sic de alijs exempla queræ. Secunda definitio patet ex fine supra cap. xxv iij, ubi dixi motū & actum imperfectum, esse inceptionem quandam, progredientis corporis ad aliam formam

Definit. explicatio.

nam

nam, tanquam terminum. De quo infra eodem, cap. xxxvij. Definit. iiii. & v. explicatio.
 Quarta autem & Quinta definitio, infra eodem, capite xxxij. declarabitur.

QVINTO, Materia ipsius motus improprie dicta, circa quam uel in qua, uersatur & exercetur motus, est quodlibet mobile subiectum, id est, corpus naturale, quod mutationem subire potest. De quo infra eodem cap. xxxvj. Forma motus uulla est sensibilis, sed ea tantum, quae ex definitione & nomine patet, cum motus sit relatio concepta animo, & cogitatione, quando comparat mobilia ad motum. Efficiciens ipsius motus est Motor primus, id est, Deus, & Motores secundarij, ut coelum, stellae, astra, coelestes influentiae, ut natura, ut efficietes proprij, et, propinqui, cuiusmodi ueniunt appellatione mouentium, de quibus infra eodem cap. xxxv. Finis autem ipsius motus est, terminum ad quem consequi, & terminum a quo omittere, hoc est, nouam formam induere, pristina exuta. De quibus infra eodem cap. xxxvij. Sic ergo requiruntur ad quemlibet motum haec quinque, scilicet, Mobile subiectum, Mouens, Terminus a quo, Terminus ad quem, Tempus. De quo infra cap. xli. Locus autem & uacuum sunt circumstantiae quaedam motus, infra eodem cap. xxxvij. & xxxix. Ceterum effectus ipsius motus totidem sunt, quot uidentur amissiones, & acquisitiones formarum, hoc est, quot sunt rerum naturalium mutabilitates, & uicissitudines, quae in dies in hoc uniuerso alias atque alias formas amittunt uel acquirunt. Proprium ergo ipsius motus officium est, Mobile suum deducere uel ad perfectionem, uel ad corruptionem. Quanquam reuera Generatio unius, est corruptio alterius. Et contra, Corruptio unius, est generatio alterius.

SEXTO, Accidentia motus sic inquiruntur breuiter, Accidentia motus.
 nempe, Motum continuu esse oportere, & non interruptum,

H neque

neque impeditum: alioqui enim mobile non pertingit suum terminum ad quem fertur, id est, non assequitur appetitam formam, ut apparet in germinibus arborum, quæ si frigore aliæ intemperie decutiuntur aut marcescunt, fructus non generantur arborei. Deinde oportet motum esse unum numero, hoc est, eidem & uni indiuiduo inesse, iuxta illam catholicam, Actiones & passionis sunt singularium, non universalium. Sicut ergo motus est unus numero in indiuiduis, sic & forma acquirenda per motum, est indiuidua, hoc est, destinata & finita certo tempore, locoq; , intra quæ suum ueliat indiuiduum. Nam alioqui mutationes rerum essent confusæ, neque doctrina uel experientia deprehenderentur, nisi sensu perciperentur sigillatim. Reliqua accidentia motus iam patebunt ex diuisionibus ipsius.

Diuisiones
motus.
Motus
per se.

Motus per
accidens.

Motus per ac-
cidens bifa-
riam fit.

Vulgare
dictum.

SEPTIMO, Possent quidem plures diuisiones motus numerari, sed nos uulgatissimas tantum hic persequemur. Est ergo diuisio prima: Motus alius est per se, & proprius: Ut cum subiectum mobile, id est, corpus mobile ad formam nouam substantiæ uel accidentis, uel ad locum mouetur & progreditur, ut cum dico liquefactile liquefeit, fusile funditur. Alius est motus per accidens, quo aliquid mouetur, non quidem suo, neq; proprio, sed alieno motu, & hoc bifariam. Primo quidem, sicut forma accidentaria cū corpore simul mouetur, ut simul cū homine moriente interit & corrumpitur. sanitas, complexio, calor, humor, spiritus uitalis, quæ erant in corpore uiuo, ut simul cum homine cunte, mouentur etiam albedo, statura, complexio, habitus eiusdem hominis. Similiter cum dico, Marcus frigefeit, Tullius calefeit, Lucius durefeit, & similia. Sic ergo iuxta uulgatū dictum, Motus nobis mouetur omnia quæcunq; in nobis sunt accidentia. Secundo quidem, Motus per accidens est, quo pars mo-
uetur

aetur ad motum sui totius, ut caput, manus, pedes, mouentur corpore cadente, folia & rami mouentur cū arbore. Et ualeat hæc diuisio ad hoc, ut propriū cuiusq; rei motus, uel mobilis, spectemus & inquiramus motum, ac progressum, non accidentarium. Quia mutatio per quolibet accidentia est infinita: Sicut & singularium motus est infinitus, propter innumeram, & infinitam multitudinem accidentium, & indiuiduorum. Iam uerò infinita & singularia sunt ab arte remota, nisi quatenus exempli & experimenti causa præceptis adhibentur. Secūda diuisio: Species motus numerantur sex, scilicet, Generatio & Corruptio, ad prædicamentum substantiæ: Augmentio & Diminutio, ad prædicamentum quantitatis: Alteratio ad prædicamentum qualitatis solum in tertia specie, quæ uocatur qualitas sensibilis, hoc est, quæ exteriore tantū sensu percipitur, ut color uisu, sonus auditu, sapor gustu, odor olfactu, qualitas prima aut secunda sensibilis tactu, ut in principio vij. Physicorum Arist. indicat. Sexta species est Latio, id est, motus ad locū. De his sigillatim infra in ij. cap. xij. & sequētib; dicetur. Cæterum ad reliqua prædicamēta nō est propriè motus, sed per accidens tantum, quod ut intelligi debeat, consule Commentarios. Nostri uocant motū ad alia prædicamenta, mutationem secundum circumstantias, & uicissitudinē quandam externam iuxta circumstantiam. Imò & generatio Corruptioq; ad prædicamentum substantiæ, propriè non uocatur motus, sed mutatio, apud Physicos. Et istæ quidem sex species motus, subalterne sunt: quia tanquā genera comprehendunt intra se longè plurimas species, quarū tot sunt, quot unquam formæ acquiri aut amitti possunt, in substantiis, uel accidētē. Quæ quidem propter inopiā linguæ propriis uocabulis carent. Fingenda erunt ergo huiusmodi: ut

Vnus huius diuisiō

Secunda diuisio motus, Gener. Cor. Diminutio. Alteratio in qua specie qualitatis,

Latio.

Motus ad reliqua prædicamenta.

Gene. & Corrupt. motus.

Species motus plurimæ.

H 2 pulli

pullificatio, pyrificatio, & similia, ut augmentatio pedalis, bipedalis, uncialis, denaria, uicenaria, ut albificatio, denigratio, humectatio, calefactio. Sic de colore, odore, sapore, sono, sic de qualitatibus primis & secundis, effingere oportet specierum & mutationum nomina, nisi ista uocabulorum nouatio offenderet aures. Præstat ergo periphrasi qualicumque talia circumscribere potius, quam Latine lingue castitatem temerè contaminare.

Tertia diuisio motus. OCTAVO, Motus est aut naturalis, aut animalis, aut uiolentus. Naturalis est ille motus, qui habet suum principium intra se à natura sua, atq; de hoc proprie loquitur definitio nature, cum huius sit esse principium & causa, efficiens generationem & corruptionem, & ceteras species. Et hic motus in principio est remissus ac debilior, subinde uero & in fine est omnino fortior, ut experientia docet in corruptione, quæ primò sensim incipit, & in fine est uehementissima, quoad erumpat quasi in neruū. sic à leui incòmodo ingrauescit morbus, quoad mors occupet corpus. Animalis motus est, qui fit ab ipsa anima in corpore animato, utpote operatio anime uel actus secundus anime, de quo infra in quarto, cap. j. & iij. Et hic in principio & fine est remissior, & in medio est fortior, ut in morbis nõ lethaliibus accidere uidemus, ut in pueris & senibus idem euenire uidemus. Sic & affectus & appetitus animi, in principio finèq; remissiores sunt. Violentus motus est, cuius principium extrinsecus accidit, non suppeditans internam uim rei motæ, ut cum sagittator emittit sagittam, ut cum aliquis proiicit lapidè sursum. Et hic in principio est fortior, in medio uero remissior, & in fine debilis, ut patet de ictu pugni. Huius autè uiolenti motus uulgò quatuor species numerantur, scilicet, Pulsio, cum aliquis à dispellit mobile, ut est percussio,

2 *sio, iaculatio, uulneratio, protrusio, & similia. Secūda est tractio, motus uolētior & uelocior alicuius mobilis, quod adheret attrahēti se. Et in hāc refertur inspiratio, id est, aëris attractio, et respiratio, id est, aëris remissio. De qua infra in iij. cap. xxxvij. Huc refertur & reciprocatio, qualis est motus radiorū textoris, qui reciprocē iaciuntur per stamen, & uibratio, sicut uibratur gladius uel hasta, aut baculus. Tertia est uectio, cūm aliquid mouetur non per se, sed per aliud, ut in curru sedens, uel naui, uel equo, mouetur ad motum currus, nauis, uel equi. Quarta est Vertigo, sicut rota circumagitur, uel lapis molaris. Et hic motus est compositus, ex pulsione, & tractione.*

Ad ultimum, Motus alij sunt contrarij, nempe in contrariis formis, ut à sano in ægrum, ab albo in nigrum, à calido in frigidum, à graui in leue, &c. Alij sunt diuersi, uel medijs motus, non in extreme pignantibus, sed diuersis formis, & disparatis. Vt ex albo fieri fuscum, ut calefactio, & tepescitio. Alij sunt motus specie similes, numero autem differentes, ut nasci hunc equum, & nasci istum equum. Et quidem hæc comparatio motum aperte admonet, quæ mutationes eidem subiecto adsint, uel absint commodè.

Quarta diuisio motus.

DE INFINITO.

CAPVT XXXI.

Primo, Tractatus de infinito prolixior est quidem, quam utilior iuuentuti in tertio Physicorū Arist. qui differens de motu, de tēpore, huius quoq; longiorē facit mentionē, magis propter refutandos alios, ineptie de finito & infinito loquētes, quam quòd magnopere profint discētibus ea. Ceterum omiſſis istis, definitionem tantum attingam.

Secundo, Infinitum est, cuius quantitatem accipiens, semper aliquid ultra accipit, hoc est, infinitum est res

Infinitū qd.

H 3 cuius

cuius quantitatem dimetiens aliquis, uel numerans, tamen semper inuenit aliquid eius, quod superfit. Ut cum infinitam pecuniam metaphoricè dicimus esse Cræso regi, significamus ei semper aliquid supersuisse pecunie, quantumlibet illius absumperit, uel erogauerit. Verum tale infinitum actu nullum est in rerum natura, præter solum Deum infinitum, & immensum, tametsi Arist. mobilitatem coeli & tempus, atque adeo mundum, & naturæ cursum esse dicat infinitum alicubi, quatenus credit ista nunquam cœpisse, neque desitura unquam. Sed hoc non arguit quicquam esse in natura infinitum actu, cum præterita & futura sint in mera potentia, & solum præsens, atque ipsum **NUNC**, id est, momentum, uel punctum præsentis temporis, est in actu quàm breuissimo.

Finitum quid.

TERTIO, Finitum est, cuius quantitatem dimetiens, ad finem & ad terminos denique mensurando peruenit, sed quodlibet corpus est finitum actu, nam & ipse Mundus est finitus, ut infra in secundo, capite primo ostendetur: & quælibet adeo quantitas est finita actu, adeoque Motus ipse uniuersalis & singularis, non est infinitus actu, sed finitus, quia certo temporis spatio describitur, & definitur: ut infra eodem capite xli. patebit.

Mundus.

Motus.

DE CONTINUO

CAPVT XXXIIII

Diuisio eorum
quæ sunt.

PRIMO, Eorum quæ sunt, quedam in eodem loco uel subiecto sunt, & dicuntur hæc simul esse, ut forma hominis, ut doctrina, dignitas, autoritas, aliæque accidentia possunt in eodẽ subiecto esse simul, ut in Marco Cicerone, Iulio Cesare, & ex horum genere, sunt hæc tria, scilicet, Continuum, Contiguus, & Consequentia. Quædam uero sunt in alio loco uel subiectis diuersis, & hæc dicuntur non simul esse

esse, ut Eloquētia in Cic. Malitia in Catilina, graue in lapi
de, leue in pluma, & ex horū genere sunt hęc tria, Discon
tinuū, Separata uel Seiuncta, & nō Cohærentia uel Dissita.
Ex his autem adhuc quedam accidentia motus inquiruntur.

SECUNDÒ, Continuum est id, cuius partes copulā
tur ad communē terminum nō separatē. sic puncta copula
ta continuant lineam, sic superficies continuatur à lineis, sic
corpus habet cōtinuas superficies. Motus ergo cū sit idem
numero, quilibet, ut supra diximus, propriē continuus est,
habens principium, medium, & finem, minimē interrupta:
aliò qui enim si interrūperetur, paulisper quiete, non unus,
sed plures dicerētur motus, sicut & si quis uno inslicto uul
nere paululū interquiescens, alterum insligat, non una, sed
plures erunt plage. Requiritur ergo ad continuum motū
1 tria. Primum, Ne fiat in instanti uno, id est, in uno momen
to, uel puncto temporis: quia Natura cuilibet motui descri
psit iustum spatiū temporis, generandi, corrumpendi, & c.
Non enim subito nascuntur homines naturaliter in uno mo
mento, ut terrigenę fratres armati in conspectu Iasonis &
2 Medę, apud Ouid. in Metamorph. lib. vij. Secundum, ut
nulla intercedat cessatio, aut quies, mediū uel spatiū aliud,
ut si quis de gradibus præcipitatus quiescat paululū in
medio aliquo gradu, priusquam in imo defederit solo, ille
3 motus nō unus, sed plures sunt motus. Tertiū, ne ad alium
finem quàm destinatum primò feratur, ut si quis appetat
potiri Glycerio, deinde Philenio, demum Thaide, aut Pam
phila, non erit unus motus libidinis, sed quatuor motus,
neque semel tantū, sed quater ille peccat, appetens qua
tuor mulieres, quanuis eodem spatio temporis. Itaq; gene
ratio & corruptio sunt motus continui & perpetui, quoad
peruentum sit ad terminum ad quem, quia Natura nequit
inter

interquiescere, neq; interrompere cursum suū, sicut & Sol nunquam interquiescit. Ergo motus naturalis est, non nisi corporū eorum, quæ habet partem & mediū, id est, quibus adesse potest principium generationis, mediū, & finis generationis, & cæterarum specierum motus. Ideoq; Incorruptibilia & ingenerabilia dicuntur immobilia. Sicut & ingenerabilia, nisi à locali motu uelimus ista appellare mobilia loco.

Incorruptibilia & ingenerabilia cū immobili. Vfus tractat. de infinito & continuo.

TERTIO, Quæ ab Aristot. de infinito & continuo disputantur, ad hunc proprie usum pertinent: ut sciamus motum quemlibet esse unum, in uno subiecto mobili, ad unam formam acquirendam continuo, definitiq; & descri-

Contigua quæ. Contigua sunt, quorum termini & extrema sese mutuò contingunt, ut papyrus & calamus pingens literas, ut hora octaua est contigua septimæ. Verùm consequentia sunt, quorum diuersa sunt media, neq; termini se contingunt, Vt binæ edes vicinæ, proprium quæque habentes parietem, ut

Consequentia quæ.

Proprietas continui. hora nona consequitur septimam uel sextam. Quauis autem continuum sit diuisibile secundum potentiam in alia diuidua, tamen non est ex indiuisibilibus actu, neque est infinitum actu, idè neque motus, neque tempus est infinitum, quia Natura non admittit infinitum.

Axioma.

DE DIUIDVO.

CAP. XXXIII.

Diuiduum quid.

PRIMO, Diuiduum, quod aliàs diuisibile uocatur, est, quod in suas partes diuidi potest, utpote quantitas continua uel discreta, & ad instar quantitatis, alia quoq; diuisibilia, in suas partes secantur, & hæ partes rursus in minutiores partes scinduntur, & adeo in momenta & puncta minima. Atq; sic Tempus & Motus uocatur diuidua. Deinde uerò Diuiduū dicitur id, quod non est continuū, & cuius partes non sunt continuæ, sed ab inuicem seiunctæ, & aliquo

aliquo medio distantes, ut corpus laceratum ac discriptum, sic neque motus unus neque tempus sunt diuidus, sed continuus, ut dixi. Et in hoc secundo significatu diuiduum idem est, quod discontinuum.

- 1 **SECUNDO**, Indiuiduum quod & indiuisibile uocatur aliis, est quod reuera nequit in minorem quantitatem aut aliquas partes secari, ut in quantitate continua punctum, in tempore momentum, in numero unitas, & sic motus non est indiuiduus, quia in suas partes continuas, scilicet principium, medium & finem, diuiditur. Deinde indiuiduum quoque uocatur, quod in plura media nequit diuidi, ad diuersos fines tendentia: sic continuus est indiuiduus, sic forma sic motus, sic tempus, sic quies, sic corpus, sic alia huiusmodi, sunt indiuidua & continua. Nam si diuiderentur, non cohererent amplius, neque unum, sed plura fierent. Et in hoc caput referre possumus uocabula illa diuidentia totum in suas partes, ex Budæo de Assè, qualia sunt uncia, sextans, triens, quadrans, &c.

DE QUIETE CAP. XXXIIII.

- 1 **PRIMO**, Quietis uox trifariam significat. Nam uulgo cessationem ab opere, uocamus quietem, & otium. Deinde ueteres Philosophi, quietem appellant statum, & perfectionem rei consecuta suam formam. Denique Aristoteli perfectionem istam, tum motus ipsius cessationem, & absentiam, uocat quietem, similitudine sumpta à sermone uulgari: formis enim & actibus iam consecutis & presentibus cessat, id est, quiescit motus. Quiescere ergo est non moueri, & non progredi amplius in aliam formam, sed in presentem iam formam, tanquam in statu suo consistere, & perdurare, sic ouum manens ouum quiescit, quod ad pullificationem inclinans dicitur moueri.

Quies quid. SECUNDO, Quies est priuatio motus in eo subiecto, cuius habitus potentiæque est, ut moueatur, & tamen non mouetur actu. Sic hyberno tempore quietem agunt arbores à fructificatione, & in estate demum mouentur, id est, fructificant. Sic nos quoad uiuimus, quietem agimus respectu corruptionis. Cum uerò quies & motus sint priuatiue oppositi, debent pleraque ex cap. xxx. huc quoque referri: Quia oppositorum est eadem ratio & doctrina. Sicut ergo quippiam à motu dicitur mobile, sic à quiete dicitur immobile uel stabile.

Motus & quies duplex respectus.

TERTIO, Sicut Motus, ita & quies habet duplicem respectum uel relationem. Primò enim, quies in termino à quo dicitur, atque ita est mera priuatio, adeoque nihil est in ipso mobili antequam incipiat moueri, ut in grano tritici adhuc iacente in horreo, nondum semine, mera est priuatio seminis. Secundo, quies in termino ad quem, dicitur planè ipsa perfectio, motum secuta & acquisita per motum. Sic quies est in pomo maturo & ab arbore decerpto, quod habet suam formam pomi & perfectionem statimque poni.

Quies triplex.

QUARTO, Rursum sicut motus, ita & quies est triplex, scilicet, Naturalis quies est, qua res in sua forma locouæ quiescit & perdurat, ut homo in sua forma humana, terra in cetro, ignis in sublimi. & de hac proprie loquimur hoc capite. Animalis quies est, qua uiuum aut animal cessat à suo motu naturali, ut dormiens quiescit interim ab appetitu & progressu. Violenta quies est, qua res naturalis quiescit & consistit in noua forma, aut in non suo loco: ut si corpus aliqua arte dealbaretur, si ignis sit in centro, si homo pendeat in sublimi, atq; hæc planè est accidentaria. Reliqua ex capite xxx. de motu huc repete.

DE

DE MOVENTIBVS.

CAPVT XXXV.

P R I M O, Satis esset quidem in superioribus dictum de
 causis efficientibus motū, & de his que moueant, pro-
 grediq; & mutari faciāt corpus naturale mobile, sed adiu-
 uande memorie causa, quedam hic repetam uulgata, ex
 cap. iij. vj. xij. xv iij. & xxx. Mouēs ergo est causa efficiēs, Mouēs quid.
 adeoq; motor ciens quemlibet motum, & mutationē affe- Mouentia
 rens ipsi mobili, ut generans, corrumpens, & c. Sunt ergo quot.
 mouentia quinque tanquam autores cuiuslibet mutationis
 in corpore naturali, scilicet, Mouens primum infinitum
 immobile, hoc est, ipse Deus, primus motor effectorque to-
 tius Naturę, & omnium rerum, supra cap. xij. qui quidem
 ipse immutabilis est, iuxta Boëthium in iij. libro consola-
 tionis, carmine nono dicentem,
 O qui perpetua mundum ratione gubernas,
 Terrarum cęlique sator, qui tempus ab æuo
 Ire iubes, stabiliſque manens dās cuncta moueri.
 Hunc primum motorem Deum Aristot. quasi affigit supra
 me spherę cęli, cui incumbens Deus, perpetuum illū mo-
 tum cęlestem cieat, sicuti Mathematicus suam spheram
 mouet & circumuoluit. Qui Deus aliō qui otiosus prope-
 modū, pleraq; intelligētis, hoc est, Dæmoniis & spiritibus,
 & in ipsi cęlo Naturęq; agenda permittat, & huic Deo
 mundū cœternū idem Arist. esse dicit prolixē, in viij. Phy-
 sicorum, ut infra in ij. Cap. i. & iij. patebit. Secundum
 mouens, Cęleste spirituale, quales sunt Angeli, quos Peri-
 patetici uocant substantias separatas, id est, immateriales,
 & incorporeas, & uocant intelligentias, id est, demones Intelligētia.
 uel demonia, & cuiq; spherę cęlesti suum spiritum attri-
 buū, cui incubat, ac pręsit mouēde, ut infra in ij. cap. iij. sic
 etiam

etiã anima est mouens spirituale, in corpore animato, infra
 in iij. cap. iij. Tertium mouens, celeste corporeũ simplex, 3
 utpote, primum mobile cũ firmamento, & spheris plane-
 tarum, & cũ stellis, atq; astris, & horum influentiis, ut in-
 fra in ij. cap. iij. & v. Quartum mouens, est natura uni- 4
 uersalis, uel generalis, de qua supra satis cap. vj. Et hæc ne-
 cessario mouet, atq; inuariabili modo quidq; efficit. Quin 5
 tum mouens est natura singularis uel indiuidua, atq; hæc nõ
 necessario, sed cõtingenter mouet: quia potest impediri. Quã
 uis & ipsa inuariabili modo suum effectũ producat. Nam
 eodẽ modo partũ edit Cornelia, quo Sempronia: & eodẽ
 modo incremẽtũ sumit ætatis, uirũ, corporisq; Titus quo
 Caius. Atq; ita de similibus iudicari oportet indiuiduis &
 singularibus, secundũ naturã agentibus, suõsq; motus cienti-
 bus, ut supra dixi in cap. vj. Atq; ita hæc quinq; mouentia
 suo sibi ordine ac serie cõnexa sunt, ut subinde inferius à su-
 periore dependeat. Plura uerò de Deo, de intelligentiis, de
 spheris celestibus, apud Arist. in xij. Metaphy. inuenies.

Mouens du-
 plex.

SECVNDO, Rursum mouens est duplex, scilicet, per se 1
 & per accidens. Per se mouet, quod sine cuiuslibet admi-
 niculo mouet, uel totum, ut anima mouet totum corpus: uel
 partẽ, ut homo proiiciens lapidẽ, manu pedẽ mouet lapi- 2
 dem. Sed per accidens mouere dicitur, quod per aliũ me-
 dium uel instrumentum agit, atque mouet, ut causa supe-
 rior per inferiorem se causam agit, atque mouet, quoad per-
 ueniat ad indiuiduam, singularem, atq; infimam causam.
 Sic & substantie ratione sue formæ agunt per qualitates
 Regula. primas & secundas, ut infra in ij. capite xxij. & xxij. di-
 cam. Semper autem inquiri debet potius mouens per se &
 proprium, quàm per accidens & improprium. Et hæc de
 efficiente causa ipsorum motuum sufficiant.

DE

DE MOBILIBVS.

CAPVT XXXVI.

CV M Physicæ subiectū sit corpus mobile, ppriè, quatenus actu mouetur & mutatur, ut satis apparet supra cap. ij. Hinc etiam facile uidere licet, quæ sint mobilia. Mobile quid. Est enim mobile, ipsum subiectū, circa quod uersatur et exercetur motus, ut circa generabile, corruptibile, augmentabile, diminuibile, alterabile, locoque mutabile, exercetur generatio, corruptio, augmentatio, diminutio, alteratio & Latio. Sed species istorum sex generum enumerare difficile est, propter egestatem lingue, & inopiam uerborū. Erant ergo fingenda uocabula, ut pullificabile, & similia. Nota. uisi aures ab huiusmodi uerborum insolentia abhorrerent. Oportet itaq; ista circumloqui, secundū uocabula significatia rerum naturalium species, in prædicamento substantiæ & in aliis enumeratas, in quibus dicitur motus fieri. Cū uero quoduis mobile physicū sit substantia corporea, id est, corpus naturale, certè motus est res merè accidens, in ipso mobili tanquā in subiecto hærens, quæ motū uocāt isti passionem formalem, eò quòd per ipsum acquiritur corpori forma mobilis, id est, mutabilis, quæ forma dicitur istis passio materialis, quia materiam subigit, & præparat, & materia patitur se ab illa forma informari. Superuacua est autē planè istorum disputatio, qui rixosè contendunt, Vtrum motus idem cum mobili suo, an secus. Quasi uerò accidens idem sit cū subiecto suo, & cum substantia, cui inhaeret.

Mobile.

Motus passio
formalis cur.

Passio materialis, quæ, & cur.

Quæstio.

Solutio.

DE TERMINIS.

CAPVT XXXVII.

PRIMO, Terminus est forma, à qua incipit motus, & ad quem progreditur, finitūq; idem motus. Et in uno quoque motu sunt duo termini, scilicet, terminus à quo, & terminus ad quem.

Terminus
quid.

Termini duo.

term

terminus ad quem. Terminus à quo est, unde mobile incipit mutari, & à quo incipit motus, nempe, priuatio forme acquirendæ, adeoq; & forma mox amittenda, supra eodem cap. xvij. Terminus ad quē, est, quo mobile perficitur, & ad quem motus finitur, utpote forma iam acquisita per motum, supra cap. xv. Ut in generatione, terminus à quo, uocatur, nō esse hoc, terminus ad quem, uocatur, esse hoc. Et cōtrā in corruptione, terminus à quo, uocatur esse hoc, & terminus ad quem, uocatur non esse hoc amplius.

Exemplum. utriusq; hoc fit, in generatione pulli, fit progressus ab ouo, quod nondum est pullus, tanquā à termino à quo, ad pullum tanquā ad terminum ad quem. Et cōtrā, in morte est progressus & motus, ab esse animal, ad non esse animal, sed cadauer, sic in aliis motibus exēpla quære. Sic ergo simpliciter forma substantialis uel accidentaria mox amittenda, uocatur terminus, à quo incipit motus, & altera forma ac-

Simile. quirēda, est terminus ad quem finitur motus. Sicut in certamine cursus, ipsi carceres sunt terminus à quo, sed meta est terminus ad quē. Sic in discendo inscitia est terminus à quo, & sciētia est terminus ad quē. Sic in proliferatiōe, nō homo est terminus à quo, & iam natus homo est terminus ad quē.

Terminus ad quem. Itaq; terminus ad quem, est planē finalis causa, aut finis cuiuslibet motus, in genere uel specie. Antequā uerò mobile progrediatur à termino à quo, tum dicitur mobile potētia, non actu, sed iam progressum à termino à quo, necdum contingens finē, id est, terminum ad quem, dicitur mobile actu. Perfecto autem motu, & forma consecuta, non amplius mobile, sed quiescens uocatur, supra cap. xxiiij.

Quiescens Medium seu intermedium motus quid. **SECUNDO,** Quantum spatium tēporis est inter principium & finem motus, adeoq; inter terminum à quo, & terminum ad quem, illud dicitur medium, uel intermedium ipsius

ipſus motus, quo ſpatio, mobile iam actu mouetur & mu-
tatur. Atque hoc ſpatium non eſt paris quantitatis in om-
nibus mobilibus, ac motibus, ut infrà dicam Cap. xlj. Nam
diutius fert utrum Elephas, quàm equa, diutius equa,
quàm canis. Sicut autem motus non eſt ullus, niſi inter ter-
minum à quo, ad terminum ad quem: ſic quies eſt demum
in termino ad quem comprehenſo, ut currens tum denique
quieſcit, cum pertigit metam.

Medij con-
ditio.Motus.
Quies.

DE LOCO.

CAP. XXXVIII.

PRIMO, Quauis Ariſtot. materiam de loco ac tem-
pore, ſtatim ſubiecerit tractatui de definitione motus,
& de infinito in iij. libro Phyſicorum: tamen ego has
duas circumſtantias hucusque diſtuli, quia uidebatur com-
modius eſſe diſcentibus, ſi motui ſubiungerem mox ſua ac-
cidentia atque cauſas. Pertinet autem hæc tractatio de lo-
co, ad Phyſicam, cum quodlibet mobile ſit corpus, ut ſuprà
Cap. ij. & xxvj. uidimus. Atqui corpus non poteſt non
eſſe alicubi, id eſt, in aliquo loco. Deinde quodlibet corpus
graue aut leue, ſuapte natura mouetur locali motu. Ergo
locum & eſſe, & ſciri neceſſe eſt.

Ratio or-
dinis.Cur ad Phyſ.
pertineat de
loco tract.

SECUNDO, Loci nomen bifariam intelligitur, nem-
pe Grammaticè & Phyſicè: quia Grammaticè, uulgò ap-
pellamus locum, illud ſpatium uel interuallum medium, quo
diſtant ab inuicem duo pluràue corpora, atq; hic locus eſt
longus, latus, excelfus, humilis. Et meſſuratur ſuis ſpattiis,
ut infrà eod. Cap. xl. Similiter improprie locum uocamus
terminum fixum uel ſtabilem, cuius reſpectu mobile ſe
aliter atque aliter habet, ut cum dico Lipſia eſt locus, unde
ſum heri egreſſus, ut cum dico, Media regio aëris eſt locus,
unde pluuia diſtillat. ſed neutro horum modorum Phyſicus
utitur in deſcriptione motus.

Loci acce-
ptiones.
Locus Gram-
maticè bifa-
riam accipitur.

Tertiò,

Locus Physi-
quid.

TERTIO, Propriè & Physicè loquēdo, locus est ultima superficies concava corporis continentis in se locatū, immobilis primò. Vel, Locus est corporalis finis corporis, quatenus suū locatum cōtinet, sic aëris superficies concava, & capacitas aëris ambientis hominem est locus, & aër est corpus cōtinens locatū, & homo est illud locatū intra aëris cōcavi superficiē, id est, in loco. Sic interior superficies uasis est locus aquæ, uel mellis aliū sue liquoris. Et uas est corpus cōtinens. Et aqua uel liquor est locatum corpus in eo uasē.

Locus vj. con-
ditiones.
Materia cur
non locus.

QUARTO, Sex conditiones requiruntur ad locum. Prima, ut locus contineat totū locatū. ergo materia non est locus, licet contineat formam, quæ est tantū altera pars locati corporis. Secunda, ut locus sit reuera aliud quàm locatum, sic alia res est uinum, & alia res est superficies uasis, continentis uinum, ergo forma nō est locus, tametsi terminet & definiat locatum corpus, quia forma est essentia corporis locati, & idem cū locato, sic neq; totum est locus suarum partū, quia partes uniuersæ perficiunt totum, suntq; idem cum suo toto. Tertia, ut locus sit locato prorsum cō-³ riguus, & ne latum quidem capillum distet à locato locus, hoc est, ut isti loquuntur, Superficies loci concava interior, sit planè cōtinua superficiēi cōuexæ exteriori ipsius locati, sic interior superficies uasis, cui adheret uinum, locus est, non illa exterior superficies uasis, cui circūherent circuli, neq; etiam spatium separatum à corpore est locus. ⁴ Quarta, ut locus sit æqualis locato, ne plus minusue cōplectatur locus uno locato, nam aliò qui uel plures loci, uel imperfectus locus esset: sic templū, forum, & similia, non sunt locus Physicus, quia semel eodem momēto plures sunt in templo, in foro. ⁵ Quinta, ut locus habeat suas differentias positionis localis sex, scilicet, supra, infra, ante, retro, dextrum, fini

Differ. posit.
localis.

sinistrum. Sicut & sex sunt differentie motus localis hinc denominatae, scilicet, sursum, deorsum, ante, retrorsum, dextrorsum, sinistrorsum. Quarum priores duae differentiae sunt in quolibet corpore, sed posteriores quatuor sunt tantum in corporibus animalium proprie. Sexta, ut locus sit immobilis per se, quod in fine primae definitionis dicitur, quia locus est superficies corporis continentis locatum interior, & superficies est accidens in praedicamento quantitatis: sed accidentia non mouentur per se, id est, suo motu, sed per accidens, id est, alieno motu, scilicet, motu corporis subiecti cui inhaerent, consequitur ergo locum esse immobilem primo, id est, non moueri per se, sed per accidens. Si enim motu locali per se moueretur locus, tum huius loci alius esset locus, & sic deinceps iuxta regulam catholicam: Quicquid per se mouetur, in loco mouetur. Atque ita fieret progressus in infinitum, quod excluditur a natura.

QVINTO, Vulgatae diuisiones loci sunt quatuor. Prima, Locus alius est intelligibilis uel imaginarius, in quo non sentitur, sed intelligitur quid esse spiritualiter uel imaginariè, non corporaliter, ut spiritus, angeli, demones, & anima separata à corpore, similiter & accidentia immaterialia, quae imaginamur esse in loco: cum tamen nullum occupent locum, neque compleant spatium. Alius locus est corporalis uel sensibilis, in quo mouetur aut quiescit corpus mobile, & hic demum pertinet ad Physicam. Secunda, locus alius est communis, ut caelum, ut terra, ut domus, ut forum, ut templum, in quo sunt plura corpora simul, & huic non conuenit definitio loci Physici. Alius est locus proprius, nempe circumscriptione corporis, tantum unam rem includens, neque maior neque minor corpore locato, et sic est in praedicamento quantitatis, huicque conuenit definitio praedicta. Tertia, Trifariam dicitur

Diffe. motus localis.

Locus quare immobilis primo.

Regula catholica.

Diuisiones motus. Prima.

Secunda diuifio.

Tertia diuifio.

In loco quippiam triformem esse dicitur. dicitur quippiam esse in loco, scilicet, Circumscriptiuè: Vbi est principium, medium, & finis in loco, atque in hoc corpus continentur. Definitiuè, cum quippiam ibi est ubi operatur, ut angelus; ut accidentia. Et Repletiue, quod replet omnem locum, utpote mundum replet Deus: tametsi non circumscribitur à mundo. Quarta, Adhuc quippiam in loco dicitur esse per se, ut subiectum mobile in loco proprio, utpote leuia in sublimi, graua in inferno loco, uel per accidens, ut partes subiecti, & accidentia corporis, quæ sunt in loco simul cum suo corpore subiecto.

DE VACVO. CAP. XXXIX.

An sit vacuū. **E**X Epicureorum sententia proluxa est apud Lucretium in libro primo disputatio, Vacuum & inane esse. Aristot. contra contendit in quarto Physicorum, non esse Vacuum. Quæ contentio cum nihil admodum ad docendum faciat, prorsus hîc omittetur. Et sola definitione contenti, reliqua ad commentarios, & ad experientiam artificum remittemus. Itaque uacuum est locus merè imaginarius non repletus corpore locato, habilis tamen ad recipiendum corpus locatum. Neque hîc sentire debemus, sicuti uulgus, quasi sola terrestria corpora impleant locum: ut lapides, ligna, animantia, aqua: sed aër quoque & ignis, occupant, & replent locum suum, tametsi subtilius corpus loco cedit crassiori: ut igneum aëreo, & aër aquæ, & aqua terræ uel terrestri cedit. Non potest autem esse Vacuum in rerum Natura, quæ causa etiam est mirabilium motuum, quales & Natura, & artifices operantur suis instrumentis, graua corpora sursum ferentes: ut patet in deducendis aquis per canales, ut patet in aliis instrumentis, qualium sepe meminit Vitruuius in Architectura. si enim uacuum esset, neque motus naturalis, neque arti-

Vacuū quid.

Vacuum quare non possit esse in rerum Natura.

animalis, neque uiolentus continuari posset, cum omne corpus mobile, aut quiescens, in suo loco proprio uelit consti-
 1 tui. Et circa materiam Vacui mouetur tres questiones. Pri-
 ma, An possit esse Vacuum. Cui respondeo, Non esse Va-
 cuum, probari per experientiam quotidianam, quod corpo-
 ra graua potius ascendunt sursum, aut aliò qui in locum non
 suum feruntur, potius quam admittatur Vacuum, ut iam
 2 dixi ex Vitruuio. Secunda, An idem corpus in diuersis lo-
 cis esse possit semel eodem temporis momento? Cui respon-
 deo simpliciter, hoc per naturam fieri non posse, sed mira-
 culosè, sicut corpus CHRISTI est in caelo, & simul in
 3 diuersis formis Sacramenti panis & calicis. Tertia, An duo
 pluraue corpora possint simul in eodè loco proprio esse.
 Cui respondeo, quod hoc fieri non possit, arguere experien-
 tiam in bombardis, ubi ignis & aer uehementissimo mo-
 tu eiaculatur globum lapideum aut ferreum ingentis pon-
 deris, ne admittatur Vacuum, hoc est, ne non suum locum
 quodque corpus occupet.

Trium que-
 stio de vac.
 solut.

DE SPATIORVM VOCABVLIS.

CAPVT

PRIMO, Quid spatium sit, diximus supra cap. xxxvij. Spatium quid,
 nempe, intermedium temporis uel loci inter duos ter-
 minos, hoc est, id, quod inter principium et finem intercedit.
 Hoc autem caput ideò subiunxi, ut uel ex Budeo, uel alijs
 de huc congererentur mensurarum uocabula, quibus in me-
 1 tiendis spatiis locisque uulgo utimur.

Uis huius
 capitis.

SECUNDO, Nomina spatij mensurandi ferè
 hec sunt.

Nomina spa-
 tiorum.

- 1 Motum, duodecima pars uncie, id est, pollicis.
- 2 Minutum.
- 3 Punctum.

- 4 Siliqua.
- 5 Semiobolus, uel, Ceration.
- 6 Obolus.
- 7 Scrupulus, uel, Scrupulum.
- 8 Semidrachma.
- 9 Dracha.
- 10 Sextula, sexta pars unciæ.
- 11 Didrachmum, uel, Sicilicus, siue Sicilicum.
- 12 Duella, tertia pars unciæ.
- 13 Tridrachmum, quarta pars unciæ.
- 14 Quadrans.
- 15 Stater, duodecim scrupuli, hoc est, semiuncia.
- 16 Digitus, quatuor grana hordei.
- 17 Vncia, uel, Pollex, uigintiquatuor scrupuli.
- 18 Sextans, duo pollices.
- 19 Palmus, tres pollices.
- 20 Triens, quatuor pollices.
- 21 Quincunx, quinque pollices.
- 22 Dichas, id est, duo palmi, hoc est semipes.
- 23 Septunx, septem pollices.
- 24 Bes, octo unciæ, uel pollices.
- 25 Dodrans, uel, Spithame, nouem unciæ.
- 26 Decunx.
- 27 Pes, id est, duodecim pollices.
- 28 Cubitus, id est, sesquipies. Vulgò Vlnam uocant, sed male.
- 29 Gradus, duo pedes.
- 30 Gressus, uel, Passus minor, duo pedes, et semis.
- 31 Passus, quinque pedes.
- 32 Orgya, uel, Vlna, uel, Hexapeda, id est, sex pedes.
- 33 Cubitus maior, nouem pedes.

Decemp

- 34 Decempeda.
 35 Pertica, uiginti quinque pedes.
 36 Plethrum, centum pedes, sexta pars stadij circiter.
 37 Stadium, centum uiginti quinque passus, hoc est, sexcenti uiginti quinque pedes. Et Greci numerant secundum stadia, sicut Latini secundum passus. Est ergo stadium octaua pars miliaris Italici.
 38 Dianlus, duo stadia.
 39 Milliare Italicum, uel, Mille passus, quod spatium lapide signabant. Ideoque uocant lapidem milliare Italicum quandoque.
 40 Dolichus, duodecim stadia.
 41 Leuca, milliare Gallicum, duo Italica, hoc est, sedecim stadia.
 42 Parasanga, triginta stadia, Persicum milliare.
 43 Milliare Germanicum, quadraginta stadia, hoc est, quinque Italica.
 44 Schenus, sexaginta stadia.
 45 Dieta, hoc est, uiginti millia passuum, quatuor Germanica miliaria.
 46 Stathmus, uel, Mansio, uel, Dieta militaris, uiginti octo millia passuum.
 47 Dieta uulgaris, miliaria Germanica septem.
 Et hæc de spatiorum uocabulis. Reliqua apud Budeum require.

DE TEMPORE.

CAPVT XLI.

PRIMÒ, Tempus est numerus mensurans motum rerum mutabilium, secundum prius & posterius. Vel Rodolphus apertius definit, Tempus est spatium deductum ex cæli Solisq; uertigine, quo omnium mobilium metimur

I 3 agitat

Opinio falsa.
Expositio de
finit.

Prius quid.
Posterius
quid.

Tepefactio.

Alia defini-
tionis exposi-
tio.

agitationem & uicissitudinem. Neque statim ex hac defini-
tione consequitur, sphaeras caelestes, uel motum caeli esse
tempus, ut quidam falso opinantur. Sed significatur tempus
esse spatium, quod mensuretur ipso motu caeli & Solis. Ut dies
artificialis est tempus, hoc est, spatium, quo Sol supra terram
uoluitur & lucet. Et sicut panni quantitas mensuratur ad
longitudinem cubiti uel ulnae, sic tempus metitur & men-
surat proprie quemlibet motum, id est, durationem uel spa-
tium motus, secundum prius & posterius, quorum neutrum
est in tempore, sed plane in motu. Cuius terminus à quo cum
suis mediis propioribus uocatur prius. Sed terminus ad
quem, cum suis mediis propioribus uocatur posterius. Nam
quia motus quiddam continuum est, & non in instanti, id
est, non in uno momento temporis absoluitur, sed iustum re-
quirit spatium: certe diuiditur motus in partem priorem, scilicet,
in principium, & in partem posteriorem, scilicet, finem,
ut supra eodem capite xxx. & xxxvij. dictum est.
Sic in calefactione aquae spatium, quod refertur ad termi-
num à quo, hoc est, media quae praecedunt tepefactionem,
illa dicuntur prius esse. Sed spatium, quod refertur ad termi-
num ad quem, scilicet caliditatem, hoc est, media, quae se-
quuntur tepefactionem, dicuntur esse posterius. Hic autem do-
cendi gratia tepefactionem sumo, pro dimidio gradu, uel
spatio ad calefactionem. Et haec medietas debet mensurari
secundum proportionem Geometricam. Alij dicunt idem,
sed simplicius. Quod tempus sit mensura motus non in
eodem momento, sed secundum prius, id est, praeteritum, &
posterius, id est, futurum, cum fluxu suo praesenti, id est,
cum momento uel minuto temporis praesentis. Quod isti
uocant *N V N C*. Quod *N V N C*, finit praeteritum, & in-
cipit futurum.

SECVN

SECUNDO, Tempus est triplex, scilicet, Præteritū quod fuit, & iam non est. Futurum, quod erit, necdum est. Præfens, quod est finis præteriti, & initium futuri. Hoc præfens aliò qui ipsum NVNC dicitur. Est autem NVNC, continuatio præfentis temporis, adeòque actus & substantia temporis. Quia momenta continuata sine interuallo, sunt tempus ipsum. Sicut puncta continuata sunt ipsa linea. Et rectissime dicunt nihil sentiri neque apprehendi de tempore, quàm momentum, id est, ipsum NVNC. Quia tempus nihil aliud est, quàm NVNC continuatum fluens continuo suo fluxu.

TERTIO, Proprium officium temporis est, mēsurare motum quemlibet rei mobilis per se, & quietem per accidens. Hoc tempore mensuratur primò motus primū mobilis, hoc est, supremi cæli, qui dicitur maximè regularis. Deinde mensurantur tempore motus inferiorum spherarum cæli. Veruntamen spiritū cælique substantia propriè non dicitur esse in tempore, sicut neq; in loco. Quia extra cæli supremum nihil est. Et quia esse in tempore, est uariari ac mutari tempore, ut iam mox dicam. Atqui cælum & spiritus sunt incorruptibiles, locòq; tantum mouentur. Denique motus sub cælo in rerū Natura, mensurantur tempore, utpote motus naturales, qui tandem examinantur ad motum cæli, tanquàm perfectissimū, in quo tempus est propriè actu. Sic & alij motus, ut animales in corpore animato, & motus supernaturales, ut in creatione, in rebus fatalibus, in angelis, mensuratur tempore. Præterea, tempus est causa corruptionis potius, quàm durabilitatis, propter corporum naturalium fragilitatem, & mutabilitatem, quam mensurat tempus. Quod autem longiore tempore durauit, id senescit, & paulatim ad interitum suum procedit.

Tempus triplex.
NVNC, quid. Tempus.
Nihil de tempore sentitur præter Nūc.

Proprium officium temporis.

Primum. Quæ tempore mensurantur, quæ non?

Esse in tempore, quid.

Secundum.

1 4 Quod

Quod & experientia & uulgate sententiæ docent, ut hæc,

Quid. Tempus edax rerum, tuque inuidiosa uetustas,
Omnia destruitis, uitiatâque dentibus æui,
Paulatim lenta consumitis omnia morte,
Tempora mutantur, & nos mutamur in illis.

Ideôq; temporaneum uocamus caducum & mutabile.

Cognata tē-
poris.

Aeternitas
quid.

QVARTO, Physici addunt duo tempori affinia, scilicet,
Aeternitatem & Aeuum. Aeternitas est interminabilis &
infinita mensura eius, quod neq; principium, neq; medium,
neque finem habet: ut Dei, & Mundi, iuxta Peripateticos.

Aeuum quid.

Aeuum, est mensura motus, saltem localis, eorum, quæ habet
principium quidem, sed non finem. Quales sunt Angeli,
Dæmones, Animæ humane immortales. Atqui mundus non
est in tempore secundum substantiam suam, sed in æterni-
tate. Verum iuxta motum localem, & secundum partes,
operationes, actionesq; suas, est in tempore. Quia partes
mundi, ut elementa, ut corpora, sunt corruptibiles.

Mundus an
in tempore.

DE NUMERO.

CAP. XLII.

Numerus qd
hoc loco si-
gnificet.

PRIMO, Numerum hoc loco paulò aliter, quàm
Arithmetici intelligimus. Nempe, quasi mensuram qua
lemcunq; , per quam plus minúsue quantitatis esse iudica-
mus, & discernimus, in re quapiã. Et Numerus est duplex,

Numerus du-
plex.

Numerus nu-
meratus.

Numerus nu-
merans du-
plex.

scilicet, Numeratus & Numerans. Numerus Numeratus,
quem aliò qui materialem uocant, est planè res uel multitu-
do numerata, ut exercitus, cohors, manipulus. Sed Numerus
Numerans, quem aliò qui formalem uocant, bifariam di-
citur. Nam alius est principalis, ut Anima ipsa Numerans,
& discernens à se inuicem omnia & singula, & quidem
sola anima hominis, Bruta enim & inanimata, nihil nume-
rant. Alius numerus est medius, quo tanquàm instrumento
anima nostra numerat. Et hoc instrumentum rursus
intel-

intelligitur trifariam, scilicet, pro actu uel operatione anime numerantis. Deinde pro conceptu istius discriminis. Et sic tempus est numerus, hoc est, discrimen spatij prioris, & posterioris. Denique signum aut uocabulum numerale est symbolum numeri, ut unum, duo, tria, quatuor. Et hic uocatur Mathematicus numerus, quantitas collecta ex multis unitatibus, sicut linea est collecta ex multis punctis continuis.

Numerus Mathematicus quid.

Tempus qualis numerus.

SECUNDO, Tempus si comparatur ad motum, tanquam ad suum efficientem, ut dies artificialis ad motum Solis supra terram, tum dicitur numerus numeratus. Si uero comparatur tempus suo subiecto mobili secundum partes suas, scilicet, praeteritum, praesens, & futurum, tum dicitur numerus numerans medius. Nempe conceptus uel discrimen in anima metiente spatium secundum prius & posterius, ut in definitione temporis explicauimus. Et haec de Motu Physico, deque eius accidentibus & circumstantiis, de xxvii. capite dictum esse abunde puto. Quae breuiter hoc epilogo licet complecti, ut obseruemus summam. Primo, ἐν δὲ λέξεια quid & quotuplex sit, cap. xxvii. Secundo, Potentia quid, & quotuplex sit, cap. xxix. Tertio, quod Motus est actus entis in potentia mobilis, & eius sex esse species, cap. xxx. Quarto, ad motum requiri quinque, Quinto, Motum esse triplicem, cap. xxx. Sexto, Motum non esse infinitum actu cap. xxxi. Sed Motum esse continuum, cap. xxxii. Et non esse motum diuiduum, alioqui non unum, sed plures dicitur motus, cap. xxxiii. Septimo, quod quies est cessatio motus in ente mobili, cap. xxxiiii. Octauo, Mouentia esse quinque, scilicet, primo, Deum, secundo Angelos motores, tertio, Coelos et stellas quarto, Naturam communem, quinto, Naturas singulares, cap. xxxv. Nono, Mobile subiectum, esse corpus naturale, totius

Quid discendum sit ex quindecim proximis ca.

tius quoq; Physicæ subiectum, cap. xxxvj. Decimo, Ter- 10
 minos esse duos, scilicet, A quo, & ad quem, cap. xxxvij. 11
 Undecimo, Locus quid, & quotuplex sit, cap. xxxviii. 12
 Duodecimo, Vacuum non esse, cap. xxxix. Decimotertio, 13
 Spatium esse temporis uel loci interstitium, & intermediū,
 cap. xl. Decimoquarto, Tempus quid, & quotuplex sit, 14
 cap. xli. Decimoquinto, Numerus quid sit, & eum esse in
 anima, cap. xlii. Decimosexto, Obserua totum hunc pri- 15
 mum commentarium, sicut & octo libros Physicorum, uer-

Argumētum
 primi libri hu-
 ius commen-
 tarij.

Cur haecenus
 tradita diffici-
 lia videatur.

sari circa prima elementa Physicæ, & tradere theorica
 præcepta de rerū naturalium principijs, causis, effectis, ac-
 cidentibus, ut de motu & mutabilitate corporis naturalis.
 Atq; ita hætenus generalia tantum esse proposita & ele-
 mentaria. Quorū exempla & experimenta, & in sequen-
 tibus libris obseruare licebit. Quod uerò prædicta uidentur
 alicui esse difficilia, nihil aliud hanc difficultatem obiicit,
 nisi quod auribus hæc insolita sunt, & quasi aliena propter
 desuetudinem. Sed utcumq; sit, materia sequentis amoeni-
 tas facillè repensabit nobis, si quid difficultatis aut fastidij
 potiùs ex superioribus fortè accepimus. Iam inde enim
 sequuntur, quæ nostris sensibus etiam & non imagina-
 tione sola possunt deprehendi. Tametsi in reliquo argu-
 mento, quod superest, multa diligentia, præsentis
 animo, promptaque uoluntate opus erit
 in discendo. Magna enim pars eru-
 ditionis est, cupere ex animo
 serioq; uelle erudi-
 tum fieri.

FINIS LIBRI PRIMI.

COMMENTARIORVM
IN PHYSICAM
ARISTOTELIS

LIBER SECVNDVS.

PRAEFATIO AVTORIS.

PA, QVAE ad inquirenda prima Physicae principia attinent, qua diligentia potui haecenus tractari, per omnia fere secutus Arist. in hac professione proculdubio optimum autorem, ita ut de meo nihil ad modum affinxi: sed tantum ab illo & sectatoribus eius dicta pridem huic commentario inseruerim. Et cupio sane studiosos pari sedulitate praedicta amare, et intelligere qua fide sunt a nobis exposita: tamen me non omnia consecutum esse uideam & fatear, quasi nihil in primo desiderentur Commentario, aut quin supersint adhuc plura discendum inuestiganda. Sed rationem aliquam me habere oportuit eorum, qui his sacris iam primum initiantur, ne, si statim mysteria singula illis discenda exhiberem, uel operis prolixitate, uel materiae perplexitate, abigerem, & tanquam ab adytis excluderem. Nam in praedictis etiam non omnino cauere potui, quin obscuriora quaedam uel auribus saltem insolita & superstitiosa quasi uideantur nouitiis sectae huius, alioqui in speciem difficiliorem, eo quod pleraque de principiis causisque praecipua merè theorica, nullo sensu neque experientia, sed tantum animi imaginatione proprie deprehendantur. Sed haec tamen adhibitis exemplis, aliunde etiam ascitis, ut ab arte

Quid in primo huius Commentaria lib. tra-
ctauerit.

Excusatio au-
toris.

uel

uel à sensu, & experimento, & ab analogia similitudinumque
 collocatione extrinsecus petita, utiq; se ita habere tãdẽ ex=
 perimur, atq; demceps ex insequenti argumẽto magis ex=
 periemur. Hinc enim de mundo uniuerso, de coelo, de ele=
 mentis, & quatenus ista generationi conseruationi que re=
 rum naturalium sint necessaria, dicitur hoc Secũdo Libro,
 maiore aliquanto cum uoluptate, quã hactenus. Etenim
 hęc contemplatio multò iucundissima debet existimari, &
 homine liberali dignissima, presertim, si hic sentiat omnia
 ista propter humani generis usum & conseruationẽ esse à
 Deo creata, si sciat se imaginẽ istã. Vniuersi et $\mu\alpha\kappa\rho\theta\alpha\sigma\tau\omega\upsilon\sigma$
 esse, ut Plato inquit, hoc est, minorem & alterum mundum,
 non minorem certè dignitate, sed mole, at longè maiore &
 meliorem nobilitate naturãq; sua, utpote qui sit mudi quasi
 dominus, uel saltem usufructuarius, ut iureconsultorũ uerbo
 utar, in re nõ dissimili. Neq; uerò otiosa tantum uoluptas
 ex hac cõtemplatione mudi partiũq; eius discenti obue=
 nit: sed mirabilis quoq; cõmoditas, adeò ut aliqua pars huma=
 nae felicitatis (si qua in hoc mudo potest accidere nobis) il=
 linc dependeat. Siquidẽ nemo potest negare, ex harũ rerum
 scientia & inspectione, sapientiam atq; benignitatẽ Dei
 ueri agnosci, in eiuſq; amorem ac obseruantia eos inde illi=
 ci, qui gratis animis talia reuerenter obseruant, nec tanta
 Dei munera atq; opera nobis peculiariter edita fastidiũt. Et
 longum esset hic indicare, exemplisq; probare, quonã modo
 pij, maximũ etiam uiri non solum uoluptatem, sed & hęc
 maiorãq; cõmoda, quæ nunc breuiter attingi, perceperint ex
 mudi creaturarũque obseruatione. Quoties enim Dauid
 & salomon, sapientissimi omnium, qui iuerunt principes,
 Dei peculiarem prouidentiam, curam, sollicitudinẽ, benefi=
 cientiam, et in summa, bonitatem eius letissimis hymnis en=
 comi.ſq;

comiſq; celebrant? Quam in cœleſtibus, in terreſtribus, in humanis creaturis & rebus, apertiſſimè exhibeat, & am- bitioſè quaſi oſtētet? Atqui iſta à ſanctiſſimis uiris celebra- ta, nemo rectè intelliget, niſi qui Phyiſicè teneat ſcientiam, hoc eſt, qui cauſas et effectus totius nature in uniuerso mū- do efficaciter operantis per Dei uirtutē ſibi inſuſam, inue- ſtigarit & cognouerit. Eat ergo nunc aliquis, ac talē rideat aut cōtemnat profeſſionē, que ſacris quoque literis intelli- gendis, adeoq; ad ipſum Deum agnoſcendum ita ut multum prodeſſe oſtendatur adeo manifeſtè, ut nemo ſanus contrā ſentire poſſit. Proinde ſtudioſos iam ruruſum admonitos ue- lim, ut reliquis audiendis atque diſcendis ſimul animum & conatum non ſegniter intendant, & inde Deum patrem mi- ſericordē incipiant agnoſcere, qui ſi minutulas quoq; crea- turas, ut caducos floſculos, uirgulta, lapillos, uermiculos, ali- que animalcula tantopere ornat & curat, multo certè maiorem ſolicitudinem corporis animæque hominum idem benigniſſimus Pater ſuſcipit.

DE MVNDO.

CAPVT I.

PRIMO, Mundum hunc Latini uocant, quem Græci *Μόσμον* : utriq; ab ornatu & pulchritudine ſua, quòd proxime poſt Deum, & hominem, ſpiritusque, nihil ſit neque pulchrius, neque ornatius, uel admirabilius, quam ipſe mundus. Et hunc aliò qui Vniuerſitatem uel Vniuer- ſum appellant, eò quòd mundus tanquam ſedes ameniſſima & capaciſſima complectatur, contineatque omnia uni- uerſaque ſimplicia, miſtæue corpora. Vulgus tamen, & ſa- cre etiam literæ, ſepe mundi uocabulo ſignificant terram, & homines terram habitantes.

Mundas vn- de dicatur,

Synonyma mundi.

Mūduſ quid vulgò, & Theolog. ſi- gnifi.

SECUNDO, Prolixa & ſerè ſuperuacua queſtio eſt,

Virum

Mūds vnūf-
ne an plures. *Vtrum vnus tantum, an plures sint mundi. Quam Aristo.*
 in j. Cœli tracta. iij. examinat: probans vnus tantum, non
 plures esse mundos, ut senserunt post Democritum Epicu-
 rei. Cuius disputationis hoc fere caput est: Quia vnus tan-
 tum motus cœli regularis est, ergo vnus est primū mobile,
 & vnus est mundus. Si enim plures mundi essent, oportet
 etiam plures diuersosq; motus & locos extra cœlū
 esse, atque ita vacuum admitti, & in infinitum fieri pro-
 gressum, quod utrunq; prorsum abhorret à natura.

Mūds, quid.

TERTIO, Mundus est substantia corporea, com-
 plectens suo ordine cœlum & terram, & quæcunque in
 cœlo & terra continentur. Huius definitionis Aristote-
 licæ sumptæ ex libro de mundo, sensus facile patet, cum sit
 ex partibus mundi sumpta, quarum aliæ sunt simplices, ut
 cœlum & elementa, aliæ sunt compositæ, ut corpora mis-
 ta ex quatuor elementis.

Mūdi partes.
 Partes mūdi,
 secundum si-
 tum.

QUARTO, Partes mundi bifariam inquiruntur, scilicet,
 secundum situm, & secundum relationem. Quia se-
 cundum locum uel situm uniuersa machina mundi diuidi-
 tur in duas regiones, quarū superior, uocatur regio æthe-
 rea cœlestis, id est, cœlum, infra eod. cap. proximo. Inferior
 autē est regio elementaris, cōtinens orbem ignis, aëris, aquæ,
 & terræ, infra eodem cap. vj. Secundum relationem uerò,

Partes mūdi,
 secundum re-
 lationem.

Principales
 mūdi partes.

quatenus totū confertur, & diuiditur suis partibus. Mū-
 dique partes longè sunt plures, quarum aliæ principales,
 aliæ minus principales uel minutæ dicuntur. Principales, ut
 nouem cœli cum stellis, ut quatuor elementa cū corporibus
 mixtis, & cōtētis collocatisq; in unoquoq; orbe elemēta-
 ri inanimatis uel animatis. Qualia sunt Meteora. Metallæ-
 ria, Plantæ, Animantia, Homines, quorum maxima pars in
 aqua terraq; degit. Minus autem principales mūdi partes

Minus prin-

et minute sunt membra, partes, artus, et articuli principales mundi corporum, et iam enumeratarum in genere substantiarum accidentia: De quibus ex sequentibus patebit abunde. Sic ergo patet, quod supra dixi in primo, ad finem capituli penultimi, Mundum esse immutabilem in tota substantia sua: sed esse tamen secundum partes, elementares praesertim et mixtas substantias. Neque hoc dici absurde probant exempla plurima, ut mare totum dicimus non posse exhauriri: quod tamen partibus exhauritur, cum sentina purgatur in nauis, uel plura uasa implentur aqua marina.

QVINTO, Cause mundi sic ferè inuestigantur. De materia mundi ex qua sit compositus, inter se ambigunt eruditi. Poeta enim et uetustissimi, uolunt mundum ex Chaos esse factum, tanquam ex materia prima, quae sit creata rudis et informis primam, et inde digesta atque disposita secundum uniuersi mundi partes. In hac opinione est Ouid. secutus Hesiod. in Theo. Qui scribit et deos quoque natos ex illo Chaos. Vide in primo Metamorph. descriptionem Chaos: Ante mare et terras, et c.

Ecclesiastici uerò rectius sentiunt, mundum esse ex nihilo creatum, hoc est, ex nulla materia factum à Deo. Peripatetici opinantur mundum plane aeternum, hoc est, nunquam incepisse, neque desitutum esse. Plato autem in Timeo dialogo, quem de creatione mundi scripsit, non ita alienus est à nostra et Ecclesiasticorum sententia et fide. Sed reuera de creatione uel aeternitate mundi, humana ratio nihil certi potest intelligere, nedum statuere: iuxta illud ad Hebr. xj. Fide intelligimus, aptata esse secula uerbo Dei, ut ex inuisibilibus fierent uisibilia. Constat ergo fide, Mundum creatum incepisse aliquando, sed non interitutum esse plane, nec post extremum diem, cum purgabitur, et renouabitur, pristina

cipales mundi partes.

Mundus quatenus immutabilis, & quatenus mutabilis.

Materia mundi. Poeta.

Ecclesiastici. Peripatetici.

Plato.

De mundi aeternitate qui sentiendum.

pristinâ que amœnitati restituetur, ut Scholastici uerbosè
 Peripatetici. disputant. Cùm ergo, ut dixi, æternum esse mundum Peri-
 patetici opinentur, materiam quoque primam ipsi mundo
 coeternum esse uolunt, ex qua mundus cum suis partibus sit
 factus: tamen est longè alia materia prima cœli, alia ele-
 mentorum, ut uerbosè contendunt Peripatetici, in libro
 de cœlo & mundo priore.

Forma mun-
 di substantia-
 lis. SEXTO, Forma substantialis mundi est ipsa quidem
 perfectissima & absolutissima, suis partibus optime disti-
 cta, & ornata essentia. Quam perfectionem describit, &
 probat Arist. mox in principio operis de Cœlo, & Mundo.

Forma mudi
 inanimata. Verum ista forma mudi est inanimata, hoc est, nō habet pro-
 priam animam, licet gubernetur à nobilissimo spiritu Dei,
 & inde ab angelis, ut dictum est suprâ in primo cap. xxxv.
 Sic & Virgilius in vj. inquit, Deus nobilissima mens agitat
 molem mudi, & magno se corpore miscet. Vbi omnia spiri-
 tus intus alit. Sed forma accidentaria mundi uniuersi magno
 consensu est orbicularis & spherica, id est, merè & equa-
 biliter rotunda. Vt Plinius in ij. cap. ij. & Arist. in ij. libro
 de Cœlo, cap. iij. probat aliquot rationib⁹. Vt perfectissima
 figura est in perfectissimo corpore mundi, sed spherica fi-
 gura est omniū perfectissima. Ergo mundus est sphericus.

Forma mun-
 di accidenta-
 ria rotunda. Minorè probat Arist. in ij. cap. iij. de Cœlo. Tu alias quare
 apud autorem spheræ materialis. Efficiens autem causa
 mundi, tamen iuxta Peripateticos nulla sit, qui eum æter-
 num esse credunt. tamen autore Mose & Platone in Timeo,
 Deus est mundi opifex, & creator omnium partiū eius, tot-
 tius uniuersi. Quem Deum etiâ Peripatetici dicunt esse mo-
 torem & gubernatorè mundi, qui per medias causas quoq;
 agat. Vide in viij. Physicorum & in xi. atq; xij. Metaphy.

Efficiēs cauf.
 mundi. Finalis causa mudi est, cōtinere intra se et fouere omnes sim-
 gulâsq;

Finalis cauf.
 mundi.

gulaſq; partes ſuas enumeratas ſupra, ad gloriam Dei & utilitatem hominum. Effeetus autem accidentiaque mundi cum plura ſint, tamen hæc quinque præcipue numerantur.

Effeetus & accidētia mūdi quinque. Primum.

SEPTIMO, Mundus eſt finitus, non infinitus. Quia

¹ nihil habens finitum motum, eſt infinitum. Sed Mundus habet finitum motum quotidianum, quo circum geratur in

Mundus finitus.

² xxiiij. horis. Ergo Mundus non eſt infinitus. Maiorem

³ probo. Quia finiti ad infinitum nulla eſt proportio. Item, Alioqui lineæ infiniti corporis ducerentur à centro in infinitum, & diſtarent infinite à centro: quod ſi accideret,

nullo modo recurrere poſſet intra finitum tempus. Item, Omnis figura habet finem & terminum: ſed mundus eſt figuratus ſphæricè. Ergo mundus eſt finitus. Vide plura

Secundam. Mūduſ vnus.

in primo de Cælo, tractat. ij. ITEM, Mundus eſt unus non plures, alioqui ruruſum admitteretur infinitum & uacuum

Tertium. Mundus æternus.

quoque, contra Naturæ captum. Quia ſi plures eſſent mundi, tum extra cuiuſq; cælum, eſſet aliquid. Iam uerò extra cælum proruſus nihil eſt. ITEM, Mundus eſt æternus, ſecundum Peripateticos, ut ſepe iam dictum eſt. ITEM,

Quartum. Mundus perfectiſſim. corp.

Mundus eſt perfectiſſimum corpus proximè poſt hominem. ITEM, Mundus eſt ſedes & habitaculum Dei, ſpirituum, & corporum, atque eorum, que hiſ accidunt. Atque hæc de uniuerſo mundo in præſens dixiſſe ſatis ſit: plura enim ex inſequentibus patebunt.

Quintum. Mūduſ ſedes Dei & creat.

DE COELO.

CAPVT II.

¹ PRIMO, Vocabulum cæli teſte Ariſt. lib. j. cap. iij. multifariam ſignificat. Primò enim ſignificat extremam mundi ſphæram, utpote primum mobile, extremum corpus mundi, circulariter mobile. Quod aliàs firmamentum, uel ſtallatum cælum Ariſtoteli dicitur. Secundò ſignificat omnes ſphæras contiguas in regione ætherca. Sic

Cæli ſignificata.

K

Cælum

caelum appellamus, supremum spatium mundi intra primum mobile & elementa. Cuius suprema pars & circumferentia est primum mobile, infima uero, est sphaera lunæ. Et sic in presenti capite intelligitur: uocaturq; Aether, à continuo et perpetuo motu. Quod Arist. quintam essentiam uocat, id est, corpus aethereum. Tertio, capimus caelum pro toto mundo. Porro, caelum dicitur: uel à concavitate, quod intra se omnia complectatur, uel ab ornatu, quod astris & stellis pulcherrime sit caelatum, pictum, & ornatum.

Aether. *sic in presenti capite intelligitur: uocaturq; Aether, à continuo et perpetuo motu. Quod Arist. quintam essentiam uocat, id est, corpus aethereum. Tertio, capimus caelum pro toto mundo. Porro, caelum dicitur: uel à concavitate, quod intra se omnia complectatur, uel ab ornatu, quod astris & stellis pulcherrime sit caelatum, pictum, & ornatum.*

Caelum unde dictum.

Caelum quid. **SECUNDO,** Caelum est corpus simplex, aethereum, & sphericum, perpetuo mobile actu, stellis & astris insignitum.

Quo ordine Arist. de caelo doceat. **TERTIO,** Aristoteles in ij. Caeli. tract. j. hoc ordine docet. Primo, Caelum esse aethereum, & perpetuum, atq; infinitum: non quidem magnitudine, sed duratione sui, de quo satis supra eodem capite primo, articulo quarto. Deinde **SINISTRUM.** situm caeli prolixè inquit dicens, Dextrum caeli esse Orientem, unde surgunt Astra: Sinistrum uero, esse Occidentem. **SURSUM.** sum uero aut superiorem locum caeli esse ad polum Antarcticum. Et **DEORSUM.** inferioremq; caeli partem, esse ad nostrum polum Arcticum, eò quod motus incipiat à dextro ad sinistrum. Verum nõ potest negari, plerosq; contra sentire, qui Arcticum dicunt esse dextrum caeli, Antarcticum uero sinistrum. Tertio loco docet, non unum, sed plures motus esse in caelo, & planetas ab Occidete ferri contra primum mobile, ut infra eodem, cap. iij. Quarto loco docet, Caelum esse rotundum sphaericae figurae, quod experientia quoq; arguit, siquidem stellæ, & astra, aequè distant à centro terræ, siue in Oriente, siue in Meridie, siue in Occidente, siue ad Septentrionem sint. Quinto loco, de motu caeli, de stellis, & de numero sphaerarum indicat

Q V A R

QVARTO, Materiam cœli & corporũ cœlestium esse longè aliam, quàm elementorum, aut corporum mistorum, docet Scholarũ consensus cum Aristotele. Siquidem elementa & corpora cõposita inuicè sunt generabilia & corruptibilia. Sed cœlum est ingenerabile & incorruptibile.

Materia cœli, & corp. cœlestium.

QVINTO, Adhuc sunt obseruandæ aliquot conditiones & proprietates cœli. Prima, Nullũ corpus esse extra cœlum naturaliter & uiolenter. Quia omne corpus est uel cœleste, uel elementare, uel compositum. Modò cœleste extra cœlum nullum est, quia nihil est extra seipsum. Quòd uerò neq; elementũ, neq; compositum extra cœlum sit, patet: Quia sicut omne graue fertur deorsum ad centrum, ubi quiescit: sic omne leue fertur sursum ad circunferentiã, ubi quiescit. Iam uerò cœlum, est hæc ipsa circunferentiã totius mundi. Secunda conditio est: Cœlum non est elementum, neq; compositum ex elementis, ut supra de materia eius patuit, & incorruptibilitate mundi. Ergo cœli neq; generabile, neque corruptibile, nec calidum, nec frigidum, nec coloratum est. Et in summa cœlum non habet ullam qualitatem, quæ conflatur ex qualitibus elementorum. Tertia conditio, Cœlum est omnium corporum multò nobilissimũ, & pulcherrimũ. quod multifariã probatur. Quia supremum locum occupat. Et quia pulcherrimam, & perfectissimam habet figuram sphericam, quæ intra se ipsam terminatur æquabiliter, et fulcitur qualibet sua parte. Itẽ, Quia cœlum non est obnoxium ulli mutationi secundum substantiam, uel qualitatem, sed tantum loco mutatur, sicut spiritus. Verum hinc maxime probatur cœli nobilitas, quòd naturam habet uniuersalem cœlestem, de qua supra in j. cap. vj. Nam efficax est cœlum in hæc inferiora corpora, quibus communicat suas uirtutes & influentias, quod supra

Proprietates cœli.

in j. cap. iij. uocauimus Fatum Astrologicum, quale magnifice celebrat in principio iij. lib. Manilius. Et cœlum agi in hæc inferiora tribus medijs, quasi instrumentis. Primò, per suum motum, quo calefacit, & fouet, & uiuificat hæc inferiora corpora. Secundò, lumine suo, eò quòd lucem omnibus rebus affert, & tenebras trahit. Tertiò, per uirtutem & influentiam suam. Etenim influentia cœlestis, est quedam qualitas immaterialis et occulta in cœlo, efficax, quæ nequit impediri, quin suos effectus præstet in his corporibus compositis, pro eorum qualitate, natura, & habitudine. Quin etiam Platonici dicunt, ipsas animas quoque multa à cœlo sumere, ut infra in iij. cap. xxxvij.

Influentia cœlestis quid.

Cœlum in inferiora agit tripliciter.

DE MOBILITATE COELI.

CAPVT

III.

Motus cœli circularis.

PRIMÒ, Sicut cœlū est cæteris corporibus multò nobilius, sic etiā habet motum nobiliorem & perfectiorem, qualis est motus circularis & uniformis, quem supra maximè regularem diximus. Moueri autem cœlum circulariter, bifariam probatur. Primò, ab experientia. Nam uidemus oculis stellas oriri, paulatimq; eleuari à terra, donec perueniant ad medium cœli. Magnitudines autem istarum stellarum, quæ hoc modo mouentur, in nullo uariare loco, per certas mensuras deprehenderūt Mathematici. Cōsequitur ergo in eo motu æquales obseruari distantias in eodem loco, ad diuersas stellas. Et per cōsequēs circulariter moueri cœlū. Deinde, quia motus cœli est regularis maximè, quæ semper æquis spatij in uigintiquatuor horis cōfici obseruamus & oculis quoque cernimus, in Sole æquinoctiali. Quo enim in loco stella fixa hac nocte sub horam nonā uidetur, eodem in loco perendie sub eandē horam nonam noctis cernitur

nitur. Ergo motum esse circularē necesse est, præcipuè, cū hic circularis motus maximè conueniat sphericæ figuræ cæli, & mundi.

SECVNDO, Motus cæli est perpetuus, quia cælum iuxta Peripateticos, est perpetuū, & intra se habet motum suum, nempe spiritum, uel intelligentiam, ut uocant. Nam efficiens causa cælestis motus est primum ipse Deus. Primus motor, perpetuò mouens & impellens supremum mobile, cui quasi affixus insidet, & incumbit secundum Peripateticos. Deinde singulis spheris sui sunt & insident spiritus, quos uel demones, uel intelligentias appellant. Isti spiritus interim dum cognoscunt & uident suum creatorem Deum, peculiari quadam uoluptatē ac desiderio mouēt suā quisque spheram. Et cū illi spiritus similitudine quadā uocentur animæ, ideò quasi animalis est motus cæli.

¹ TERTIO, Motus cæli non est naturalis, sed diuinus quodammodo: quia nunquam stat cælum, neq; quiescit. Iam uerò quod caret alterna requie, durabile non est, secundum naturam. Nec intenditur motus, neq; remittitur, sed est semper æquabilis. Item, quia cælum non mouetur ad eandem partem, cū tamen sit eiusdem speciei. Nam primum mobile ab Oriente in Occidentem mouetur, Planetæ uerò contrā, proprio motu ab Occidente in Orientem mouentur, & diuerso tempore quidem.

QUARTO, Motus cæli non est animalis: quia sine fatione, sine labore, & absq; sine est ullo, neq; remissior in principio & fine, neq; fortior in medio, sed est æqualis semper. Neque etiam uiolentus est motus cæli: quia nullam uiolentum est perpetuum neque æquabile, sed motus cæli est perpetuus & æquabilis. Ergo non est uiolentus.

QUINTO, Quod Pythagorici & Plato quoq; in Ti-

harmonia cœli, quid. *m. eo, & post eum Cicero in secundo de natura Deorum, & in libro de uniuersitate: item Macrobius in priori parte libri secundi de somnio Scipionis concentum musicum, & sonantem harmoniã quãdam cieri & excitari dicunt ex illo motu, est merè somnium Philosophicum, si de sono uocali intelligas: tametsi dicunt isti harmoniam & cœcentum cœli: propter nimiam longinquitatem non percipi auribus. Reuera autem cum harmonia significet proportionẽ & æqualitatem in motu cœli atque in alia qualibet quantitate, nõ quidem sonus uocalis, sed aliõ qui proportio illa intelligi debet durare in cœli motibus.*

DE SPHAERIS COELESTIBVS.

CAPVT IIII.

Orbes cœli plures.

PRIMO, Si quis unicum cœli orbem unãmqne tantummodo spheram cœli esse diceret, is planè non cum ratione, sed absque omni sensu insaniret. Quia ipsa sensuum experiẽtia docet esse plures spheras, tametsi de numero ac ordine sit aliqua inter ueteres Philosophos atque

Orbiũ cœli numerus secundum Plat. & Arist. *Mathematicos dissensio. Siquidem ex sententia Aristotelis & Platonis octo sunt tantũ spheræ uisibiles & sensibiles, ex discreto motu stellarum hoc ordine. Prima, firmamentũ, quod Aristoteles primum mobile & supremum uocat orbem. Secunda, spheræ Saturni. Tertia, Iouis. Quarta, Martis.*

Numer. orb. cœli sec. Theolog. *Quinta, Veneris. Sexta, Mercurij. Septima, Solis. Octaua, Lunæ. Theologi recentiores huic numero superaddunt adhuc tres orbis supra firmamentũ, scilicet, Nonum, cœlum aquaticum uel Crystallinum: & decimum, primum mobile: & undecimum, cœlum Empyreum. Mathematici quoq; nõ*

Orb. cœli. num. & ordo sec. Mathematic. *omnino conueniunt de numero & ordine. Quidã omittunt Empyreum cœlum, & ponunt Decimum, quod uocant primum mobile: & Nonum, quod uocant secundum mobile.*

octa

Octauum, deinde firmamentum. Atque deinceps alios orbis ponunt. Alij uerò & plures, contenti sunt numero nouem sphaerarum hoc ordine. Prima, primum mobile nō stellatum. Secunda, firmamentum stellatum. Tertia, sphaera Saturni. Quarta, Iouis. Quinta, Martis. Sexta, Solis. Septima, Veneris. Octaua, Mercurij. Nona, Lunæ. Vide tamen dissertationem Alberti in ij. de Cælo, tract. iij. cap. xi.

SECUNDO, Quia de ordine & situ stellarū ac sphaerarum, & quomodo quæq; moueatur, & quantum ab invicem distent, inquirere plura spectat ad Astronomiam, ut dicit ipse Aristot. in ij. de Cælo. Nolo ego, neq; etiam si uelim, possum in alienam inuadere professionem Mathematicæ, ut utilissimam quidem, sic & honestissimam. Omne ergo hoc negotium de magnitudine stellarum, de motibus planetarū atq; cælorum, planè intactū pernitto Mathematicis, cōtentus iis, quæ ex Aristotelis tractatione circa hanc materiam utilia uidentur et necessaria ad prima hæc Physices elemēta.

TERTIO, Physiçi est considerare uelocitatē aut tarditatem motus cælestis. Quò ergo quisq; orbis est superior, eò quidē uelocius mouetur motu diurno, hoc docet experientia in motu circulari. Nā quò quidq; in circulo uel sphaera est circumferentiæ propius, eò uelocius mouetur. Et quò quidq; centro est propius, eò tardius mouetur. Siquidē uelocius est, quod in tēpore certo, ueluti in xxiiij. horis maius spatium loci cōficit & percurrit. Sed tardius est, quod in eodē tēpore certo, ueluti in xxiiij. horis minus spatium loci cōficit & percurrit. Veruntamen quò quisq; orbis est inferior, eò uelocius mouetur motu proprio ab Occidēte in Orientem. Sicuti cū nauis uelocissimo cursu feratur in Occidentem uel Septentrionem, interim tamen nauis uel alij in nauis agētes, deambulare, expatiari, uel progredi possunt in Oriētem, uel

Cuius intersit tractare sphaeris celest.

Phys. quid cōsiderare oportet.

Quæ uelocius, quæ tardius moueantur.

Exemp. de motib. orb.

Orb. cur pro- Meridiam. Sic proprio motu feruntur sphaerae inferiores,
prio motu fe- ad retardandum impetum primi mobilis, ut aiunt.
rantur.

Motus primi QVARTO, Motus primi mobilis est unicus diurnus
mobilis diur- scilicet, ab Oriente in Occidentem & hinc rursus in Oriē-
nus. tem, quem circumuolutum conficit super polis mundi, Ar-
ctico & Antartico quotidie spatio xxiiij. horarum, quod
Dies nat. uocatur dies naturalis. Et hoc motu primum mobile secum
Motus raptus infer. sphaera- rapit omnes alias inferiores sphaeras, sicut nauis secundo
rum. anne aut uento defluens secum rapit & deuehit omnes
homines, & alia, quae in nauis sunt: & tamen nihilominus
inferiores sphaerae sic raptae cum primo mobili super polos
mundi, habent proprium suum motum, qui uocatur obliquus,
Poli dup. super polis zodiaci ab Occidente in Orientem, ut dixi. Quo
Motus obli- ergo quaeque sphaera propior est primo mobili, eo uelocius
quus. mouetur non suo motu, sed diurno, & tardius mouetur mo-
tu suo proprio, contra diurnum. Ita ut firmamentum pro-
prio motu percurrat unum gradum in ducentis demum
annis, atque ita percurrat zodiacum in quadragintanouem
millibus demum annorum. Quod spatium uocant isti ma-
gnum annum Platonis, quo exacto omnia priora sint re-
ditura ab initio, atque pristinum ordinem habitura, sicut post
tantum temporis exactum, sinus hoc loco rursus confes-
suri atque audituri Physicam. Saturnus autem zodiacum to-
Motus plane tarum. tum percurrrens, absoluit motum suum in triginta annis.
Iupiter in duodecim, Mars in duobus, Sol in cccclxv. diebus,
Annus solaris. & vj. horis, quod spatium uocatur annus solaris. Venus
& Mercurius etiam in anno solari circiter conficit cur-
sum proprium. Luna uero in diebus xxv iij. circiter, quod
Mensis. spatium mensis proprie uocatur, & haec de motu sphae-
rarum. Dicit autem Aristoteles moueri has inferiores sphae-
ras ab Occidente in Orientem contra primum mobile,
Cur motus propter
pp. infe. sphae-
re moueatur. propter

propter homines, aliáque super terram agentia. Quia si motus primi mobilis non retardaretur neque inhiberetur tarditate inferiorum orbium, non posset aliquid crescere aut uiuere super terram, propter nimiam primi mobilis uelocitatem. Sed reuera proprius spherarum motus, facit diuersitatem dierum ac noctium, coniunctiones & oppositiones, diuersosque aspectus syderum.

QVINTO, Dubitât hic de loco cœli, Vtrum sit in aliquo loco. Et sanè apparet elementa esse in suo loco, utpote Terram in concauo aquæ, Aquam in concauo aëris, Aërem in concauo ignis, Ignem in concauo lune, cuius lune sphaera complectitur & ambit omnia corpora elementaria & composita. Quæ mouentur non quidem circulari, sed recto motu. Deinceps uerò superior quæque sphaera complectitur inferiorem. Sed de ultimo demum supremoq; cœlo dubitatur, utrumne sit in loco, an non. Siquidè extra cœlum nihil est, nedum sit aliquod corpus ambiens cœlū, uel superficies corporis ambientis. Et breuiter respōdeo ex sententia Aristotelis & Alberti, Cœlum extremum nō esse in loco totū, sed secundum partes. Nec cœlum esse in loco per se, uerū per accidens. Quia centrum eius est in loco, sicut anima est per accidens in loco, quia subiectum eius scilicet corpus est locatum: nec cœlum moueri in loco, sed circa locum.

Cœlum an in loco.

Motus elementarū qualis.

Cœlum quomodo in loco.

DE STELLIS. CAPVT V.

PRIMO, Stella est densior pars sui orbis, retinens lumen, quo usui est subiecta. Definitio hæc significat primò stellas esse ex materia incorruptibili, eadem cum cœlo suo. Non autem, ut Platonici putant, quibus & Virgilius assentitur alicubi, dicens,

Stellæ definitio.

Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes.

Stellæ an ignes.

Id est, stellas, credere oportet ex igni esse stellas. Quod autè

K s idà

id à signo confirmant, eò quòd luceant & calefaciant stelle,
 Stellę lucidę. plane fallax est. Siquidem plura aliò qui lucent, que tamen
 non sunt ignes neq; ex igni, ut putridū lignum, ut gemmę.
 Stellę quo- Deinde hæc calefactio non fit per se à lumine stellarum, sed
 modo calefa- à reflexione radiorum, ut apparet in speculis urentibus.
 ciant. Prouent etiam à motu calor ille, ut apparet in agitatione
 & complofione pedum manuūmq; cælo frigido. Sicut er-
 go speculum per se non calidum est, sic & stelle & lumen
 Sol an per se earum non sunt calidę reuera. Quare non errant isti ualde,
 calidus. qui negant Solem esse per se calidum, cūm potius sit calefa-
 cians sui luminis radiis, incendens & illuminans mundum.
 Sed de his plura infrà eodem, cap. viij. de aëre.

Stellę utrum
 luceant pro- SECUNDO, Præterea in definitione dicitur stellę
 prio lumine, recipere lumen, cuius adnuculo uideri oculis queant. Et
 an alieno. tametsi ambigua sit hæc controuersia ancepsq; problema,
 Vtrū luna alięq; stelle ac sydera proprium lumen habeant,
 an id à Sole mutuentur quasi alienū. Et quidem maior pars
 Philosophorū consentit stellę habere lumen à Sole, & re-
 cipere in se lumen Solis in medio mundo ferè ob id positi,
 partim ut illuminet astra et stellę, lucęq; præbeat in mūdo,
 partim ut calefaciat hæc inferiora. Proinde rectè Plini^o atq;
 Sol cur me- alijs, Solē uocāt animā mundi uiuificantē omnia. Est autē cer-
 dius plan. ta ratio secundū istos, probans hanc sententiā de lumine so-
 Sol anima lari cōmunicato stellis. Omnia diuersa et multa sub eodē ge-
 mundi, cur. nere, referūtur ad unū sui generis primū & principale, tā-
 quā ad efficientem causam, & originē unā. Ergo omne lu-
 men syderum refertur ad Solem, tāquā ad primum sydu;

Axiomz. Quia primum in unoquoq; genere, est causa omniū illorū,
 que sunt unius generis illius. Sed Sol in genere lucidorum,
 est primum & maximum, ut experientia docet. Ergo Sol
 est causa efficiēs luminis in omnibus stellis. Et per cōsequēs
 omnes

omnes stelle recipiunt lumen suum à Sole. Quod autem nō
omnia astra sunt æquè lucida, neq; eiusdē uel paris luminos-
itatis, nihil impedit: hæc nā culpa nō Solis est, sed materia
in stella, quarū quō quæq; est purior & mobilior, eò quoq;
est lucidior, ut sydus Iouis, & similia. Quò autē quæq; spiss-
ior est, eò rubet magis, ut stella Martis. Et quò iusto rarior
est, eò magis albet, ut in galaxia patet. Sicut & reliqua pars
Coeli cum sit nimis rara & lymphida, nō recipit lumen, neq;
lucet sicut stella, quæ densior pars est sui orbis, neq; reflecti-
tur à reliquo cœlo lumen in oculos nostros, sicut à stellis
propter nimiam raritatem & transparentiam. Sicut candela non
resplendet in aère, uel sub dio, sed resplendet à densa camera,
uel laqueari. Non ergo cœlū est, quod uidemus præter stel-
las supra nos cæruleum & serenum, sed est aër lymphidus &
lucidus. Corpus autē lune, quia crassius est & magis terre-
stre, idē inæqualiter lumen recipit, prout separata est loco
à Sole, & prout interpositam terræ habet portionē sic &
aliò qui alia pars Lune est densior & luminosior, alia rarior
& subobscura, quodamodòq; maculosa. Fit autē hæc stella-
rum illuminatio à Sole, nō per reflexionē, sicut cum lumen
Solis à lumine reflectitur in aqua, & referit uisum, neque:
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen abenis
Sole repercussum radiantis imagine lune,
Omnia peruolitat latè loca, iamque sub auras
Erigitur, summiq; ferit laquearia tecti.
Veriū hoc lumen à Sole rectā procedens, statim ab initio
mundi stellis inditum, hodièq; pariter permanet. Tum de-
mum lumen stellarum à cœlo inde reflectitur in nostra hæc
infima regione, referitq; nostrum uisum. Quod autem stel-
le tantum noctu uel sub crepusculum, non uerò interdiu ui-
dentur neque lucent, in causa est Sol, cuius lumine magno
obscu-

Cur non om-
nes stelle sint
æquè lucidæ.

Coelum.

Luna cur in-
æqualiter lu-
men recipiat.

Sol quomo-
do illuminet
stellas.

Stellæ cur in
terdiu non ui-
deantur.

obfuscatur minus lumen aliarum stellarum et syderum. Si cui carbonem uiuum nocte quidem uel in opaco uidemus lucentem. Verum positus carbo uiuus in apricum locum, non lucet, neque uidetur luminosus, sed refugit quasi nobilius lumen. Et haecenus de definitione et de lumine stellarum.

Stellarum differrent.
Planetae cur dicti.

TERTIO, Stelle aliae sunt fixae, nempe, in firmamento fixae. Aliae uocantur planetae, scilicet septem, ut Saturnus, Mars, &c. Dicti sunt autem planetae, quasi erronei, non quod erroneum motum habeant, quia is alioqui certissimus est, sed quod diuersis stationibus diuersisque spatiis ac interuallis non uno loco considerare nobis uidentur, et moueri iam ad Meridiem, nunc ad Septentrionem, iam ad Orientem, uel Occidentem, modo propinqui, modo oppositi inuicem. Sed fixae stellae semper eodem spatio a se inuicem differunt, eandem uicinitatem aut longinquitatem semper obtinent, ut in tabulis signorum et syderum, ut per experientiam uidetur.

Stellae fixae.

Stellae fixae innumer.
Numer. stel. fi. à Mathematica obser.
Diff. stel. fix.
Motus stel.

QUARTO, Non ut numerus planetarum septenarius initur, sic et stellae fixae numerari possunt, cum sint innumerabiles. Tamen Mathematici obseruarunt praecipue mille et uiginti duas stellas in firmamento, ut in circulo zodiaco, et in aliis septentrionalibus meridionalibusque syderibus. Quod apparet fere in tabulis Stabij. Sex autem illarum sunt differentiae, secundum quantitatem, ut Mathematici tradunt. Ceterum, motus stellarum est similiter circularis, non directus, et ipsarum non proprius. Quia mouentur tantummodo ad motum sui quaeque orbis ac sphaerae. Ut prolixè Aristoteles probat in Secundo caeli, tract. ij. Stellas moueri non suo, sed sphaerae suae motu, Sphaeram uero moueri ab intelligentia uel Demonio suo. Et sphaeras et Demonia moueri à primo motore Deo. Quod uero stelle uidentur habere motum scintillationis, reuera stellae non scintillant neque tremunt. Causa autem

autem cur scintillare putentur est hæc: Quando uisus no-
ster nimis longo spatio loci distat à re uisa, uel cum res ui-
sa exuperat, claritateq; sua excellit & perstringit oculos,
tunc uisus sese cōtrahit, quasi refugiens immodicā lucē pro-
pter debilitatem & tenerit. uē oculorum, & tremit uisus.
Atq; ita forma quoq; oculis recepta tremit instabilisq; nu-
tat. Et rursus nimia lux oculis immissa, resoluit humorem
oculorū, ut illacrymentur quasi, & sic fluitante humido in
oculis tremit quoq; & scintillat recepta forma uisibilis.
Atqui constat stellas, & præcipuē Solem maximā habere
claritatem, quæ ita, ut dixi, perstringit oculos, ut sic stellæ
putentur scintillare, cum reuera uisus oculi q; nutent.

QVINTO, Figura stellarum est rotunda & spherica,
instar sui orbis. Quod patet à luna, quæ deficiens eclipsi,
mittit umbram sphericē. Iam ergo qualem quodq; corpus
habet figurā, talem à se remittit umbram. Quod uerò colo-
res uarij uidentur in stellis, animaduertere licet cœlum &
stellas neq; colorem, neque ullam aliam habere qualitatem
elementarem, ut calidum, humidum, &c. Quauis plerūq;
qualitates efficiant per influentiā suam. Sed quia stelle im-
pariter plus minū sue lucis à Sole recipiunt pro densitate
aut raritate materiæ suæ, ideōq; etiā diuersum colorē refe-
runt oculis lucentes per medium aliō qui tenebrosū, nēpe
aërem. Est etiā diuersitas coloris plerūq; à diuersitate ocu-
lorū, prout sunt aut acuti, aut uitiosi. Cæterū quælibet stel-
la uisui nostro obiecta, est maior, quā terra, tametsi idiotis
uix unius facis flammam æquare posse uideantur sua ma-
gnitudine. Excipe tamē Venerem, Mercurium & Lunam,
qui planetæ sunt minores, quā terra. Atq; hæc omnia Ma-
thematici possunt suis instrumētis demonstrare, quos omni-
no consule de ortu & occasu, de situ syderum, deq; aliis ad
motum

Stellæ cur
scintillare vi-
deantur.

Stellarum
figura.

Stellæ an co-
loratæ.

Stellarū ma-
gnitudo.

motum stellarum caelorumq; pertinentibus, utpote de circulis & figuris & reliquis huiusmodi rebus.

Stellarum in fluxus in inf. cor. vnde.

SEXTO, Sepe iam dictum est, caelum & stellas habere suam vim & influentiam in haec inferiora corpora. Sed unde sit hic influxus, & haec uirtus, dubium est. Veterum aliqui crediderunt caelum & stellas esse ignea corpora, & pasci uaporibus terreis & aquis, & hinc sumere calidum, siccum, frigidum, humidum. Sed hoc esse erroneum constat. Verum iuxta Physicos sic res habet. Omnis motus localis refertur ad aliquem unum motum primum corruptibilem. Et hic motus incorruptibilis refertur ad suum quisque motorem. Et illi motores vim suam accipiunt à primo motore Deo. Ideo ut inferiorum corporum motus regitur rationibus superiorum corporum, id est, caelorum & stellarum, quibus inest motus incorruptibilis: sic & orbis caelestes & stellae accipiunt vim à suis motoribus, nempe Daemonis uel intelligentis. Summatim uero stellis & caelis influentia quaedam & uirtus efficacissima indita est à Deo. Quam uirtutem exercent in his inferioribus corporibus, eisque communicant. Sortiuntur ergo planetae & stellae quaedam cognomina à qualitatibus: non quasi habeant eas, sed quod efficiant eas & suppeditent. Ut Saturnus pallidus est, frigidus & siccus, melancholicæ complexionis aptus. Et suppeditat inferioribus mixtis frigidum & siccum, retinendis & coagmentandis corporibus idoneum. Iupiter clarus, calidus & humidus, sanguineæ complexionis aptus. Suppeditat calidum spiritale, & animale. Et salutare sydus benignumque appellatur. Mars rubens, calidus & siccus, cholericæ complexionis aptus. Suppeditat calidum feruens, & subigens coagmentansque materiam. Sol, anima & oculus mundi, dator uitæ, calidus & siccus, Suppeditat

Stellæ qualitates.

Saturnus.

Iupiter.

Mars.

Sol.

ditat calidum seminale. Venus alba, calida & humida. Sup^{er} Venus.
 peditat humidum vitale & fecundum. Mercurius varians, Mercurius.
 & eius planetæ naturæ se insinuans, cui coniungitur. Sup^{er}
 peditat vim commiscendi & applicandi uirtutes & quali-
 tates vitales. Luna frigida & humida, phlegmatica comple^{xi} Luna.
 xion apta. Suppeditat humidum elementale simplex. Rur^{sum}
 sum: Cause agentes reguntur & animantur à Sole, Mate^{riæ} Effectus pla-
 riæ subiguntur, id est, redduntur idoneæ à Luna. Fœcunditas nerarum in
 tas causarum agentium adiuuatur à Ioue. Fœcunditas materia^{rum} infer.
 rum inuatur à Venere. Habilitas, præpeditudo, & uelocitas
 causarum efficientium in producendis effectibus excitatur à
 Marte. Virtutum uitalium & animalium uarietas & mul-
 titudo est à Mercurio. Perduratio uerò & firmitas compo-
 siti corporis stabilitur à Saturno. Rursum, Color uiuificus
 datur à Sole. Color adurens à Marte. Superficies corporis
 uaria secundum asperum, leue, durum, molle, est à Mercurio.
 Humor ærius à Ioue: Humor aqueus à Luna: Humor mistus
 & fecundus à Venere. Moles uerò corporis tota Saturni
 tutela permittitur. Sic enim in compositione corporum com-
 miscentur qualitates primæ, utpote frigidum cum sicco, &
 frigidum cum humido, & calidum cum sicco, & calidum
 cum humido. Sed frigidum & siccum commista, non sunt
 durabilia neq; uitalia, sed lethalia. Nam uita potissimum cõ-
 sistit in calido & humido, ut infrà eodem cap. xij. & xxvj.
 Deinde signa in zodiaco circulo participant qualitibus
 planetarum ferè in hunc modum, ut Taurus & Capricor-
 nus sint Saturnia: Virgo & libra sint Iouialia: Aries & Signa zodia-
 Scorpio sint Martialia: Cancer & Leo sint Solaria: Gemi-
 ni & Sagittarius sint Venerea: Aquarius & pisces sint Lu-
 natica. Ceterum iuxta cursum Solis, Aries, Taurus, Ge-
 mini, conficiunt Ver calidum & humidum, complexioni
 sang

Cõmis. prim.
 quali. in cõp.
 corp.

Signa zodia-
 ci planet. qua
 lic. quomodo
 participant.

sanguinea aptum & pueritiae. Cancer, Leo, Virgo, conficiunt Aestatem calidam & siccam, cholericæ complexioni aptam, & ætati utriusque. Libra, Scorpio, Sagittarius conficiunt Autumnum, frigidum & humidum, complexioni Phlegmaticæ aptum, & iuuenili ætati. Capricornus, Aquarius, Pisces conficiunt Hyemem, frigidam & siccam, complexionem melancholicæ aptam, & senili ætati. Vitam porro nostram præcipue Sol & Luna moderantur. Conuersatio autem & actiones Naturæ tam à Sole & Luna, quam ab aliis planetis reguntur. Quatenus cœli & stellæ qualitates habent non quidem in se tanquam formas accidentarias, sed tanquam effectus & uirtutes in corpora composita. Vnde non consequitur statim, influentiam cœlestem aliam actioni. quid necessitatis imponere libero arbitrio aut animo hominis (ut ualde prolixè disputat Picus Mirandulanus in uerboſo opere contra Mathematicos) nisi quatenus complexionem & qualitates corporum à cœlis & stellis temperate, inclinant animum ad hos uel illos effectus, ad has uel illas uirtutes & uitia. Tameſi ergo inclinant stellæ & astra, homini tamen non imponunt necessitatem aliquam. Quia sapiens dominabitur astris. Sed de his plura infra in iij. cap. j. Et hæc de regione mundi suprema ætherea uel cœlesti dicta sufficiant. Sequitur materia elementorum & qualitatum.

DE ELEMENTIS.

CAP VI.

Subiectū primi libri huius Commenta. Subiectum v. cap. præcedentium.

Dictum est in primo Cōmentario de corpore naturali mobili simpliciter, prout habet sua prima principia, materiam, formam, & priuationem, adeoque naturam, & inde causas suas. Hactenus uerò in secundo Commentario his quinque capitibus aliqua tradidimus de corpore mobili, non quidem secundum mutationem formæ substantialis uel

uel accidentariae (nam aliò qui mundus per se totus & cœ-
 lum & stellæ sunt incorruptibiles, nec aliam atq; aliã sub-
 inde formã, qualitatem, aut quantitã recipiunt) sed tãtã
 loco mutantur & feruntur. Qui motus localis est commu-
 nis omnibus corporibus, siue sint incorruptibilia, siue cor-
 ruptibilia. Iam inde uerò de corpore naturali mobili &
 mutabili secundum formã substantialem uel accidentariam,
 hoc est, de generatione, corruptione, augmētatione, diminu-
 tione, & alteratione dicitur. Verum isti motus non sunt,
 nisi iuxta qualitatum mīstionem in corporibus. Et hæ qua-
 litates ita sunt temperate ferè, prout quodq; corpus elemē-
 tis uel nature elementari affine est, & prout à quolibet ele-
 mento accipit. Sunt enim elementa corporũ principia, &
 sanè materia secunda omnĩũ naturalium corporum, ut infra
 mox uidebimus. Proinde primũ de elemētis, deinde de muta-
 tionibus, postea de qualitatibus tractandum erit. Ergo que
 iam ad finem huius Commentarij secundi sequentur, maxi-
 mē omnium erunt animaduertenda. Siquidem in his omnis
 Physicæ usus consistit, planè adeo, ut hic demum incipiat
 Medicus, ubi Physicus desinit.

Motus loca-
 lis.
 Subiectum se-
 quētis tracta-
 tionis in hoc
 ij. lib.

Elementa.

Ordo traden-
 dorum.

Vtilitas sequē-
 tis tractatio-
 nis.

Elementi a-
 ceptio.

Regulæ Ca-
 tholicæ vel
 axio.

PRIMO, Communi consensu Elementi uocabulo tri-
 1 fariam utimur. Primum enim significat principium sciens-
 tiæ, & artis complexum, ut in Philosophia morali aut natu-
 rali, ut in Mathematica, sunt communes regulæ, quales uo-
 cantur Catholicæ uel axiomata, ut, Quod tibi non uis fieri,
 alteri ne feceris. ut, Ex nihilo nihil fit. De quibus infra, in
 2 iij. capite xxxij. & xxxiiij. Secundo, Elementum signi-
 ficat id, quod est commune omnibus rebus construendis in
 eodem genere principium. Sic ut sit in suo genere primũ,
 ut literæ & syllabæ sunt elementa dictionum & oratio-
 num, ut lapides, ligna, lutum, sunt elementa domus fabri-

L candæ,

candæ. Sic ossa, caro, humores, sanguis, spiritus, sunt elementa corporis impropria. Tertiò, proprie Elementum Phisicis dicitur, principium corporis naturalis materiale, quo sensu hoc capite prorsum accipitur. Et uidetur Latinis Elementum uocari quasi alimentum, eò quòd his alantur quasi & foueantur, conseruenturq; corpora mista, Græcis στοιχία dicuntur ab ordine, quòd ordo & proportio & temperamentum elementorũ & qualitatum elementariũ, constituat corpora & conseruet. Dubitare uerò an sint elementa, est negare Naturam, & planè insanire.

Elementi Etymologia. **An sint elementa.** **Definitiones elementũ, tres.**

SECUNDO, Tres sunt definitiones uulgatæ ipsius elementi. Prima est Arist. in v. Metaphys. cap. iij. Elementum est principium corporeũ, simplex, ex quo componitur res naturalis primò, cui rei inest, nec diuiditur secundũ speciem in aliã speciem. De huius definitionis sensu infra, articulo proximo. Secunda definitio est Medicorum, Elementum, est corpus simplex, quod in partes diuersæ speciei diuidi nõ potest. Et hæc definitio est sine relatione elemēti ad elemētare mistũ, hoc sensu, Elementũ est corpus compositũ ex materia & forma, primis principiis, inter omnia generabilia & corruptibilia maximè simplex, quod nequit diuidi in partes alterius speciei ac nominis. cùm nõ sit ex partibus diuersæ speciei cõpositũ. Sic quælibet guttula aquæ, est aqua. Quælibet pars terræ, est terra. Tertia definitio est item Medicorum, Elementum est corpus simplex, pars prima corporis humani & aliorũ corporũ mistorum, quod in corpora uel partes diuersæ formæ diuidi minimè potest, & ex cuius cum aliis elementis commistione, species & corpora diuersa generatorum fiunt. Huius definitionis sensus explicabitur latius infra eodem, cap. xxij. ubi proprias conditiones elementi in genere enumerabo.

T E R

TERTIO, Dicitur autem primò in definitione prima
 & tertia, Elementū corpus simplex & principium corpo- Definit.
 reum, ad differētiā primorum principiorum, scilicet Ma- Elementi ex-
 1 terie, Forme, & Priuationis, quæ non sunt corpus, neq; res plicatio.
 corporea per se. Et ad differētiā corporis mixti, quod mix-
 2 tū simplex est. Dicitur secundò, ex quo corpus cōponitur,
 ad differētiā cœli & stellarum: quæ cum sint corpora
 quidem simplicia, tamen nihil ex eis, tanquam ex materia
 3 cōponitur neq; generatur. Dicitur tertio, Elementum pri-
 ma pars corporis, ex qua primò cōponitur corpus, ad diffe-
 rentiam membrorū corporis, quæ sunt quidem partes eius
 integrales, partim præcipue, partim nō præcipue, sed non
 prime, uerū secundariæ. Neque enim primò omnium fit
 corpus ex membris suis, sed ex elementis & ex elementari
 temperamento nascitur primò. Item, ad differētiā prima-
 rum & secundarum qualitatum, quæ sunt principium acci-
 dentarium, quatenus illæ elementares proueniunt ab elemen-
 4 tis suis. Dicitur quartò, Elementum esse principium cōposi-
 torum, ad differētiā cœli, stellarum, spirituum, & acci-
 dentium immaterialiū uel imaginabiliū, quæ nequāquam
 5 sunt composita. Dicitur quinto, ex elemētū unius cum aliis
 elementis commiſtione nasci corpora generabilia. Nam ex
 uno tantum uel duobus elementis nihil nascitur, nisi omnia
 quatuor temperentur & cōmisceantur in corpore nascitu-
 ro uel nascente, ut infra eodē, cap. xxvj. Quod autē dici-
 6 tur sexto, species fieri diuersas ex elemētis mixtis, potest re-
 ferri non ad corpora tantum, sed etiam ad qualitates secun-
 dum naturam, ut ad qualitates primas & secundas, quæ
 nascuntur ex temperatura aut uel elemētorum. Dicitur se-
 7 ptimò, Elementū nō posse diuidi in partes diuersæ speciei,
 ad differētiā corporis cōpositi & partium eius, quorum
 L 2 quod

quodlibet est cōpositum ex partibus diuersæ speciei, utpote ex quatuor elementis, quæ differunt sanè specie. Nā aliud est aër, aliud aqua. Sed elementū, neq; cōpositū est ex partibus diuersæ speciei, neq; diuiditur ideò in partes diuersæ speciei. Nam ut dixi, quælibet pars uel guttula aquæ, est aqua, quælibet scintilla ignis, est ignis. Secus est de membris & partibus etiam homogeniis, nedum heterogeniis. Et de corpore cōposito secus est. Elementum ergo est corpus, in quo alia corpora cōposita, eorūmq; membra diuiduntur & resoluuntur, cum sit ipsum diuisibile in partes diuersæ formæ & speciei. Et hætenus de definitione.

Elementum
quid.

Elementa
quot.
Numerus
de. quomodo
probetur.

QVARTO, Elementa sunt quatuor cōmuni consensu ferè Philosophorū & Medicorū, scilicet, Ignis, Aër, Aqua, Terra, de quibus iam mox suo cuiusq; capite. Hic autè numerus elementorū quaternarius probatur trifariam. Primò, ab Arist. in fine iij. de cælo: secundum motum leuis aut grauis, quæ sunt due formæ elementorum accidentariæ. Oportet, inquit, esse unū corpus, quod feratur super omnia alia corpora naturali motu, ut est ignis leuissimus. Et cōtrā: Oportet esse unū corpus quod subsidat infra omnia corpora, ut est terra grauissima. Deniq; oportet esse duo corpora adhuc media inter ignē & terrā, utpote aërem nō ita leuem, ut ignis est, & aquam nō ita grauem, ut terra est. Nam aliòqui duobus tantum existentibus, uno quidem extremè leui ut igne, altero extremè graui ut terra, nulla esset planè proportio motuū, neq; ullū esset libramentum regionis elementaris, neq; solidè cōsistere & coherere possent corpora ex elementis cōposita. Siquidem alia summæ leuia sursum suo impetu ferrentur & uagarentur. Alia summæ grauia in imo semper subsiderent, & ignauia iacerent, & quasi *dis dia πασών* discordarent. Ergo ad harmoniam corpo

corporū necesse est media duo corpora esse simplicia, id est, aërem & aquam. Quod etiam Ouidius significat, dicens,

Dissociata locis concordī pace ligauit.

² Et reliqua ibid. j. Metamorph. Secundò, Quaternarius hic numerus probatur item ab Arist. in principio ij. de Generatione. Quatuor, inquit, sunt primarum qualitatum symbolismi possibles, & duo symbolismi impossibles. Ergo necesse est quatuor esse elementa, Quia omne elementū est uel calidū & siccū, ut ignis: uel frigidum & siccū, ut terra: uel calidum & humidum, ut aër: uel frigidum & humidum, ut aqua. Nihil uerò potest esse simul calidum & frigidum, neque simul humidum & siccum. Quia enim contraria sese mutuo à subiecto expellunt, impossibilis planè est symbolismus calidi cū frigido, & humidi cum sicco. Tertia ratio Ciceronis est (utriq; sanè iam dictæ cōueniens) in lib. de uniuersitate sic dicentis, Corporeum & aspectabile, itēq; tractabile omne necesse est esse, quod natū est. Nihil porro igni uacuū uideri potest, nec uerò tāgi, quod careat solido: solida autem nihil, quod terræ sit expers. Quamobrè mundum efficere moliens Deus, terrā primū, ignēq; iungebat. Omnia autem duo ad coherendum tertium aliquod requirunt, & quasi nodum uinculūq; desiderāt. Ergo cū soliditas mūdo quæreretur, solida autem omnia uno medio nunquā, duobus autem semper copulentur, ita contigit, ut inter ignem & terrā, aquam Deus aëremq; poneret, eaq; inter se cōpararet, proportionēq; coniungeret, ut quemadmodū ignis aëri, sic aër aquæ, quodq; aër aquæ, id aqua terræ proportiōe redderet. Sensus autē huius Ciceroniani loci est ferè hinc eliciendus: Quod omne elementum est uel simpliciter leue, ut ignis: uel minus leue, ut aër: uel simpliciter graue, ut terra: uel minus graue, ut aqua. Item, bina ele-

Symbolismi
prim. qualit.
possibles &
impossibles.

L 3 menta

menta sunt extremè contraria & ex diametro pugnant, secundum primas qualitates, ut ignis calidus & siccus, cum aqua frigida & humida, & aer calidus & humidus, cum terra frigida & sicca: & altera bina habent quãdam affinitatem & symbolisum iuxta qualitates primas, ut ignis calidus & siccus, cum terra sicca & frigida: & aer calidus & humidus, cum aqua humida & frigida. Quia ergo extremè contraria, & ex diametro in subiecto pugnantia, se uel mutuo expellunt, uel subiectum corrumpunt, necesse est bina symbolica & affinia elementa superaddi, atque ita quaternarium numerum elementorum conficere.

Figuræ ele. QUINTO, Forma elementorum & figura tametsi rotunda sit & spherica: tamen motus eorum naturalis nõ est circularis, sed rectus, ut pote in leui sursum, in graui deorsum, nisi quod terra secundum se tota est plane immobilis, ut infra eodem cap. x. Est autem ille motus leuium sursum, grauium uerò deorsum, plane naturalis. Quod uerò à latere, hoc est, antiè, retrò, dextrorsum, sinistrorsum, quandoq; elemèta uel elemètaria mouètur, id in corporibus inanimatis, ut in lapide est motus uiolentus, inq; animatis est, quandoq; uiolentus, quandoq; animalis motus ille. Ceterum graue est, quod naturaliter semper ferri appetit deorsum à circumferètia ad centrũ, quod utrunq; cũ probat experientia, non est eius ratio querenda. Quia addiscentẽ oportet principis credere. Ceterum leue non nisi uiolento motu fertur deorsum aut non sursum. Sicut & graue uiolento motu fertur sursum, aut nõ deorsum. Sic etiam motus Elemèti ignis & aëris in suprema regione sua tantũ (quo motu, diurno scilicet utrunq; rapitur quotidie cum sphaera lune, & circunvoluitur secũdum Mathematicos ab Oriẽte in Occidentem, & sursum ab Occidẽte in Orientem circulariter) non est na

est naturalis, sed uiolentus motus, & alienus, ut paulò
 antè dixi. Verùm aër in medio & infima regione sua, item
 aqua, non mouentur illo motu circulari uiolento, sed re-
 ctos habent motus naturaliter, uel alicnos quoque uio-
 lentos uel animales, ut dixi.

Motus aëris,
 & aquæ.

DE IGNE. CAPVT. VII.

PRIMO, Nihil admodū faciendū est eorum contuma-
 cia, qui contra Aristot. & Medicos rixantur, nul-
 lum esse Elementum ignis inter Lunam & aërem. Vt Val-
 la in j. Dial. cap. ij. magis studio dissentendi ab Aristotele,
 ut solet, quàm certis rationibus pugnat, Elementum ignis
 esse solum, quem nos fouemus lignis, aliæue materia in foco
 & alibi. Neque etiam moueant nos, qui dixerunt ignem
 esse aetherem, quasi adurentem & lucentem, adeoque cœ-
 lum ipsum stellâsq; & sydera merè ignem esse, uel sal-
 tem ex igni facta. Vel elementum ignis esse illum calorem
 & lumen stellarum & astrorum. Quorum utrunque ab-
 surdum commentum esse conuicit iampridem rectè sentien-
 tium Philosophorum autoritas consentiens & ratio. Quin
 ergo bene docentibus Philosophis credamus, qui dicunt su-
 premum elementorum sphaerâque lunari proxime subie-
 ctum esse Elementum ignis, cuius sphaera ut ambitur ab
 orbe lune, sic ipsa circumambit totum aërem. Nec obstat,
 quod aiunt oculis non posse uidere ignem illum supremum.
 Quia aliòqui colorem non habet, nec est lucidus, ideoque
 uisum non terminat, neq; uideri potest propter subtilita-
 tem nimiam. Est ergo ignis διαφανής, id est, transpa-
 rens, translucens. Si enim luceret, obscuraret nobis lucem
 stellarum, & præcipuè Lune.

Opiniones
 falsæ de ele-
 mento ignis.

Vera senten-
 tia de elemē-
 ignis.

Cur ignis ele-
 men. non ui-
 deatur.

SECVNDO, Ignis est elementum leuissimū, calidissimū,
 & siccū, cholericæ complexionis idoneum. Hæc de-

Elementum
 ignis quid.

finitio satis patet ex supra dictis. Non est autē subtilius ul-
 lum Elementū igne, cuius uirtutes sunt quoq; efficacissimæ
 & commodissimæ. Ignis enim primò in sphaera sua uiui-
 ficat cum stellis per influentiã suam in hæc inferiora, & tem-
 perat in corporibus frigiditatem intensam Lunæ & Satur-
 ni, atq; calefacit supremam, sibiq; uicinam regionem aëris,
 non infimam. Sed mediam frigefacit per ἀπὸ τοῦ ἰσχυροῦ, ut
 infra eodē capite proximo, & infra in iij. capite ij. Quare
 non otiosè neq; superuacue ponitur in cœlo ignis, hic, ut
 uolunt aliqui, neq; uerendū est, ne ignis urat hæc inferiora,
 ut nugantur isti, qui metuunt ne cœlum ruat. Nam ignis ut
 est efficacissimus quidem, eius tamen efficacia à pluribus re-
 primitur, utpote à frigiditate Saturni & Lunæ, ab humidi-
 tate aëris, à frigore mediæ regionis, & inferiorum elemen-
 torum aquæ & terræ. Tametsi legantur quandoq; incen-
 dia facta, ut sub Phaëthōte in Aethiopia, de quibus prolixè
 uide Albertum tract. ij. cap. xij. de proprietatibus elemen-
 torum. Virtus item ignis in corporibus mistis hæc est ut in
 eis incocta & indigesta, immaturaq; coquat, digerat, ma-
 turet, humidumq; cum sicco misceat, ut in corporibus sua
 agilitate & ui penetrabili aperiat meatus ipsi humiditati
 aëris aliòqui crassiuscule, quod in balneis sanè apparet, ubi
 calore aperiuntur pori. Et ut frigiditatem in illis aquæ ter-
 ræq; frangat & tēperet, ne nō malè & immodicè infrigi-
 dentur corpora, contrā quàm ferat horū temperatura. Cō-
 gregat ergo homogenia, & tēperat ipse ignis sua caliditate.

IGNIS ELEM. TERTIO, Differt superior ignis, elementū scilicet, à
 à nostro igni, quem fouemus lignis, aliãue materia. Nam supe-
 rior ignis est elementum, & quælibet pars eius est corpus
 simplex. Noster ignis nō est elementū, quia nō est simplex,
 neq; purus, sed commistus uiscositati & pinguedini terre-
 stri,

stri, qua alitur & retinetur atq; fouetur, & indiget aere, ne suffocetur. Item, superior ignis est causa efficiens conseruationis & essentie. Noster uero est causa corruptionis, quia consumit uita, tandemq; ipse quoq; deficiente materia euanescit. Et aliquando fuit tempus, cum nullus ignis haberetur super terram, neq; eius esset usus, antequam scilicet Prometheus Ioui suffuraretur ignem. Itē superior ignis est διαφανής & transparent, non lucens, sicut Crystallum & uitrum. Noster uero est lucidus non transparent, in materia terrestri innitens, qua alitur. Item, noster ignis comburit corpora. Superior uero non comburit, propter subtilitatem & raritatem, cuius exemplum uidemus in igni quoque de sublimato uino accenso, qui non urit admodum manum, qua tenetur propter subtilitatem sui. Hoc tamen fateri oportet & communis sensus arguit ignem nostrum esse ignem, sed non elementum, non purum, sed impurum: quia habet uiscosum quiddam terrestre, & aereum fumosum: aque uero minimum habet, & in eo multo maxime dominatur uirtus elementi ignis, qui extra suum locum accedere dicitur ad hunc nostrum ignem, cumque uirtute sua incendere & uiuificare. Est autem ignis noster alius lux, alius flamma, alius carbo.

Vinum sublimatum. Ignis noster cur nō sit elementum.

Ignis noster quotuplex.

DE AERE.

CAP. VIII.

PRIMO, Aëris nomen Græci à spirando sumpserunt: hunc Latini quandoq; animam uocant, ut Cicero in libro De uniuersitate: quandoque auram à splendore & lympiditate. Huius sphaera est intra ignem & aquam uel terram. Verum aër est Elementum leue, calidum & humidissimum. Complens omnem locum non repletum aliò qui corpore terrestri uel aqueo.

Aëris etymologia & synonyma.

Aër quid.

SECVNDO, De aere non ita ualde disputant, ut de Aëris leuit.

L 5 igne.

quid probet. igne. Nam leuitatem eius probat experientia, quia uesica
 aëre plena nihilo est grauior, quam si sit uacua. Sed de leuita-
 An Aër cali- tate & grauitate Elementorum infra eodem, capite xxv.
 dus sit & hu- Impugnatur tamen hæc definitio ferè hoc modo. Omnium
 midus. Physicorū consensu, tres sunt regiones aëris, scilicet: Prima
 Aëris regio- & suprema, luminosa, calida & sicca, propter ignem pro-
 nes tres. pinquum. Propter motū raptum & uiolentiū unā cū sphae-
 ra ignis ad motū Lune, Propter Solis stellarūmq; propin-
 quitatem. Nam in hac regione est calor ualde incensus, quē
 Aërius. æstum uocant, semper æqualis, partim ab igni, partim à Sole
 & stellis. In qua nascuntur meteora ignita, ut cometa, in-
 fra in iij. cap. iij. Altera regio media est tenebricosa, fri-
 gida et humida, quia est à sphaera ignis remotior, ideòq; eius
 frigiditas intenditur magis per ἀπὸ πρὸς αὐτῷ, ab igni &
 caliditate supremae regionis aëreæ. Neque enim hæc media
 regio recipit aliquam reflexionem radiorū Solis & stel-
 larū ut infima regio, ideò quòd radij nō reflectūtur ad cor-
 pus ἀδιαφανὲς & transparens, sed ad solidum corpus, sed in-
 frigidat ipsa & condensat fumos humido ab aqua uel terra
 sublato, inde fiunt nubes, pluuia, grādo, & cetera meteora
 aquosa, ut infra in iij. cap. v. Tertia uerò regio, infima mē-
 bra, nempe infra nubes super terram, in qua nos spiramus,
 est ambigua, modò calida propter reflexionē radiorū à ter-
 ra & aqua, modò frigida propter uicinitatē aquæ & terræ
 frigide, prout Sol accedit uel recedit. Et hinc est Veris tem-
 peries, Astatis calor, Autumnii tepiditas, Hyemis intēperies
 & frigus. Et prout tempestates uariant aut uenti, infra in
 iij. cap. viij. Et hinc est inequalitas & tēpestas quasi incerta
 temporum quoq; anni, ut quādoq; in estate sit frigus,
 in hyeme tepiditas uel etiā humiditas, quāuis Sol & astra
 æquīs spatiiis certisq; accedant uel recedāt à nostro climate.

Hæc

Hæc ergo cum sit tanta uarietas regionum aëris, quomodo erit aër calidus, & humidus? Respondeo, Aërem secundum se totum, & iuxta naturam suam propriam, esse calidum & humidissimum, licet secundum partes aliquas non permissus nature suæ, recipiat diuersas & inæquales qualitates, imò potius non possit ex æquo uires suas intendere & exercere, secundum locum, distantiam, intensiorem uel remissionem caloris solaris uel radiorum eius, secundum uarietatem tempestatum, sicut pluuia per se leuis & sicca, tamen si madefiat, erit grauior, & ut lumen candelæ lucidum, tamen remittitur quodammodo & obscuratur maiore luce, & à densitate circumstantis aëris.

Solut. quaestio-
tionis.

TERTIO, Impugnatur item definitio ab experientia, ut aiunt, nempe in aëre uestes aliæque madida sicari, nec contra, sicca semper in aëre humectari, non igitur uerisimile est aërem esse humidissimum. Respondeo, Non ab aëre uestes aliæque madida sicari, sed à uirtute & calore siccitatisq; Solis & astrorum, neq; etiam consistit humiditas in humectando aut madefaciendo, sed in resoluendo magis, & tenuando, ut iam dicam.

An aër cali-
dis.

Solutio.

Humidi na-
tura.

QUARTO, Virtus aëris est, quòd una cum igni defert in hæc inferiora corpora uires, ac influentias cælorum ac stellarum, quoniam uis extremi ut cæli, non uenit in extremam, utpote in terram & corpora terrena, nisi per mediũ, scilicet, ignem & aërem. Item aër corporibus mixtis raritatem & subtilitatem affert, ut sint penetrabilia & aperta humoribus & refrigerationi, & ne nimis sint crassa, iustior ue crassiorem & grauiorem habeant materiam. Et affert quoque leuitatem corporibus aëri, ut faciliè agitentur & leuentur. Quod patet in uolucris, ne segnitie & tarditate torpeant. Item humiditate sua temperat aër & recreat ardorem cordis,

Aëris effe-
ctus.

cordis, aliorumq; membrorum calidorum. quod docet pulmonis officium & usus. Quod tamen ad humectandi vim attinet extrinsecus, aqua magis quidem humectat per accidens, quam aer, quia constringit poros, ita ut internus humor aeris nequeat exire.

DE AQUA.

CAPVT IX.

Aqua quid.
Locus aquæ.

PRIMO, Aqua est Elementum graue, frigidissimum & humidum, circumquaque terram alluens, non tamen cooperiens totam. De loco quidem aquæ potest esse controversia quædam, quare non habeat naturalem locum suum, sicut alia elementa. Et certè in primordio creationis, suo liberoque cursu aqua supernatabat terræ, eamque tegebat uniuersam, ut etiã postea toto quinquemestri diluuiò Noë, cum aqua cubitis quindecim altior omnibus montibus obtegeret totam terram, ut Genes. viij. Verum die tertio creationis dixit Deus: Congregentur aquæ, quæ sub cælo sunt, in locum unum, & appareat arida, scilicet terra, & factum est ita, & uocauit Deus aridam terram, congregationisque aquarum appellauit maria. Sic itaq; terram factam aridam, & ab aqua immunem Deus habitabilem reddidit, & uitæ hominum animantiumq; locum comodum fecit, uictuiq; aptum, utpote cum terra aliòqui tecta aquis undique, neque animalia fouere, neque herbas lignaque fructifera aliaque alimenta producere posset sub aqua, qua omnia submersa premerentur, & sterilescerent, atque etiam suffocarentur. Ambit ergo aqua terram undiq; & eam interluit & interfluit, ut figuræ cosmographiæ docet, & Deus ipse in Iob, capite xxxviij. testatur, dicens, Quis conclusit ostia mare quando erüpebat, scilicet super uniuersam terram? Ego circundedi mare terminis meis & posui uectem & ostia, & dixi, usque huc uenies, & non procedes amplius, & hic restrin

restringes tumentes fructus tuos. Sic & Ouidius Primo
Metamorphoseos, inquit,

Tum freta diffudit, rapidisque tumescere uentis
iussit, & ambita circumdare littora terra.

Et reliqua ibidem. Hæc prolixius de aque loco diximus,
ut sciremus hunc eius alueum & situm non esse ipsi natu-
ralem, sed fatâle & planè miraculosum, soli usq; Dei nutu,
cui parent omnes creaturæ ad conseruationem uniuersæ,
aquam intra qualemqualem alueum contineri, ne euagans
submergat terram, & suffocet cum omnibus animantibus
& crescentibus. Quamquam ea sit aliò qui altior & excel-
sior, quàm terra. Quod apparet à certo signo, cum è nauì
longe posita à litore stans in summa malo super speculam
uideat litoralem turrim, quam in eadè nauì stans ad basim
mali uidere nò potest. Itè, quòd progredientibus nauì à ter-
ra in altum mare, subinde depressior atque humilior fieri
uidetur terra, quòd tota euanescit ex oculis. Est ergo secun-
dum Philosophos quoque unum corpus sphericum consti-
tutum ex tota aqua & terra simul sibi inuicem mistis, cuius
corporis duplex centrum traditur, scilicet, unum centrū
magnitudinis, nempe centrum spheræ ex aqua terræque
compositæ medium totius mundi, & alterum centrum gra-
uitatis existens in terræ diametro, aliquantò maiore, quàm
sit semidiameter spheræ constat ex aqua terræque simul.
Sic itaq; terram aqua mediam quasi perfluit, sicuti sanguis
perfluit corpus animalis & irrigat, & eadem aqua extre-
mam undiq; terrā circumalluit, ut patebit de partibus aquæ
infra in iij. cap. vj. & vij.

SECVNDÒ. Aquam esse rotundæ figuræ experiètia
docet bifariám. Nam partes eiusdem sunt naturæ, & figuræ
cū suo toto. Sed partes aquæ, ut guttæ & stille sunt rotun-
dæ. Er

Aquam altio-
rem esse ter-
ra, quomodo
probetur.

Aqua & terra
vnum corpus
sphericū con-
stituunt.

Duplex cen-
trum corpo-
ris ex aqua &
terra consti-
tuti.

Aquam rotū-
dam esse pro-
batur.

de. Ergo totū aque corpus est rotundū & sphericū. Dein de probatur à suprā dicta experientia de turre litorali, & Motus Aquæ stantibus in specula mali, atq; ad radicem mali. Motus uerò aque, ut ante diximus, cap. vj. nō est circularis, sed rectus.

Aqua an frigida. TERTIO, Definitionē aque de frigiditate aliquantiū impugnant ab experientia thermarū & maris. Et quantum de his infrā, in iij. cap. vj. et xij. tamē interim obserua neq; thermas, neq; mare, aut flumina, aut fontes, esse elementum aque, hoc est, meram aquam. Tametsi enim sunt & dicuntur aqua, tamē sunt mista & impura, non mera aqua: ut experientia docet à sulphureo aut alūioso uel falso aque sapore. Sicut & fumus & halitus nō est merē aēr elementū, sed mistus & impurus, ut infrā in iij. cap. ij. & plura dicā de differentia pari elementi, & impuri misti elementaris infrā eod. cap. xxiiij. Interim ergo sentire debemus, aquam suapte natura esse summē frigidam, & esse humidam, nō ita tamen, ut aēr. Nam aēr multō difficilius termino proprio continetur, alienoque facilius continetur, quā aqua, ut infrā eodem, cap. xxij. declarabitur.

Aër humidior aqua quare. QUARTO, Virtus aque in corporibus mistis est, ut mollicet corpora ad suscipiendam figuram naturalem uel accidentariam, que mouet uisum, in quarta specie qualitatis positam. Licet autem citō facillimēq; recipiat figurā, ut patet in circulis, qui leui ictu & momēto inscribuntur aque, statimq; euanescent, tamen citissimē quoq; figurā scriptam amittit. Sed huic remedium affert siccitas, ut cap. proximo dicitur. Item, frigiditate sua temperat, & moderatur aqua calorem ignis, & aëris in corpore composito.

DE TERRA. CAPVT X.

Terra quid. PRIMO, Terra est elementum grauisimum, frigidum & siccissimum, secundum se totum immobile, mundi cen

centrum. Quòd autem terra sit centrum mundi, non consen-
sus solian Mathematicorū & Physicorum, sed etiam ratio
docet à motu grauiū corporū. Si enim terra tota esset per-
forata, & perfossa, lapis in eam fossam deiectus tamē in me-
dio loco fossæ resisteret naturaliter, aliò qui enim graue sur-
sum ferretur ad circumferentiam cœli ex æquo distantis à
centro quo ad nos, & quo ad inferos. Probant uerò rotūdi-
tatem terræ uariis signis & argumentis. Et etiam quòd sit
in medio mundi sita, nempe: Quia stelle ac sydera ex æquo
distant à terra, quocunq; terrarū uenias, ut experientia &
obseruatio instrumētorum Mathematicorum docent. Neq;
etiam alibi maiores minorē sue apparent stelle. Item, quale
quodq; corpus est, talē à se mittit umbrā. Sed terra in eclipsi
lunari mittit umbrā sphericē. Ergo terra est sphericæ figu-
ræ, ut & supra, eod. cap. v. de luna in eclipsi Solis dictum
est. Item, probatur rotūditas ex obseruatione Ortus Occa-
sūs; syderū, eò quòd orientibus Sol stellæq; citius oriūtur
& citius occidunt, quàm occidēt alibus, propter umbrā ter-
ra rotūde eminentis interiectā atq; interpositam, que cōtra
orientes occidentēsue stellas interponitur inter oculos no-
stros & ipsas stellas. Simile est de Eclipsi Solis & Lunæ,
de æquinoctiis, de Arctico sydere & Antartico: aliās e-
nim nos uidemus stellas, aliās illi uidēt. De quibus omnibus
prolixè Mathematici, & Plinius in 2. cap. lxx. & lxxj.
Quāuis autē obiciāt de inæqualitate montiū & cōualliū,
nihil id impedit rotūditatem totius terræ. Nam iste partes
inæquales collate ad totā terram, afferunt minimū momē-
tum: quia nullus mons uel altissimus, ut aiunt, ad perpendi-
culum si cuncta linearū comprehendantur ambitu, superca-
minet reliquā terram plus quindecim stadiis, neq; humilior
est terra, uel in profundissimo maris fundo triginta stadiis.

Terra an cen-
trum mundi.

Terra rotun-
da, & in me-
dio mundi.

Montium &
cōualliū inæ-
qualitas, ro-
tunditatē ter-
ræ quare non
impediat.

SECVN

Terra an immobilis. SECUNDO, Immobilem esse terrā, in mediōq; mundi quasi centrum eius sitam sphericāq; figurā, diximus ex sententia Aristotelis probantis hoc in ij. de Cælo tract. iij.

Mathematico modo de terra loquitur. Tametsi ista copiosius à Mathematicis sunt requirenda, quia de terra loquitur: Non prout elementum est, sed quatenus est medium centrū mundi, habitaculūq; hominum, benigna, mitis, indulgēsq; mater corporū, & animātiū, atq; hominum. Quam terram ideò Magnam quoq; matrem vocari dicunt Physici, eò quòd ipsa in se concipit omnium corporum semina, & quòd terrestris terrenāq; materia longè plus abundat plerūq; in corporibus, quàm aquea, aërea, uel ignea materia. Et hoc est, quod Ovidius dicit,

Densior his tellus, elementāq; grandia traxit.

Ex aqua & terra cur vna sit à Deo spherā formata. Id est, corpoream materiam. Diximus item ex aqua terrāq; simul mistis elementis, unam spheram esse compactam. Quam ita formasse artifex Natura credi debet, ut cum terra arida & sicca constare per se ac sine humore non posset, nec rursus stare aqua, nisi sustinente terra posset, mutuo amplexu iungerentur. Terra pendente sinus & alueos suos, Aqua uerò permeante totam terram intra, extra, suprā, uenit ut uinculis discurrentibus.

Effectus terræ. TERTIO, Virtus terræ in corporibus mistis est, ut reddat ea durabilia ad retinendas figuras inscriptas, quas aliòqui humida aqua facile recipiens, citissimè tamen amittit, ut patet in signo cereo durato, & deinde liquefacto. Deinde terra temperat sua siccitate humiditatem aquæ, ut eò durabilius cohereant corpora, sic enim humidum & siccum mutuas sibi locant operas. quod in massa farrinacea aut in calce arenāque commistis cum humore patet.

Terra an frigida. QUARTO, Impugnatur definitio terræ. Quòd reperitur sulphuræ et aluminosæ terræ calidæ. Item, uiscosæ & imbu

imbuta pinguedine ; ut pix, ut cera. Item montes quandoq; perpetuo ardent ut Aetna. Respondeo, Nostram terram non esse elementum, quanuis sit reuera terra. Quia est composita & compacta, imbuta q; humoribus & pinguedine, & aliquando etiam igni succensa. Verum terra elementum, suapte natura est frigidu & siccissimum, licet accidentia in hoc uariant: sicut in aqua, aere, igni impuris & commistis apud nos, ut supra ostendimus, & infra eodem cap. xxiiij. Impugnatur & definitio collatione ignis, qui uidetur esse siccior, quia magis desiccatur ignis, quam terra. Respondeo, primum gradu siccitatis reuera non iudicari a siccano, sicut nec humiditas maxima censetur ab humectando, ut supra eod. cap. viij. Sed est spectandum, utrum facilius termino suo contineatur, quam alieno, quae natura est sicci. Et experieris terram facilius subsidere & contineri intra suum terminu, cum ignis sit magis uagus & liberior. Verum de hoc infra in definitionibus Qualitatum, cap. xxij.

Terra an siccissima.

Sicci natura.

DE PARTIBVS TERRAE.

CAPVT XI.

PRIMO, Diuiditur terra tota primu in quinque Zonas. Deinde in climata & parallelas. Tertio, in partes tres primarias, Asiam, Europam, Africam, & inde in regiones, prouincias, populos, urbes, &c. Quarto, in alias partium formas, ut in montes, colles, &c. Verum duas medias diuisiones & omnia de quantitate terre, secundum longitudinem & latitudinem & circumferentiam Cosmographis permittens, solam primam & quartam diuisionem breuiter attingam.

Terrae quatuor diuisiones.

SECVNDO, Sicut imaginantur Mathematici quinque Zonas in caelo secundum quatuor circulos quos uocant minores, ita partiuntur terra in quinque Zonas, quae ab Arctico

Quinque Zonas.

M in Antar

in Antarticum polum rectā, definiunt terræ diametrum.
 Prima zona est Arctica, frigida, inhabitabilis ob nimiam di-
 stantiam Solis, sita inter polum Arcticum & circulum Ar-
 cticum, continens xxij. circiter gradus. Secunda est item Ar-
 ctica, temperata, habitabilis, nostra zona intra circulum
 Arcticum & tropicum Cancrī, quo propius Sol non acce-
 dit ad nos, continens gradus circiter xlij. Et hæc diuiditur
 in Asiam, Europam & partem Africæ. Tertia Aequino-
 ctialis zona est, perusta & torrida, inter ambos tropicos,
 scilicet, Cancrī & Capricornī, quā æquinoctialis circulus
 æquator diuidit, ex æquo quinīs & uicenis gradibus. Lati-
 tudo uerò omnis huius zone est graduū circiter 50. Hanc
 tertiā Oceanus interfuit mediā, ita ut is totā terrā bis am-
 biat, semel uniuersam in circuitu nostræ, & Antipodum
 terræ circumferentiam extremam, & rursus nostram An-
 tipodum zonas binas cum dimidiata torrida interfecans.

Quarta zona est Antartica, temperata, habitabilis, An-
 tipodum, inde à tropico Capricornī ad circulum Antartica-
 cum, continens item circiter xlij. gradus. Quinta est, An-
 tarctica, frigida, inhabitabilis propter lōginitatem Solis,
 à circulo Antartico ad polum mundi Antarticiū, continēs
 gradus item xxij. circiter. Et aduerte neq; Solem neq; zo-
 diacum egredi alterutrum tropiciū, quia Sol omnem cur-
 sum suum altiore aut humiliores conficit intra mediam
 torridam zonam, quæ est tertia. Has quinque zonas lucu-
 lente describit Vergilius in primo Georgicon,

Quinque tenent cælum zone, &c.

Et Ouidius in). Metamorph.

Ut que dæ dextra cælum, &c.

TERTIO, Diuisio secunda & tertia spectat ad Mathe-
 maticos. Quarto uerò diuiditur terra in suas partes iuxta
 situm

1 suum & locum. Nam alia terra uocatur Mons, terra tumi-
 2 da, & excelsior, compacta et acruata ex luto, pulueribus,
 sabulo, arenis, radicibus, herbis, lapidibus, & rupibus. Alia
 est Collis, id est, mōs humilior. Alia est Conuallis, decliuitas
 humilior terræ intra saltus, uel colles, uel montes. Alia est
 Campus, terra iacens & plana, sine uallibus aut montibus.
 3 Cause autem istarum differentiarum sunt uariæ. Nam
 quidā montes terræ motibus erecti sunt & intumuerunt,
 4 aut conualles subsiderunt, ut infra iij. cap. viij. Diluui-
 5 etiam aquarum habilum terræ mutauit. Venti quoque sua
 6 ui alicubi arenas, uel sabulum aggesserūt in speciem collis.
 Hominū quoque industria & uis congescit aliquos montes
 & colles, & effodit ualles, sicut Gigantes coaceruarunt
 montes Thessalicos. Quòd uerò conatur Physici necessariā
 quandam causam allegare huius inæqualitatis in terræ su-
 7 perficie, parum admodum habet firmitatis. Cūm constet
 plerosq; montes & ualles à primordio rerum esse creatas,
 ut Ouidius quoque ait. Melior natura Deus
 8 iussit, & extendi campos, subsidere ualles,
 Fronde tegi syluas, lapidosos surgere montes.
 Præterea quæ sit terra continens, aquis operta, insularis,
 9 maritima, litoralis, mediterranea, notius est, quàm ut expo-
 ni debeat. Hæc igitur de Elemētis in specie dicta nunc suffi-
 ciant. Nā infra plura & apud Physicos obseruare oportet.
 DE COMPOSITIONE, ET MV-
 10 tatione, & duratione rerum naturalium.

CAPVT XII.

P R I M O, Cōposito est connexio formarū in corpore
 naturali, qua in sua partiū accidentiūq; proportio-
 ne coherere & consistere potest. Dicitur quidem cōnexio
 formarum. Nam ut supra in j. cap. xv. uidimus. Duplex est

M 2 forma

Definit. expo forma, scilicet, Substantialis, Quæ unica tantum est in quo-
 sitio. que corpore suo et propria: & Accidētaria forma ex aliis
 Forma. nouem prædicamentis sumpta, quales plures accidunt uni
 eidemq; corpori, ut quātitas, qualitas, &c. Dicitur itē hæc
 cōnexio esse in corpore naturali propter substātiā incor-
 poreas, propter artificialia, & propter immaterialia, quæ
 neque materiā neque formam sensibilem, aut saltem non
 naturalem habēt, ut supra in j. capite viij. Dicitur & pro-
 portione sua quodque corpus cohæreere partibus & acci-
 dentibus, eò quòd cuiusque corporis speciatim sua & pro-
 pria est proportio atque harmonia quasi, nempe, propora-
 tio Arithmetica plerunq; in partibus substātibilibus & in-
 tegralibus, & Geometrica in accidentibus, non enim uni-
 cuique corpori quæuis ex æquo accidunt.

Partium diui- SECUNDO, Partes uulgata Scholarum diuisione sunt
 siones. duplices, scilicet, Substantiales in materia & formæ princia-
 pia prima & secundaria. Aliæ sunt integrales, quæ secun-
 dum situm suum & positioē constituunt totum. Et hæc rur-
 sum sunt duplices, scilicet, Primariæ, sine quibus mutilū &
 mancū atq; imperfectum est corpus in sua specie, ut caput,
 uenter, humeri, pedes, manus, radix, truncus, cortex, ramus.
 Aliæ sunt partes non primariæ, sine quibus tamen corpus
 censetur perfectum, & nō mutilum, ut crines, pili, ungues,
 articuli, &c. Adhuc partes aliæ sunt homogeniæ, scilicet,
 unius speciei eiusdemque nominis, ut partes carneæ, ossæ,
 sanguineæ, neruose, cartilagineæ, quia quælibet portio &
 pars carnis est, & dicitur caro, quælibet gutta sanguinis, di-
 citur sanguis, atq; ita de similibus. Et quia ex solis homoge-
 nis partibus cōstant elementa, ideò uocantur corpora sim-
 plicia propriè, & non composita, id est, non mista neq; im-
 pura. Nam aliò qui et elemēta possumus appellare corpora
 compo

composita generaliter, scilicet, ex materia & forma sua, & ex partibus integralibus suis homogeniis. Aliæ partes sunt heterogeniæ, nō unius speciei neq; eiusdē nominis, ut elementa quatuor in corporibus mistis singulis, ut partes pleræq; integrales situ & positione distantes atq; figura sensibili differentes, ut caput, collum, humeri, brachia, uenter, pedes, &c. Non enim quælibet pars capitū statim dicitur caput: nec statim quilibet articulus in manu, alioue mēbro et artu, dicitur manus, uel artus: sic sanguis non dicitur os, neque caro, neque cutis. Et quia corpus naturale non elementum constat mistim ex homogeniis & heterogeniis partibus, ideo propriè compositum corpus, hoc est, mistum uocatur, & minime simplex, in Physica, ut infra eodem capite xxvj. & infra in iij. cap. j.

Corpus naturale nō elem. compositum.

TERTIO, Accidentia quoq; sunt duplicia, scilicet, Sensibilia uel materialia, quæ sensu aliquo percipiuntur, uel saltem cōiectantur intra uel extra corpus, ut præsertim sunt qualitates in tertia & quarta specie, ut sunt quantitates, ut situs uel positio, ut actiones & passionēs externæ sensibiles, & hæc nisi in corpore ferè nequeūt esse. Alia accidentia sunt immaterialia uel imaginaria, quæ nō quidem sensu externo, sed animi tantum imaginatione comprehenduntur, & in non corpore plerunq; sunt, ut ferè qualitates primæ & secundæ speciei, ut relationes internæ, ut actiones & passionēs insensibiles internæ. Et obserua, quòd nullum accidens in corpore naturali, appelletur ritè pars corporis. Hac itaq; connexionē & cōpositione formarum, partium, accidentiumq; in se corpus uocatur compositum.

Accidentia duplicia.

Nullum accidens in corpore naturali, nat. pars corporis.

QUARTO, Mutatio est motus & progressus corporis cōpositi uel partium eius in alias subinde atq; alias formas. In hac definitione genus est progressus. Nā motus est planè

Mutatio quid.

M 3 defini

definito synonymum, ut supra in j. cap. xxx. Formas autem hic rursus intellige & substantiales & accidentarias. Intellige quoque partes & substantiales & integrales. Porro mutatio est duplex, scilicet, Totalis, qua tota forma substantialis uel accidentaria mutatur, nempe, si ex corpore hominis fiat cadauer, è ligno fiat cinis. Atque secundum hanc totum corpus denominatur mutabile, quo mutato omnia quoque membra uel partes sunt mutata. Alia est mutatio partialis, qua pars tantum corporis mutatur, hoc est, aliam formam accipit, ut si pes frigeat aut stupeat paralyti, si manus putrescat, si capillus rubescat, si gene pinguescant. Et secundum hanc non quidem totum corpus, sed pars tantum ea corporis uocatur mutabilis.

Mutationis species sex. QUINTO, Mutationis uel motus numerantur supra in primo, capite tertio, sex species, scilicet, Generatio, Corruptio, Alteratio, Augmentatio, Diminutio, Latio, De quibus infra.

Duratio quid. SEXTO, Duratio est quies & status formarum in corpore composito, & partibus eius. Sunt ergo synonyma quies & duratio, ut supra in primo, cap. xxxiii. Et rursus hic intellige substantialem & accidentarias formas. Partes quoque & substantiales & integrales, Durationem quoque, totalem & partialem. Durante enim toto, durant etiam partes. Sed mutato toto, dicimus etiam partes esse mutatas.

Causa efficiens mutationis & durationis rerum naturalium. SEPTIMO, Causa efficiens mutationis & durationis rerum naturalium, est motus superiorum corporum celestium, ut supra in j. cap. xxj. & vj. Item, natura est efficiens causa, ut pro conditione materie mutantur uel durent permanentque res. Siquidem hæc est causa motus & quietis, ut supra in j. capite vj. Sic itaque omne corpus naturale habet determinatam & certam quandam sue durationis periodum

dum, id est, tempus definitum, iuxta reuolutionem corporū
 cœlestium, quæ operantur in hæc inferiora ad terminū cer-
 tum temporis. Verūm materiæ conditio uariat. Et quidem
 corpus compositum toto uel partibus mutabile est, nō qui-
 dem ratione formæ per se stabilis & conantis, quatenus po-
 test compositū seruare in essentia, sed ratione materiæ ad-
 uenit mutabilitas uel durabilitas corpori naturali. Quò e-
 nim cuiusq; corporis materia est infirmior, magisq; caduca,
 eò mutabilius quoq; est corpus & fragilius, atq; citius for-
 mam substantialem uel accidentariam quamlibet amittit:
 Et contrā, Quò cuiusq; corporis materia est firmior, eò
 corpus etiā est durabilius. Redditur autem firmior materia
 corporis fere sex efficientibus. Primū, homogenia uel simi-
 litudine partiū in corpore & qualitātū. Secundū, Debilitas
 contrariorum, quæ in corpore continentur. Tertiū, Duri-
 ties & difficultas separandi qualitates, & formas, & par-
 tes. Quartū, Mistio humidi cum calido & sicco terrestri.
 Quintum, Proportio primariū qualitatum. Sextum, Tempe-
 ramentum calidi & humidi, quia frigidum & siccum cor-
 pora obnoxia corruptioni faciunt, ut patet in corporibus
 senilibus. Quò ergo quodq; corpus naturale mistum pro-
 pius accedit ad simplicitatem sui elemēti & ad proportio-
 nem qualitatum, eò magis est durabile. Et quò longius re-
 mouetur à simplicitate elemēti atq; à proportionē qualita-
 tum, eò quoq; mutabilius, magisq; caducū inuenitur, ut in-
 frā eodē, capite xxvj. plura dicentur. Porrò Academici uel
 Pseudoplatonici uidentes momentaneā & continuam quan-
 dam in corporibus mutationem secundum formam substan-
 tialem & accidentarias, negabant quicquam certò sciri, aut
 cōprehendi posse. Perinde quasi sciētia & intellectus essent
 singularium. Et quasi uniuersalia, quæ propriè sciuntur, ac

Materia cor-
 poris firmior
 redditur sex
 efficientibus.

Academici.
 i. e. o. x. v. Academ-
 icorum re-
 fellitur.

M 4 intelli-

intelliguntur nēpe species ac genera essent cōposita corpora mutationi q; obnoxia. Sed fācessat opinio stulta iam dudū ex Scholis explosa, ut etiā infra in iij. ca. x. & xx. patebit.

DE GENERATIONE.

CAPVT XIII.

P R I M O, Generatio & corruptio bifariam intelliguntur, scilicet generatim & speciatim. Generalis est, quares quomodocunq; dicitur mutari & sumere, uel ponere aliam atq; aliam formam ex predicamento substantiæ, uel accidentariam ex quolibet predicamento, ut cum nascitur homo uel moritur, ut cum siccatur aut humectatur corpus, ut cum Cicero fit pater aut desinit esse pater, fit consul uel exul. Specialis uero Generatio & Corruptio in tribus tantum predicamentis, scilicet, substantia, quantitate & qualitate, ut supra, in j. cap. xx. bifariam intelligitur. Nam Generatio est duplex, scilicet, Propria, quam isti simplicem uocant. Et impropria, quam isti secundum quid, aut qualem uocant. Generatio impropria est quælibet assumptio nouæ quantitatis aut qualitatis, ut cum bipedale crescit in tripedale, cum album mutatur in nigrum, aut fuscum. Sic Corruptio impropria est quælibet amissio quantitatis aut qualitatis pristinæ, ut cum tripedale crescit in bipedale. Verum de generali illa, & de hac impropria nihil in his duobus capitibus agetur.

Generatio
propria, quid.

S E C V N D O, Generatio propria est mutatio materiæ à forma substantiali pristina, in aliam formam substantialem, hoc est, Generatio est mutatio & progressus materiæ ad formam substantialem, quæ nondum inest, sed mox inerit ei materiæ. Atque hic intellige materiam & formam, ut principia prima, uel secundaria, ut partes plantæ substantiales. Sic generatio pomi, est progressus germi-
nis.

nis, ut materia ad pomum, ut ad formam substantialem. Quia pomum est substantia, quæ forma pomi nondum inest germi, sed mox perfecta generatione meret, ut supra in j. capite xxxvij. diximus.

TERTIO. Efficientem causam Generationis & Corruptionis indicauimus supra in j. cap. xxj. & supra eodem cap. proximo, scilicet, Motorem primum immobilem, & Mouens mobile cæleste, & aptitudinem atq; appetitum materiae mutabilis ad formam, ut etiam supra in j. cap. xvj. Differt autem Generatio ab Alteratione, & ab aliis, quia Alteratio est in qualitatis prædicamento, Augmentatio & Diminutio in quantitatis prædicamento, Latio in prædicamento quando. Corruptio uero est ab ante ad non ens, ut mors est progressus ab homine ad non hominem. Generatio contra est à non ente actu & ab ente in potentia progressus ad ens actu. Dicitur ergo proprie Generari illud, quod ante non fuit hoc, iam uero est hoc, ut ouum non fuit pullus, iam uero post pullificationem est pullus, quod satis superq; et uerbose indicatum est supra in j. cap. xiiij. & xvj. & xxx.

Caus. effi. generat. & corr.

Generatio ab alteratione & aliis mutationis speciebus quid differat.

DE CORRUPTIONE.

CAPVT XIII.

PRIMO, Corruptio est mutatio & amissio forme substantialis, quæ prius inerat materiae, sed nunc non inest eidem, ut morte homo corrumpitur, & forma hominis amittitur & euanescit, quæ inerat materiae eius, iam uero non inest amplius. Sed contrariorum cum sit eadem ratio & doctrina, facile puto uideri, quid sit corruptio ex supra dictis de generatione.

Corruptio, quid.

SECVNDO, Ratio & experientia planè conuincit, Generationem unius esse corruptionem alterius, ut quia generatur pullus, ideo corrumpitur ouum. Et contra patet, Corruptio

Generatio unius est corruptio alterius.

M S ruptio

Generatio à corruptio, quid differat. rruptionem unius esse generationem alterius, ut quando homo moritur, corruptio hominis est generatio cadaveris, ut quando nix liquefcit, corruptio niuis, est generatio aque. Fuerunt itaq; qui dicerent generationem & corruptionem esse planè & reuera idem, & eodem tempore fieri, sed ratione diuersum esse utrunq; , quia tantum differrent termino. Nam generatio, ut dixi, est motus à non ente actiu, sed potentia ad ens actiu. Corruptio uerò est motus ab ente actiu ad non ens, ut mors est motus hominis ad non hominem. Et quia sicut ex nihilo nihil fit, ita ex aliquo fit aliquid. Nec potest aliquid in nihilum corrumpi. Prouenire autem corruptibilitatem rerum naturalium ab infirmitate uel mutabilitate materiæ magis caducæ & fragilioris, supra eodem capite xij. in fine diximus.

An corpora in materiam primã resoluantur proximè.

TERTIO, Querunt hîc non immeritò Physici, An corruptione statim fiat resolutio corporis in materiã primã? Sicut enim quodlibet corpus naturale generatur ex materiã primã, tâquam ex primo subiecto, ut supra in j. ca. xiiij. Sic resoluitur & corrûpitur in materiã primã, tanquam in ultimũ subiectũ. Nam eadem sunt principia generationis, que corruptionis & resolutionis. Respondetur, In corruptione Elementorũ statim fieri resolutionẽ in materiã primã, que ut est ingenerabilis, ita incorruptibilis, & illud patet in igni nostro extincto, cuius nihil superest sensibile. Quia elementa unicam habent formam, nec constant partibus heterogenis, utpote simplicia. Sic quò quodque corpus est propius simplicitati elementari, eò quoq; citius & facilius resoluitur in materiam primã. Ut patet de aëre & fumo euanescente, cuius nihil sensibile mox superest. Verum in corruptione mistorum ex elementis, siue inanimata, siue animata sint, non fit statim resolutio in materiam primã.

Nam

Nam experientia docet, priore forma amissa, tamen remanere in ista materia secunda corporis adhuc aliam formam. Licet hæc planè non sit ulla pars prioris formæ amissæ. Ut quando corrumpitur arbor putredine uel sectione, perit quidè arboris forma: sed tamen in eadè materia superest adhuc forma alia, uel terræ, uel cineris, uel pulueris, aut fragmentorum, aut sarmentorū. Sic homine corrupto, superest adhuc forma cadaueris corporea, supersunt adhuc partes, nō quidè prioris formæ humanæ substāialis. Corrupto itaque corpore misto, supersunt & partes, & accidentia: quia mista sunt ex partibus heterogentis, non homogeniis. Frustrā autè disputāt, an aliquid formæ in corrupto remaneat: quia certum est eandè formam corrupti interire, & nomē quoque suum amittere, nedum operationes, licet aliqua pars eius formæ remaneat. Sicuti domo corrupta, tamen supersunt aliquæ eius partes, ut trabes, ligna, lapides.

An aliquid formæ in corrupto remaneat.

DE ALTERATIONE.

CAPVT XV.

PRIMÒ, Alteratio est item duplex, Propria & Impropria. Vel, Generalis & Specialis. Impropria est mutatio & progressus à qualibet qualitate in aliam qualitatem contrariā, uel mediā, ex quacunq; sit specie prædicamentī qualitatis, ut quādo ex nō Grammatico fit Grammaticus, ex iniusto fit iustus. Et sic mutatio à priuatione in habitū, uel dispositionē, & contrā, dicitur alteratio. Operosè uerò Albertus disputat in vij. Physicorum tractat. j. Alterationem nō esse, nisi in tertia specie qualitatis, & his tantum qualitibus, quæ uisu, tactu, gustu, odoratūq; percipiuntur, uel sentiuntur, nō auditu. Sed non uideo Aristotelem nec etiam recentiores Peripateticos, ita supersticiosè excludere alias species qualitatis ab alteratione: quanquā negent à priua

Alteratio duplex.

Albertus.

priuatione ad habitum uel dispositionem, & contrā, esse alterati onem propriē.

Alteratio propria, quā.

SECUNDO, Alteratio propria est mutatio & progressus à qualitate sensibili in aliā sensibilem qualitatem contrariam, aut mediam, ut si ex albo nigrum, ex dulci amarum, è molli durum, ex frigido calidum, manente eodē subiecto, corpore fiat. Huc tamē refert etiā qualitates orientes ex istis sensibilibus qualitatibus, ut sanum, egrum, ut sunt complexionēs, ut graue, leue, ut durum, molle, &c. similesq; dispositiones corporis contrarias, uel medias. Alterationē uerò efficiunt qualitates naturales primæ, & secundæ: quæ statim corporis formam substantialem natam sequuntur. Quod corpus est subiectū alterationis idem numero, subinde iuxta qualitates mutabile, id est, alterabile, ut modò frigidum, modò calidum, rotundum, angulare, rectum, incuruum, humidum, siccum, sanum, egrum fiat. Facile uerò licet cernere differētiā generationis, ab alteratione. Quia per hanc formam tantum accidentaria acquiritur, nempe qualitas. Sed generatio suppeditat formam substantialem. Item, in hac nō manet idem subiectum sensibile. Sed in alteratione, manet, & durat idem corpus: Sicut etiam augmentatione, diminutione, & latione. Tametsi enim materia prima manet in generatione & corruptione: tamen est illa insensibilis. Atq; ita secundum terminos suos differunt generatio et alteratio, ut supra in j. cap. xxxvij. uisum est.

Caus. effi. alterationis.

Differen. inter gener. & alter.

DE AUGMENTATIONE.

CAPVT XVI.

Augmentatio, quid.

PRIMO, Augmentatio est mutatio de minore quantitate in maiorem quantitatē: ut si cubitale excreseat in bicubitale, si binarius excreseat in octonariū. Sic augmentatio corporis animati, est nutrimenti habentis animalem potē

potentiam conuersio in corpus actu animatum, facta ab anima uegetatiua medio calore naturali, ut uiuum consequatur suam quantitatem continuam. Et in hac definitione habentur omnes quatuor cause augmentationis, que proprie dicitur in solis corporibus animatis fieri. Improprie enim augmentatio etiam inanimatis tribuitur, sicut & diminutio, ut aceruus lapidum aggestus, aut leuatus, ut aquarum diluuius uel decrementum.

Augmētatio proprie in solis animatis corporib⁹ fit.

- 1** SECVNDO, Propriū augmentationis est, ut qualibet pars corporis aucti ipsa quoq; augeatur, si modo sana, et nō uitiosa sit, unde humores, ulcera, uerticæ, strumæ, & similia, non pertinet proprie ad augmentationē. Licet minime opus ita religiose ista secernere, præsertim cum & Medici largiori significatione huius uocis Augmētationis utantur.
- 2** Deinde augens & auctum debent esse similia in materia, & dissimilia in forma. Nam agentia & patientia necesse est similia esse in materia. Quia omnium generabiliū & corruptibiliū eadem est materia. Et necesse est diuersa esse in formis, id est, in qualitibus primis, secundum quas fit augmentatio, ut infrā eod. cap. xxij. Augens uerò aliud dicitur efficiens primarium, ut anima. Aliud dicitur instrumentum, ut calor naturalis. Aliud dicitur subiectum, ut nutrimentum. Sed auctum dicitur corpus naturale, in quantitate auctum, iuxta suam proportionem.

Proprium augmētationis.

Augens triplex.

Auctū, quid.

DE DIMINVTIONE.

CAPVT XVII.

PRIMO, Diminutio est mutatio de maiore quantitate in minorem quātitatē manente eodem subiecto corpore mutato. Sic diminutio corporis contraria nutritioni, est amissio quantitatis alicuius à corpore propter calorē naturālē, qui plus resoluit, quā restaurari faciliē possit, propter nimiam

Diminutio quid.

nimiam caloris & siccitatis abundantiam: que absumit humidum radicale, uel naturale. Quod tamen aliquando, sed difficulter restauratur per temperamentum corporis, & per commoda alimenta.

Rarefactio. SECUNDO, Augmentationi affinis est Rarefactio, que est augmentatio corporis sine accessione alterius corporis uel partis, ut patet in similia rarefacta, ut patet in ligno raro & poroso. Et diminutioni affinis est Cōdensatio, que est diminutio corporis sine ablatione partis uel corporis. Quod patet in macerata carne, in maceratis piscibus. Anima uero proprie nō dicitur causa efficiens diminutionis, cuius prompta uolūtas est corpus suū in essentia q̄ optime cōseruare. Sed tamen improprie dicimus, q̄ anima uegetatiua efficiat diminutionē, eō q̄ nequeat digerere & cōcoquere cibū, uel nutrimentū, propter inhabilitatē sui corporis, & malam temperaturā corporis habentis materiam caducam, & fragilem. Verū de utraq; hac mutatione, infra in iij. cap. v. Et infra in iij. cap. xxxiiij. plura loquemur.

DE LATIONE, HOC

est, loci mutatione.

CAPVT XVIII.

Latio quid. **L**ATIO, est mutatio ac motus de uno loco in alium locum. Sic cœlum fertur die naturali horarū xxiiij. ab Oriente in Occidentem, & hinc rursus in Orientē. Sic & angelus ferri moueri q; dicitur à cœlo in terras. In hūc enim modū corpora cœlestia substantiēq; incorporea obnoxie sunt tantū motui locali, aut lationi, nō item aliis mutationibus. Sic quodlibet corpus naturale natum est ferri loco, nempe graui. deorsum, & leuia sursum, ut supra eod. cap. vj. Et hic motus est triplex, scilicet, Naturalis sine fatigatione. Et animalis, de quo infra in iij. cap. iij. Et uiolentus, cum fatig

Corp. cœlest.
& incorp. sub
stan. tantū
motu locali
mouentur.

Motus loca.

frigatione, quòd triplici motu corpora mouentur, ut supra in j. cap. xxx. indicauimus. Nec enim opus est illinc plura aliòqui bene nota hìc repetere. In hunc ergo modum speciatim de mutationibus dictum est.

DE CONTACTV. CAP. XIX.

PRIMO, Quia motus & mutatio nequit fieri sine contactu mouentis, & moti, id est, patientis, quia etià requiritur contactus agentis & patientis, ideò de contactu sunt quedam dicenda. Dicitur autem contactus trifariam. Primò enim, est còtactus proprius, quem isti formalè uocant, cum se duorum corporũ superficies exteriores sine medio contingunt. Vnde & hæc appellantur Contigua, ut supra in j. cap. xxxij. definiuimus. Ut si manus manui superposita, eam còtingat. Atq; ita quicquid tãgit, idem etiam tangitur. Verùm sic tangere uel tãgi, nisi corpus nulla potest res. Definitur autè hic ferè ita, Contactus proprius est applicatio duorũ corporum habentiũ positionè in còtinuo, secundũ exteriores superficies suas, sine medio corpore misto, præsertim necessaria ad actionem & passionè. Dicitur sine medio corpore misto præsertim fieri còtactus, quia aliò quantum aëris uel aque, aut humoris uel rare terræ interpositũ duobus corporibus contingètibz se, nõ impedit còtactum. Ad hunc requiruntur due conditiones, scilicet, Vt bina plurãue contingentia se inuicem, habeãt extensionem, & quantitatem, uel magnitudinè continuã. Vnde nõ quãta, 2 improprè uocantur contingentia. Deinde contingentia se inuicem, habeant sua ultima simul, id est, extremam superficiem suam applicent ad se mutuò. Oportet enim agentia & patientia sese mutuò contingere, sine medio: aliòqui enim non essent ad inuicem actiua & passiua. Sic ignis contingit aërem, quem calefacit. Sic ignis contingit

Quare de còtactu dicèdũ.

Còtactus trifariam dicitur.

Contigua.

Contactus proprius quid.

Còtactus proprius duæ conditiones.

tingit ollam, calefaciens eam, quæ olla calefacta contingens aquam contentam similiter eam calefacit. Sic emplastrum aut malagma contingens uulnus, uel ulcus, id mollificat, & sanat. Sic generans uel corruppens contingit generatum uel corruptum. Atque ita de qualibet specie mutationis iudicandum est. Quia contactus aptat, & accommodat inuicem ipsas actiones & passionis. Sed elementum ignis, non contingit elementum aquæ, cum medium intersit eis, scilicet, æris elementum.

Contactus virtualis quid.

SECUNDO, Est contactus improprius & metaphoricus, quem isti uirtualem uocant, quo corpora uel qualitates contingunt quasi, & afficiunt alia corpora, aut qualitates sua uirtute, efficacia, & influentia. Sic coelum dicitur contingere hæc inferiora corpora, quia suas uirtutes communicat eis per influentiam, & lumen, & motum. Sic dicimus tangi nos miseratione, dolore, spe, metu, letitia, morbo, infortunio. Sic Lucretius, Deus, inquit,

Quomodo fiat contactus virtualis.

Non bene pro meritis capitur, nec tangitur ira. Sic qualitates, ut calidum, humidum, molle, durum, album, nigrum, & c. dicuntur contingere corpus uel partem eius, ut infra eodem cap. xxij. & xxvj. Huc etiam refer complexionis, affectus, habitus, dispositiones, priuationes, potentias, impotentias, proprietates, figuras, & c. Atq; hic Metaphoricus contactus planè requiritur etiam ad generationem, & compositionem, & ad alias mutationes corporum naturalium. Quod sæpius etiam testati sumus.

Contactus continuus.

TERTIO, Est contactus cõtinuus, quo se partes ipsius continui sine ullo interstitio contingunt, ut supra in j. cap. xxxij. continuũ definiuimus. Sic partes lineæ, utpote puncta sese mutuò contingunt, sine medio copulata ad unum terminum communem à quo, & ad quem. Sic membra, artus, &

tus, & articuli, coherentia corpori, sunt continua corpori. Et hic contactus proprie requiritur ad motum, & ad species mutationis. Quia motum ostendimus esse debere unum, & continuum, & non interruptum, neque discontinuum, supra in j. cap. xxx. & xxxij. Hinc facile apparet, quæ sit contingentium se uel contiguorum diuersitas.

Contigua diuersa.

DE ACTIONE.

CAPVT XX.

NON loquimur hoc loco planè de actione & passione, ut Dialectici in predicamentis: sed de ea tantum, quæ est secundum primas qualitates, calidum, frigidum, humidum, siccum, quales sunt in elementis precipue. Et secundum qualitates sensibiles tertiæ speciei in alteratione. Atque hoc ideo, quod ad mixtionem requiritur omnino agens & patiens, de qua infra eodem cap. ij. iij. & xxvj. Neque hic loquimur de actione spirituali, uel aliarum qualitatum, ut habituum, & dispositionum. Verum actio est assimilatio qualitatis sensibilis agentis ad qualitatem patientem, transmutans corpus motum: forma accidentaria, id est, suppeditans nouam qualitatem sensibilem corpori passo, ut cum caliditas facit frigidum aut tepidum similiter sibi calidum, ut cum humidum humectat siccitatem in corpore.

Actio quomodo hoc loco accipitur.

Actio quid.

DE PASSIONE.

CAPVT XXI.

PRIMO, Actionis definitioni mox fuit subnectenda Passio, siquidem relatiua mutuò sese declarant, neque relatiuum sine correlatiuo suo potest intelligi. Itaque passio est assimilatio qualitatis patientis ad qualitatem agentem sensibilem, transmutans motum forma accidentaria, id est, affert nouam qualitatem sensibilem corpori passo, ut cum frigidum pariter calido fit calidum in aqua, tum suppeditatur aquæ frigide aliòqui noua qualitas, scilicet, calor, ut cum

Passio quid.

N dura

durata cera mollescit, tum affertur ceræ mollesfactæ noua qualitas sensibilis, scilicet mollicies. Vides igitur qualitates sensibiles sibi inuicem cedere in actione & passione. Sed generaliter actio est, quilibet actus progrediens ab agente in passum, & passio quilibet actus fluens in passum. Sed Dialectici, non Phisici, sic generaliter loquuntur.

Agēs duplex. **SECUNDO**, Agens aliud non est eiusdem materiae cum passio. Atque hoc dicitur nihil à passio repati, id est, nullam passionem aut formam uicissim recipere in agendo. Sic medicina nihil patitur ab aegroto, quem sanat, cum plane nullam habeat medicina materiam, nisi impropriam in qua, scilicet, anima inest tanquam in subiecto. Sic coelum tametsi agat summopere in hæc inferiora: tamen ab his nihil repatitur, nec quicquam recipit terrestre aut sensibile: quia non habet materiam similem corporibus terrenis. Sic Deus agens primum immobile. Sic spiritus, ut Angeli, animæ nihil repatiuntur proprie, id est, nullam qualitatem sensibilem recipiunt ab his corporibus, in quæ agunt. Quia spiritus carent omni materia, quæ est subiectum passionis. Aliud agens habet similem materiam passio, hoc est, habet potentiam uel habilitatem quandam, ut assimilari possit corpori passio, secundum qualitatem sensibilem. Atque hoc in agendo plane repatitur, hoc est, passionem aliquam & formam accidentariam recipit à passio, ut medicamentum patitur aliquid à sanato corpore. Nam alteratur in corpore, uel saltem calefit. Sic cibus agens nutriendo corpus, ab eo repatitur, quia alteratur in stomacho. Sic calidum agens in frigidum, plane repatitur, & intenditur, ut patet ἀπὸ τοῦ ἀσθενεῖν. Ita ergo uidemus quædam agentia repati à passio, quedam nihil repati.

Agens & pa- **TER TIO**, Agens refertur ad causam efficiëtem. Nam prim

principium actionis & passionis oritur ab agente: sicut ^{tiens ad quæ}
 principium motus oritur ab efficiente, ut supra in primo, ^{genera causa}
 cap. xxj. Patiens uerò refertur ad causam materialē. Quod ^{rū pertineat.}
 que enim patiens propter mutabilitatem sue materie pa-
 titur, ut supra eodem, capite xij. in fine diximus, materie
 proprium esse pati & mutari, secundum formam qualem ^{Propriū ma-}
 cunque. Sicut formæ propriū sit agere, & conseruare cor- ^{teria & for-}
 pus in essentia sua, & in qualibet forma. Sic etiam quodq; ^{ma.}
 agens agit ratione sue formæ. Non desinit autem actio &
 passio, quoad formam accidentaria nondum est acquisita ipsi
 passo. Sed ea demum consecuta, utrunque desinit & quie- ^{Actio & pas-}
 scit, iuxta uulgatum illud, Habitibus & qualitatibus præs- ^{sio quādo de-}
 sentibus in materia cessat motus. ^{finet.}

QUARTO, Aliquot sunt actionis & passionis, proprie-
 tates uel conditiones: quas tamen longè operosius tractant
 Medici. Satis est enim Physices studioso, obiter eas attin-
 gere. Prima, passum est in potentia tale, quale est agens
 actu, ut corpus frigidū mox calefaciendum oportet habere
 quandā potentiam & habilitatē ad recipiendum calorem,
 aliò qui non calefiet, ut glacies nunquā calefit, dum manet
 glacies, ut corpus plane uitiosum, & morbosum, uel corru-
 ptum membrum, nunquā sanatur, quia perdidit poten-
 tiam & habilitatem suscipiendæ sanitatis. Secunda, pa-
 tiens patitur qualibet sua parte quāta, hoc est, nulla pars est
 corporis, quin ea aliquam sensibilem qualitatem possit recipe-
 re sibi idoneam. Ceterum, partes nō quātae ut spirituales,
 & animales, nihil patiuntur proprie, ut anima. Tertia,
 illud facilius & plus patitur, quod habet maiorem & pro-
 pensiore dispositionem, ut sanabilius membrum sanatur
 quodq; facilius. Quarta, Totū simile non patitur à toto si-
 mili sibi in qualitate, gradu, & modo. Sic uenenu non tol-
 litur

N 2 litur

litur simili ueneno, sed antidoto. Quinta, Vnum corpus⁵
 non agit in aliud nisi ipsum contingat, ut potio medica non
 sanat, nisi corpore sumpta & hausta, ut emplastrum non
 sanat, nisi corpori applicatum. Sexta, Solum corpus diuisi-⁶
 sibile patitur, non indiuisibile. Septima, Actio & passio⁷
 fiunt sine accessione aliorum corporum, ita non semper ne-
 cesse est quodlibet medicamentum conuerti in substantiam
 corporis sanandi. In summa uero, res quæ unius sunt origi-
 nis & generis, quatenus in naturis, id est, in specie uel in
 qualitate, in gradu, aut modo, aut raritate, aut densitate op-
 ponuntur, singule ab inuicem patiuntur. Sed ab eo, quod
 sibi in qualitate, gradu, & modo communicat, simileq; est,
 res neuiquam patitur. Ergo homogeniæ qualitates, id est,
 sub eodem genere posite, ceterum sibi contrariæ aut diuer-
 se, operantur homogeniæ qualitates. Quia contrariæ &
 diuersa ab inuicem patiuntur atque agunt: iuxta illud uul-
 gati, Contraria contrariis curantur. Plura tamē de utroq;
 hoc capite à Medicis require.

Quæ à se mu-
 tuo patiuntur
 aut minus.

Axioma.

DE QUALITATIBVS PRIMIS.

CAPVT

XXII.

Qualitas du-
 pliciter acci-
 pitur.

P R I M O, Qualitatis uocabulo bifariam utuntur auto-
 res. Generaliter enim Qualitas significat quodlibet¹
 accidens, aut quantum, aut quale, aut relatiuū: & in summa,
 quicquid aliōqui non est substantia. Sicut & differentia
 substantialis uenit appellatione qualitatis. Deinde specia-²
 liter Qualitas significat sola accidētia in prædicamēto qua-
 litatis collocata. Quæ sunt formæ accidētariæ absolutæ, ali-
 quid in anima aut in spiritu, aut in corpore efficiētes et ope-
 rantes, ut Iustitia, Sciētia, Albedo. Atq; harū aliæ sunt insen-
 sibilis, alia
 insensibilis. sibilis, ullo sensu exteriorē, ut quæ sunt in anima & spi-
 ritu, aut in alia quauis re incorporea & immateriali, uel
 etiam

etiam quæ aliò qui in corpore existentes non sentiuntur tam
 men: ut Iustitia, Grammatica, Mathematica: ut Ars gladi-
 toria, Palestrica: ut influentiæ, uirtutes, efficacieq; in cor-
 poribus coelestibus, in gemmis, in plantis aliisque similibus
 corporibus, quas isti uirtuales qualitates, Latini occultas ui-
 res corporum & rerum uocant. Aliæ sunt qualitates sensi-
 biles aliquo exteriori sensu, ut color, lux, lumen, sonus, sa-
 por, odor, & xiiij. tangibiles qualitates.

Virtuales
 qualitates.

Occultæ
 vires.

SECVNDÒ, Sensibilem qualitatem aliæ sunt primæ,
 aliæ uerò secundæ. Primæ qualitates sunt primæ uirtutes
 Elementorum, simul proportionem suam cõcurrentes ad cõpo-
 sitionem corporis naturalis cõpositi. Et hæ sunt tantum qua-
 tuor tangibiles qualitates primæ, scilicet, calidum, frigidum,
 humidum, siccum. Dicuntur autem primæ, non quia aliæ
 sint his priores, utpote lumen, lux, uirtutes, influentiæq; cœ-
 lestes, qualitates spirituales in anima uel spiritu, sed tantum
 respectu secundarum, hoc est, aliarum tangibilium & sensi-
 bilium qualitatum. Vocantur hæ quatuor primæ, eò quod
 secundæ nascuntur, & fluunt ex commixtione, temperatu-
 ra, actioneq; primarum qualitatum, ut infra eodem cap. se-
 quenti. Quomodo uerò qualitates primæ cum elementis cõ-
 currant ad cõpositionem corporis, infra eod. cap. xxvj. di-
 cendum erit. Interim ergo nudas definitiones qualitatum, ac
 deinde expositionem earum proponere sapiet.

Sensibiles qua-
 litates aliæ pri-
 mæ, aliæ se-
 cundæ.

Primæ quali-
 tates quare sic
 uocentur.

TERTIÒ, Calidum, est qualitas prima cõgregans ho-
 mogenia, & disgregans heterogena: ut calidum in igni con-
 gregat aurum cum auro, & argentum cum argento, sepa-
 ratq; ferrum ab auro, & plumbum ab argento. Frigidum
 est qualitas prima cõgregans homogena & heterogena
 pariter, ut frigus & cõgregat & condensat aurum cum auro
 & argentum cum auro, ut frigus condensat, & congelat

Calidum quid.

Frigidum quid.

N 3 - lapid

Humidū qd. lapides, lutum, et pulueres. Humidum est, quod difficulter
 Siccum quid. termino suo, facile autē termino alieno continetur, ut aqua,
 aer. Siccum est, quod facile termino suo, difficulter uerō ter-
 mino alieno continetur, ut lapis, lutum. Hæ quatuor defini-
 tiones explicandæ sunt iam inde.

QVARTO, Sequuntur inde aliquot particula definitionis
 explicandæ. Quæ ergo sint homogenia, et heterogenia
 ὁμογενῆς, qd. indicauimus supra eodem cap. xij. Nam ὁμογενῆς est, cuius
 partes sunt eiusdem speciei ac nominis cū suo toto, ut aqua
 est aqua, et quelibet pars uel guttula aquæ est aqua, ut aurum,
 ut metallum, ut elementa, ut humores, et c. Sed ἕτερογενῆς,
 quid. yevῆς est, cuius partes sunt diuersæ speciei ac nominis cum
 toto, ut non quelibet pars hominis est homo, non quodlibet
 membrum equi est equus, nō quilibet ramusculus arboris, est arbor.
 Deinde animaduertere oportet actiones primarum qualitatum esse
 duplices, scilicet, Primarias et Secundarias. Primariæ, sunt potissimæ
 actiones, et operationes propriæ qualitatum, ut potissimum calidi est calefacere,
 frigidi est frigidificare, humidi est humectare, sicci est siccicare.
 Et ab istis actionibus non sumuntur ille quatuor definitiones, ut patet.
 Secundarij actus sunt actiones accidentales qualitatum, sed quæ tamen
 actiones pro natura et conditione materiæ, in quam operatur qualitas,
 modò impediuntur et remittuntur, modò intenduntur efficacioresque sunt.
 Sic calidi est reddere subtile, lenè, leuè, siccicare. Sic cōtrà frigididi
 est, reddere crassum, durum, graue, et humectare, ut infra eod. capite
 proximo, ubi dicitur, quomodo secundæ qualitates ex primis nascantur.
 Ex his ergo secundis istæ quatuor definitiones sumuntur. Nam congregari,
 disgregari, contineri termino suo uel alieno, est secundarius actus
 qualitatis suæ primæ.

QVIN

QVINTO, Quinetiam discrimen aliquod materie, in
 qua prima operatur qualitas, is facere debet, qui definitio-
 nem uelit recte considerare. Oportet enim eandem materia
 esse homogeniam, & congregabilem, ut pote cum caliditas
 congregat aurum cum auro, argentum cum argento, & cum
 are, humores corruptos congregat cum aliis humoribus in
 carcinomate, alioue ulcere. Contra uero calidum disgregat
 & separat aurum ab argento, uel cupro, spiritum ab humo-
 re, succum uel aquam disgregat ab herbe corpore, aut a fo-
 lliis in distillando. Sic calidum disgregat aquam a lignis ara-
 dentibus in foco. Quandoq; tamen pro natura materie pa-
 tientis qualitatem, caliditas disgregat homogenia, ut calidum
 resoluit niuem, ceram, plumbum, atq; alia liquefcentia, pro-
 pter fragilitatem materie, que impedit accidentariam
 actionem calidi, cum tamen alioqui materiam idoneam atq;
 homogeniam condenset, utpote que non ita fragilis cadu-
 caque sit. Sic etiam calidum quandoq; congregat & con-
 densat heterogenia propter naturam materie ipsorum, ut
 in aestate calor Solis indurans terram exiccata, una colligit
 & condensat terram, lutum, paleas, stramina. Contra uero
 frigidi, est congregare & condensare homogenia, ut cum
 congelat aqua, coagulatur lac: & heterogenia, ut in hyeme,
 cum congelascunt simul, & congregantur lutum, stramina,
 sarmenta, aqua, lapides, ut ex definitione secunda patuit.
 Tamen frigidum aliquando disgregat & resoluit homo-
 genia, ut frigiditas aceti resoluit unionem Cleopatrae aesti-
 matum ducentis quinquaginta millibus coronatorum, teste
 Plinio in ix. cap. xxxv. Sic frigus nimum, dissipat uitrum.
 Sed huius diuersitatis causam prebet non quidem prima
 qualitas, sed materie diuersa affectio, que materia hic
 spectatur, non qualitas. Nam hec alioqui suo officio fun-
 geretur,

Vnio Cleopa-
 tra, quati æ-
 stimatus sit.

N 4 geretur,

geretur, nisi impediret ipsam materia repugnans.

Terminus
quid hic si-
gnificet.
Quid sit con-
tineri termi-
no proprio.

SEXTO, Quod uero in tertia & quarta definitione termini sui & alieni fit mentio, sic debet intelligi, Terminū hic appellari superficiem corporis extremam. Itaque termino proprio contineri dicitur siccum, utpote, cuius partes consipatæ & densatæ simul facile connectuntur intra superficiem propriam corporis sui arctam, & stabilē, neque se dilatant, neque diffluunt, ut lapis, lignū, gemma, corpus animale, ut cera durata & siccata. Hæc enim facile continentur termino suo, id est, intra suam superficiē. Et difficulter termino alieno, quia nō diffluunt eorū partes sine mutatione totius. Et hinc apparet terrā esse magis siccā, quā ignē: quia licet termino suo cōtineatur, tamen facilius dilatatur & extenditur, quā terra. Non est tamē fluxilis, sicut aēr & aqua, ut apparet in foco. Cōtrā uero termino alieno facile contineri dicitur humidum, difficulter autem proprio coërceri, utpote cuius partes fluxiles, labiles, & non consipatæ, intra superficiē corporis sui propriā, nō facile coërcentur: quia nō est arctata neque stabilis ea, sed dilatant se & diffluunt superficie latiore, quatenus nō continentur alieno termino, id est, alterius corporis sicci & crassioris, præcipuē terrestris superficiē: quo alieno termino facilius retinetur & arctatur, coërceturque humidū, quā sua superficie, ut uinum necesse est retineri in uase ligneo, uitreo, alioue. Nam diffluet aliòquin quā possēt latissimè: ut aqua humida aliòqui, et fluxilis coërcetur ripis, litoribus, obicibus, uasis,

Aēr cur hu-
midior aqua.

ut aēr coërcetur superficie uestiæ, follis, arteriæ, sicut sanguis cōtinetur uenis. Atque hinc apparet aërem esse lōgè humidiorē aqua. Nam cum hæc facile cōtineatur superficie terrestris aliena, aēr nō solum proprio termino suo nō coërcetur: quin etiā uix alieno potest coërceri termino terrestris

stris superficiē. Semper enim poros minutissimos quoque
 & rimulas penetrat corporis continentis se, quod aqua nō
 facit, ideo hanc esse minus humidā aere patet ex definitione,
 ut & supra eodem cap. viij. & cap. x. admonui. Hec igitur
 ad præsens de definitione sufficiant.

SEPTIMO, Ex qualitatibus primis due uocantur
 actiue, ut calidū & frigidum, eò quòd hæ due efficaciorē
 actiuitatem habeant in corporibus, facilius mutant hæ cor-
 pora, utpote calor est actiuosior ad uitam & ad generatio-
 nem, frigus autem est actiuosius ad mortem & ad corru-
 ptionem. Item magis certatim agunt hæ due qualitates cō-
 tra se inuicem & citissime, ut ignis facillimē extinguitur
 aqua, uel terra. Due uerò qualitates altere uocantur pas-
 siue, scilicet, humidum & siccum: non quia & hæ agant in
 corporibus, sed quia minus efficaciter & tardius quodam-
 modo agunt, difficultérq; inuicem patiuntur, ut humidum
 difficulter agit in siccum. Nam lapis proiectus in maris fun-
 dum, tardissime humectatur interne, & difficilimē putre-
 scit. Verūm hæc remittenda sunt Medicis.

OCTAVO, Quatuor primæ qualitates inuicem fa-
 ciūt sex paria, quæ isti uocāt symbolismos uel combinatio-
 nes. Quorū priora quatuor sunt reuera symbolica, id est, co-
 gnationē habent mutuam, atq; inuicem cōnecti coherereq;
 possunt. Primum par est calidum cum sicco. Secundū, est ca-
 lidum cum humido. Tertiu, est frigidū cum humido. Quar-
 tum, est frigidum cum sicco. Duo uerò postrema paria sunt
 asymbola, id est, pugnantia planē & contraria: ita ut se ui-
 cissim expellant de subiecto eodē. Scilicet, Quintum par ca-
 lidum cum frigido, Et Sextum par, humidū cum sicco. Se-
 cundū hæc quatuor paria symbolica & cognata recensetur
 quaternarius numerus elementorū. Quia certissimum est

Qualitates
 actiue, quæ
 & cur.

Qualitates
 passiue, quæ
 & cur.

Qualitarum
 primarū sex
 paria.

Duæ cōbina-
 tiones qualit.
 asymbolæ.

N 5 qua

Elementa quatuor. quatuor elemēta esse proprium subiectum quatuor primarum qualitatum. Est itaq; elementum primū, ignis, calidus & siccus. Secundū, Aër, calidus et humidus. Tertiū, Aqua, frigida & humida. Quartū, Terra, frigida et sicca. Hinc ergo videre licet, quæ elemēta sint cognata, quæ contraria. Bina enim cognata sunt, scilicet, Ignis cū terra per siccitatē: Ignis cum Aëre per caliditatem: Terra cū Aqua per frigiditatē: Aër cū Aqua per humiditatē: Contraria uerò elementa sunt item bina, scilicet Ignis cū Aqua, & Aër cum Terra. Sic ergo probatur numerus elemētōrū quaternarius ex symbolis qualitatum quatuor. Item ex hoc quatuor parū symbolismo numerant Medici quatuor complexionēs corporis præsertim animati, & humani. Nā complexio est qualitas, quæ ex actione ad inuicem, & passione cognatarū & contrariarū qualitatum primarū, in elemētis inuentarum, prouenit. Sunt ergo cōplexiones quatuor iuxta istos symbolismos. Prima Cholericā, ignea, calida & sicca. Secunda, Sanguinea, aërea, calida, et humida. Tertia Phlegmatica, aquea, frigida & humida. Quarta Melancholica, terrea, frigida & sicca. Et hæc quatuor cōplexiones sunt in corpore, ex quatuor primis qualitibus temperatis secundū proportionē, nō quidē arithmeticā, sed geometricā, id est, nō secundum inæqualitatem & temperamentum ad pondus, ita ut una qualitas alterā nullo gradu superet, sed planē equali quantitate & pondere insint in corporibus. Sed istæ qualitates primæ sunt temperatæ secundū proportionem geometricā, id est, secundū equalitatem & temperamentum ad iustitiā, ita ut una quidem aliqua superet qualitas alias qualitates, sed proportionē suā. Nam aliqui immodicē superans & uincens & superabundans qualitas præ aliis, nimium corrumpit corpora, sua inæqualitate nimia, & mala temperaturæ elemēta

elementorum, & qualitatum, ut Medici docent. Non enim sicut in quoque elemento una qualitas aliqua summum gradum obtinet, & habetur in summo gradu, sicut ignis est calidissimus, aqua frigidissima, &c. ita & corpus compositum habet qualitatem in summo gradu. Quia corpus calidissimum corrumpetur, sicut & corpus frigidissimum, siccissimum, & humidissimum corrumpetur.

NONO, Quae sint actiones qualitatum propriae & primariae actus, iam antea in articulo quarto diximus. Nempe calidi esse calefacere, & frigidi esse frigefacere, &c. Tamen utrumque contrarium agit saepe non proprie quidem, sed tantummodo per accidens. Vt in aestate calor per accidens refrigerat interiora uiscera. Quia tum temporis calor circumstantis extrinsecus ipsum corpus, poros eius aperit, ita ut humiditas naturalis cum sudore & calore exeat. Atque ita corpus exeunte calore cum isto humore aereo per poros, refrigeret quodammodo interiora uiscera, quae destituit & desferit. Quare longe est imbecillior digestio, minusque adeo famescunt homines in aestate, quam alio tempore, propter egressum interni caloris a membris & uisceribus interioribus, utpote a stomacho & hepate, et aliis membris, &c. in quibus calor digestionem alioqui adiuuaret, qui nunc destituit ea membra in aestate, aut in immodice calido uaporario. Sic contra, frigus etiam calefacit per accidens & improprie, ut in hyeme frigus circumstantis extrinsecus ipsum corpus, claudit poros eius, ita ut neque humor aereus, neque calor per poros clausos exire possit. Atque adeo calor ille retentus intra uiscera, digestionem intendit & impetius concoquit cibos. Quare etiam plus famescunt homines & comedunt in hyeme, quam alio tempore. Proprium uero humidum, est humectare ut dixi, et alere corpus. Siquidem humido corporis absumpto, tabescit quoque corpus, ut

In compositum quare nulla qualitas in summo gradu.

Quomodo qualitates interdum non proprias, sed contrarias actiones perficiant.

Cur in aestate homines minus famescant, quam alio tempore.

Cur in hyeme plus famescant homines.

Humidū, Sic- ut in hecticis & Phthificis uidemus. sicci uerò propriū est
cum. desiccare, & extenuare, ut proximo capite dicitur.

DE QUALITATIBVS SECVNDIS.

CAPVT

XXIII.

PRIMO, Primæ qualitates quatuor se inuicem non ge-
nerant. Neq; enim calidum gignitur ab humido uel à
sicco. Neq; cōtra siccum est ab humido, uel calido proprie.
Verum istæ primæ qualitates generant ex suo tēperamen-
to secūdas qualitates sensibiles præsertim tactu, uisu, gustu,
odoratu. Nā de sono pleriq; dubitant. Quare hoc caput de
secundis qualitatibus hīc subtexere placuit. Ceterū, Secun-
da qualitas est qualitas sensibils, quæ fit ex temperatura
& mistione primarum qualitatū quatuor, ut colores,
odores, sapes, & quatuordecim qualitates, quas uocant
tangibiles, scilicet, Graue, Leue, Crassum, Subtile, Durum,
Molle, Densum, Rarum, Lentum, Friabile, Asperum, Lene,
Aridum, Lubricum.

Qualitas se-
cunda, quid.

Qualitates tā
gibiles.

Qualitates
virtuales.

Occultæ vi-
res quomodo
corporibus in-
sint.

Piper.

SECUNDO, Hīs secundis etiam connumerari possunt
qualitates illæ, quas uocant uirtuales qualitates, id est, uir-
tutes atq; uires occultas in corporibus naturalibus, ut her-
barum atque gemmarum uires occultæ, ut fructuum & li-
quorum uires. Vtpote quod Vinum aliō qui frigidū, calefā-
cit tamen, quōd Vrtica urit, quōd Enula campana aut Ele-
nium affert hilaritatem, sicut & Buglossa, & sic de aliis
uirtutibus quorumlibet corporū. Nam huiusmodi uirtutes
insint corporibus proculdubio per temperaturā Ele-
mentorum & Qualitatum primarum, quæ suas uires com-
municant mistis, ut quia Vinum est acreum, ideoque pene-
trabile est, & calefacit, atq; humectat. Sic Vrtica igneæ na-
turæ urit, Piper incēdit, Sulphur exsiccatur. Tametsi uerò nō
potest omnino dari certa ratio ubiq; istarum uirium, atque
uirt

uirtutum occultarum in corporibus, quæ Deus & natura sic dotauit, & ornauit tam efficacibus qualitatibus, tamen ingeniosi homines Medici in plerisque sunt cōsulendi. Possunt enim aliquid certi iudicare de istis uiribus occultis, quomodo ex qualitatibus primarum & elementorum temperatura proueniant. Ut autem difficilis, sic & superuacua, quæstio est, An istæ uirtutes sint à formis, & ab actiuis qualitatibus corporum sepe ratæ? Quia certum est has simul nasci cum forma substantiâ que sui corporis subiecti. Nam omne agens, ratione suæ formæ agit & efficax est. Quam formam indidit ei natura simul cum qualitate quælibet & uirtute sua.

An vires occultæ sint à formis & ab actiuis qualitatibus sepe ratæ.

TERTIO, Quatuordecim qualitates quas uocant tangibiles, nascuntur ex primis hoc ordine. Humidum æreum cum calido, ex causa subtilitatis, ut patet in sanguineis, quorum corpora & mēbra sunt planè subtiliora. Siccū igneū cum calido est itē causa subtilitatis, ut patet in Cholericis. Humidum aqueum cum frigido, est causa crassitiei, ut patet in Phlegmaticis, qui crassiore sunt corpore & mēbris. Sic cum terrestre cum frigido, est item causa crassitiei, ut patet in Melancholicis. Atq; hæc fiunt, propter cognationē quandam, quam habent inuicem, & mutuò inter se aliæ etiam qualitates tactu sensibiles. Præterea, ab Humido sunt lenæ, molle, lubricum. A Sicco sunt Asperum, durum, aridum. A calido autem igneo, uel æreo, est leue. Sicut à Frigido aqueo uel terrestri est graue. Quò autē quodq; corpus plus habet igneæ uel æreæ materiæ, eò quoq; leuius est. Et, quò quoq; corpus plus habet aqueæ uel terrestris materiæ, eò quoq; grauius est. Sicut aliò qui aër circūsusus corpori terrestri, uel eius corporis inclusus, sursum eleuat idē corpus, aliò qui natura sua graue & natum ferri deorsum, ut patet

Qualitates tangibiles quo ordine ex primis nascantur.

in

in uolantibus, natantibus &c. in lignis, alijsq; huiusmodi.
 Secundæ qua-
 litates quare
 sic dicantur. Dicuntur ergo secundæ qualitates, eo quòd à primis nascuntur non dictæ solùm tangibiles, uerùm & aliæ sensibiles, ut Sanum, Aegrum, Salubre, Venenosum, Noxium, similiâq; sunt à temperamēto qualitatum primarum bono uel malo. Est tamen modus & ratio cur hæc ita accidat ut obscurior, sic quoque prolixior, quàm ut hîc recenseri debeat. Ceterùm exempla infinita apud Aristotelem, & apud alios in problematis inueniuntur.

Calidū quo-
 modo siccet. **QVARTO**, Quòd autem calidum quandoque desiccet, nihil impedit, quin tamen siccum sit prima qualitas. Nam quia calor rarefacit, ideò leuat humorē interclusum corpori, & colat quodammodo. Quo humore extracto, necessario sequitur siccitas. Et quia frigidum reddit densum, ideò contrahit, & constringit humorem aqueum uel aëreum
 Frigidū quo-
 modo hume-
 ctet. Quo humore coacto, necessario sequitur humiditas, ut in glacie patet. Itaque ut calidum per accidens siccet, ita & frigidum per accidens humectat.

DE MISTIONE ELEMENTORUM & MISTILIIUM.

CAPVT XXIII.

Mistionis ac-
 ceptiones. **PRIMO**, Generaliter mistio uocatur corporum & rerum eiusdem uel diuersarum specierum compositio aut confusio, ut cum lana lane, uinum uino uel aque, hordeum lupulo uel tritico, comiscetur. Atq; hanc appellat isti mistionem ad sensum, atque impropriam. Quæ etiam accidentia, ut qualitates, aliâq; misceri dicuntur improprie, ut calidum humido aut tepido, bonum malo, indocti aut semi-docti doctis, mendacio uerum, aut uerisimile misceri dicitur uulgò. In hac non statim corrumpuntur nec alterantur mista. Et non admodum pertinent hæc ad institutum nostrum.

Deinde

Deinde Mistio significat uel compositionē misti, ut supra eodem cap. xij. uel generationem, ut supra eodē capite xij. Atq; ita mistum planē uocatur idem, quod compositum corpus, ut infra, in iij. capite j. Proprie demum, de qua hoc ca. loquimur, Mistio est, Elementorum & mistilium alteratorum compositio. Qua fit corpus naturale compositum, ut ex commistione elementorum quatuor, seminum, spirituum, humorum, ossium, carniū, & similiarum, fit corpus humanum uel animale.

SECVNDO, Compositionis uocabulo in hac definitione generatim utimur pro augmentatione & cōnexionē. Deinde mistile uocatur prorsum id, quod est materia secundā da corporis generandi. Quae materia suscipere potest formam à Natura suppeditandā. De qua supra in j. capite xix. Huius materiae, cum sit de uariis partibus coagmentata & collecta, pars una fuit de Elemento ignis: Alia de Aëre, aqua, terra: Alia fuit spiritus, humor, seminarium, &c. Alterari uerò dicuntur mistilia & elementa in compositione corporis, nō qualitate tantum. De qua alteratione supra eodē, cap. xv. Sed magis adeo alteratur, id est, mutatur, imò quasi corrumpuntur, ita, ut pristina forma amissa, nouam noui corporis nascentis formam induant, à Natura destinata nascenti. Non tamen hanc destinata formam in momento statim suscipiunt illae materiae coagmentatae in corpore nascente, uerum antequam generatio perficiatur, subinde alia atque alia forma accedit, ut primò seminis forma, deinde sanguinis, deinde ex sanguine caro, cum ossibus, neruis, & cartilagine. Inde demum est Embrio & foetus, quoad nascatur & absoluat corpus humanum, uel animatum. Sic etiam de inanimato exempla dari possunt.

TERTIO, Conditiones tres requiruntur potissime ad

Compositio.

Mistile.

Mistilia quomodo in compositione alterentur.

Ad miftionē ad miftionem. Prima, ut miftilia fint inter fe connexa, in
 tres requirū- unūmq; corpus compositum cōgefta, ut fanguis, humores,
 tur conditio- fpiritus, caro, offa, cōgefta sunt in corpore humano fua pro-
 nes. portione, fic & elementa conuenere ad constitutionē cor-
 poris. Secunda, ut miftilia inuicem agere atq; pati queant,
 adeoq; contraria inter fe uel faltem diuerfa fint, ut fuprà
 eodem cap. xxj. ad finem oftendimus. Tertia, ut miftilia
 fe fe inuicem corrumpant, alterent, atq; tranfmutent à ue-
 teri fua forma, in noui corporis nafcentis formam, cui acre-
 fcunt & incorporantur tranfmutata, attamen hæc eadem
 miftilia referuent & retineant priftinas formas accidenta-
 rias, utpote qualitates fenfibiles, quas ipfa communicant
 fuo miftio corpori. Aduerte tamen, quòd Miftilia, id eft, ma-
 teria fecundæ corruptæ fic, & alterata, non ftatim refol-
 uuntur in materiã primam. Sed prius fufcipiunt formã ele-
 menti, unde deniq; poft resolutionē elementorum in mate-
 riam primam fubinde alia atq; alia forma fubftantialis pro-
 ducitur, quoad abfoluatur & confequatur corpus nafcens
 formam fibi à Natura deftinatam, ut granum feminarium
 pomi mortuum & corruptum refoluitur in elementa, que
 in materiã primam tranfmutata iterum refoluuntur, illinc
 fequitur ex materia & forma germen, inde factus immat-
 urus, poftremò nafcitur pomum.

Obferuatio.

DE COMMVNIBVS ET
 propriis elementorum.

CAPVT XXV.

Vfus huius
 capitis.

QV ANVIS in antea dictis multa obferuari poffint,
 quatenus elementis inter fe conueniat, & quatenus
 contra à fuis quæq; propriis officiis ab inuicem
 differant: placuit tamē hoc caput fubtexere, in quod alia à
 Philofophis tradita, & plura quidem congererentur, quàm
 ut

ut compendij breuitas queat complecti, supra autem eodem capite vj. definitionem & numerum Elementorum uidi-
mus. Nunc uero unam atque alteram conditionem per-
stringam solummodo, quarum prima sit: Quauis Eleme-
ntum quodlibet iuxta Physicos sit per se in suaque essentia
simplex, hoc est, merum & purum, quæ tamen simplicitas
animo & ratione tantum percipitur, non sensu nostro:
Veruntamen in hac terra per sensum experientiamque nos-
tram uix ullum elementum deprehenditur merum, sed
partibus suis mistum & impurum, & quasi alienis parti-
bus admistis inquinatum, ut ignis noster in foco purus non
est, sed commistus fumis & uaporibus, qui reddunt eum
non pellucidum neque liquidum. Sic & Aër uaporibus
& nebulis & halitibus, sic & Aqua turbatur terrestri,
& fœculenta materia, ut in aqua palustri uel marina pa-
tet. Terra quoque aliorum elementorum purgamentis &
fœcibus inquinatur, nihilominus ista maxime denominari
debent à puris elementis in se prædominantibus & præ-
ualentibus, ut ignis noster est maxime igneus, aër maxi-
me aëreus, &c. licet neutrum sit ipsum Elementum, sic de
aqua & terra iudica. Cum ergo elementa secundum sub-
stantiam suam pura imaginemur, & necessario fateamur:
tamen nullum eorum secundum se totum iam est qualitati-
bus suis purum, quin alienas qualitates habet plerasque,
ut terra pleraque parte humida & fumida est, aqua sepe
calida est, aër in media regione frigidus est. Repertri ta-
men possent aliqua partes elementorum mera & pura,
quæ nullam alienam qualitatem habeant, ut Alchimiste de
spiritu uel aëre puro multa disputant. In summa, Elementa
per se & proprie sunt pura, per accidens uero, & ut sen-
sus experientiaque nostra deprehendit, sunt impura.

Elemēta quo
modo simpli-
cia & pura.

○ Secun-

Elemēta quo modo inuicē
 trāsmutētur.

Secunda conditio, Elementa secundum se tota non transmutantur, id est, neque generantur neque corrumpuntur, aliāque mutationem subeunt, aliōque machina mundi periclitaretur, si tota terra uel aqua mutaretur. Semel ergo creata perdurant in sua essentia, sicut terra secundum se tota est immobilis, tametsi partes terræ plerumque moueantur. Verum secundum partes suas sunt inuicem transmutabilia, hoc est, unum Elementum ex alio generatur, Vnum in aliud corrumpitur. Quod isti sic probant: Ex uno pugillo terræ fiunt decem pugilli aquæ, centum aëris, & mille ignis. Hæc ita intelligi debent, si ex terra fieret per rarefactionē aquæ: tamen necesse esset, ut decuplo rarior terra illa fiat, quam hæctenus fuerit: si aër, centuplo: si ignis, millicuplo. Et contra: Si ex igne fieret aër per condensationem, tum necesse esset, ut ignis ille densior fiat decuplo: si aqua, centuplo: si terra, millicuplo. Atque hæc tametsi uulgò dicant, tamen uixdum per experientiam, sed tantum coniecturis proportionum sunt probata. Siquidem uix ullus hominum deprehendit elementum purum, ut dixi. Quare etiam ista decupla proportio elementorum finitimorum in aliis etiam qualitibus, ut graui, leui, magno, paruo, agili, taro, penetrabili, obtuso, & similibus, ratione magis certāque auctoritate Physicorum, quam experientia probatur. Oportet ergo addiscentem hic credere. Nam ista proportio meris & puris elementis, non nostris mistis & impuris elementariis tribuitur. Sic ergo Elementa inter se inuicem sunt mutabilia secundum partes, ut ex una parte terræ fiunt decem aquæ partes, licet hæc non uideamus ipsi oculis nostris. Deinde Elementa transmutabilia sunt in formas compositorum corporum, ut infra cap. proximo, & sup. cap. proximo dictum est. Elementa alterari, id est, mutari in mistum.

stum. Quoniam ergo inuicem transmutabilia, & in alia quoque corpora transmutabilia sunt elementa quatuor, id fieri necesse est: quia sunt contraria uel secundū ambas qualitates, ut ignis & aqua, aër & terra, uel secundum alterutram qualitatem primam, ut ignis & terra, aqua & aër, ignis & aër, aqua & terra. Iam uerò omnis mutatio est de contrario in cōtrarium, & è diuerso in diuersum. Hinc ergo planè patet, quare Aristoteles & Peripatetici priora quaedā principia cōmēti sint, quā in elemēta quatuor. Nā omnia generabilia & corruptibilia necesse est habere subiectum, id est, materiam suae generationis & corruptionis. Quia ex nihilo nihil fit, ut supra in i. cap. xliij. Si materiam habent, ergo & formam, cum sint planè correlatiua. Sed elementa sunt inuicem generabilia & corruptibilia, ut probat experientia in mistis, & autoritas Physica, ut apud Arist. in ij. generationis, tract. ij. Ergo elemēta necessariò habent subiectum, id est, materiam, & per consequens etiam formam. Iam uerò rursus omnem materiam & formam necesse est priorem esse suo formato. Nam omnis causa est prior suo effectu. Sed elementa habēt materiā & formam. Ergo elementa habent sua principia ipsis priora, scilicet, materiam & formā, & per accidens priuationē. Quae tria principia sunt omnium planè prima, ita ut nullam rem naturalem se priorem habeant. Quia in natura non est progressus in infinitū, ut supra in primo. capite duodecimo. Fuit itaque Physica exordiēda ab istis primis principis potius, quā ab elementis, & à secundariis principis.

3 Tertia conditio, Elementa per se dicuntur, & sunt simplicia, mera, & pura, id est, non nisi ex partibus homogeniis constituta. Contra uerò compositum mistum, impurum dicitur, quod ex partibus heterogeniis est constitutum.

Cur ab Arist.
princ. elemen
tis priora ex
cogitata sint.

Elemēta quo
modo simpli
cia & pura re
spectu cōpo
siti.

tutum. Ceterum de propriis officiis & actionibus singulorum elementorum, satis supra dictum est in specie, capite vij. & sequentibus, & supra eodem cap. xxij. ideoque hic non opus est ista repetere.

DE MISTIONE, ET COMPOSITIONE corporis naturalis ex elementis, & qualitatibus elementaribus.

CAPVT XXVI.

PLeraque hactenus de principiis & causis, de elementis, & qualitatibus dicta, ad hoc caput, tanquam ad finem ferè ultimum referuntur. Nā corpus naturale ex principiis causisque suis & ex elementis atque horum qualitatibus compositum, secundumque hæc eadem mutabile, est Physicæ, atque adeo ipsius Naturæ subiectum, ut supra in j. cap. ij. & xxxvj. patuit. Erunt ergo nobis hic repetenda multa, tametsi antè dicta. Nam erit etiam hoc caput quasi epilogus & summarium Primi atque Secundi huius Commentarij. Dicā ergo primò, an sit Mistio, et Cōpositio ulla naturalis. Secūdo, Quid sit. Tertio, Quotuplex. Quarto, Quæ materia, & ex quibus fiant cōposita corpora. Quinto, Quæ forma, & qui modus sit compositionis. Sexto, Quod efficiens. Septimò, Qui finis. Octauò, Qui effectus. Nonò, Quæ similia. Decimò, Quæ diuersa. Vndecimò, Vbi quæreda sint exempla compositionis. Duodecimò, Qui sit omnium istorum usus. His breuiter quidē transactis, huic Secundo quoque Commentario imponetur finis.

Physicæ & nature subiectum.
Vius huius Capituli.
Summa & ordo dicendorū in hoc Cap.

An sit Mistio & corporis cōpositio naturalis.

PRIMO, Mistionem & corporis compositionem esse naturalem non merè fatalem, neque fortuitam, ipsa rerum natura atque experientia arguit. Cum quotidie his oculis uideamus noua corpora indiuidua eiusdem aut diuersarum specterum nasci, non ex nihilo neque incerto ordine, ut homines,

mines, equos, pecudes, plātas, metallaria, & cetera similia. Hec enim ex nihilo nequaquam fiunt. Semel enim in principio, creatione sua absoluta, Deus reliqua commisit Naturæ uiribus et cursui. Licet quotidie hanc naturā naturalesq; res ipse Deus fecundet, eisq; benedicat, iuxta illud: Emitte spiritū tuum, & creabuntur, ut supra in i. cap. iij. Superuacuum autē erat asserere mīstionem esse, nisi quidam omnia Naturæ adimerent, & naturalibus rebus omnes uires iurāq; abrogarent. Cū tamen Deus & naturam ipsam, & res naturales, atque etiam alia secundum naturam sic animauerit, & fecunda reddiderit, atq; actiuosa, ut uires, curasūmq; suum adhuc retinuerint à primordio. Nisi etiam aliqui philosophi negassent posse fieri ullam mīstionem, eò quod oporteat mīstilia aut manere in mīsto corpore singula, aut omnia corrumpi & interire in mīsto, aut quedam manere, & quedam corrumpi in mīsto. Non posse uerò fieri primum, sic probatur. Quia que manent, nō alterantur. Sed mīstilia oportet alterari & mutari, ut supra eod. cap. xxiiij. in definitione. Non secundum: Nam que corrupta sunt & interierunt, atque adeo non sunt, illa misceri nequeunt, præterquam, quod ex nihilo nihil fit. Non tertium: Quia patet mīstionem propriam esse eorum, que similiter se habeant, id est, que similiter immutata & alterata sunt, ut ex definitione dicto cap. xxiiij. apparet. Hæc argumētatio infra eodē, quinto articulo diluetur, ubi dicemus quomodo mīstilia in corpore mīsto maneant, aut non maneant.

SECVNDO, Mīstionē hoc loco paulò aliter sumimus, quam supra eodē, cap. xxiiij. Nempe pro synonymo cōpositionis, de qua supra eodem, cap. xij. Atq; hinc solo cōpositionis uocabulo utar, quam Cicero in j. Academicarum uocat effectiōnem. Sint ergo nunc Mīstio, Compositio, Effec-

Cur necessa-
riò tractatur
questio An sit
mīstio.

Mīstio quid
hoc loco si-
gnificet.

ctio, idem plané. Quod tamē necesse est prouenire per generationē, de qua supra eodem capite xiiij. & infra eodem cap. articulo ix. Itaq; cōpositio est connexio formarū in corpore naturali, qua id sua partiū accidētiumq; proportione coheret & consistit. Forme hic mētionē facio potius, quā materiae, eò q̄ maior est uarietas formarū. Nam alia substā-
Compositio quid. tialis est, alia uerò sunt accidētariae forme. Materia autē propria nō est, nisi substāialis, quā nomine partis hic signi-
Formae duplices. fico. Sed exponitur definitio hęc supra eodē, dicto ca. xij.

Compositio- nis species. TERTIO, Cōpositionis species numeratur numero sub-
Compositio- nis partes. iectorū, id est, secundū species cōpositorum corporū, ut cō-
 positio plantae, animalis, lapidis, hominis, equi, aquile, infra
 in iij. cap. j. & sequentibus. Partes uerò compositionis se-
Compositio- nis nomina. cundum species corporum nascentium, similiter uarie sunt
 & innumerabiles, ut in compositione uini, primò est ge-
 neratio, deinde uuatio, post matura uua, hinc mustum, de-
 nique uinum. Sicut ergo compositionis species, ita partes
Compositio- nis exempla. quoque eius nomina sortiuntur à subiectis nascentibus, quae
 sane fingenda erant, si liceret saltem. Et huiusmodi nobis
 exempla plurima suppeditat agricultura, & amoenissima
 nascentium corporum obseruatio, atque experientia. Qua-
Compositio- nis alia diui- sio. les multas indicat Aristoteles in opere de generatione ani-
 malium, & de partibus animalium. Præterea, cōpositio
 alia est per se & substāialis, qua acquiritur forma substā-
 tie & corpus ex materia prima, & secundis nascitur. Alia
 est accidentaria, qua compositione acquiruntur corporē
 qualitates sensibiles, perfectæ ab elementis, & à secundis
 materiis, id est, à mistilibus. Sic etiam dicimus improprie,
 & per accidens corpus componi ex qualitatibus, ut in-
Compositio- nis materia. fra eodem articulo quinto.

QVARTO, Cōpositio coporis naturalis proprie fit ex
 princ

principiis, ex elementis, & materiis secundis. Nam ex his proprie componi corpus cum suis membris & articulis se-
 pissime iam diximus, ut supra in j. cap. xij. & sequentibus,
 & supra eodem capite vj. & xij. & xxiiij. Ista sunt ergo
 materia, circa quam fit compositio, & ex qua proprie cõ-
 ponitur corpus naturale, suam formam atq; essentiam acci-
 piens. Nam Deus materiam primam ab initio cum forma
 atque cum tota adeò Natura sic fecundauit, sua cœlestiq;
 uirtute, & influentia, & ita effinxit, ut cuilibet corpori
 naturali suppeditarent ista principia essentiam, ut supra in
 j. cap. iij. Deinde elementis ipsi qualitates suas, & semina-
 riam atq; genitabilem uim à primordio rerum idem Deus
 indidit, occultam nobis quidem & abditam, ex quibus ele-
 mentis, tanquam ex materia secunda nascuntur quelibet
 corpora naturalia, & componuntur. Rursusq; uires inde
 suas fecunditatēq; & actuositatem suam composita rea-
 ciunt, & qualitates suas sensibiles, ut supra eodem cap.
 xxij. Quod etiam Vergilius in Sileno sentit,

Nanq; canebat uti magnum per inane coacta,
 Semina terrarūq; animæque marisq; fuissent,
 Et liquidi simul ignis, ut his exordia primis,
 Omnia & ipse tener mundi concreuerit orbis.
 Et alibi in sexto inquit: Inde (nimirum à Deo, & ex elemen-
 tis, quæ fecundauit actuosāq; reddidit Deus) nascitur
 Hominum pecudūq; genus, uitæq; uolantum,
 Et quæ marmoreo fert monstra sub equore pontus,
 Igneus est illis uigor, & cœlestis origo.

Itē Lucretius in ij. libro magnificè & prolixè probat hanc
 infinitam atq; innumerabilem diuersitatem formarum atq;
 corporū esse propter elementorum, atq; eorū quæ ex ele-
 mentis composita sunt, corporum uim seminalem, ac genita-
 bilem.

bilem. Quam seminis uim Cicero in ij. De natura Deorum dicit esse tantam, ut id semen, quanquam sit perexiguum, tamen si inciderit in concipientem comprehendentemque naturam, nactumque sit materiam, qua ali augeri que possit, ita fingat & efficiat in suo genere quodque corpus, partim, ut tantummodo per stirpes alantur suas, partim, ut moueri etiam & sentire & appetere possint, & ex sese similia sui progignere. Sunt ergo corpora naturalia longè differenti, ut Lucretius ait,

Disimili perfecta figura principiorum.

Inuenies etenim multarum semina rerum,

Corpora celare & uarias cohibere figuras.

Et reliqua in eodem loco uide. Diuus etiã Augustinus in Tertio De Trinitate, sic inquit: Omnium rerũ, que corporaliter uisibiliterq; nascuntur, occulta quedam semina in istis corporeis mundi huius elementis latent. Et quecumque nascẽdo ad oculos nostros exeunt, ex occultis seminibus elementaribus accipiunt progrediendi primordia, & incrementa debite magnitudinis, distinctionisq; formarũ, ab elementis, tanquam ab originalibus regulis sumunt. Sic ergo partim ex actione foecunda elementorũ mutua, partim ex actione & genitabili ui mistorum, diuersas partes specierq; & formas corporum prouenire patet. Que formæ naturales per agentia naturalia, nempe elemẽta & mista gignẽtia, de materie potentia educũtur. Non quod forma ex materia nascatur, quia principia prima ex se mutuo non nascuntur, aliõ qui enim nõ dicerentur prima, neque simul existerent. quod tamen relatiuorum natura exigit. Sed quod requiratur apta ad recipiendam formam aliquam potentia in ipsa materia, ut supra, in j. cap. xiiij. & xvj.

Forma ex materia non nascitur.

Compositio- nis modus.

Q V I N T O, Formam compositionis hic appello modũ.

Nam

Nam hic inquirimus quoniam modo accidat & fiat compositio corporis. De forma autem corporis naturalis nihil hoc loco queritur, sed supra, in i. capite xv. & xx. satis tractata est. Neque etiam queat aliquis omnium corporum diuersas formas ne specie quidem sua enumerare, licet in genere possint recenseri, ut infra, in iij. cap. i. Modus ergo compositionis, ut etiam cap. xxiiij. in fine attigi, hic fere est, ut nascituri corporis materia secunda non statim in elementa sua, sed in mistum aliquod resoluitur & corrumpatur, atque inde aliam quandam formam induit, ut granum frumenti mortuum, suscipit terream uel cinericiam formam, deinde rursus hac forma corrupta, & euanescente, alia atque alia succedit, quoad sepius immutata hæc materia secunda, resoluitur in elementa, ita, ut quæ pars in illa est ignea, mutetur in ignem, & aërea in aërem, & aquea in aquam, & terrea in terram, quia sunt eadem principia resolutionis, id est, corruptionis, quæ sunt generationis. Porro elementares ille partes sic enatæ, resoluuntur demum in materiam primam, quæ non quidem nihil est, uerum insensibilis est, adeo, ut sola imaginatione cogamur consequi, quoniam partem corpora, & corporea Elementa fiant atque corrumpantur, & euanescent in materiam primam, incorpoream & insensibilem. Sic granum mortuum, & post in elementa resolutum, demum ratione elementorum in materiam primam resoluitur. Caterum momento citius, & in puncto temporis ex illis elementis in materiam primam euanescentibus, citissime prodit rursus exiguum quoddam corpusculum cum noua sua forma, recipiens ab elementis simul illam uim feminalem, id est, uim materie secunde, & qualitates elementares, ut sit ipsum corpusculum materia secunda mox nascituri corporis etiam magni, ut

o s gran

granum mortuum euanescent in elementa, & in materiam primam, ultimo in puncto temporis reformatur, & renascitur, & induit nouam formam herbidi corpusculi, quod uisum propè excedat. Sicut etiam in ouis piscium, uel gallinarum nascentibus, uidemus minutissimum quoddam corpusculum, quod ex uetere materia sua secunda, uidelicet à semine & ex elementis, uim genitabilem & prolificam (ut saepe dixi) hausit. Atq; hæc corpuscula recenter ex elementis nata, significasse iudico Democritum & Epicureos per

Atomis Epicureorum quid significant.

suos Atomos, hoc est, infertilia indiuiduaq; corpuscula, quæ in inani, id est, in rebus adhuc informibus ita ferantur, ut concurfionibus inter se cohærescant, ex qua Atomorum cohærentia efficiantur ea, quæ sint, quæque cernantur omnia, ut Cicero in primo de finibus de Atomis differit circa initium. Et Lucre. in secundo inquit,

Prima mouentur enim per se primordia rerum,

Inde ea, quæ paruo sunt corpora conciliata,

Et quasi proxima sunt ad uires principiorum.

Et reliqua ibidem uide. Sicut ergo uidemus herbescens illud uirideq; in semente nouo corpusculum uapore tepescitum, & mistum fibræ stirpium, sensim adolescere, culmôq; erectum genticulato uaginis iam quasi pubescens includi, è quibus cum emerferit, fundere frugem spicæ ordine structam, & contra auium minorum morsum, muniri uallo aristarum, atque sub messis tempus maturefcere, formamque maturi frumenti suscipere, ut Cicero in Catone docet: Sic alia quoq; prima corporum & propemodum informia corpuscula, paulatim suo tempore fouentur, atq; formantur à Natura, quoad iustam substantiæ formam consequantur, non secus, atq; Vrsa paulatim fingit & figurat lambendo suum recentem fœtum, qui est candida informisque caro,

Fœtus
Vrsa.

earo, paulò muribus maior, sine oculis, sine pilo, unguibus
 tantam prominentibus, ut ait Plinius in viij. capite xxxvj).
 Atq; hec de compositionis modo & forma ad presens susci-
 ficiant. Exempla plura à Medicis Philosophisq; pete. Hinc
 credo haud difficulter apparere, quid respondendum sit ad
 obiectionem supra eodem, in articulo propositam, quomo-
 do elementa in mistis partim maneat, partim uerò non
 maneat. Et tamen si hec quæstio Medicos iuxta & Physi-
 cos ualde anxios habeat: tamen nobis non usque adeò su-
 dandum est in Epitome præsertim effectantibus breuitatē
 Itaq; pace aliorum, ut & Aristoteles inquit, elementa actus
 formæq; sua non manent in compositis: quia ipsam susce-
 perunt alienam, compositi scilicet corporis partiumue eius
 formam, ut iam sepe admonui. Verum elementa manent in
 compositis per potentiam, sic, ut mista aliquando corrupta
 resolui queant in elementa, ut iam supra indicauī. Et per
 uirtutem efficaciamq; manent, ita, ut compositum ab ele-
 mento unoquoq; receperit qualitates & uires planè simi-
 les elementaribus, primas scilicet & secundas, secundum
 quas operatur pariter elementis. Sicut enim ignis elementū
 calefacit, urit, & c. sic & ignis noster compositus calefacit,
 & urit (Sicut aqua elementum humectat & frigefacit, sic
 ceruista humectat & frigefacit) Non quòd proprii actus
 elementorū sint in misto. Nam elementa, quod dixi manent
 in mistis, non nisi alterata & religata ad alienam formam
 substantiæ corporis misti, adeòq; abscondita sub ipsius misti
 forma, ut liberè nequeant quoslibet actus proprios suos
 exercere, in summis scilicet gradibus. Quia igneum in ho-
 mine non urit extremè, id est, nō comburit: sic terra in ho-
 mine nō siccatur extremè, aliò qui nō posset coherere corpus,
 neq; ignis aëraq; in misto sursum ad circumferentiam, neque
 aqua

Elementa que
 modo manent
 in mistis.

Elementa que
 modo manent
 in mistis.

Elementa que
 modo manent
 in mistis.

Elementa que
 modo manent
 in mistis.

aqua & terra deorsum ad centrum feruntur in corpore. Sic ergo elementa per alterationem continuam sese in corpore reducunt ad unam aliquam sociabilem cōplexionem, ut proprios tamen actus uiresque per omnia nequeant intendere, quantum aliōqui libera & in suo loco intendunt. Itaque Elementa & mistilia pleraque in corpore composito non penitus sunt corrupta, neque penitus manentia, quia manent uirtute, quam corporibus communicant, quibus alterata planē insunt: Sed non manent formis suis, cum nouam receperint. Sicuti semen sepius transmūtatum, tandem accrescit & incorporatur ipsi composito suo. De his tamen plura à Medicis & Physicis requirere licet.

S E X T O, Valde reprehendit Epicureos Cicero in primo de Finibus, quod cum de materia, & de corporū effusione, quam nos hīc cōpositionem uocamus, sint quaedam commentī, & tamen causam efficientem istius compositionis omiserint. Ceterū de efficientibus causis est dictum supra in primo, capite xxj. & xxxv. Quod sit primū extremum efficiens, Primum immobile, ut Deus. Secundū, Vniuersale incorporeum mobile, ut intelligentie, hoc est, Boni Dæmones, Angelique, qui mouent cœlos, à Deo alligati ad ministerium illud. Tertio, Vniuersale cœlestē mobile corporeum, ut cœli, cum suis uirtutibus & influentiis. Quarto, Particulare efficiens & secundarium, nempe, ipsum gignens, corrumpens & c. Et horum particularium alia esse paria, quæ scilicet pariter agunt & efficiūt nō subordinatē, sic pater & mater pariter gignunt liberos. Alia esse subordinata, quæ nō pariter eodē tempore, sed alio atq; alio ordine & tēpore successim efficiunt, quorum sunt pleraque remota: sic proauus & auus remotē efficiunt nepotes. Quinto, est efficiens medium, ut sunt

Particularia
efficiētia du-
plicia.

fines

fines medij uel secundarij, ut supra in primo, capite xxij.

¶ Sexto, est aliud medium, ut sunt instrumenta. De quibus sex efficientium generibus quicquam hic repetere no-

7 lo. Septimo, demum supra in primo dicto capite xxj. in principio diximus, esse quoddam efficiens internum, quod sit intra materiã formandam, nõ ut pars substantiæ, sed mere accidens energeticum & efficax, ut sunt qualitates primæ ab elementis oriunde, & secundæ sensibiles à primis oriunde. He ergo sunt internum efficiens in compositione

corporis. Sicut illa sex antè enumerata sunt externum efficiens in compositione corporis. Et quantum de qualitatibus utrisque sit tractatum supra eodem, capite xxij. & capite xxij. Tamen hic breuiter admonere placet, longè plures esse actiones & passionis qualitatibus primarum, & secundarum, ut plures operationes uirtutesque, quàm supra enumeravi. Variè enim in mistis & mistilibus operatur ipsa

qualitates, cuiusmodi exempla infinita Arist. in iij. Meteororum, in Problematis, & Medici in suis præceptis tradunt. Ceterum, ut qualitates sunt quidem efficiens causa compositionis: tamen non sunt primaria causa, sed mere instrumenta, sine quibus prima causa, & Cæleste, Particularèq; efficiens nolunt aut nõ possunt operari, & subigere materiã, quæ per compositionem recipere debet formam. Nullo autem

modo qualitas ulla est materia corporis, aut substantialis forma corporis. Siquidem nullum accidens potest esse substantialis pars, aut integralis, in ullo corpore, uel in ulla substantia. Sic ergo uidemus tres primarias compositionis causas, materiam, formam, & efficientem.

SEPTIMO, Facillimum est ex superioribus iam uideri, quinam sit compositionis finis. Illa enim natura non operatur in alium finem, aut usum, quàm ut materia fingatur,

atq;

Compositio-
nis causæ effi-

Qualitates
quales sine
caus. effi. com-
positionis.

Qualitates ne
que materia
neque forma
substan. corp.

Compositio-
nis finis.

Monstra qua
re interdum
nascuntur.

atq; formetur substantiali forma, qua forma cōsecuta cessat,
et absoluta planè est cōpositio, ut supra in j. cap. xv. & xx.
Sin cōpositionè non sequatur forma substantialis consueta
& solennis, suòq; generi apta, tū corpus monstruosum, non
naturale uocatur. Quod aliquādo accidit propter materie
uitiū, aut propter cōpositionis ordinem peruersum, impe-
ditūm. Vt pote si biceps equus, si quadrupes gallina, si bi-
formis homo, aliū due monstrū nascitur. Deinde formā sub-
stantialem acquisitam corpori sequuntur etiā aliæ acciden-
tariæ formæ, hoc est, operationes, quantitates, uires, aliq;
huiusmodi accidentia ex nouem prædicamentorum generi-
bus, quæ formæ accidentariæ induuntur corporibus, partim
à natura, partim ab influentiis cœlestibus. Siquidem ut quic-
quid patitur, ratione sue materie patitur, sic quicquid a-
git, ratione sue formæ agit.

Actio & pas-
sio vnde.

Compositio-
nis effectus.

OCTAVO, Præcipuus effectus compositionis est, quod
ueteri formæ amissæ succedit noua, semperq; corporis noui
cōpositio, est ueteris corruptio: sicut & generatio unius
est corruptio alterius. Præterea ista cōpositionis cōtinuatio
cōseruat res naturales atq; ordinem nature. Nam quia res
sunt labiles & mutabiles propter materie sue fragilitatē,
non potest rerum natura consistere absque hac uicissitudi-
ne cōpositionis, ut subinde abeant atq; renascantur eiusdem
speciei formæq; corpora, ne non perpetuus sit hic nature
ordo & successus, ne non hæc natura uicissitudo perduret,
& queque in suo genere continuentur. Nam sic
Quod fuit ante, relictum est:

Ex vno nulla
fit mixtio.

Fitq; quod haud fuerat, momenta q; cuncta nouantur.
Nequit autem omnino corporis mixtio uel cōpositio ulla
fieri ex uno tantum elemento, sed ut minimū è duobus sym-
bolicis & cognatis, uel è pluribus.

HONO

NONO, Compositioni admodum affinis est generatio. Compositio
 Et adeo, ut nō nisi per generationem componatur corpus. nis cognata.
 Neq; tamen idem sunt: quia in generatione et corruptio-
 ne tantum requiritur materia et forma. Iam uerò proprie
 non dicuntur misceri neq; componi materia et forma, sed
 mistilia tantum, quibus commissis accedit forma.

DECIMO, Differt à compositione creatio. Nam ista Compositio-
 est circa materiam informandam, ut supra eod. articulo iiii. nis diuersa.
 Creatio autem est ex nihilo, atq; ex nulla materia. Deinde
 generatio tantum requirit materiam et formam, principia Augmentatio
 prima. Compositio uerò et primam et secundam materia an copositio.
 desiderat. In augmentatione alimentum non dicitur proprie Alteratio et
 misceri aut componi cum eo, quod alitur: quia alimentum compositio.
 corrumpitur, et in substantiam aliti transmutatur. In alte-
 ratione etiam non fit ulla mistio, nec alteratio ex compositio.
 to, quia illic tantum subiectum requiritur, et qualitas. Quæ
 duo non quidem miscentur inuicem, cum mistilia transmu-
 tata fiant pars substantie compositi corporis. Iam uerò nul-
 lum accidens nedum qualitas, est pars substantie, siue ma-
 neat, siue transmutetur illud.

VNDECIMO, Exempla compositionis supra dixi à Compositio-
 communi experientia esse petenda, et ab iis, qui de gene- nis exempla.
 ratione metallarum, plantarum, animaliumque scripsere.
 Nam res ista, aliòqui infinita, nullo pacto breuibus potest
 comprehendere præceptis, sed non nisi iustis Voluminibus
 explicatur.

DVODECIMO, Commoditates que hinc discenti-
 bus accedunt ut sunt innumera, ita non nisi ab his cogno-
 scuntur, qui egregiam operam Physiologiae nauarunt, atque¹ Vnus tradito-
 aliquam experientiam rerum istis, uel per Medicine stu- rum de com-
 dium, uel per diligentem aliòqui obseruatione addiderint, positioe cor-
 atque poris natura-
 lis.

atque deprehenderit. Præstat autem atq; omnium utilis-
simus est, ad hæc præcepta cōmunem afferre sensum, atque
usum rerum, ciuilitérq; de rebus in speciem obscuris iudi-
care. Sic demum fiet, ut fructum aliquem inde magnum &
certè uberem consequamur, si etiam Physicæ professionis
autores & sacerdotes ad eò consulemus. Nos quidem offi-
cio nostro defuncti uidemur, cum hæc, quæ ad compendium
huius artis utilia necessariâq; esse iudicauimus, qualicumq;
modo tradidimus, & uerbosius etiam prolixiusq; spe no-
stra. Sed hanc prolixitatem facillè emendabit & refarciet
sequentis tertij Commentarij breuitas, atque amœnitas, in
quo iudicem propè nudum & perspicuum propo-
nemus eorum, quæ uice exemplo-

rum in hac tota ma-

teria rectè

erunt.

FINIS SECVNDI

LIBRI

COMMENTARIORVM
PHYSICORVM
LIBER TERTIUS.

DE QVINTVPLICI SPE-
cie compositorum corporum.

CAPVT I.

IDE O nobis propemodum euenire idem, quod Horatius ridiculum putat, ut cum amphoram instituerimus, urceus exierit. Nam cum Epitomen breuem Physicæ artis institui: tamen liber in iusti Commentarij magnitudinem excreuit immodicè. Verùm huic prolixitati uenia danda est: tum quia inuitis ac nolentibus nobis sic producta est hæc materia: tum quòd ista obscuriora de principis causisq; & elementis præcepta, quantum per sedulitatem nostram licuit, fuerunt aliquo modo explicanda, que ita in Scholis delitescunt aut potiùs insolita sunt, ut satius esse putem ista uel malè producere, quam omnino omittere. Iam inde uerò cum Meteorologia & reliqua tractatio de compositis corporibus non paulò sit futura facilior, eò quòd sensui pleraque sint exposita atq; experientie, breuiiores etiam erimus, atq; indicis uice monstrabimus, apud quos autores hæc sint amplius penitiùsq; uidenda. Nam inutilis aliò qui labor est, prolixè transscribere ex alienis libris & uulgò notis, quæ breuiter indicasse sufficit. Neque etiam habet aliquam speciem aut frugem bene dicta aliorum sic in rhapsodiæ modù consuere undecunq; cum aliò qui feliciùs ex ipsis quasi fontibus & latice bibantur. Ve-

Excusat prolixitatem tractationis.

Ratio modi & ordinis sequentis tractationis.

P runta

runtamen dabo operam, ut non obscure teneamus Meteororum definitiones atq; causas, prout ab Aristotele aliisque autoribus sunt tradite. Ceterum ut hinc commodè exordiar, Compositum corpus & Mistum supra in ij. cap. xxiiij. idem esse diximus, scilicet, Quod ex suis principiis, elementis, partibus substantialibus, & integralibus, causisq; & qualitatibus connexum coheret, & suapte natura substantiâq; consistit, ut patet supra in ij. capite xxvj. iam hinc itaq; de corpore mobili tractabitur, quatenus id formæ misti compositivæ constat, & uestitum est. Porro omnia corpora naturalia composita ueteres in quinque formas aut species digessere, hoc ordine: Vt Mistæ corpora Primæ compositionis sint Meteora, quibus annumerantur Fumi, ut uapores & exhalationes, infra eodem cap. proximo, & iij. Secundæ compositionis sint Metellaria, quæ isti uocant Mineralia, quibus etiâ lapides, gemmæq; & similia accensentur, infra eod. capite xij. Tertiæ compositionis sint Plantæ, & alia quæ Vegetabilia uocamus, infra eodem, cap. xvj. & sequentibus. Quartæ compositionis sint Animantia, quibus 4 inest sensitua anima tantum, infra eod. cap. xxiiij. Quintæ 5 compositionis sit homo anima rationali præditus, mortaliū creaturarum nobilissima. Priores ergo due species complectuntur inanimata corpora, posteriores uerò tres species comprehendunt corpora animata. De istis ergo paucis erit dicendum serie sua. Quanta uerò insequentium sit amoenitas, hic nolo longius declamare, contentus auctoritate, & consensu tot doctissimorum & prudentissimorum hominum, qui tot seculorum serie ista probarunt & docuerunt, & admoneat nos horteturque Vergilij autoritas in secundo Georgicôn ita dicentis,

Me uerò primum dulces ante omnia Musæ,

Qua

Quarum sacra fero ingenti percussus amore,
 Accipiant, cœlique uias, & sydera monstrant.
 Et reliqua eius loci uide. Vnde cernere licet, quanti fecerint
 Physiologiam ueteres homines, ut nō dubitarit idem
 Poëta exclamare:

Felix, qui potuit rerum cognoscere causas.

DE CAUSIS METEORORVM.

CAPVT II.

PRIMO, Meteoris imposuere Græci nomē à sublimi, Meteora quate-
 nate: Nostri uocant impressiones, eò quòd plerunq; re sic uocentur.
 in sublimi, id est, in regione aëris imprimuntur, et impressæ
 uidentur, causeq; harum non nisi sublimi quadam speculatio-
 ne deprehenduntur. Item, Quòd uirtute & influentia
 sublimium corporum cœlestium efficiuntur meteora.

SECUNDO, Meteoron est corpus compositum, imperfectum, Meteoron
 quid.
 etum, ex uapore aut exhalatione effectum, in aëre uel terra
 apparere solitum. Dicitur imperfectum corpus, uel propter
 subitam Meteori generationem, uel quòd uideatur fere isto-
 rum compositio fieri non secundum substantie mutationem,
 sed secundum qualitates. Vel potius imperfectum dicitur, col-
 latione animatorum corporum.

TERTIO, Omisiss nunc aliis particulis definitionis, Diuisio me-
 et uulgata diuisione Meteororum, esse aliud ignitum, aliud
 Aquosum, aliud uerò medium. De quibus infra eodem. Pri-
 mum de causa efficiente, prima scilicet & remota, tracta-
 bimus. Quia in speciali quoq; Meteororum habet proximam Meteororum
 caus. effie. re-
 causam: sicut & propriam formam, ut infra suo cuiusq; cap. mota.
 patebit. Igitur tametsi Deus non hæc tantum sublimia cor-
 pora, & quælibet alia composita efficit: tamen sicut scimus
 esse ipsum primam causam, oportet etiã scire quomodo agat
 Fato, Natura, Fortuna, aut Voluntate hominis, tanquam per-

P 2 qua

quatuor instrumenta. Ita enim in Natura & rebus natura-
libus non generales tantum & remotas, uerum etiam pro-
prias & propinquas causas inquirere necesse est diligen-
tius. Dicimus ergo efficiētem causam Meteororū atq; Im-
pressionum esse Cœlum, Stellas, Astra, cum suis motibus,
uirtute, influentiis, & qualitatibus, quæ proueniūt ab istis.
Ista enim cœlestia corpora attrahunt sursum ex terra uel
aqua fumos, ut exhalationes aut uapores, quos in cap. pro-
ximo ostendemus esse materiam Meteororum. Quam ma-
teriam Cœlestia, uirtute, qualitatibusq; suis eleuatam re-
soluunt, subigunt, percoquant, atq; immutant, ut deniq; fiat
Cometa, Halo, Pluuia, uel aliud quid simile corpus. Siqui-
dem omnis uirtus naturalis huius mundi patiturq; eius, gu-
bernatur à cœlo, id est, agit, uel patitur, uirtute cœli acce-
dentis & affluentis ad actiones, passionēsq; & operatio-
nes inferiorum corporum. Affluētis dico per motum suum,
per lumen, & per influentias suas, ut multis in locis supra
admonui, neque hic repeterem, nisi & Aristoteles in prin-
cipio Meteorologie suæ hæc sollicitè inculcasset, & adeo
ingeminasset. Quod si libet, uide hoc loco Commentarios
quoq; eruditè & copiosè super his disputātes & utiliter.

QVARTO, Quod autem de qualitatibus superiorum
corporum proueniētibus ex motu cœli paulò ante memini,
sic intelligi debet. Efficientibus causis Meteororū accenseri
etiam has duas superiorum qualitates, scilicet Calorem &
Frigus. Calor est duplex, scilicet Loci, de quo mox infra
eadē, & solis. Verum calor Solis rursus est duplex, scilicet
Euocans, qui euocat, elicit, eleuat, & extrahit fumos de ter-
ra, uel aqua ortos, materiam Meteororum in sublime, &
Meteororū. Adurens calor, qui adurit eleuandos, & etiam eleuatos fu-
mos, bifariam, scilicet, directè & indirectè. Directè quidē,
cū

etiam radij solares præcipue in æstate sub Gemine, Cancro, & Leone, directe incidunt regionibus subiectis, unde restringuntur in se ipsos & reflectuntur à corpore solido terræ, uel aquæ, aduruntq; & absunt in illis terris omnes fumos, antequam eleuætur. Estq; hic calor intensissimus, impediens Meteorâ ignita, nedum aquosa. Inde est, cur in æquinoctialibus terris, sub torrida zona, sint paucissima aut nulla adeo Meteora, præsertim Aquosa. Indirecte uero, cum locis longinquiorebus à tropico Cancræ, & arctico propioribus, propter longinquitatem solis, indirecte & oblique incidunt radij solares terris subiectis, unde non ita restringuntur in se radij, tametsi etiam reflectuntur, sed obliquius & angulis amplioribus. Hinc fit calor temperatus, qui calescit quidem terras intra tropicum Cancræ & Arcticum circulum, præsertim in Aestate: sed tamen ille calor non est adeo intensus, ut adurat, & absumat tantum fumorum, quantum in meridionalibus ille intensissimus calor. Plures ergo reliqui supersunt fumi non absumpti à calore temperato, misso à radiis obliquis, qui fumi deinde in sublimem feruntur, & eleuantur à calore Solis euocante, inde longè plurima Meteora apparent sub habitabili zona Arctica, ut Cometa, Pluuia, Niues, &c.

Cur sub torrida zona paucissima sint Meteora.

Quare sub zona Arctica habitabili plurima Meteora generantur.

QUINTO, Frigus item est duplex, scilicet loci, & ex ternū. De loco, iam mox in fine huius Cap. uidebimus, sed Frigus externū est duplex, scilicet constringens & prohibens. Constringens quidem id uocamus, quod sua fortitudine intensissimum, plus potest constringere, & claudere fumos, quam Sol queat eos eleuare altius extrâ uel supra terram. Quia poros terræ & superficiem aquæ constringit hoc frigus, ne radij solares accedentes ex longinquisimo quidē, possint fumos extrahere. Vnde in terris uel zonis (ultra ar-

Frigus quod duplex.

P 3 Arcticum

cticum uel antarcticum) utriq; polorum uiciniis, sunt terra & aqua serè semper congelate, rare pluuie, rores, rariora item meteora ignita. Atque hoc frigus constringens impedit meteora aquosa, nedum ignita. Frigus autem prohibens temperatum est, quod prohibet quidem Solem, non ne extrahat supra terram in sublime fumos, sed ne incédât & absumat ipsos, utpote, cū Sol est in hÿemalibus præcipuè signis, Sagittario, Capricorno, & Aquario, ualde remotus à zonis septentrionalibus: cum radij Solares ex ualde longinquo & obliquo nūtuntur. Quapropter remissiore existente calore, incidit in his terris frigus, ita, ut à Sole nequeant absumi isti sumi terrestres, uel aquei, quanuis eleuentur in sublime à calore euocati: ideoque minus est ignitorum Meteororum in Septentrionalibus terris sub hÿemem, quam alibi: & plus est Meteororum aquosorum, ut niues, pluuie, &c. Variat tamen hanc qualitatem climatum sæpe qualitas anni, uentorumque & serenitas, & caligo, atque alia eiusmodi. Quò ergo quæq; terra propior est æquinoctiali zone, eò minus Meteororum uidet, propter calorem Solaris adurentē. Quò uerò quæque terra est remotior ab æquinoctiali, eò plus Meteororum illic apparet, propter debilitatem caloris, non adurentis, neque absumentis omnino fumos. Hinc etiam facillè patet, quare in Vere & Autumno longè plures impressiones aquosæ, & ignita nascantur quoque in Aestate, quam Hÿeme, & quare etiam instabilior tempestas sit, tum, quam aliàs.

Loco meteororum quatuor.

SEXTÒ, Calor & frigus loci cōsentur à locis ubi fiunt Meteora, qui loci sunt quatuor, scilicet tres regiones aeris. Suprema, calidissima, Media frigidissima, & Infima que est infra nubes, supra aque terræq; superficiem, temperata, id est, modò calida & frigida, prout Sol ascendit, uel descendit, acced

accedit, uel recedit. Nam hæc infima recipit calorem à solaribus radiis reflexis à corpore solido terræ uel aquæ, frigus autem recipit ab aqua & terra sibi propinquis frigidisque corporibus, ut supra ij. capite viij. Quartus locus est, quem terræ uentrem uel concauitatem, & cauernam terræ appellamus.

DE FUMIS, ET DE
materia Meteororum.

CAPVT III.

Primò, Materia Meteororum planè sunt fumù, ex aqua terræue exorientes, siquidem terra apud nos habet plurimos poros, & foramina, meatùsq;. Ex qua calor Solis extrahit duplicem fumum, scilicet exhalationem & uaporem. Exhalatio est fumus calidus & siccus, terrestris, inflammabilis, quem calor solis euocans è terra extrahit in sublime, atq; ibi percoquit. Sed uapor est fumus calidus & humidus, aqueus, non quidem inflammabilis, qui non solum ex terra, uerum etiam ex aqua à calore solis euocante extrahitur in sublime, atq; ibi congelatur, uel resoluitur. Surgit autem uapor propriè ex aqua, uel ex corporibus humidis: & tamen non est aqua, sed habet quid aqueum, sicut Exhalatio habet quid terrestre. Et utriusq; generis fumorum habemus experientiam serè quotidianam, præcipuè in montosis, & conuallibus, in fluminibus, palustribùsq; locis, præcipuè sub uespertinum matutinumque tempus, item post pluias & tempestates, ubi nostris oculis uidemus ascendere fumos, atq; attrahi à Sole in sublime, quanuis propter longinquitatem spatij nequeamus cernere mutationem istorum fumorum.

Secundo, Non imaginandù est pueriliter istos fumos esse exiguos, aut raros, quin instar magnorum montium

P 4 magn

Materia Meteororum.

Fumus duplex.

Exhalatio

quid.

Vapor, quid.

Fumian fin.

omni altitatis

omni altitatis

omni altitatis

omni altitatis

omni altitatis

omni altitatis

omni altitatis

omni altitatis

omni altitatis

omni altitatis

omni altitatis

omni altitatis

magnitudine trahuntur fumi isti sursum, aut etiam maiore mole, ingensq; spatium in regione aeris occupant, ut in fluuiali aqua uidemus, quae uia tempestate sursum attrahitur à Sole, ut etiam cernimus nubium moles atq; montes adeo. Quod si enim unum atq; alterum fragmentum ligni humidum in foco male ardens igne, magnum de se fumum canino emittit, quid estimandum est de magna aliqua parte terrae uel aquae aliqui humidae, fumose, uiae, et praepinguis, quantum fumorum de se emittere possit in calefacto et quasi adusto et incenso Solis Astrorumq; aestu? Sic etiam in ollis de aqua feruente, et ebuliente cernimus surgere uapores in altum ualde crassos. Quis ergo dubitet ingentes quasi montes huiusmodi exhalationum et uaporum surgere de fontibus, fluuiis, stagnis, lacubus, et mari, de terra fumida, et ubiq; ferè uia, quae utraque totum diem, adeoq; totos menses decoquitur propè, calore aestuque Solis ac Lunae, ac aliorum Syderum atque Stellarum.

TER T I O, Cum itaq; exhalatio calida et sicca terrestriusque de terra oriatur, et uapor calidus et humidus aqueus, partim de terra humectata et uia, partim de ipsa aqua, quae tamen sit mista crasso terrestri, exhalet atq; assurgat, facile est iudicare, ut exhalatio uaporq; sint causa materialis propinqua Meteororum: Sic terram et aquam esse causam materialem remotam omnium meteororum. Nam forma substantialis ipsius terrae uel aquae mutatur plane in aliam formam, exhalationis scilicet, et uaporis. Aer uero propter nimiam subtilitatem suam, et Ignis propter lympiditatem ac raritatem tam crassos fumos de se nequeunt emittere, è quibus fiant Meteora: licet enim Ignis praecipue noster in foco, et Aer, ut patet in halitu animalium frigido tempore, de se fumos emittant: tamen subtiliores sunt illi, quam

ut

ut perdurent diutius, quin mox à calore Solis aliorumque corporum resoluuntur, & liquefiunt, & in momento euanescent. Itaque Ignis & Aer non sunt materia impressionis alii cuius. Ceterum Meteora ignita oriri ab exhalationibus, Aqua uero ex uaporibus, Media autem partim ex uaporibus, partim ab exhalationibus nasci, aut ex fumis commistis, id mox infra cap. sequente, & infra eodem cap. v. & viij. patebit.

QUARTO, Finalis autem causa Meteororum est salus animantium, & plantarum, aliorumque corporum, & comeditas cuiusque peculiaris. Habet enim unumquodque suam utilitatem manifestam, uel occultam, ut pluuie est irrigare & pinguefacere terram. Cometa, est absumere corruptos uenenososque fumos, tametsi alio qui terrorem incutiat, malaque portendat. Atque haec de causis Meteororum indicasse sufficiat, quae speciatim iam inde breuiter tractabimus.

DE METEORIS IGNITIS.

CAPVT IIII.

PRIMO, Tametsi Plinius & Seneca aliique nonnulli numerent plures formas impressionum ignitarum: tamen nos contenti erimus his, quae Aristoteles recenset praecipue undecim. Vocant autem Arabes Meteora ignita Assub, hoc est, inflammationes. Quarum priores sunt ascendentes quinque, generatae de exhalatione inflammata in sublimem & supremam regionem aeris ascendente, his nominibus: Prima ignis perpendicularis. Secunda, Lancea ardens, quam & bolidem, & trabem uocant. Tertia, Candela accensa, Quarta, Scintille uolantes. Quinta, Caprae saltantes. Reliquae uero sunt Assub descendentes, generatae de exhalatione quidem calida & sicca, inflammata in sublimi, sed quam frigus Mediae regionis aëriae, ut debiliorem ascendere non permittit, sed deorsum repellit, descenderéque cogit. Et sic

Meteororum
causa finalis.

Meteora
ignita.
Assub.

Assub desce
dentes.

P S uocant

uocantur. Sexta, Aegle. Septima, Stella cadens. Octaua, Lumen præcedens & sequens, Græci πολυδύναμα, Nostri Castorem & Pollucem uocant. Nona, Candela accendens aliam candelam uel faces. Decima, Draco uolans. Undecima, Assub, id est inflammatio apprensus aliquando & dispersus. His tamen addi possunt Stelle subite, & Chasma, atque alie ignite impressiones à Plinio memoratæ. Habent autem hæc nomina sua à similitudine rerum, quarum effigiem & formam representant. Tametsi materia sint eadem, formis autem, nominibusque, & multitudine paucitateque materiæ, ac fumorum, & incensione, inter se differant.

SECVNDO, Qui iam probe tenuerit Causas efficietes, & materiam Meteororum, facile inde reliqua assequetur. In specie igitur, exhalatio uirtute caloreque Solis et aliorum astrorum euocatur, & sursum attrahitur ex terra reperfæta incalescensque Solibus. Cum uero illa exhalatio plurimum fuerit calida, euolat supra nubes, pernicitateque suam mediam aeris regionem penetrans emicat in supremam, que dicitur æstus uel ἄνεμος. Quod si eadem exhalatio inæqualiter sit crassa & subtilis, partes quidem eius terrestres & crassiores in imo se dilatant, & tanquam grauius subsidunt, tenuiores uero in acutum feruntur. Sic itaque ad formam columnæ pyramidalis, Basim maiorem habentis figurata exhalatio hæc, ab æstuque supremæ regionis accensa, representat speciem perpendiculi instrumenti fabrilis, uel columnæ pyramidalis, unde & ignis perpendicularis uocatur, à tali figura. Sin uero exhalatio, equaliter subtilis & crassa est, ita ut crassior pars non subsidat in imo, incensa ea reddit figuram lanceæ ardentis, qualem Plinius uel trabem, uel bolida, hoc est, iaculum uel sagittam ardentem uocat. Qualem Verg. in v. significat, dicens,

Nanque

Namque uolans liquidis in nubibus arsit arundo,
Signauitq; uiam flammis, tenuisque recessit,
Consumpta in uentos, &c.

TERTIO, Exhalatio equaliter subtilis, & que ex aequo
possit extendi & dilatari cōtinuē superiore parte accensa,
refert figuram candelæ ardentis. Verū exhalatio equali-
ter subtilis, que non ex aequo extendi queat incensa, præ se
fert figuram lampadis, quam isti generali nomine Assub
ascendens uocant. Sin uerò sit discontinua exhalatio, & di-
spersa, atque rara, ut non semel omnes partes accendantur,
fiunt stipulæ ardētes, & perinde, ac si e fornace euolēt sem-
tilla. Quarum & Plin. in ij. cap. xxxv. & in cap. xxxvj.
meminit. Vbi hoc Meteoron appellat discursum stellarum.
Aristo. autem uolantes stellas. De quibus Verg. in v.

Candela ar-
dens.

Lampas.

Stipulæ ar-
dentes.

- Ceu sepe refixa
Transcurrunt, crinēmq; uolantia sydera ducunt
Coelo, &c.

Atque hæc impressiones dictæ, ut plurimum in suprema
regione aëris apparent, tametsi & inferioribus euenire
queant. Neque uerò putare debemus, quasi istorum atque
aliorum Meteororum figuræ atque corpora non sint ma-
iora multò, quàm nostris oculis cernuntur, quin sint inge-
ntes corporum moles, ualde amplum spatium in aëre occu-
pantes. Quauis propter longinquitatem nobis minora
ista uideantur.

Locus dicto-
rum Meteor.

QUARTO, Quòd si exhalatio sit nō impensè, sed me-
diocriter calida, nequit penetrare & superare mediam re-
giōnē aëris. Sed ab huius frigore depellitur, atque uel per
confricationē sui ipsius, uel per antiperistasi in extremi fri-
goris & calidi sui incenditur in media regione, uel circa
mediam, uel etiam in infima, ex qua incensione alia appa-
rent

Capræ saltantes. *rent meteora. Hinc sunt capræ saltantes, hoc est, due faces incense, de exhalatione diuisa in duas partes, quas Aristot.*
Candela altera accendens. *aryas uocat, id est, capras. Hinc est rursus candela uel lampas altera accendens, oblongo tractu continue delata. Item*
Ignis fatuus. *ignis fatuus, id est, non adurens quidem, sed præcedens et sequens aliquem, in aere diutius perduras, quale meteoron*
Castor & Pollux. *Plinius in ij. cap. xxxvij. Castorem et Pollucem, Græci ποσειδωνος et λυδωνος nominant. Quod ambulantes noctu præcipue uel equitantes aut nauigantes sepe præcedere, aut sequi uidentur, nõ sine horrore aliquo. Talis est fere etiã ignis lambens crines et pilos animantium, aut uestes quoq; ut apud Liuium in primo ab urbe cond. de Seruio Tullio puero: Et in ij. Aeneid. de Ascanio Poëta scribit:*
Ecce leuis summo de uertice uisus. Illi
Fundere lumen apex, tactuq; innoxia molli,
Lambere flamma comas, et circum tempora pasci.
Vbi huiusmodi meteora crebrius apparent, & quare. *Atque huiusmodi ignes innoxij crebrius apparent supra loca humida, et sumosa, atque palustria, ut in coemeteriis, Coruis, Coquinis, Cõuallibus. Nam illic est plus uiscose pinguedinis, unde surgit exhalatio densior quidem, sed minus calida, quã ut in supremam regionem aeris stratur. Exhalatio autem mediocriter calida, non bene compacta neq; densa, ueruntamen in longum continuata, et accensa, decidit depulsa deorsum à frigore mediæ regionis uel nubis occurrentis, representans figurã Stelle cadentis, longo tractu, et quãdoq; durabilior post se relinquit imaginem stelle angulose, et scintillatis, in nostris oculis, quoad penitus absumatur. Estq; hæc stella, cadens recta deorsum, aut aliquando uolans indirecte ad latus, non in cælo, ut quidam existimant, sed infra nubes in regione aeris infima. Neque enim sydera fumis et humoribus pasci credendum est. Atq;*
acci

accidit hæc impressio crebrius in Autumno, & Vere, sicut
 & aliæ ignitæ. Est etiam Draco uolans figura talis, de ex-
 halatione magna, & inequali, inter nubes duas, alteram ca-
 lidam, & alteram frigidam incensa, cuius pars media incur-
 uata ad nubis calidæ tractum, & crassior, uentris formam,
 duæ autem extremæ capitis caudæque figurâ referunt. Fu-
 mat autem ille Draco propter alteram nabē frigidā. Solet
 enim calidum & ardens oppositū frigido, excitare fumū,
 ut in uiridi ligno ardente patet. Vltimò est, quòd Assub ap-
 parens & disprens alternis nominant, de exhalatione te-
 nui nubibus occultata, partim uerò rursus apparens depul-
 sa nube. Atque hæc undecim impressiones ignitæ à Peripate-
 ticis post Aristotelem recensentur.

QVINTO, His tamen addere licet alias quoque im-
 pressionem, & spectra meteorica, qualia plura non in re-
 gionibus tantum aëris spectantur: uerum etiam in uentre,
 & meatibus terræ, ut experiuntur illi, qui in argenti fodi-
 nis, aut in aliis fodinis operantur. Quorum & Plinius, &
 Aristoteles, alique meminerunt. Vnde rursus apparent
 aliæ Ardentes stipule, Scintille, Faces, Lampades, & simi-
 lia. Quæ ab Aristotele in genere appellantur ἀγλαί, id
 est, lumina uel illuminationes, & spectra luminosa, de ex-
 halatione incensa, intra uel etiam longè infra nubes, per cō-
 frictionē sui, & quasi collisionē, sicut ex duobus silicibus
 collisis ignis elicitur, uel per antiperistasm frigoris in me-
 dia regione, quod intēdit, atq; adeò incēdit calidam & sic-
 cam exhalationē, quam etiam sepius solus calor solaris,
 aut alterius syderis accendit. Sic etiam χάσμα uocant hia-
 tum, aut uoraginem, quando repētino lumine exhalationis
 magne incensa sub nubibus, quasi aperitur cœli, uoragi-
 nemq; terribilem facit. Quale chasma apparuit hic Vuit-

Chasma
 tember

Vuittembergæ, nono die Ianuarij intra horam nonā & decimā noctis, anno xxix. ab Oriente in Septentrionē, & ad Occasum æstiuum tendens, & emicans. Quod si chafina sit altitudo, quanto minus, tum reddit figuram dolij, quam alij πιδία, Aristoteles πιδίον uocat. Apparet etiam aliquando lata quedā fax, & lucidē ardens decidere de cælo. Ut proxima æstate post arcem, cum spectaretur etiam cometa. Verum cum harum atq; aliarum impressiōum ignitarū sit planē eadem efficiens causa & materialis, quæ superiorū, relinquimus ista experientiæ, & aliorum librorum lectioni, ut apud Plinium, Senecam, Aristotelem, Albertum.

Finalis causa meteororum ignitorum. SEXTO, Finalis causa huiusmodi ignitarum meteororum, est incensionem facere, & lumen emittere, atq; ardere, quoad exhalatio sua eleuata, igni absumatur plerāq; et euanescat, sicq; aër à fumis purgetur, liquidiorq; fiat. Deinde horū est significare & portendere tēpestates uentorū, pluiarum tonitruum. Siquidē crebræ impressiōes significāt multum exhalabilis materiæ oclusum esse in cauernis terræ. Vnde facile coniectare licet adhuc multis fumis reliquis, superesse quoquoq; materiā tēpestatū, & uentorū. Quare etiā morbos & sterilitates motūsq; portendūt ignite impressiōes. Quia pro habitu tēpestatū serē afficiuntur animārum atq; crescentiū ē terra corpora, & pro afflictione corporū perturbātur quoq; animi plerunq;. Ceterum exhalabile ista materia atq; in qualibet regione aëris incensam absumi plerāq; oportere, Physica ratio & experientia docent. Quia proprium ignis est absumere sicca, præsertim calida, & terrestria. Tamen si quedā meteora sint aliis durabiliora, uel magis caduca & fragiliora, secundum quantitatem materiæ, & uim ignis exurentis eam. Hæc de meteoris ignitis, deinceps uerò de aquosis loquemur.

DE

DE METEORIS AQVOSIS.

CAPVTV.

Primo, Non sicut exhalatio est inflammabilis, sic et Vapor. Vapor. Quia cum sit humidus & aqueus, inflammari non potest, neque supra mediam aeris regionem ferri, & emicare in supremam, propter humiditatem & gravitatem aquosam. Cum itaque Meteora ignita nascantur in tribus regionibus aeris, aquosa nulla sunt in suprema, sed tantum in Media, in infima, & in uentre terrae. Huius ergo materia est uapor calidus, humidus, & aqueus, uel congelatus in glaciem, aliudue duriusculum ac solidum corpus, uel liquefactus in aquam. Et sunt Aquosae impressiones haec fere decem. Prima, Nubes. Secunda, Nubecula. Tertia, Nebula. Quarta, Pluuia. Quinta, Ros. Sexta, Manna. Septima, Pruna. Octaua, Nix. Nonna, Grando. Decima, Granula. Quibus etiam Fontes, Thermae, Flumina, & Mare cum sua Salsedine atque Aestu, uel Reciprocatione propter affinitatem accensentur, ut infra eodem capite vi. & vij. Hec ergo fiunt, ut dixi, in Media aut infima regione aeris, ex uapore aqueo conuerso, uel constricto. Conuertere autem uaporem, est ipsum eleuatum condensare, & deinde rursum in aquam resolvere, & liquefacere. Constringere uero uaporem, est ipsum congelare & condensari. Quorum utrumque fit per frigus Mediae uel ima regionis aereae. Prout enim magis minusque calidi sunt uapores, ita altius aut humilius eleuantur sursum a solis calore, aliorumque astrorum. Sicut uidemus palam in sole bibente & attrahente Aquam. Tamen si reuera etiam calor superiorum corporum adiuuat resolutionem, & liquefactionem uaporis, ut cernimus in glacie nostra: quae a frigore congelata resoluitur calore Solis, aut uentorum.

Secundo, Nubes est uapor a mediae regionis aereae.

Locus mete.

aeris.

Materia me-

teor. aquos.

Aquosa me-

teora quae.

Conuertere u-

porem quid.

Constringere

uaporē quid.

Nubes quid.

aereae.

aëre, in qua eleuatus pendet, extremo frigore constrictus,
 & quasi congelatus. Sicut stillas, & stirias congelatas uide-
 mus à tectis dependere. Quòd autem nubes in sublimi huc
 atq; illuc feruntur, & agitantur, non suapte natura id faci-
 unt, sed partim calore Solis ad sese attrahentis, partim agi-
 tatione uentorum huc, & illuc pellentium, id accidit, ut ui-
 demus oculis nostris. Quin & calor Solis suspendit, &
 coërcet in sublimi nubes, ne semel decident, neue cataractæ
 rumpantur, quòd tamen accidat aliquando, sed ualde raro, ut
 cataractæ decident resolute ac ruptæ. Nubecula est parua
 nubes apprens sepe crescens in ingentem magnitudinem
 uaporibus adactis, unde & uulgò dicitur à parua nubecula
 oriri sepe magnam tempestatem. Nebula, est quasi sterilis
 quedam nubes, id est, sine pluuia, sicut caligo apparere so-
 let post pluias, uel post udu & humidum noctis uel diei,
 serenitatis pleriq; prognosticon, præcipue si subsidat reso-
 luta et liquefacta, et nebula superest ex uapore isto residuo,
 qui nõ potuit eleuari satis in altu, uel condensari in nubem.

Pluuia quid. TERTIO, Pluuia est nubes liquefacta, & resoluta in
 aquam distillantem guttatim, hoc est, Pluuia est uapor cali-
 dus, fumosus, & crassus, eleuatus de corporibus humidis,
 per calore Solis, & alioru astrorum, usq; ad mediã regio-
 nem aëris, à cuius regionis frigore ibi condensatur, & cõ-
 uertitur in nubem, quæ nubes rursus liquefit resoluta in
 aquam decidentem in terras, ad salutem animantium & cre-
 scentium. Hæc pluuia si cum impetu copiosior decedit, tum
 uocatur imber. Quòd autem guttæ plerunq; sunt minores,
 & quædoq; maiores, ut quæ etiã lucente Sole crassiores de-
 cidit, generatæ in inferiore parte aëris, illud utrûq; accidit
 ex diuersitate materiæ, modò subtilioris, modò crassioris.

Imber. Quòd uerò aqua pluuia aliquando est dulcis, & lymphior,
Guttarum di id
ueritas uide.
Saporis & Co

id habet ab aërio humido immisto. Quod autem aliquando est amarior & rubei coloris, id habet à terreo sicco, & adusto sibi admisto. Nam ut exhalatio sæpe attrahit secum in sublime ducta, uaporem aqueum, sic etiam sæpius uapor in sublime elatus, attrahit secum exhalationem terrestrem & siccam, aut etiam uiscosam, id est, præpinguem. Sic enim sæpiissime sumi aquæ, & terrestres commiscentur eleuati, ut infra eodem, cap. viij. Ceterum apud Historicos, & Chronicos legimus sæpe pluuisse ranis, uermibus, lana, carne, sanguine, lacte, lapidibus, ferro, lateribus. Et huiusmodi quidem rerum crediderim ego non posse inexpugnabilem causam naturalem assignari, sed eas fatales & miraculosas esse reuera. Tamen de ranis & uermibus dici potest, uiscosam exhalationem unâ cum uapore aqueo eleuari, & ex utroque per temperamentum caloris & frigoris sic nasci in aëre istiusmodi bestiolas, quæ cum aqua pluuia decidant. Sicut etiam in terra sponte sua mures, ranæ, uermesque ex terra lutæ tepefacto generantur, & semiperfecta cõficiuntur. Sic quoque & carnem in aëre nasci ex uiscoso fumo terrestrique materia, quæ & ibidem in lapides, in lateres, in ferrum, aut simile quid indurescere potest, quæ deinde ex aëre cū aqua pluuia decidant. Sic etiam intentissimus calor Solis ex uerbibus pecudum lac, & ex corporibus animantium, uel de locis cruentatis sanguinem extrahere, atque sic cum uaporibus attollere potest, ut illud lac, uel sanguis rursus cū pluuia aqua in terras cadat, uel potius idem calor Solis uaporem aqueum sic coquere potest, ut uel sanguinis uel lactis cruorē induat. Sicut uidemus in febricitantibus ac phreneticis urinā nimio calore rubescere, & sanguinis calorē referre. Sicut et lixiuū rubescit per cineres colatū aliquoties. Similis ratio est de lacte, cū uideamus in malè digerentibus

loris diuersitas in aqua pluuia uide.

Pluuia miraculosa.

Animalium aliarumque rerum cum pluuia decidantium generatio.

Pluuia Sanguinea & Lactea causa.

Q

bis

- bus urinam quodammodo albescere, & instar lactis quasi
 Lanuginis coagulari: Lanuginem uero unā cum uaporibus & fumis
 generatio. Sol ab arboribus, ut à Salicibus, à Malis aliisque plantis sur-
 sum attrahit, que unā cum aqua pluuiā instar lane conglor-
 bata decedit in terras. Atque hæc de pluuiā satis.
- Ros, quid. **QVARTO**, Ros est uapor cum terrestri modico con-
 densatus in infima regione aëris, qui mox resoluitur in
 aquam, cum decedit. Non præcedit autem nubes rorem, aut
 pruina, sicut pluuiam aut niuem, quia sereno serè illa duo
 cadunt. Manna species quædam roris melliti, est præpinguis
 & uiscosus uapor, ex commistione aque, terræ, & aëris,
 cadens super plantas instar zaccari, aut farinæ molitorie,
 prædulcis, quo gustato moriuntur animalia, eò quòd au-
 dius illo deuorato hepar opilatur & obstruitur: inde etiam
 Cur animalibus & plantis manna sit exi-
 tialis. plantæ inarescunt, eò quòd uermiculi noxij nascantur ex il-
 lo humore, qui etiam calore Solis desiccatus, contrahit plā-
 tas, ut marcescant. Pruina est uapor congelatus à frigidiore
 uento Boreā, alioue, in locis frigidis infimæ regionis aëreæ,
 sicut uidemus halitum ex ore animalium in hyeme conglor-
 scere, & à barba pilisque aut uestibus dependere, uel etiam
 ab arborum ramis. Differt ergo Ros à Pruina. Nam ille ci-
 tius, uero mox resoluitur in aquam plantis, terræue super-
 incidens. Pruina autem congelascens diutius perdurat, quò-
 ad etiam liquefiat.
- Pruina quid. **QVINTO**, Nix est uapor paulò infra mediam regio-
 nem aëris à frigore resolutus, & mox inde ad instar lane
 carminatæ molliter conglobatus, & congelatus. Cadit au-
 tem nix non sepe in æstate propter calorem: qui à radiis
 solaribus tum propius nos reflexis maior est, quam ut cõge-
 laye queat uaporem in lanam, sicut in uaporario non conge-
 laseit halitus, uel sudor de corpore animalis: sed in frigido
 demum
- Nix cur non
 cadat in æsta-
 te.

demum loco temporèq;. Est autè uapor niuis longè rarior & calidior, quã gradinis, ideò & pallidus lucidusq; est, ali quãdo perpetuũ octiduũ ditiũ sue consistens in aère ante, quã liquefiat, ac cõstringatur. Sæpe etiã nix decidens res soluitur in aquã statim, à tepore infimæ regionis, priusquã terrã pertingat, ut eodem momento temporis super montes ningere, in planis uerò terris pluere uideamus.

SEXTO, Grando est uapor calidus, quem circumstans frigus mediæ regionis, propter eius raritatẽ penetrabile, cõdensat in nubem, quæ nubes mox resoluta guttatim decidens, per antiperistasin constringitur in glaciem, à frigore penetrante, & à calore infimæ regionis, ut ita rotunda uel angulosa fragmina glaciei decidat. Sic ergo primam in mediã regione oritur grandinosa nubes, quæ liquefacta in guttas, demum congelatur in infima, ut glaciei fragmenta globique fiant. Quod autem simul etiam pluuia decidit, aut grandio iam citius, iam tardius liquefcit in terra, id ex materie ipsius soliditate aut fragilitate accidit. Oritur autem grandio sæpius in Vere, & Autumno, ac Aestate, in hyeme uerò ualde raro, eò quòd nulla est antiperistasis sub Hyemem, quando infima regio etiam est frigida, sicut superior. Quod uerò ante uel sub casum grandinis, uel alia quoque tempestate magni aliquãdo sonitus in aère audiuntur, & terribiles, illud uenit propter pugnam exhalationum calidarum & siccarum, quæ sæpe incluse uaporibus & nubibus erumpere nitentes, murmur & fragorem adeò edunt, unde aliquando strepitus quasi armorum aut armorum hominum in sublimi superne audiuntur, excitatæ ex collisione & pugna fumorum contrariorũ in nubibus, quorum alij sunt calidi & sicci, alij uerò humidi, uelut ex olla quoq; feruescete liquore stridores quidã excitantur. Species

Vapor niuis & grandinis, quid differt. Cur interdũ in montibus ningat, in planis uerò pluat.

Grado, quid.

Grandinis figura. Grand. locus.

Quare cũ pluuia decidat grandio.

Quando generetur sæpius & quare. Sonitus in aère causa.

Quare anti-

Q 2 uerò

malia interdum aut alia res in grandine reperiantur.

Granula, quid.

Vapor grandinis, qualis. Aqua calidius congelascit, quam frigida.

uerò bestiolarum & animantium, uel aliorum corporum appaerentes quandoq; in grandinis glacie, sunt uel impressæ à uirtute cœlesti, uel etiam tales imaginatione hominis conceptæ, sicut aliquis pruina uel nubem quoq; otiose inspicieus, uarias in ea figuras animalium & corporum sibi fingit, imaginatur, & somniat. Granula uocant globulos istos extrinsecus frigore cōgelatos, intrinsecus uerò instar niuis molliores. Huius quidem impressionis eadem est planè materia, nisi quòd frigus non adeò intensum fuit, ut istis globulis afferret glaciem iusta magnitudine. Est ergo uapor grandinis ualde calidus & rarus, ideòq; etiam fortius congelascit à frigore mediæ regionis sibi incluso, & à calore infimæ circumstanti per antiperistasin, sicut etiam aqua tepida uel calida multò citius & fortius cōgelascit, quam frigida. Atque hæc de Meteoris aquosis generatis in medio infimòque aëris interstitio, inde de aquosis in uentre terre nascentibus sequitur.

DE FONTIBVS, THERMIS, & fluminibus.

CAPVT VI.

Ortus fontium & fluminum secundum sacras literas. Materia fontium & fluminum secundum Physicam. Simile.

P R I M O, Non consentiunt plenè Sacre literæ cū Physicis de ortu fontium ac fluminū, quæ ex mari per uarios alueos meatūsque fluere ac ad suos fontes refluere, Ecclesiastes cap. i. testatur, dicēs: Omnia flumina intrant in mare, & mare nō redundat, ad locū unde exeunt flumina reuertuntur, ut iterū fluant. Ceterum Physici materiā istorū dicunt esse pariter uaporem resolutum in aquam, & liquefactum à frigore & calore simul intra terram, sicut nubes, nix, pluuia, grando, in aëre nascuntur ex uapore condensato, & liquefacto rursum. Nam ut experientia docet, exhalationes condensari propter uiscositatē quandam, sicut in

camino uel in fumibulo, & in foco, ubi fumus è foco aut fornace pinguior fumans, tandem instar picis induratur. Sic & uaporem condensari & resolui apparet, si quis aspirat & afflat suo halitu (qui plane est uapor ex pulmone animalis exhalans) ferrum aut saxum, uel simile, quid durum & solidum sub gelu, tum halitus ille condensatur instar pruinæ. In tepido autem liquefcit, & rorat idem halitus, quod experiri licet in lamina culiri, gladii ue imbalata & afflata in uaporario.

SECUNDO, Fontes ergo originem fluminū sic nasci, non Physici tantum dicunt, uerū & experientia ipsa docet, sicut corpus hominis extrinsecus aliò qui solidum, tamē habet intrinsecus suas arterias, receptacula, meatūsque spirituum, & uenas, quasi alueos sanguinis, & poros, uel rimas quasi, quibus spiritus humoresque penetrat extra & intra, sic etiam terra ipsa quamuis solida: tamen intra se habet suos meatus, cauernas, foramina, & fossas adeo, tanquam arterias & uenas, quibus recipit aërem & uapores, & exhalationes quasi spiritum & aquam, & humores quasi sanguinem, atque hæc intra se cōtinet passim irrigua & humectata. Itaque uapor inclusus intra uenas atque meatus terræ, primum à frigore condensatur, & quasi congelatur. Deinde conuertitur atque resoluitur idem liquefactus in guttas aquarum, quæ guttæ paulatim instar sudoris distillant in iisdem uenis, & demum ad modum riuulorum collectæ, ex uariis uenis stillantibus & sudantibus in inuicem terræ, tandem aperto aliquo loco desidentes erumpunt, & scaturiginem fontemque efficiunt.

TERTIO, Longinquitas aliquando multa est à loco distillationis guttarum ad scaturiginem aut fontem. Altior item est ille locus, ubi resoluuntur uapores in guttas, quam

Q 3

scaturi

Fontes cur tur in iugo aut uertice alicuius montis scaturire fons, aut
in montium palus esse, illud accidit inde, quod illic terra porosa intrinse
summitatib⁹ cus ad summum caernas habet penetrabiles usque ad in-
interdum. gum aut uerticem, in quas cum aer, utpote leuis, nolit de-
scendere, uice eius, ne admittatur uacuum, cogitur aqua
ascendere, caernamq; aut uenam supra tendentem imple-
re, ut in iugo aut uertice demum erumpat ex suo fonte. Quod
idem ars quoque Architectonum fabricantium puteos aut
fontes suis canalibus fistulisq; imitatur, ut quandoq; illi ex
humili conualle aquam adducant, & sursum trahant in
Diuerſitatis aliquam monti impositam arcem uel aream. Prout autem
fontium atq; terra scates guttis istis solida aut porosa est extrinsecus: Sic
fluminu cau- fontes & fluuij quoq; sunt aut perennes, aut temporanei: sic
sa. item sunt uel largi, uel rari, & tenues. Plus enim uaporum
liquefactilium retinet intra se terra externè consolidata,
quam porosa. Nam uapor alioqui exit per poros supra ter-
ram antequam in guttas resoluatur. Proinde in montibus &
Loca fontib⁹ generadis a- conuallibus, utpote in solidioribus nascuntur plures largiores
ptiora. que fontes ac fluuij, quam in plano, arenosoue loco, ut patet
Flumina qua de Thessalia, de Italia, De Germania, Scythia, alijsq; monto-
re augeantur sis regionibus. In Hyeme autè & Vere augentur etiam flu-
in Hyeme & mina, ab aquis nubium niualibus aut pluuialibus, unde fiunt
Vere. etiam, sed raro diluuiâ aquarum, quale Ouidius in primo
Metamorp. describit. Pluuia ergo adiuuat quidem fluminu
Quare inter- quantitatem, sed generationem eorum non efficit. Alioqui
dum flumina uerò suapte natura sub Hyemem siccam & gelidam decre-
decreſcant in scunt & fontes & fluuij, eò quod tum minor est antiperi-
hyeme. stasis, frigore grassante extra, & calore iuxta ac frigore
intra terram, qui calor non condensat uapores, neque satis
potest liquefacere, ut ista largius fluant.

Q V A R

QVARTO, Flumen est aqua multa & perennis, in unum alueum ex multis fontibus ac riuis collecta, fluens in aliud flumen, aut in mare demum: iuxta illud, Qui nescit uiam ad mare, sibi querat amicum comitem. Riuus autem est plane paruum fluentum aut fluuiolus perennis, natura uel arte collectus. Torrens est fluentium non perenne, quod est te exiccari solitum, augetur niuibus, aut imbribus tantum. Palus, est aqua collecta in longum latumque alueum, que habet aut suas scaturigines, aut riuos & flumina: que in se recipiens rursus emittit ipsa, alioqui intra suum alueum consistens. Talis est Lacus Comensis, Brigantinus, quem efficit Rhenus. Talis est Palus Mæotica, & Mare Hyrcanum. Verum nomina aliquot fontium, fluuiorum, lacuum, & stagnorum uide apud Boccatium in opusculo huic rei inscripto. Item apud Cosmographos, estque plane flumen fontium ac riuorum concursus in unum alueum, perennis. Quod uero fontes quidam & fluuij, item maria leguntur aut omnino defecta, aut absorpta, aut recenter enata, aut loco alueoque mutata, ut etiam Plinius in ij. cap. lxxxv. & cap. lxxxvij. meminit. Huius rei causam Aristoteles quoque negat solidam posse dari: tametsi Albertus in libro De elementis conetur rationibus pugnare. Sic pariter nequit certa ratio causaque assignari, cur tot tantæque & incredibiles sint uirtutes adeoque miracula fontium, riuorum fluminum & aquarum, qualia Plinius in ij. cap. ciiij. recenset. Quare nos ista remittimus Naturæ occultæ & Fato. Tametsi istas uirtutes accipiunt aquæ à uenis terræ, uel etiam ab alueis unde emanant & fluunt. Sicut & uis & uinum quandoque recipiunt peculiarem uim aut saporem à solo uinea unde crescunt.

Flumen quid.

Riuus quid.

Torrès quid.

Palus quid.

Cur flumina & fontes non nunquam absorbeantur, decenter enascantur.

Virtutes ac miracula fontium.

Vina unde peculiarè saporem acquirant interdum.

QVINTO, Thermarum, hoc est, calidorum fontium aut riuorum ratio licet magis ad metallaria pertineat: ta-

Thermæ.

Thermarum calor, sapor, color, & uirtutes vnde. *men hic obiter animaduertere hoc conuenit, Thermas ideo calere, quod scaturiant & emanent ex uenis terræ sulphureis, uel proxime quas sint aliæ uenæ sulphuræ, aut aluminosæ, & quodammodo ardentes, unde suum calorem & saporem coloremque & uirtutes quoque mirabiles accipiunt ipse thermæ, quibus profint aut obfint corporibus, pro eorum complexione. Tales sunt salubres thermæ ad fontes Rheni, & sub Rheno Badenses, aliæque innumeræ. Quod de aliis; fontes & interdum flumina quoque sub Hyemem calenti, Aestate uero frigent, in promptu causa est. Nam in Hyeme per frigus circumstantes extrinsecus pori terræ constringuntur & clauduntur, ut exhalationes calidæ haud facile exeant, quæ sic in uentre terræ reclusæ, calefaciunt in uenis, & uaporem resolutos in guttas, & distillantem emanantemque aquam, sicut in cellis uinariis sub Hyemem frigus externum coercet calorem intra cellas subterraneas, Aestate uero calor circumstantes poros terræ extrinsecus, & eos penetrare uolens, pugnam ciet cum frigore interno: sicque per antiperistasin frigus quoque guttarum & aquarum ex uenis emanantium intenditur. Porro salubrior ac melior est aqua, quod leuior ac purior, non stagnans, sed perenni cursu super luto puriore ac solidiore alueo ad Orientem profluens.*

DE MARI, ET EIVS

salsedine, æstûque.

CAPVT VII.

Mare, quid. **P**rimo, Mare est omnium aquarum commune receptaculum, ipsum non fluxile, sed intra alueum suum se continens. Estque locus maris plane naturalis locus elementi aquæ, quod fluunt demum omnes fontes, riuuli, ac flumina. Nec tamen mare ipsum est aquæ elementum, sed tale quod, cui est immixtum elementum aquæ, ibidem præualens. Sicut autem elementum

elementa secundum se tota non generantur, neque corrumpuntur, sed tantum partibus suis, ut supra in ij. cap. xv. Sic & mare (nempe non mediocris pars mundi huius) secundum se totum non generatur, neque corrumpitur, sed tantum partibus suis. Nam aquae marinae aliquot amphorae coqui possunt, & conuerti in usum hominis, & medicamina. Item resolui potest multum aquae marinae in uapores, unde fiunt meteora aquosa.

Mare quo modo generetur, & corrumpatur.

SECUNDO, Loci mutatio, quod mare particulare aliquando suum alucum mutat, uel aliorsum auertit, tam non mutat substantiam maris, quam motus Coeli diurnus ac proprius non mutat substantiam Coeli. Est autem hic locus mari proprius, a quo non effluit, & tamen momentis singulis tot aquarum colluue augeatur: tamen non excrescit supra litora, terminosque suos, neque exundat, duabus de causis.

Maris substantia non mutatur.

Mare cur non excrescat supra litora sua.

- 1 Prima, quia Solis & superiorum corporum calor quotidie & singulis adeo momentis propter latitudinem maris plurimum ex eo uaporum extrahit, & sursum eleuat, quae euaporatione imminuitur tanta aquarum moles. Sicut euaporatione imminuitur aqua in olla posita prope ignem. Unde coniectari potest, quanta moles uaporum ac exhalationum sursum in aërem ascendant quotidie, quorum etiam plerim
- 2 mos calor solis adurens prorsus absorbit. Secunda causa est, quia flumina ad locum unde exeunt quotidie reuertuntur e mari per alios meatus uenasque terrae, ideo mare tamen auctum, non exundat, ut supra cap. proximo est dictum. Quae sententia Platonis quoque est, tamen eam Aristoteles calumniosè improbet. Et prior quidem causa occasionem dat, cur flumina modo sint maiora, & tumidiora, modo minora magisque tenuia. Nam euaporationes illae pro temporum qualitate sunt inaequales. Item aquosae impressiones lique-

scitae sunt.

Flumina cur modo maiora, modo minora.

Flumina cur modo maiora, modo minora.

Q 5 scentes

scentes inaequalem faciunt fluuiorum & aquarum magnitudinem. Quod experientia probat.

Mare cur sal-
sum & ama-
rum.
Dulcia leuio-
ra quare.

TERTIO, Quare salsum & amarum sit mare, atque adeo appelletur Latinis Salum; non obscura causa haec est, quod calor solis sursum extrahit plerumque id, quod in aqua dulce est (Dulciora enim sunt leuiora, utpote subtiliora magisque aërea) Sed grauior aqua subsidit in mari, cui permixta exhalationes terrestres siccae atque adustae aquam marinam quasi inquinatam & colatam inficiunt atque salsum uel amarum reddunt, potiusque minimè apta. Sic calor Solis superiorumque marinam aquam & exhalationes istiusmodi mistim percoquit & adurit, unde prouenit ista maris salsedo & amaritudo. Sicut uidemus aquam riualem & fluuialem, alioqui dulcem & puram, per cineres colatam, fieri lixiuium, amarum & salsum. Sic etiam in homine potus aliorumque liquores, tametsi dulces, tamen à calore corporis interno adusti, & percocti, fiunt amara, id est, urina, aut sudor. Rursum Sol ipse ad sese attrahens à terra uel mari exhalationes & uapores commistos in sublimi percoquit, & salsos reddit, unde pluuia & impressiones aquosae salis & adusti saporis, plerumque maris quoque salsedinem augent, quod capacissimo alueo suo plurimum aquae meteoricae supernae decidentis capit. Tamen si coletur aqua marina per poros ualde angustos, tum dicitur esse minus salsa, & dulcis adeo, quod uase ceruo uel cera obducto experiuntur, quo aquam dulcem è mari hauriunt. Sic etiam flumina tametsi fluant è mari salso: tamen habent aquam non amaram, sed dulcem, neque salsum, quia colata est ea & purificata ab exhalationibus istis, & salsedine, cum recurrit ad fontes suos per poros terrae & uenas, partim ampliores, partim angustiores.

Lixiuum.

Vrina & sudor.

Marina aqua quomodo dulcis efficiatur.

Fluminum aqua cur dulcis.

Q V A R T

QVARTO, De aestu maris longa est disputatio apud Alber. in lib. de elementis, & Plin. lib. ij. ca. xcviij. quod mare quibusdam in locis reciprocatur, id est modo retrò refugit, ut nudū siccūmq; litus aliquod milliariū spatio relinquatur, modo autē post aliquot horas redit, suāq; litora rursus implet. Quin aliquādo etiam in medio aut interiore alveo intumescit altius sua sponte sine uento, ut naues secum eleuet excelsē. Aliquando uerò exaestuatur quoq; & exundat supra litus suum, ac deinde suo tempore se rursus intra aluicū inq; litus suum se recipit. Breuiter autem huius aestus & reciprocationis causa efficiens potissima, est Luna, cū suo motu. Nam perinde ut Sol cor mundi uires suas, maximē ostentat in calidis, sic Luna uim suam in humidis exercet. Quod patet, quia resoluit glaciem & niues, humorēsq; corporū dilatat, quia humida laxant, ut sicca constringunt. Hec Luna ascendens super hemisphaerium alicuius regionis maritimae, ex obliquo reicit suos radios in mare, suōq; lumine, quod à Sole habet, calefaciens, mari committas exhalationes disgregat & dilatat. Sicq; ab exhalationibus dilatatis ipsum mare augetur, & intumescit, cum erūpere uolunt excitata à luna. Sic ergo à nouilunio usq; ad primam quartam mare intumescit, sed mediocriter: inde uerò magis ac magis in plenilunio autē maximē. Post decrescēte & deferuescente calore Lune, & ita deficiente ut nequeat dilatare exhalationes, atque excitare, residit ille maris aestus paulatim. In hunc etiam modum aliorum corporum uegetabilium uel animantium humores unā cum Luna crescente augetur & dilatantur, cum decrescēte uerò imminuuntur, ut indicant Medici. Quod uerò non ex aequo tumescunt & exaestuatur maria, aut decrescunt, nec etiam paribus temporibus, sunt aliae cause à stellis aliis, uel à natura aquarum in alio

Maris reciprocatio, quod reciprocationis maris species.

Cause reciprocationis maris.

Maria cur non eodem omni tempore & modo reciprocant.

alio atq; alio mari. Nam aliud alio mari purius est aut im-
 purius. Vnde quedā quotidie bis stato tempore reciprocāt,
 & hunc tumorē maris adiuuant ac protrudunt peculiari-
 ter quoq; uapores & exhalationes intra mare, & sub ma-
 ris aqua, quæ crassior est, quàm ullæ aliæ aquæ delitescentes,
 atq; uenti incubentes mari, præcipuè ad fauces angustā que
 litora, ut in fretis, & euripis, quale Liuius in viij. belli Pu-
 nici describit, quale fretū Seyllam & Charybdim Verg. in
 iij. Aeneid. depingit, quales Syrtes apud Sallust. leguntur in
 bello Iugurthino. Verū cū hæc breuiter nequeat pertra-
 ctari, uide potius Albertū in loco citato, & omnino cōmē-
 tarios, quia Aristo. hæc breuissimè attigit. Macrobius uerò
 in ij. cap. ix. Somnij, quandam aliam æquè eruditam ratio-
 nem depingit, & facilem: quam illic uide.

Mare quotu-
 plex.

Oceanus vn-
 de dicatur.

Maris pfun-
 ditas.

QVINTO, Mare uocatur aliud Vniuersale, ut Ocea-
 nus, ambiens & perluens non tantum nostras zonas ultra
 æquinoctialem, uerum & Antipodum zonas ultra æquino-
 ctialem, ut oculis subiicit Macrobius in dicto loco. Et Oceani
 nomen est à uelocitate, atq; agilitate, eò quòd uehemēti ce-
 leriq; motu huc illuc agitur cōtinuò, partim suo æstu,
 partim à uentis. Aliud autem mare dicitur particulare,
 quod nomē suum sortitur plerunq; à finitima terra, ut est
 mare congelatum, Balticum, Cymbricum, Germanicum,
 Gallicum, Occidentale, Gaditanum, Atlanticum, Libycum,
 Mediterraneum, Aegæum, Ionium, Ponticum, Persicum,
 Rubrum, & Indicum. Sunt præterea magis particularia.
 Verū illa maria, atque hæc à Cosmographis inquire, qui
 etiam sinus recensent, hoc est, maria intra duas quasi fauces
 uel angustias terre recedētia. Lege & Boccatiū in libello
 de mari, ubi nomenclaturam facit omnium serè particula-
 rium. Nullibi uerò mare profundius esse dicitur quadragin-
 ta stad

ta stadiis circiter. Quod tamen fortè intelligi debet de mensura perpendiculari ad iustam terræ altitudinem.

DE METEORIS MEDIIS.

CAPVT

VIII.

P R I M O, Hactenus quidem de ignitis aquosisque Meteoris quam potuimus breuiter nudèq; diximus, inde uerò medium genus impressionum tractabimus, aliquantò difficiliorem Meteorologie partem, & tamen æque antiquam. Verùm Meteora media uocantur, non ea, quæ solum ex uno simpliciq; genere funi, scilicet, uel de exhalatione, ut ignita, supra ca. iij. uel ex uapore, ut aquosa, supra eod. cap. v. nascuntur, eòq; absoluuntur. Sed Meteora media uocantur bifariam. Primò, composita ex utriusq; generis fumis mistis, uel saltem concurrentibus alijs quibusdam, ut humido ad siccum uaporem, uel sicco ad siccum, uel humido ad humidum, ut infra uidebitur. Atque ad hoc primum genus mediorum accensentur hæ impressiones mediæ. Prima, Ventus. Secunda, Auræ. Tertia, Terræ motus, cum Mephitæ, & hæ quæ nomine Tempestatis signantur, infra eodem cap. x. scilicet. Quarta, Coruscatio. Quinta, fulgetrum. Sexta, Tonitru. Septima, Procella. Octaua, Turbo. Nona, Fulmen. Decima, Fulminis lapis. Secundo, uocatur Media meteora, & serè propria ea, quæ uel ex fumis, uel aliunde generantur, per reflexionem aut refractionem luminis solaris, uel per alterius cuiuspiam syderis illuminationem: cuiusmodi appellare possemus impressiones coloratas. Hæ sunt. Prima, Cometa. Secunda, Galaxia. Tertia, Colores nubium, & nebularum. Quarta, Rubedo matutina, & uespertina. Quinta, obnubilatio Solis rubetis, uel pallētis. Sexta, Halo Solis. Septima, Halo Lunæ. Octaua, Iris à Sole. Nona, Iris à Luna. Decima, Parelia. Vndecima, Paraseline. Duodecima, Perpendicu

Meteora media quæ.

Species meteororū mediorum primi generis.

Species Meteororū, secundæ generis, quæ colorata dicuntur.

diculares lignæ. Decimatertia, Virgæ. Quamvis autem primi generis meteora priore loco ab Aristotele, aliisque tractentur: tamen nos oportuit certa de causa istum ordinem mutare. Hoc itaque capite secundi generis describentur Impressiones mediæ, ut Cometa, Galaxia, &c. Verum in sequenti de Ventis, Auris & terræ motu. In decimo demum sua serie tempestatum species sequentur.

Cometa quid SECVNDO, Cometa est exhalatio terrestris, crassa, calida & sicca, pinguis & viscosa, partibus dense compactis, uirtute astrorū ex uisceribus terræ paulatim & particulatim eleuata in supremā regionē aëris, ubi proxime ignē propter materiæ suæ dispositionē et multitudinē dilatur, & incensa inflamatur, atq; diffuso longōq; tractu mouetur circulariter ad motum astri, sub quo nascitur, uel ad motū supremæ regionis aëreæ circularē. Hæc descriptio proluxa

Tempus Cometarum & motus. quidem cōplectitur causas, & modū nascentis Cometæ satis perspicuē. Nam exhalationē terrestrē, & viscosam Cometæ materiā esse oportet, & ualde copiosam, aliō qui citō absumeretur à calore adurēte. Atq; breuissimum temporis spātium est, quo cernitur Cometa septē dierū, plerunq; uerò quadraginta, aut eò plus apparet dies Cometa, quoad tota eius materia ardēdo sic cōsumatur, agitata etiā motu isto circulari celerissimo. Tametsi, Plinio teste, uisi Cometæ sint,

Cometarum species tres. qui tamē immobiles fuerint loco. Cū autē sint plurimæ figuræ Cometarum, ut Plin. in ij. cap. xxv. recenset, tamen hæ tres uulgatissimæ sunt, nempe, Stella Comata, Caudata, & Barbata. Quòd si exhalatio est circularis, in medio densior, circa extrema uerò rarior, tum refert speciem comatæ stelle, unde etiam Græcum nomen est huic meteoro à Comis. Nam tenuis circa extrema exhalatio refert tenuiorē quæque flammam & albicantem instar comæ.

Flan

Flammiferumque trahens spatioso limbe crinem,
Stella micans.

Cometa uero aut Sydus Caudatum apparet, cum materia densior una quidem parte, reliqua uero in longum protensa rarior est. Sin uero extrema eius exhalationis rariora ac dispersa quasi sint, tum apparet Sydus Barbatum. Reliqua de colore, de significatione, de motu Cometarum, ab Astrologis peti debent, non à Physicis; & extant doctissimorum libri de Cometa, & de eo, qui proximo mense Augusto anno xxxj. apparuit.

TERTIO, Galaxia est exhalatio multa, purior, magisq; propinqua caelo, à radiis multarum stellarum concurrentibus inflammata in suprema aëris regione. Apparet ergo Galaxia semper caelo sereno, circulus albus & quasi lacteus, per pedes Geminorum, & principium Sagittarij protensus extra tropicos quidem. Nam aliò qui exhalatio eleuata intra tropicos, absumeretur à calore Solis adurentem. In eo enim loco caeli sunt stelle multae lumineosae, & sparse, ut ait Aristoteles: ex quarum luminositate coniuncto illi lumine quoque Solis atque ignis, apparet id quod uocatur Galaxia, &c.

Est uia sublimis caelo manifesta sereno,

Lactea nomen habet candore notabilis ipso.

Tamen re uera consensu plurium, & Astrologorū quoq; Galaxia est de natura caelesti, & adeo pars caeli stellis densior, ideòq; luminosior, & propter nimiam luminositatem albicans. tametsi Aristot. materiam eius dicat esse elementarem, eandem scilicet, quae sit Cometae, nisi quòd aliquo modo subtilior & purior sit haec exhalatio, ita ut intra circum & uiam illam lacteam disgregata & dilata, illic à stellis stipatis supernè illuminetur ex aequo perpetim. Lege & Macro.

Galaxia quid.

Galaxiae tem-
pus & locus.

Galaxiae &
Cometae na-
tura.

et Macro. in j. capite xv. Somnij. Sic etiam de Cometa du-
bitarunt quidam, utrum sit stella cœli pars, an impressio. Sed
credibilis est Cometam esse impressionem, Galaxiam uero
partem Cœli.

Colores nu- **QVARTO**, Nubium atque Nebularum diversi colores
biu varij, vn- **fiunt, pariter ex qualitate materie uaporose, et ex immis-**
de. **sione luminis Solaris aut Stellaris in nubes aut nebulas,**
prout magis minusue sunt hæ lucide aut liquide. Si ergo hæ
ex uapore subtiliore, et non condensato fuerint, rariores,
magisque transparentes, et diaphanes, color illis inerat albus.
Nubes cur **Sin uero densiores nubes nebulæque habeant multum fumo-**
albæ. **rum terrestrium, tum apparent nigrae uel atrae: quia nigrum**
Nubes cur ni- **non potest ita illustrari à lumine iniecto. Cum autem al-**
græ uel atra: **bedo et nigredo, sint prima quasi omnium colorum elemen-**
ta: prout ergo hi duo colores uel commisti et temperati,
aut uicini, aut remoti fuerint ab inuicem, ita quoque uarium
colorem ex iniectu luminis creabunt in nubibus ac nebulis.

Nubes cur ru- **Quod si nubes habent in se humidum fumosum commisto**
beæ, puniceæ, **terrestri adusto, ut in fumo piceo cernimus, illæ à receptis**
vel sangui- **radiis supernè fiunt rubrae, aut puniceæ, aut sanguinei colo-**
neæ, & quare **ris, ualde periculose in æstate præsertim. Quia illud tere-**
periculose. **stre fumosum humido admistum uapori: quia adustum est, fa-**
cilius incenditur, et per antiperistasin humidi uaporis
emittit fulgura, et fulmina, quod probat:

Exiliens lignis uiridantibus arbor.

Nubes cur vi- **Vt infra eodem cap. x. Viridis autem nubes fit, si sit ro-**
rides. **rans, et stillare iam incipiens, recepto lumine, quod aqueo**
iniectum, uiridem colorem efficit. De cæteris coloribus si-
mili modo non difficulter indicari potest. Cæterum rubedo
Auroræ **matutina nubium (quæ aurora dicitur ab aura, id est, splendo-**
taufæ. **re) apparet ex densitate nubium compositarum ex uaporibus**
aqueis.

aqueis. Nam solis lux iniecta illis opacis, & subnigris nubi-
 bus, rubeum, roseum, aut luteum colorem efficit. Quia lux
 apprens per nigrum, facit rubedinē: ut uidemus in fumo
 rubescente iniectu luminis ignei aut solaris. Significat autē
 aurora matutina pluuiam, eò quòd certò indicet plures su-
 peresse uapores nōdum absumptos à Sole, sed unā cum Sole
 eleuandos, & iam quasi preparatos ad conuersionē, id est,
 ad liquefactionem in sublimi, ex quibus resolutis fit pluuiā.
 Et tamen aliquando isti uapores reliqui uel aliorum ferū-
 tur, uel aestu Solis absumuntur, ut non semper auroram se-
 quatur pluuiā. Sed Rubedo uespertina significat serenitatē,
 eò quòd indicat uapores eleuatos inter diu nunc sub noctem
 subsidere humiliter, uel saltem longē infrā mediam regionem
 aëris terræ propinquo stare, cum sint inter solē Horizonti
 iam proximū, & uisum nostrū, ut ex ipsis non pluuiā, sed
 uel Ros uel Pruina generetur in infima regione, ut suprā
 eodem capite v. Quòd autem cœlo non nubilo, & sereno,
 apparet ubiq; ceruleus color in aëre uel Cœlo (quem &
 glaucum, & xanthum uocant) facilis ratio est, quòd scilicet
 uiridis color oculorum proprius, & natiuus, propter hu-
 morem natiuum admistus luteo quasi colore procedenti à
 lumine Solis, Lune, aut Stellarum, efficit ceruleum colorē
 uideri oculis, tametsi neq; aër neq; cœlum ipsum sint colo-
 rata. Atq; luteum uiridi admistum, facit glaucum aut ceru-
 leum. Deinde obnubilationē Solis rubentis aut pallentis uo-
 camus, quem defectum Solis uocat Plinius in ij. capite xxx.
 cum Sol instar prunæ aut carbonis sanguineo colore rube-
 scit, delitescens quasi ignauo & tristi rubore. Quod quidē
 accidit inde, quia immodici fumi & uapores occuparunt
 aërē, per quos atros fumos lumen Solis rubescit, quippe lu-
 ce per nigrū apparēte. Talis rubedo Solis apparuit ferē per
 R totum

Aurora cur si-
 gnificet plu-
 uiam plerunq;

Rubedo ve-
 spertina cur
 serenitatē si-
 gnificet.

Cœlum fere-
 num cur cer-
 ruleum videa-
 tur.

Obnubilatio-
 nis siue defe-
 ctus Solis cau-
 sa.

totum mensem Augusti, Anno xxv. cum grauis etiam foetor & nidor quasi fumusque instar ardentium sylvarum plane sentiretur. Sic enim istos uapores & fumos mistos terrestri & uisoso, adurebat Solis aestus sub calore caniculae, ut fumum alium cum nidore ac foetore redderet. Sin uero tenuiores, & aquei sint fumi, tum Sol apparet pallidus. Sic sub Iulij Caesaris mortem,

—Solis tristis imago.

Lurida sollicitis praebebat lumina terris.

Ita etiam uidemus lucem Solis quodammodo albicare per summum tenuiore est tecto fumante, per densiore uero rubescere.

Halo quid.

QVINTO, Halo, quem Seneca Aream, Plinius Coronam uocat, est circulus albicans in extremis circumposito nigro, apprensus circa Solem aut Lunam, aut Stellam luminosam, cuius lumen superiniecitur materiae eius, scilicet uapori humido condensato in nubem tenuiorem, illic refringitur, & subsidere suo circulaem figuram efficit in oculis spectantium. Quorum uisus proprie loquendo refringitur, & resistit quodammodo ad illud lucidum corpus, ab illo uapore densato in nubeculam. Et cum uideatur

Halonis locus.

Halo proxime ambire Solem aut Lunam, tamen infra mediam regionem aeris generatur, ex diametro & perpendiculariter, uel directe sub Sole aut Luna, alioque Sydere. Verum uisus imbecillitate sua deceptus, sic falso iudicat coronam eam esse proxime Solem, aut Lunam. Sub qua tamen multo saepius uidetur Halo, quam sub Sole. Nam hic calore suo adurente facilius absorbit istos uapores, ut euanescant, quam Luna humidum quasi lumen. Apparuit tamen Halo etiam sanguinei coloris circulus, propter densitatem nubes Soli circumfusa, teste Plinio in ij. cap. xxx. Porro circulus ille si circumquaque paulatim nigrescit,

Halo cur saepius sub Luna.

Halo sanguinei coloris.

grefcit, & crassior totus fit tandem, pluuie signū est, ori- Halo quādo
 ture ex cōdensato in nubem crassiore, & mox resoluē- signif. pluuiā
 do uaporem in guttās pluuias. Sin circulus aliqua ex parte Halo quādo
 frangitur, & ingentem quasi rimam agit, uentos portendit vētos signif.
 ab eadem regione, qua primū frangitur, & dispergitur, Halo quādo
 nempe à uento tum illinc incipiente flare. Sin Halo euane- ferenitatem
 scit paulatim instar fumi, significat serenitatē, eò quòd ua- signif.
 pores aliò qui resolubiles in pluuiam nunc euauerint.

SEXTO, Iris est arcus uaricolor, in nube rorida, opa- Iris quid.
 ca, & concaua, ex radiorū Solis oppositi reflexione appa-
 rens oculis spectantiū. Hæc definitio figuram, causāsq; Iri-
 dis breuissimē, & perspicuē ostendit. Fit ergo Iris partim à
 radiis rectis, quia generatur recta ex opposito Solis, par-
 tim à radiis reflexis: quia certum est guttulas rorantis nubis
 quasi terse ac politæ instar speculi liquidi esse, et à leuigata
 superficie earū reflexos radios referre, atq; reddere speciē
 aliquot colorū, non autem integri Solis, propter paruitatē
 guttularum. Partim quoq; fit Iris à radiis refractis: quia lu- Iris cur non
 men solare immissum in corpus nubis concaue, ibi refractū integri Solis
 procedit ad oculos spectantis Iridem, non quidē perpendi- imaginem re
 culariter, sed obliquē per lineā refractionis obliquā, quod ferat.
 experiētia patet. Tametsi uerò hæc iunioribus fortasse diffi-
 cilia sint, neq; satis intelligātur, fiet eorum mentio infra, in
 iij. cap. vij. & viij. Quorsum magis quoq; spectant, quā
 ad hunc locum. Figuram autem Iridis indicat nomen arcus, Iris cur æ-
 qua non potest alia esse, quā arcuata uel semicircularis. cuata.
 Quia cum nubes regulatim suspensa supra Horizontem à
 terra æquē distat, certum est quòd etiam roratio illa nubis
 uicem speculi gerens, ex æquo imminet terræ, in qua cum
 reflectatur ac refringatur radius Solaris, necesse est fieri
 semicircularem figuram, & non aliam, cum & aliò qui ra-

R 2 diu

dius in concauo refractus appareat rotundus. Item, quia nubes existens supra terrā, partim in Horizonte nostro quasi abscinditur, ita ut altera pars nubis means infra Horizontem nostro cōspectu eripiatur, ideò solum supra Horizontem Iris arcuata apparet, & quò propius Horizontem Sol est, eò maiores fiunt Irides. Neutiquam uerò Iris uidetur in eadem parte nubis cuilibet spectanti: quia ad alium atque alium oculum radius semper alius atq; alius reflexus aut refractus fertur. Varicolor est autē ille arcus, iuxta Virgiliū: Mille trahit uarios aduerso Sole colores.

Iris cur nō in eadem nubis parte uideatur ab omnibus.

Iris quare varicolor.

Iridis colores.

Cur altera in terdū Iris apparet.

Iris cur rarior sub Luna.

Iris an fuerit ante Noē.

Quam diuersitatem colorum Iridis tam ex nubis, quam luminis uariatione, prouenire testatur regula xx. partis tertie perspectiue. Atq; in hūc ferè modum fit hæc uarietas, quia Iris planè à Sole resplendet, dum cōcaue nubes ex aduerso Solis radium in se recipiunt, tanquā concaua specula, & arcus speciē fingunt. Cui uarios colores dat res illa. Nempe quo aqua in nube rorante tenuis, & aër aliò qui lucidus, & nubes caliginosæ. Hæc scilicet omnia irradiata à Sole præbent diuersos colores, ut supra eodem, de colore nubium diximus. Et uide omnino hīc Aristō. in iij. Meteororum satis perspicuè, & prolixius hæc tractantem. Plerunque uerò in Iride sunt isti colores, Puniceus, Viridis, Alurgus, id est, uiride nigrior, Flauus, Citrinus, Rubeus, Glaucus uel Cæruleus. Quandoque etiam ex resplendentia Iridis unius superne apparet altera Iris, quæ est imago, siue idolum primarij arcus, tametsi quandoque à Sole quoq; ipso fiat. Ceterum longè rarior est Iris sub Luna, quā Sole, propter debilitatē luminis lunaris, quod ita efficaciter, aut speciosè nequit reflecti aut refringi. Quò enim quodq; lumē est fortius, eò quoq; splendidius reflectitur, aut refringitur. Quò autē Iris sit signum prohibiti diluuij, patet Gene. ix. Non quim ante

ante Noë apparuerint Irides . sed quia tum demum Iris est destinata in signum, non fore diluuium uniuersale. Quam uerò huic rei causam naturalem afferre conantur, pro nihilo à nobis ducitur.

SEPTIMO, Parelius est imago et idolum Solis, in nube rorida & splendida expressa, quando humidum subtile inter uisum nostrum & Solem, concurrat in unum corpus rotunda nubis æqualis, & pariter disposita, ex aduerso Solis sita, à qua refringuntur radij solares tanquam à speculo ad oculū, & effigiem Soli simile efficiunt. Atq; hoc meteoron est, quod uocant duos aut tres Soles uisos, quorum unus est uerus Sol, alter uerò uel alij duo sunt parelij apud Plin. in ij. cap. xxxj. Sic Paraseline uocantur plures Lunæ, quarum una est uera Luna, altera uerò uel reliquæ sunt Paraselinæ, id est, idola ipsius Lunæ, appaerentia in nube ex refractione radiorum lunarium apud Plinium in ij. cap. xxxij. Neq; uerò plures tribus pareliis, aut Paraselinis apparuisse obseruatum est. Perpendiculares autem lineæ rectæ à Sole descendentes, tanquam funes & uirgæ transuersim extensæ, fiunt ex una causa, nempe à nube, quando ipsa nubes à qua fit refractione radiorum, est inæqualis, & una parte densior, altera rarior, tum radij solares incidentes partibus in nube rarioribus, transcunt per eas, quasi per foramina, aut per circulos uitreos, ac representant rectæ aut obliquæ lineas, aut uirgæ diuersis coloribus. Nam puniceus apparet ex densiore & nigricante: Viridis ex rorante: Glaucus ex lucidiora parte nubis illius. Atque hæc de coloratis impressionibus sufficiunt secūdi generis, quæ ex reflexione aut refractione radiorū Solis uel stellarum, & ex colorū commistione generantur pleræque in nubibus cæli. Sequitur inde primum genus mediocum meteororum.

Parelius, qd

Plures Soles.

Paraselinæ.

Perpendiculares lineæ.

Colores unde.

DE VENTIS ET TERRAE MOTV.

CAPVT IX.

PRIMO, Quoniam uentorum ratio ualde perspicue
 & diligenter est ab Aristot. in ij. Meteororum, & à
 Plin. in ij. cap. xlvij. aliâsq; tradita, nos quidē eò breuiores
 hic erimus, definitione ac numero cōtenti. Ventus est aëris
 unda, cum incerta motus redundantia, quando feruor offēdit
 humorem & impetus feruoris exprimit uim spiritus
 flantis. Hęc definitio est Vitruuij in j. cap. vj. Neque aliud
 uidetur uelle, quā Ventū esse aërē motū & propulsum,
 partim sua uī & agilitate, partim ab aliis fluctibus aëris,
 supra terrā lateraliter moti. Ceterū nō satis hęc quadrat
 ad sententiam Aristotelis, negantis Ventum esse aërem, tam
 metūsi ualde sit aërēū corpus. Itaq; alia est descriptio Ventū
 apud Peripateticos, & uulgarior quidem. Ventus est exha
 latio calida & sicca, difficulter inflammabilis, eleuata usq;
 ad mediam regionē aëris, à cuius frīgore deorsum repulsa,
 et sursum renitēs, partim leuitate sua, partim propter alias
 exhalationes infernē occurrētes, lateraliter mouetur supra
 terram, in infima regionē aëris, quem agitat, & uentilat,
 ne quasi putrescat perpetua desidia. Hęc proluxa descri
 ptio cōtinet ferē omnes causas Ventorū. Nam materia Venti
 est exhalatio. Forma est moueri, et spirare lateraliter supra
 terrā. Causa efficiens est duplex. Prima, frīgus medię regio
 nis per antiperistasiū depellens exhalationem calidam &
 siccam. Secunda causa, sunt alię exhalationes infernē surgen
 tes, & obuię descendēt materię Ventorum. Finis, est sua
 uentilatione purgare quasi & recreare aërem.

SECUNDO, Sicut autē flumina à capite exigua, pau
 latim aliis fluuiis, riuis, & aquis increscunt recepti
 prà eodem capite vj. Sic etiam Ventus à suo ortu, u. circa

Horizon

Ventus, quid
 secundū Vi
 truium.

Ventus quid
 secundū Pe
 ripateticos.

Ventorum
 causæ.

Venti quo
 modo augeā
 ur.

Horizontem nostrum oritur remissior & minor, paulatim ab Horizonte remotus supra terram nostram spirans, fit acrior atque uehementior, accedente subinde noua exhalationum uel ab aëre & terra, fluuiisque subiectis, unde continuo surgunt fumi. Quia uero Terra est rotunda & inequalis, ideoque sæpe Ventus alicubi flans, alibi non spirat. Et cum uentorum locus sit infima regio aëris uel aliquando infra mediam, facile absconditur & refringitur Ventus à montibus, atque saltibus. Contra uero libertiores eunt super planiciem, & æquor Terræ, Maris, aut fluuiorum. Remittunt autem & subsidunt interim Ventus propter caloris defectum aperiētis terræ poros, ut in hyeme gelida frigus constringens occludit meatus terræ, & uiam adeo exhalationibus claudit, quare tum pauciores aut saltem sereniores sunt Ventus, minusque humidi, ut Boreas. Interim intensus calor Solis adurens exhalationem absorbit, sicque uentos abigit, ut in æstate serena, & calida. Sicut mediocris calor resoluens terram & aperiens, elicit uentorum materiam, exhalationes, ut in Vere, & Autumno. Sed & pluuia quandoque sistit uentos per accidens, cum eius aqua obstruit foramina terræ, ne exeant illæ exhalationes, aut cum etiam corrumpit pluuia siccos fimos immodica humectatione sua, tum Ventus subsidunt. Aliquando uero contra pluuia ciet uentos, cum terra nimis exiccata paulo ante nequibat exhalare, iam uero humectatione pluuiæ poris apertis, & reclusis, emittit rursus exhalationes, ut augeantur Ventus. Sic ergo explicata sit definitio uulgata, quæ dicit, quod Ventus est exhalatio obliqua super terram mota à lateribus Horizontis.

TERTIO, Numerus uentorum tametsi apud ueteres recentioresque uariet: tamē nobis uulgatus placet Ouid. quidem in j. Metam. Homerum secutus, tantum iij. numerat,

R. 4 scilli

Cur nō ubique
spiret idē uen-
tus.

Quæ sistant
uentos.

Pluuia quo-
modo sistat
uentos, & quo
modo ciet.

uentorum nu-
merus secun-
dum Poetas.

Ventorū numerus secundum Arist. & Plinium.

scilicet, Eurum & Zephyrum oppositos, Boream & Notum oppositos. Plinius autē post Aristotēle numerat xij. ut terni à cardinibus mundi quatuor spirent. Tres scilicet ab Ortu, nempe, ab Aestiuo, Cæcias. Ab Aequinoctiali ortu ἀπὸ ἡλίου τῆς, id est, Subsolanus. Ab Hyberno, Eurus, id est, Vulturnus. Inde à Septentrione item tres ἀπὸ ἀρκτικῆς, id est, Septentrio. Deinde Boreas, Aquilo, ad Orientale latus. Et infra Ἰρασκίας, id est, Circius. Ab Occidente tres scilicet, Ab Astiuo ἀπὸ ἀρκτικῆς, Corus. Ab Aequinoctiali, Zephyrus, Fauonius. Ab Hyberno ἀπὸ ἀρκτικῆς, Africus. Proximè hinc ad Meridiem tres sunt: Libanotus, Africus auster. In medio, Notus, Auster. Ad latus orientale, Phoenix qui aliàs ἐὺρὸ βοτῆς, id est, Euro auster uocatus. Hi ergo duodecim uenti occupant singulas uncias circumferentiæ terræ, non quòd totam latitudinem uncialem semper impleant suo flatu, aut quòd semper ab extrema circumferentiâ ueniant, sed quia inde ex sua quisque uncia proueniant in aliqua Horizontis nostri, aut finitimi aut longinquioris etiam parte. Continet autem uncia circumferentiæ terræ iuxta plerosque uiginti millia stadiorum, quæ summa conficit trecenta septuaginta quinque miliaria germanica.

Uncia circumferentiæ quid.

Ventorū temperamenta.

Subsolanus. Septentrio.

Fauonius. Auster.

QVARTO, Tametsi uerò omnes Venti pro materia originèq; sua calidi & sicci sint: tamen pro natura locorū & cardinum mundi uariant. Est ergo Subsolanus cum suis collateralibus, calidus & siccus, plerunq; Serenator. Septentrio cum suis & frigidus & siccus, excitans gradines, fulgura, & niues, pellens pluuias. Fauonius cum suis est frigidus & humidus, nubilosus, & tempestuosus. Auster cum suis est calidus & humidus, pluuiosus. Atque secundū has qualitates uariant mutantque Venti ipsas tempestates, nubes, æstium, aut frigus, uel temperamentum infimæ regionis

gionis aëreæ. Item Veris, Aestatis, Autumni, & Hyemis, ut supra in ij. capite. viij.

QVINTO, Aura est aëris ex humido aliquo moti à mediocri Vento aliouè corpore uētilatio, ut si moueantur arborū folia, si flabelli, aut manus, frondisue motu fit uentulus. Qualem auram pulcherrimè Ouid. in fine vij. Metam. describit. Atq; his etiā auris quandoq; augetur & adiuuatur uentus. Porro diligenter notare oportet, qui uenti sint contrarij inuicem, qui non. Quia uentos ex diametro oppositos simul sub eodem Horizōte spirare, impossibile esse probat Aristoteles, eò quòd si ex æquo fortes sint ambo, alter alterum impediret, quo minus liberè flaret. Vel si impares sint uiribus, alterū subsidere uictum ab altero necesse sit. Cæterum uicini aut obliquè contrarij non ex diametro oppositi Venti, sepe flant simul. Quò uerò obliquiores ex aduerso spirant, eò maiores pugnas turbasq; excitant, & tempestates. In nostris autè terris multò frequentiores mouentur ab Occasu, & Septentrione Venti, quàm aliunde, eò quòd nostræ regiones sunt extremo Horizonti & circumferentiæ terræ ad Occasum & Septentrionem propiores. Circa extrema autè terrarū sunt multæ niues, pluuiæ, turbulentiæq; maris & fluuiorū in id currentiū aquæ. Sol etiā nobis longinquior, quàm meridionalibus uel occidentalibus nō ita facile exhalationes & fumos absorbit apud nos, sicut in Meridie uel Oriente. Verum Oriētales & Septentrionales Venti sunt multò salubriores, quàm & Occidui & Meridionales, eò quòd hi minus humorū secum afferunt. Atqui nimij humores resoluunt & grauant planè ipsa corpora, ut experientia docet, & Vitruuius in libro. i.

Aura, quid.

Ventorum si
tus dinerfi qd
efficiant.

Cur apud nos
Occidentales
& Septentrio-
nales uēti fre-
quentiores.

Vēti Oriēta-
les & Septen-
trionales qua-
re salubrio-
res.

SEXTO, De Terræ motu non ita multa dicam, si quidem copiosè de illo, effectibusq; eius miris ac uariis Plinius

R s in ij.

- Terræ motus causa.** *in ij. cap. lxxix. alii que loquuntur. Fit autem Terræ motus, cum exhalationes & uapores inclusi in cauernis meatibusque terræ inuicem pugnant, erumperè que nituntur natura sua in altum. Verùm ex terra occlusa uiam non inuenientes, ui eam concutiunt, tremereq; faciunt, atq; rumpunt sepe, ita ut terra, uel hiatum faciat & uoraginem, uel in modum collis aut montis adeò eleuetur. Vnde aliquoties magnos montes subsedisse quasi absorptos uoragine, legimus apud Historicos. Flumina item absorpta, uel cursu mutata, & diluua facta, præsertim in maritimis locis, eò quòd aqua subterranea unà cum istis exhalationibus copiosis, erumpit per meatus & apertas uoragines terræ. Sic & terras contiguas ui diruptas, ut apud Plin. in ij. cap. lxxxvij. Alias coniunctas, cap. lxxxix. Insulas subito enatas, aut contra*
- Cur Terræ motū pestis plerunque sequatur.** *mersas capite lxxxvij. Sequitur item plerunq; terræ motum pestis, quòd isti fumi intra terram quasi infecti & putrefacti longo tempore, sua eruptione aërem & aquas inficiunt. Et hanc putrefactam exhalationem pestilentèsq; fumos uocant Mephitim, id est, putridum halium. Sic Virg. de sylua quadam inquit,*
-Senuamque exhalat opoca Mephitim.
- Terræ motus ubi pauciores, ubi plures.** *Pauciores sunt autem Terræ motus in mediterraneis, quàm alibi, quòd illic non ita excauatur, rimasq; agit terra, maris & aquarum incurfu fluctibusque illis. Quò uerò quòdq; solum terræ est solidius, eò magis est motui obnoxium, quia fortius occludit exhalationes, & arctat diutius in cauernis. Sed in arenosis aut sabulosis locis, ut in his regionibus Septètrionalibus, rarior omnino est Terræ motus, quòd hoc solum sit minus solidum, neque ita dense compactum, quin fumi facilius sine ui sensim ascendant. Iam inde sequitur de tempestatibus.*

DE

DE TEMPESTATIBVS.

CAPVT X.

PRIMO, Quæ nobis supersint meteora media, facile ex partitione supra eodem cap. viij. patet, scilicet septem. Quæ tempestatis uocabulo notantur. Ea uox tamen si quandoq; significet quoduis tempus, quandoq; etiã serenam tempestatem, item nubilam pluuiosam, & c. Tamen per anatonomastam, & more uulgi tempestates uocamus, cum apparent Coruscationes, Procellæ, Fulmina, & similia, teste Plinio in xvij. cap. xxvij. Quæ partim ex collisione nubium, partim ex collisione uentorum fiunt. Verùm hæc paucissimis agam, quæ Albertus in Epitome sua tract. iij. capite vij. & deinceps, alique uerbosè explicant.

Tempestatis
acceptiones.

SECUNDO, Tonitru & Coruscatio in hunc modum fiunt, quando exhalatio calida & sicca, unã cum uapore humido & aqueo, eleuatur aestu Solis, in mediæ regionis aeræ parte superiore, atq; ideò frigidiorè, ibi tũ exhalatio illa materia coruscationis & fulminis, circumquaque à uapore ambitur & concluditur, non ita dilatabilis ipsa, nec pe terrestris & sicca, idèmq; uapor aqueus à frigiditate condensatur in nubem spissam, & ualde frigidam, ut supra eodem capite v. Cuius nubis frigiditatem intensam egrè ferens exhalatio calida intra nubem huc illuc agitur indignabunda, querens exitum, tandèmq; ista agitatione & antiperistasi instar stupæ incensa, rumpit latera nubis, uisua ignea & celeri. Si cq; et effracta disruptaq; latera nubis spissæ, & ipse fumus, sua eruptione uiolenta fragorè ingentem edit, què Tonitru uocamus. Simulq; incensione sui, quæ inter mouendum magis augetur, lumen longè latè que de se emittit, quod Coruscatio aut Fulgur uocatur. Sic fumus ex ignis ardentibus erumpens, sonitum facit. Sicut etiam Nux casta

Tonitru &
Coruscationis
causæ.

Tonitru.

Coruscatio
seu Fulgur.

casta

castanea aut glans cum torretur dirupta calore strepitum edit. Sicut & Vesica aeris plena, uiolenter dirupta crepat. In hunc ergo modum exhalatio sonitum reddit. Iam rimis excauata perruptaq; nube. Sicut & aer scinditur, cum sonitu resultans & repercussus inaequaliter a sono, aut uoce clamantis, in montium flexibus, in confragosis iugorum, concauis conuallium, uel etiam in conflexis, in cameratis locis. Quae uox resonans ab aere reuerberato uocatur

Echo, quid. Echo, id est, resonantia. De qua in tertio Metamorphoseos, & Plinius, in secundo, capite xlv.

Tonitru, qd. TERTIO, Ergo Tonitru est fragor, editus ex diruptione nubis, facta per uiolentam exhalationis siccae expulsionem a frigore, per antiperistasin. Et ut Plin. ait, Tonitru est fragor editus ex plaga impactorum ignium, e nube erumpentium. Sed Coruscatio est lumen inflammatae exhalationis e nubibus expulsa. Quauis autem fumi sua leuitate ferantur sursum, tamen exhalatio illa deiicitur deorsum propter antiperistasin frigoris, simul ac densitatem superioris partis in media regione aeris. Quae frigiditate sua est densior, quam ut fumi penetrare possint. Quare coguntur decidere per inferiorem aeris partem, quae est rarior, ut de fulmine infra,

Coruscatio quid. eodem cap. dicam. Fulgetrum uero hic appellamus Coruscationem non ita luminosam neque illustrem, & quae sine Tonitru fragoreque emicat. Quod contingit, cum exhalatio est rarior ac subtilior, nubes etiam rarior, ut facile cedat fumo erumpenti, ne sonitus edatur. Quali inflammatione uulgus putat aerem purgari, & recte quidem. Quia tum isti fumi paulatim absumuntur & euanescent, haud tamen semper sine noxa: Quia lumen illud quauis debilius, nihilominus

Fulgetrum qd. adurit tenera germina, penetrabile. scilicet propter subtilitatem suam. Cum autem Tonitru & Coruscatio eodem serē

Nxao Fulgetri.

Cur Tonitru

tempo

temporis momento fiant, tamen quia sensus Visus est sub- tardius audia-
 lior, quàm Auditus, Fulgur antè cernimus, quàm fragorem tur, quàm Co-
 audiamus. Quòd uerò dicunt aliqui illum fragorem & ruscatio vi-
 Fulgur fieri ex collisione concursuq; nubium (quas putant deatur.
 in aère quasi concertantes inuicem concurrere, talésq; stre- Alia Fulgu-
 pitus agere agitas huc illuc à uentis obliquè oppositis) ris causa, sed
 non ita probabilem habet rationem. Siquidem nubes merè erronea.
 aquea corpora & glacialia, in se nulla femina ignis cōtinēt,
 magis itaq; cōsentanea est rationi & experientie Peripa-
 teti corum sententia. Temetsi reuera hæc uentorum & Nu-
 bium lucta adiuuet agitationem materie fulgureæ.

QVARTO, Procella, quàm Græci ἐκνεφίαν appellāt, Procella,
 est status repētinus, ex spissa exhalatione coortus, qui à fri- quid.
 gore nubis depulsus altius supra terrā agitatur obliquè. Et
 planè Procella est proluuies uentorū, maiore pōdere incur-
 sūque superillata terræ, obscurans aërem, pluuiásq; præce-
 dens Turbo, què ab impetu τυφώνα Græci, Plinius Verti- Turbo, quid.
 cem uocat, est repentinus flatus à nube depulsus proxime
 terram, aut mare, ubi in gyros rotatur, & proxima quæq;
 prosternit, raptáq; secū uerit, ac refert sursum. Hic turbo
 plerunq; fit à duobus pluribúsq; cōtrariis obliquè uētis spi-
 rantibus, in angustis præsertim arctisq; locis: in mari uerò
 naues ipsas contortas frangit: cui tamen sua frigiditate ace-
 tum infusum medetur. Sternit item in terris sepe arbores Acetū turbū-
 syluásq; adeò, uel cōtorquet saltè, & nō pulueres solū, ue- ni medetur.
 rium & trabes saxáq; huc illúcq; uerrens iactitat. Verùm
 multò horribilior est repētinus ille flatus ab incensione uo-
 catus Græcè πυρσός. Is est uel procella incēsa, quæ inflam- πυρσός, quid.
 mata, obliquè supra terram uolitans, terribiliter, interim
 arida tecta aliáue, interim uicos & oppida quoque, nedum
 sata ac syluas amburit, incendit, ac proterit. Hic præster
 uulgò
 Presteris.

- Synonyma. uulgo appellatur ignea pluuia, cœlestis ignis, uel diluuium
 Presteris alia ignis, uel incendiū. Quale in Aethiopia sub Phaethōte fuis-
 species. se etiā Historici scribunt. De quo Ouid. in ij. Metamor. Est
 etiam alius prester Turbo incensus, qui instar ignis rotæ
 Materia pro- ingentis super terrā uolitat, incendia faciens, uel saltē am-
 cellæ, turbi- burens arida. Eadem uerò est procellæ, turbinis, ac preste-
 nis & preste- ris materia, quæ Coruscationis ac Fulminis, nēpe exhala-
 ris. tio, supra modum calida & sicca, & multa quidem, quæ faci-
 lissime, in tanta præsertim agitatione, attritu, collisione, &
 pugna, incēditur, Solis quoq; æstu accedēte. Sicuti uidemus
 collisione ferri, & silicis, igneas & luminosas scintillas ex-
 cuti, à quibus suscipimus ignem folijs atq; aridis nutrimentis.
 Talis est & illa materia sicca, inflamabilis exhalatio, sicut
 etiam obseruatum est ludibrio, fumos de uentre anima-
 lis emissos, inflamari à scintilla ignis, & crepitare. Sic etiā
 Vinum Fau- Vinum Faustianum flamma accendi scribit Plinius in xliij.
 stianum. cap. vj. Quod hodièq; obseruatur in uino decocto uel subli-
 mato. Testatur etiam Aristo. in principio iij. Meteororum,
 Incēdiū tem- se in incēdio tēpli Ephesini uidisse fumū copiosum, ex igni
 pli Ephesini. & incendio exhalantem, esse inflammatū, & longè lateq;
 incendia fecisse. Atq; hoc nimirum est, quod uulgus in incen-
 diis magnis, uocat ignem uolitantem, qui sæpe incendit do-
 Ignis volitās. mos ualde remotas quoq; à reliquis ædificiis ardentibus, ita
 ut propiora incendio ædificia maneat intacta.
- Fulmen qd. QUINTO, Sicut Coruscatio aut Fulgur est exhalatio
 fulgurea latius explicata incensaq; in nubibus, lucem, flam-
 mamq; de se amplam spargens, altius supra terrā. Ita fulmē
 est exhalatio spissior, & arctè cōglobata à frigore uaporū
 Fulgur & Ful extrinsecus, cum ui atque frigore, propter antiperistiasin è
 mē, quid dif- nube erumpens, & terram corporaq; suo lumine afflatuq;
 ferant. pertingens. Non ergo differunt Fulgur & Fulmen in ma-
 teria

teria, sed forma. Nam Fulgur leuius incenditur, & altius supra terram resplendet sub nubibus: neq; eam pertingens ex longinquo oculos nostros perstringit, & in regione aërea extinctum euanescit. Sed fulmen multo uehementissimè inardescit, longèq; uehementiore motu ac ui terram, interrenaq; tangit corpora, non sine ingenti plerunq; germinū, & frugum, & corporum noxa, & pernicie. Quare eruditè quidam dixerunt, Fulgur esse penè Fulmen, & Fulmen esse plus quàm Fulgurationem. Constat ergo planè Fulmen esse exhalationem inflammatam, cuius impetum & uim, aëris quoq; agilitas & penetrabilis uis adiuuat. Semper enim aër aut flatus, & sequitur, & præcedit Fulmina. Quauis nō uideatur, quia non est coloratus. Qui quidem flatus mouet corpora fulminanda, eorūq; dissipationem & tractionem adauget. Quod experimur in uiuis corporibus de sublimi cadentibus, plerunq; ab aëre scissis aut suffocatis, antequàm pertingant terræ solum.

Flatus cur nō videatur.

SEXTO, Species Fulminis pleriq; discernunt tres, à diuersitate uirū, & efficacia, & materia quoq;. Nam primò est Fulmen siccum, quod dissipat, discutit, & scindit, parum tamè edurit, necdū exurit. Atq; hæc dissipatio est à spiritu aut flatu illo, cuius iam meminimus, item à spissitudine fulminis sicci, quod globosius est & compactius, quàm cætera. Secundò est fulmen humidum & terebrans, quod à Plinio uocari puto humidū, ex cōparatione sicci illius prioris, nisi mendosus est liber in ij. cap. 1j. Certè Aristoteli uocatiū ὀλοῦς, à fumo incenso fumosum & flammeum. Quod propter subtilitatem suam non quidem exurit, sed tamen amburit, & depascitur intra, & extra, & infuscet, denigratq; fulminat, quæ perterebrat sua penetrabilitate, ut uites, arbores, fruges, herbas, &c. Tertiò, est Fulmen Clarum,

Clarum, quod Græcis ἀγρὴς appellatur, à claritate ignea, magis ignitum, quàm flammæum, & quasi terrestrius, æquè tamen penetrabile, quàm fumidum. Huius infinite & uerè miraculose sunt operationes, & diuina quædam efficacia, quòd non amburit solùm sed etiam exurit, peculiareſque notas ignis & incendij post se relinquit. Hæ quidem tres species ab Aristotele & Plinio numerantur. Verùm Albertus totam hanc Capituli huius decimi materiam, copiosius explicans, plures formas, accidentia, uires, effectus, miracula fulminis numerat, quem omnino lege in Epitome tract. capite viiij. & ix. Et in Commentario tertij Meteor. tract. xxxj. Illic quando sint expectanda fulmina periculosa, aut contrà minus periculosa, indicat perspicuè, ex colore nubium & Coruscationis.

Telū uel Lapis Fulmineus quid.

Fulminei lapidis generatio.

SEPTIMO, Telum uel lapis Fulmineus (quem lapidem uulgò appellamus, Fulmen per Antonomasiam) forma differt à proximè dicto. Nam Fulmen, de quo iam dixi, est mera exhalatio fumida & aërea inflammata, dissipans uel amburens, uel exurens. Sed lapis Fulmineus est solidissimum corpus, quod in illo Fulmine & Coruscatione generatur, & consolidatur in hunc modum: Exhalatio fulgurea & fulminea, mixta cum metallari quadam materia, in nube plerunq; uiridi, aut nigricante, cōglobatur ab humore circumfuso, & conglutinatur, sicut farina conglutinatur in massam ab infusa aqua. Deinde uerò superueniente intensissimo calore, partim ex Sole & stellis, partim ex antiperistasi, illa fulminea massa subacta quasi coquitur, & ab igni fulgureo in solidissimum corpus lapideum induratur. Sicut lateres ex luto humectato compacti, coquuntur & indurantur in lapideam formam, ab igni ardente in latericea forma.

Quomodo ce. Acuminatur autem illud Telum Fulminis, eò quòd humidum

midum admistum sicco effugere nitens, ad inferiora tendit, acuminetur
 illicque reprimitur, superiore uero parte siccum conglomatur utpote densius. Hic ergo Lapis Fulmineus figuram
 habens cunei uel pyramidis, cum incredibili impetu in antipristasi è nube deiectus in terram, obuia queque scindit,
 dissipat, inflammat, atque prosternit.

acuminetur
 lapis Fulmineus.

OCTAVO, De loco & tempore istarum tempestatum
 disertè causas reddit Albertus in Epitome iiii. cap. x. Nempe in altiore aëris regione eas nasci, quàm alias impressio-
 nes, & non nisi tempore calido, & quo æstuosius sit tempus, eo plures fieri eiusmodi tempestates. Quia tantæ ex-
 halationes, Fulgurum & Fulminum materia, nequeant in altum attrahi, & percoqui, nisi ab intensiore calore.
 Aestatis, Veris, uel Autumnii. Tameisi etiam sub Hyemen
 quandoque tonat & fulgurat, sed omnino rariùs, fortè, quia fulgurea materia in Aestate collecta, tantisper se in
 nubibus continuit. Neque enim paruo temporis spatio, aut leui momento tantarum tempestatum materia colligitur,
 & forma componitur. Omnia serè hæc de causis fulminum, disertè & breuiter Virgilius his paucis uersibus
 in viij. complectitur dicens,

Locus & tempus tempestatum.

Cur in Hyeme nonnunquam tonet & fulguret.

His informatum manibus, iam parte polita
 Fulmen erat, toto genitor quæ plurima coelo
 Deicit in terras, pars imperfecta manebat.
 Tres imbris torti radios, tres nubis aquosæ
 Addiderat, rutuli tres ignis, & alitis austri,
 Fulgores nunc terrificos, sonitumque, metumque
 Miscabant operi, flammisque sequacibus iras, &c.
 Qui uersus planè ad Physicam tractationem pertinent. Atque hæc de tempestatibus hæctenus dixisse sufficiat.

S DE

DE PROGNOSTICIS TEMPESTATVM.

CAPVT XI.

Prognosticon,
quid.

Prognostica
quadruplicia.

Prognosticon, est future rei aut euentus imminentis signum. ut prematura in pueris calliditas, est presagium premature mortis, breuisq; uite. Sic Prognostica tempestatum, uocantur Presagia & Indicia impendentis & future alicuius tempestatis, ut futura pluuie, niuis, serenitatis, uentorum, fulgurum, fulminum, & similia. Quia hic generaliter usurpamus uocabulum tempestatis. Sunt ergo hęc prognostica in quadruplici differentia. Nam quedam sunt & Signa & cause futurarum tempestatum. Sic constellationes syderum & stellarum, sunt & presagium & causa efficiens celestis, futurorum euentuum. Sic pluuiosus Orion, est & causa efficiens & signum pluuie. Ita Sol in Ariete, est & signum & causa efficiens Veris. Talia multa à stellis & syderibus Prognostica numerat Plinius in xvij. libro cap. xxij. Vbi de ortu & occasu syderum obseruatione q; stellarum docet, sicut & Columella. Queda Prognostica sunt effectus causarum antecedentium, & simul signa. Quę tamen magis signa necessaria & consequentia uocari debent, quam prognostica. Sic Aestiuum Solstitium est signum Solis in Cancro altissimi. Hybernum uero est signum Solis remotissimi in Capricorno. Et de his duobus generibus nihil hic inquirimus, permittentes ea Mathematicis. Deinde sunt Prognostica, quę non solum presagia, uerum etiam cause & effectus sunt tempestatum, diuerso tamen respectu. Quia sunt consequentium cause, & antecedentium effectus. Sic nubes est effectus, & signum antecedentis uaporis aquei exaltati, & eadem nubes, est Materialis causa insequentis pluuie. Ultimo uero sunt Prognostica presagia tantum tempestatum, sed neutiquam proprie cause, neq; effectus earum. Sic coruorum

rum raucus clamor: sic anserum strepitus, sic humilior uolatus hirundinum super aqua, est prognosticon futurae pluuie, non tamen causa, neque effectus eius pluuie. Et ex hoc utroq; genere prognosticorum plurima numerantur à Ver-gilio, circa finē j. Geor. & à Plin. in xv iij. ca. xxxv. A quibus ista malim peti, quàm in hunc commentarium congeri. Cùm enim hactenus in hoc tertio libro lōgius paulò Meteorologiam tractauerimus, erunt in reliqua huius Cōmentarij Tertij parte nobis pleraq; in angustius contrahenda, ne nimiam excrescat hic quoque Liber. Breuiter ergo post ista primæ compositionis, etiam reliquorū ordinum composita perstringemus, citatis tantum autoribus, & indicatis uelut digito locis fecundis, ubi latius inquiri illa debeant, prout sepe ac iterum protestati sumus, nos omnino parçè reliqua huius Tertij Voluminis tradere uelle, cùm opus & temporis angustia plura capere nequeant.

Modus docēdi in sequentibus.

DE METALLARIBVS.

CAPVT VII.

PRIMO, Composita secundæ speciei corporū esse metallaria, & Metalla constat ex uulgata diuisione supra eodem cap. j. Quæ anima quidem carent, iuxta ut Firmi & Meteora. Hic enim disputare nolo, qualē motiuam animam compositis huiusmodi assignarint Platonici, sed infra in iij. capite iij. Verū Metallare est corpus naturale, compositum ex materia terrea & aquea, fumosa aut metallari, decoctum & formatum in uentis uisceribusq; terre, à calore cælesti, & uirtute metallari, ad usum deliciaq; hominis præsertim, & animantiū. Hec definitio præcipuè indicat causas Metallarium. Quæ recentiores alias Mineræ

Cōposita secundæ speciei.

Metallare, quid.

Mineræ cur sic dictæ.

S 2 bñsq;

búsq; terræ, in quibus ista fiunt excolata quasi & decocta materia, secundum minimas sui partes, unde & nomen Mineris esse puto.

Materia metallarium.

SECUNDO, Causa materialis Metallarium in genere est materia fumosa, mixta ex uapore aquæ, & exhalatione terrestri, quæ supra eod. ca. iij. descripsimus. In specie uero sua cuique formæ est materia propinqua, & propria, quæ uocant metallarem materiam, quale est Sulphur & Argentum uiuum, ut infra eod. cap. proximo, & sequentibus.

Efficiens causa metallariū.

Causa efficiens est calor cælestis, & temperatura materiæ, habentis in se uirtutem metallarem, quasi uim seminalem & genitabilem metallorum, eaq; efficit metalla, & similia, non habens aliud nomē in genere, nisi quatenus specie deinde circumscribitur. Sicut & uirtus seminalis in genere uocata, supra in j. cap. xxi. speciatim, deinde alia capit nomina à subiectis formis, ut seminalis uirtus hominis, arboris, pyri, pomi, absynthij, betonicæ, saluicæ, rutæ. Causa efficiens item Metallarium sunt qualitatū primarum secundarūmq; operationes, quas copiosè Aristot. & Alber. in iij. Meteororū

Finis metallarium.

Forma metallariū triplex.

descripsere. Finem uero & usum metallariū, Plinius conatur ostendere superuacuum esse, more suo declamitans in præfatione libri xxxiiij. Forma aut Species metallarium est triplex, scilicet Metallū, infra eod. cap. proximo; sal, cum suis affinib; infra eod. cap. xiiij. & lapides, quorū appellatione ueniunt etiam Gemme, & alia quedam, infra eod. cap. xv.

Metallaria à meteoris quæ differant.

TERTIO, Differunt Metallaria à Meteoris, quæ ut sunt aërea, & fumosa, uel aquea, ita uel euanescent absumpta à calore Solis, aut liquefunt, & absorbentur fluxibilia & caduca. Verum Metallaria pleraque sunt corpora solida, terrestria, & durabilia, quæ suapte natura non ita facillè euanescent, ut uentus, nix, &c. sed maxime durabilia sunt.

sunt. De his ergo cum Albertus egregium opus scripserit, cui titulus est, De mineralibus, id est, Metallaribus, & Plinius quoque curiosè in postremis quinque libris docuerit, & Agricola recentior autor, certè hos scriptores majori cum fructu legere licet, quàm illa in hunc commentarium aceruari.

DE METALLIS. CAPVT XIII.

PRIMO, Metallum nomen est uel ab inquirendo, quòd Metallum ery-
plerunq; id multo labore sumptuq; in uenis me- mologia.
tibusq; subterraneis inquiratur. Sic enim:

- Itum est in uiscera terre. Et,

- Effodiuntur opes, irritamenta malorum.

Vel metallum dicitur secundum Plin. in xxxij. capite vj. inde, quòd una metalli uena proxime aliam inuenitur, & una post aliam se offert. Sunt autè uulgato numero septem Metallum species, scilicet Aurum, Argentum, Aes, Stannum, Ferrum, Plumbum, & Orichalcum. De his ergo tantum, & de causis eorum in genere dicam.

SECUNDO, Materia Metallum remota, sunt quatuor elementa, supra in ij. ca. xxxvj. præcipue uerò aqua et terra, uel humidum aqueum subtile, & unctuosum, qualis est uapor subtilior, ex quo fit argentum uiuum. Et siccum terrestre, item subtile, & unctuosum, qualis est exhalatio subtilior, ex qua fit Sulphur. Sunt ergo argentum uiuum, et Sulphur proxima et propria Metallum materia, ut Albertus copiose exponit in iij. mineralium, tract. j. ca. ij. Itaq; Sulphur est materia metallaris, ex unctioso aëreo terrestri subtili, et ignito decoctum, & coagmentatum à calore solari, & cælesti. Et est duplex, scilicet, Sulphur uiuum, quale è terræ uenis effoditur, in quibus futurum erat metallum, si nõ crueretur: & Sulphur fufum, quod liquefactum est, & decoctum

Metalli species septem.

Sulphur qd.

Sulphur duplex.

S 3 manu

Argentū vi-
uum quid.

manū artificis. Argentum uiuum, est materia metallaris, ex aqueo præcipue & terrestri aliquantillo unctuofo & subili, utroq; per calorem Solis ac sulphuris adurentis decoctum, & coaugmētatum, & quasi coagulatum. Oportet autem aliquantillum terrestre argento uiuo immistum esse, quia impossibile est aqueum coagulari, & coherere, nisi à frigore alligetur alicui terreo. Quod in aqua patet, que iniecta farina, lutoue, aut alio simili, in massam deniq; coaugmentatur. Atq; ita argentum uiuum est ex uapore, & exhalatione commistis, claritatem suam habens ab aqua, & aëre, mobilitatem ab humore, & pondere. Quod uero ma-

Locus ubi ge-
neratur Sul-
phur & Argē-
tum uiuum.

stri siccitate. Locus autem ubi horum utrūque generatur, proprius est uenter uenię terre, per quas si etiam fluit aqua tanquam per fistulas, tum sulphureo sapore inficiuntur illa, & calore decocta calescit, ut apparet in Thermis & aquis calidis, & sulphureis, supra, eodem capite sexto. Item si affatim abundet sulphur, & materia sulphurea in aliquo loco cauernofo, tum incenso sulphure, & inardescente, locus ille perpetuò ardens efficitur, ut aliquando flammam quoque & scintillas instar camini eructet, uel plerunque perpetuò fumiget, ut de Aetna monte Virgilius in tertio Aeneidos. Et in Epigrammate de Vesuuio monte Dion historicus. Et Plinius Iunior. Deque aliis locis perpetuò ardentibus scribit Plinius in secundo, cap. cix.

Locorū per-
petuò arden-
tium causa.

Causa effi-
ciens metal-
li triplex.

TERTIO, Causa efficiens metalli est triplex, scilicet. Primum calor solaris & celestis, percoquens & conuertens terreum & aqueum summi terrestris, & aquei, itē sulphuris & argenti uiui, eaque cōmiscens & componens in terre uenis. Deinde est uirtus formatiua metallaris in materia existens, à stellari & celesti lumine, cuius calor congre-

congregat & terminat homogenia, separâtq; ab invicem heterogenia, uel disgregat homogenia ab heterogeniis, ut supra in ij. cap. xxij. Sunt autem Metalla homogenia corpora, nō heterogenia. Nam quaelibet pars auri est aurum, & sic de aliis iudica. Vltimò, est proportio uirtutum cœlestium atque terrestrium mutua efficax, ad subigendam materiam metallarem, atque informandam. Quia Cœlum est Pater, Terra uerò Mater Metallorum, intra sua uiscera gestans ea, tanquam foetum.

Metalla corpora homogenia.

Parentes metallorum.

QUARTO, Forma Metallorum est, quam in auro argentiq; & in aliis uidemus, unicuiq; speciei propria, que forma urum possit transmutari (ita ut Alchemistæ iactitant se ex ere uel argento posse facere aurum) dubia questio est quidem, sed Physicis ridicula uidetur, ut Albertus in iij. tracta. j. cap. ix. irridet Alchemistas. Locus autem ubi generantur ea, est uenter & uiscera terræ. Tametsi enim aurum aliâue etiam in fundis & alueis fluminum sepe inueniatur, ea tamen illic sub arenis calor Solis ex sulphure, & argento uiuo decoxit, & aquæ impetus tandem dimotis arenis, alio sum eadem in conspectum proruit. Quò uerò subtilius est Sulphur & argentum uiuum, atq; defœcatus, magisq; à Sole decoctum, & quasi depuratum, eò nobilius ex se, puriusque Metallum gignit.

Forma metallorum.

Locus ubi generantur Metalla.

QUINTO, Aurum est Metallum ex puro & claro argento uiuo, & simul ex Sulphure mundissimo, rubeo que nō adurente natum. Albertus in iij. Mineralium cap. viij. Argentum est ex Argento uiuo mundo albiore, & Sulphure mundo, & albicante, non adurente, in iij. Mineralium cap. vj. Aes est ex Argento uiuo non ita mundo, & Sulphure rubeo, & crasso. Quod cum sit in Cypro insula, uel primū uel nobilissimum inuentū, appellatur Cyprium, à

Aurum, quid.

Argentū, qd. Aes, quid.

Cuprum nostris Cuprum, teste Plin. in xxxiiij. cap. ij. & Alberto in
 Stannū quid. iiij. Mineralium, cap. vij. Stannum est ex argento uiuo mū-
 Ferrū quid. do, & Sulphure impuro, iiij. Mineralium cap. v. Ferrum
 est ex argento uiuo immodico & impuro, atq; ex Sulphu-
 Chalybs q̄d. re spissiore impuro, & adurēte. Huius species est Chalybs,
 ferrum purgatum in nibus multis, & aquarum restrictione
 Plūbū quid. crebra. Albertus in iiij. Mineralium capite ix. Plumbum, est
 ex Argento uiuo ualde impuro, feculento, crasso, & Sul-
 Orichalcum phure impuro, iiij. Mineraliū, cap. iiij. Orichalcum nostra
 quid. etate est artificiosum Aes, nempe, cuprum colatum, olim
 uerò etiam natiuum hoc fuit Metallum, species æris, multò
 tamen nobilius ære, quod sua etate quoq; desisse testatur
 Plinius in xxxiiij. cap. ij. & Albertus in iiij. Mineralium
 Metallorum cap. vij. Ceterum de ductabilitate Metallorum, quæ est ex
 ductibilitas. unctioso argenti uiui, uide in iiij. Mineralium. tract. ij. cap.
 vnde. iiij. De colore in eodem tract. cap. iiij. & iiij. De duritie, &
 Metallis affi- Liquabilitate in eodem cap. j. Quæ uerò affinia sunt Me-
 nia. tallis, aut propinqua uenis, loci q; uide apud Plin. in xxxiiij.
 & xxxiiij. lib. & Agricola in dialogo de Metallis.

DE SALE, ET EIVS AFFINIBVS.

CAPVT XIII.

PRIMO, Sal (inter omnia post famem condimenta
 optimū) generatur ex uapore & exhalatione cōmi-
 stis, & per calorem coelestem & naturalem perustis, atque
 decoctis. Quod inde patet, quia instar niuis liquecit in aqua
 aut uento humido, & instar pulueris conglobati duriuscu-
 lus est. Iam uerò nihil est liquabile, nisi aqueum, Nihilq; cō-
 tra puluereum est, nisi terreum. Eius sunt plures species, ut
 Sal. gemma, candidissimum, & instar crystalli pellucidum.
 Naphtha quid. Est & Sal Naphthicum, cum quo coheret, & concrecit
 Naphtha, bituminis species. Quæ tantam uim ignis habet,
 ut

ut ignes ad eam uisum mox ex longinquo transfiliant, atque
 inflamment. Quinetiam aqua superfusa non restinguit
 Naphthan, sed accendit magis per antiperistasin, teste Plin.
 in ij. cap. cvij. & Ouid. in vj. Metamor. de Medea, que
 3 huiusmodi bitumine Corinthij regis aulam incendit. Est
 4 & Armeniacum. Est item aliud Marinum ex aqua Marina
 5 adusta & coagulata à Sole. Aliud Stagnale de stagnis.
 6 Aliud fontanum de fontibus salinariis ex aqua decoctum
 7 igni. Aliud Metallare Sal, quod ex uenis terre effoditur.
 De quibus speciebus in v. Mineralium capite ij. & Plin.
 xxxj. capite vij. & ix.

SECUNDO, Nitrum est, quod Sal petrosum uocant,
 hoc uel in uenis terre nascitur, & condensatur, uel mari-
 timis aut litoralibus promotoriorum rupibus, & saxis, ab
 aspergine aquarum assidua collectum, uentis tandem & ca-
 lore decoctum, congelatur, & in formam salis induratur.
 Sic etiam in subterraneis aut aliò qui udis, & humidis cellis,
 precipue lapide cameratis, induratum instar stiris salse
 dependet, uel instar alioris congelati à parietibus nitet. Plin-
 ius in xxxj. cap. v. x. & in lib. Mineralium cap. vij. Atque
 ab huius exempli de Nitro experientia, coniectare potes,
 generationem nostratis Salis. Alumen autem reuera est sal
 fugo, & tanquam salsus terre sudor, quod futurum erat ar-
 gentum uiuum, si plus esset perustum à Sulphure, cuius na-
 ture propinquum est. Bitumen quoque nascitur ex humori-
 bus putrefactis unctuosus in terra. De utroque Plin. in xxxv.
 ca. xiiij. Reliqua uel à Medicis uel ab Alchemistis require.

DE LAPIDIBVS ET GEMMIS.

CAPVT XV.

PRIMO, Materia Lapidū est precipue terra, & de Lapidum ma-
 inde aqua. Hec enim elementa duo potissima sunt in la-
 teria.
 S s pidibus,

Alumē quid.

Bitumē quid.

pidibus ita tamen, ut terra primas obtineat partes, id quod
 soliditas & gravitas eorum indicat. Quippe qui superna
 tara aquis nequeunt, cum aliis aquea, ut glacies, & nix, at-
 que aërea supernantent. Quod autem Punicæ & Tophi si-
 miliæq; supernantent, id accidit ab aëre incluso in poris atq;
 cavernis eorum concavis. Qua de causa etiam ligna porosa,
 corporaq; alla spiritum concipientia, apte super aquas fe-
 runtur. Dicimus ergo ex terra crassiori & unctuosâ, ut
 potè ex luto, argilla, uel ex arenis humido & uiscofo co-
 augmentatis, diuturnitate tēporis fieri lapides. Vnde in his
 sepiissime terram uidemus nondū transmutatā, propter cau-
 sarum defectum. Sic etiā lati & ampli lapides non semper
 continui sunt, uerū instar asserū, quaedam interualla uena-
 rum terrestrium habent, & quasi laminas ducunt, neruis ue-
 nisq; distinctas, ut experientia ostendit in lapidicinis. Cōsti-
 militèr apparet in lapidosis agris. Oportet autem accedere
 humidum aqueum unctuosum, neq; enim sine humido, &
 uiscofo concrescit, & cohæret puluerē terrestrē siccum.
 Perinde, ut nemo nostrū arenas nectet sine cera, aut hi-
 tumine. Sic in uescis uel renibus animalium, lapides quos
 appellant calculos, generantur ex uiscofo, crasso, & humi-
 do, cui commiscetur terreum, & fœculentum quid in imo
 subsidens, & concrescens in calculum.

SECUNDO, Quod crassior, & uiscosior terra aqua
 ue illa fuerit, eò quoq; crassiores lapides inde generantur,
 ut nostri uulgares Lapilli, Silices, Saxa, & Rupes minime
 per lucida corpora, sed opaca, & pleraq; ignobilia. Quod
 contra subtilior fuerit aqua terræ, aut quod minus sœculen-
 te ista fuerint materia, meliusq; decocta, & depurata so-
 libus, & estu, eò quoq; subtiliores, nobiliores, magisq; pe-
 lucidi sunt lapides, quos Gemmarum nomine uulgo digna-
 mur &

Punicæ, To-
 phi & alia po-
 rosa cur sup-
 natent aqua.

Lati & ampli
 lapides & nō
 cōtinui vnde.

Calculi uesi-
 cæ & renum.
 hinc similia

Diuersæ spe-
 cies Lapidum
 pro diuersita-
 te materia.

mir & pretiosorum lapidum. Vt Chryſtallus fit ex aqua
 congelata, & deinde ſolibus percocta, frigidibusq; peruſta
 aſſiduis. Ita enim ex aqua naſci etiam poſſunt lapides, que
 guttatim cadens in frigidis locis; ſupra modum congelatur
 frigore, & uirtute metallari coagulatur aliquo terreſtri
 admixto, & utroq; deſiccato. Vt de Corallio patet in xv.
 Metamor. Et de Electro uel Succino apud Plin. xxxvj. ca-
 pite ij. & iij. Quin & ligna quedam in aquas merſa, lon-
 ginitate temporum indureſcunt in ſaxa.

TERTIO, Cauſa efficiens Lapidum & Gemmarum
 proxima, eſt uirtus metallaris, formans Lapidem aut Gem-
 mas. Neq; enim hæc alio nomine ſignificari poteſt. Nam ut
 uirtutes ſeminales, & formatiue, ut ſunt occulte, imagina-
 tioniq; magis, quam ſenſui ulli expoſitæ: ita quoq; propriis
 nominibus appellari nequeunt, niſi quatenus ea ſuſcipiunt à
 ſubiectis formis. Ad iſtam uirtutem accedit Calor Solis exic-
 cans, & excoquens humidum illius materie lapideæ, & uirtus
 deſiccantes eandem. Sic enim pro conditione materie, uir-
 tutes cæleſtes, & elementares concurrunt ad generationem
 uel maximorum corporum naturalium. Iſti etiam uirtuti
 accedit duplex instrumentum, ſcilicet à calido, quod humidum
 plerunq; extrahit è lapide, & abſumit. Alterum eſt à fri-
 gido, quod humidum (ſi quod ſuper eſt in materia lapidali)
 non conſtringit tantum ſicuti in metallis, que ruſum igni
 queunt liqueſcere, ſed etiam indurat id, & coagulat, adeoq;
 tandem omnem ſuccum atq; omnem humorem abſumit, ut
 lapides pleriq; ne ab Alchimiftis quidẽ curioſiſſimis lique-
 fieri poſſunt, uſto calido ſecco, niſi etiam extrinſecus aliquis
 alius humor metallaris uel liquabilis alio qui admisceatur ca-
 lido iſti ſecco. Sic ergo frigiditas, que in corporibus anima-
 tis corruptionem potius adiuuat, quam generationem, in la-
 pidibus

Chryſtallus
 quomodo
 fiat.
 Corallium.
 Electrum.
 Ligna in lapi-
 des.

Lapidum &
 Gemmarum
 cauſa efficiens.

cauſa

Chryſtallus
 Electrum
 Ligna in lapi-
 des

pidibus cōtra promouet generationē, sicut & in meteoris, eò quòd ista duo sint elemētis magis affinia, quàm animata.

Vbi generentur lapides. **QVARTO**, Loci in quibus generantur lapides, sunt montes, litora, fundi alueorū fluuiatiliū, agri præpingues, humidi & similia. Mirabiles autem efficacissimæq; & miraculosæ adeò uirtutes Gemmarū, sunt proculdubio ab influentia peculiari, & uirtute planetarum, stellarūque coelestium, & ex meliori temperamēto elementorū, atque qualitatum, in materia subtiliore & puriore Gemmarum. Cuius euidentis argumentum est, quòd India & Aethiopia longè pretiosissimos mittit lapides. Quibus in terris ppter uicinitatem orientis Solis, & meridionalis, melius, & fortius percoquitur lapidū materia, quàm in Occiduis uel nostratibus terris. Arenā uerò lapillis admodum affinis est, terra constipata, & quasi puluis induratur ab aestibus, subsidens in fundo, litoreue maris, fluminum, aut fontium. Reliqua à Medicis, & à Plinio in xxxvj. & xxxvij. item à Gemmaris, & ab Alberto in j. & ij. mineralium require. Hæc enim de causis metallarum breuiter dixisse iam satis est, & de cōpositis misliq; secundæ compositionis.

DE PLANTIS.

CAPVT XVI.

Cōposita tertiæ speciei. **PRIMO**, Composita tertiæ speciei corporum naturalium Plantas esse, de Physicorum consensu iam sepe diximus. Verum Planta est corpus naturale compositum, animatum, Vegetabile, non sentiens: Græcis *φυτὸν* à crescendo, Latinis Planta uocatur, eò quòd uel à natura suapte crescit, & plantatur, uel studio hominis adiuuatur, & cultura. In totum uerò Planta res uaria est atq; multiplex, inque uersum de ea referre difficile est, ut testatur Theophrastus Peripateticus facundissimus: cuius cum extent libri nouem de

de historia Plantarum, & quinq; de causis Plantarum prolixi, & à Theodoro Gaza luculentè in Latinum uersis, nemo expectet à nobis uerbosum huius, & sequentium capitulum de plantis tractatum.

SECUNDO, Species platarum numerantur tres, scilicet, Arbor, ut Pyrus: Herba, ut pulegium: Frutex, ut rubus, infra eodem. His quartam speciem annectunt Suffruticem, qualis sit rosa. Partes uero plantarum. Alie sunt primarie, & plurimis communes, ut Radix, Caulis, uel Caudex, Ramus, & Surculus. Alie sunt non primarie, & hæc quidem innumere, que cum propriis uocabulis pleræque ceant, similitudine quadam ex animalium partibus appellationem sibi mutuuntur, ut Caro, Medulla, Nerus, Vena. Quædam propria nomina habent, ut cortex, Folium, Geramen, Pomum, Liber Membrana, Nodus, & multa alia infinita. Ceterum longè plures partitiones plantarum à formis, ab affectionibus, à locis, à uirtutibus, colligit Otto Brunfelsius ex Theophrasto, & medicis, in noua Rhapsodia sua herbaria, atque in figuras distinguit eas. Vide & Theophrastum in primo historie plantarum.

TERTIO, Materia plantarum remota, sunt quatuor elementa, & præcipue uirtutes eorum due, calidum quippe, & humidum. Omnes enim plantæ humorem caloremque sibi insitum quædam possident: sicut etiam animalia, qui calor humorque cum deficere incæperunt, senectæ diminutioque consequitur, cunq; penitus defecere, exiccatio morsque occupant. Propria uero materia plantarum est terra, ex cuius genitabili parte omnes excresecunt plantæ, humorumque aquam accipiunt, ab humectata irriguaque pluuiis aliisque humoribus terre. Causa uero efficiens remota plantarum, est uirtus celestis calefaciens, & fouens terrena crescentia, et progignentia.

Plantarum species.

Plantarum Partes.

Plantarum materia.

Senectæ.

Mors. Plantarum causa efficiens.

tia, ut manifestè apparet in frugibus, quæ in tempeſto cœlo pleræque corrumpuntur. Propinqua uerò efficiens, est uirtus, formatiua plantarum, quam interim liceat in genere appellare uirtutem plantarem, quæ seminibus atque radicibus inest. Speciatim uerò nomina fortiuntur à formis singulis plantarum.

De femine plantarum. QUARTO, De femine plantarum, quòd uel materia, uel efficiens earum est, tametsi supra in i. cap. xxj. satis dictū est, tamē peculiariter hic animaduertere oportet, quòd uirtus & influxus cœlestis terram penetrans, partes subtiliores (quibus dicta uirtus seminalis plantarum inest occulta) in sumum resoluit putrefactas & mortuas quasi, ac deum in elementa, ut supra in ij. cap. xxvj. Deinde rursus condensat, uiribusque re collectis in radicis specie transformat partes seminarias. Hæc radix infixæ terræ, tanquam matris utero, per uirtutem caloris innati, & cœlestis etiā, humorem terræ circumstantis, & finitime alterat, quantumque naturæ suæ conuenit & conducit, ad sese attrahens, imbibit, terræ aq; partes humidas, & colatas à colore, de coctasq; in sui incrementū, plantæq; suæ substantiam, transformat eadem radix, isto humore uegetabili per singulas plantæ suæ partes transmissio penitus, subtilioribus quasi uenis. Sic ergo planta, quatenus est terrestris coheret, quatenus aquea dilatatur, longiusq; serpit: quatenus autē aërea igneaq; est, in altum procerumq; excrescit. Verū de qualitatibus et uiribus plantarum plura apud Medicos, aliosq; uide. Nam herbarum, arborum, & fruticum copiosissimus numerus, catalogus, descriptio, pictura, uirtutes, remedia ex illis, plurima salubria, & partim pharmaca noxia requirantur à Dioscoride Medico, qui de illis luculentè diligentissimèq; scripsit. Et eum secuti Commentarij, & Herbarij quidam doctiss

doctissimi, multa in hac parte elaborarunt. Quare cum ista Medicorum professionem ferè spectent, illos ipsos de materia sua consule. In tanta enim dissonantia doctissimorum quoque, non institui nomenclaturam, nedum iudicium de plantis facere. Sunt autem plantæ ab hominibus cognita Plantarum si pleræque, propter necessarium vite usum, uel sanitatem, nis. uel propter amcenitatem, & ornatum: sicut & earum fructus plerumque hominum uoluptati, & sanitati inseruiunt. Tametsi enim quædam sunt uenenosæ & noxiæ plantæ: tamen hæc quoque sua ratione temperatæ & instructæ, aliquatenus homini aut animantibus prodesse, uel saltem non obesse noscuntur. Hæc de plantis in genere re causisque earum modò sufficiant.

DE ARBORIBVS. CAP. XVII.

Species plantarum primariis partibus quatuor inter se differunt, supra enumeratis, cap. proximo, articulo ij. Et quidem Radix est imæ pars plantæ, qua alimentum tanquam ore attrahitur, hæc omnibus est communis in genere plantarum. Caulis est quod supra terram simplex assurgit, alimentum primò recipiens à radice adherente, qui in arboribus uocatur Caudex, Truncus, uel Stipes, & quasi corpus plantæ est. Rami sunt, qui à caule, uel à caudice si si multiplices sparguntur, sicut à corpore humano sparguntur brachia, & crura, & horum membra. Surculus est, quod ex ramis indiuiduum quasi simplexque oritur, sicut digiti à manibus, & pedibus. Itaque arbor est planta, quæ ramosa, nodosa, surculosaq; caudice simplici altiùs à radice assurgit, ut uitis, quercus, cerasus. Differentiæ arborum à uariis notis accidentium, locorumque sumuntur, & deinde à singulis formis suis. Sunt ergo arbores pretiosæ, Odoriferæ, Externæ, ut Myrrha, Tus, Balsamus.

Radix, quid.

Caulis, quid.

Ramus, quid.

Surculus, quid.

Arbor, quid.

Arborum differentiæ.

De qui

De quibus Theophrastus in *iiij. Historia. Et Plin. in xij. & xij. libris. Sunt Communes fructiferae, ut Vites, apud Plin. xiiij. Olea & ceterae apud Plin. in xv. lib. Sunt Sylvestres sponte nascentes, ut Glandiferae & ferentes bacca-*
can, & ex quibus materies, ad aedificia ceditur, ut Quercus, Ilex, Ornus. De quibus Theophrastus in iiij. & v. Historia. Et Plinius in xvj. Sunt Urbanae, Hortenses, Cultae arbores. De quarum cultura Plinius in xvij. libro, ut Pomus, Pyrus, plura Theophrastus in ij. & alibi, plurima Columella atq; Palladius, Scriptoresque rei rusticae, ut Virg. in ij. Georgicon tradiderunt. Sunt item arbores fructiferae, ut pomis Steriles, ut Salix, Floriferae, ut Pyrus, Cerasus. Non florentes, Terrestres, & aquaticae.

DE HERBIS.

CAPVT XVIII.

Herba, quid.

Herbarū differentia.

Agricultura.

Olera medij generis.

HERBA est planta, quae foliata sine caudice quidem, sed cum caule crescit ab radice, semen caule ferens, aut surculis. Quales herbae sunt frumenta & olera. Herbarum item differentiae, à uariis notis accidentiū atq; locorum sumuntur, & deinde à singulis formis suis speciatim. Sunt enim herbae Frumentaceae nobilissimae, ut Triticum, Siligo, Hordeum, Avena, & reliquae ferentes frumenta. Sunt & Leguminales, quae ferunt Legumina. Pleraque seminalia, ut pisum, Milium, Sesamum. Et circa has duas species bona pars agriculturae uersatur ferè, de qua Plin. in xvij. & Theophrastus in viij. Historia. Sunt & Herbae Hortenses, quae & olera appellantur, hominum esui utilia & necessaria, ut Rapa, Raphanus, Pastinaca, Foeniculus, Sinapi, de quibus Theophrastus in vij. Historia, & Plinius in xix. & xx. Hec olera medij quasi generis inter frumenta & Legumina censentur. Et horū etiam multa syluestria sunt, suaq; sponte sine cultura hominis nascuntur, ut Lactuca, Nasturcium,

4 cium, Boleti, Vrtica. Sunt etiam herbe Coronarie, Floriferae, & pleraeq; Odoriferae, ad amoenitatem natae, sicut olera & frumenta ad necessitatem, & victu animantium, ut Amarracus, Lilium, Nardus, & similes herbe, de quibus Plinius in 5 xxj. Sunt & herbe peculiariter Medice, causa Sanitatis inuenta, & comparata, ut Iusquidamus, Cicuta, Pulegium, & similes: de quibus Plin. in xxij. Quauis sunt etiam plura 6 rimae medicinae ex arboribus hortensibus, apud Plin. in xxij. & ex arboribus syluestribus, apud Plin. in xxiiij. Sunt & herbe sponte nascentes sine cultura hominum, ex quibus etiam medicinae fiunt, ut distanum apud Plin. in xxv. & xxvij. Qui plures etiam remediorum species colligi ex herbis, aliisque rebus plantaribus, in xxvj. libro.

DE FRUTICIBVS. CAPVT XIX.

Frutex est planta, quae ramosa assurgit, caudice multiplici à radice, ut Hedera, Asparagus, Arundo. Huiusmodi frutices etiam, Arbustularum appellatione ueniunt: & quandoque Arbusta dicuntur. Suffruticem uero dicunt plantam, quae surculosa, se late spargit à multiplici caudice, ut Enula uel Helenium, Rosa, Nardus, & quaedam alia coronamenta, apud Theophrastum in vj. historiae, cap. vj. & vij. Hos tamen suffrutices connumerat Plin. inter herbas, qui duas ferè tantum species nominat, scilicet Arborem, & Herbam, commiscens frutices partim herbis, partim arboribus. Neque enim usque adeò superstiosè hæc discernere oportet.

DE CVLTURA PLANTARVM.

CAPVT XX.

TAmetsi superioribus paulò antè capitibus de cultura plantarum admonui: tamen hoc caput inserui, ut si qua memoratu; notatùque digna obseruarentur, in eorum scriptis,

scriptis, qui de agricultura egregie scripserunt, plurimâq; sunt consecuti, ea in hunc locum, tanquam communem an-
 Agricultura. notarentur. Habet enim agricultura ut utilissima, ita quoque honestissima præcepta & exempla, non in colenda tantum terra, uerum etiam bene, parçè, modicè, honestèque uiuendi, ut Plin. in xvij. cap. j. & vij. Virgil. in iij. Georgicôn, aliique prodidere. Quam uerò ars & cultura cum in aliis, tum in plantis adiuuet naturam, & hæc rursus adiuuet artem, satis admonui supra in j. cap. ix.

DE FRUGIBVS. CAP. XXI.

Frugum quoq; mentio satis supra facta est, cum arbores, & herbas plerasque diximus esse frugiferas. Licet ergo in hoc etiam caput plura studio colligere, de frugibus, & fructibus, de seminibus, germine, & floribus, obseruata in uariorum autorum lectione. Que aliòqui propter immensam copiam & uarietatem plantarum nequeant comprehendi superioribus capitibus. Ut etiam de inuentoribus frugum, & culture, de Osiride, Iside, Cere, Baccho, ut apud Herodotum in ij. & Diodorum in j. & ij. & in vj. Item de usu fructuum, & uoluptate, quomodo condiri debeant, aut etiam coqui, quales plurimas cupediarum delicias, & illecebras, Platina in libro de honesta uoluptate describit.

DE LIQVORIBVS.

CAPVT XXII.

Succi & liquores ex plantis, earumq; partibus, & frugibus emanantes, uel expressi, significant omnino plantas esse aqueas, & aquam proximè secundum terram, dominari in plantis. Sicut & frugum subtilitas, ac leuitas, qua supernatant pleraque, referunt quiddam æreum. Perinde ut

ut siccitas igneū refert in Pipere, Iusquiamo, & similibus. Proinde & Medici in gradus certos calidi, humidi, sicci, frigidi, collocarunt plantas, pro elementorum qualitate, & proportione. Huc autē conferre potes, quæ Plinius aliq; de Vino, eiúsq; uariis generibus, de aceto annotauit, in xliij. et ^{Vfus huius Capit.} xxiiij. cap. j. De oleo in xv. De Vnguētis in principio xliij. De Succis arborū & fructuū in xv. cap. xxvij. & xxviii. De usu, Salubritate, uel insalubritate aquarum, in xxxj. ca. v. & sequentibus quinq;. De melle in xxij. cap. xxliij. De veneno in ij. cap. lxiiij. Item ea, quæ de innumeris potionibus, & Dosibus, Emplastris, & Electuariis. De succis, & Aquis platarum, Medici in suis libris præcipiunt. Qualia, Medicinæ præsertim studiosis necessaria erunt, non ex solo Plinio, uerum ab aliis quoque mutuanda, etiam non ita Latini scriptoribus. Nam quod ad rerum scientiam & ^{Canon.} coram parandam attinet, nullus liber tam malus est, quin aliqua ex parte prodesse possit.

DE MENSURIS.

CAPVT XXIII.

Finitus erat index nudus de plantis, nisi adhuc aliquot De quib; mē
mensurarum hic facere libuisset nomenclaturam. Non ^{furis hoc C^a-}
quidem ponderum & monetarum (quæ ad Budeum re- ^{putat.}
mitto) sed quibus liquida & minuta metimur. Quæ uocabula ex media antiquitate, sunt à Budeo diligenter (ut omnia) & sollicitè cruta. Breuiter ergo uulgatiora mensuræ ^{Mensurarum}
nomina hæc erant olim. ^{vulgatiora}
^{nomina.}

- 1 Cyathus, est uncia sextarij, id est, duodecima pars semicanthari nostratis.
- 2 Oxybaphus est sesquicyathus, octaua pars sextarij.
- 3 Sextans.
- 4 Quadrans.

T 2 Triens

- 5 Triens.
 6 Quincunx.
 7 Hemina, Cotula, Acetabulum, est semisextarius.
 8 Septunx.
 9 Bes.
 10 Dodrans.
 11 Decunx.
 12 Deunx.
 13 Sextarius, est semicantharus Thoringicus uel Franconicus.
 14 Quintarius.
 15 Quartarius, est quarta pars Congij, sicut Quintarius quinta, & Sextarius sexta.
- Demensum diurnum. 16 Choenix, Gomor. Tertiarius diurnus, Demensum, ualet cantharum nostratem. Et dicitur de frumento plerunque, quantum uni homini sufficit in diem.
 17 Chus, uel Chous, sunt duo canthari.
- Ciceronis filius bicongius quare dictus. 18 Congius, tres canthari. Inde cognomen est inditum Ciceroni, Oratoris filio, ut diceretur Bicongius, quod uno haustu absorbere posset duos congios.
 19 Semodius, quatuor canthari.
 20 Semiurna, sex canthari.
 21 Modius uel Lagenā, octo canthari.
 22 Vrna, Semiamphora, duodecim canthari.
 23 Tritheus, sedecim canthari.
 24 Amphora, Quadrantal, uigintiquatuor canthari.
 25 Cadus, Metreta, triginta canthari.
- Demensum menstruum. 26 Sitometrium, Demensum menstruum: erat tātum frumenti, quod sufficeret uni seruo in mensē, circiter trigintaduos cantharos.
 27 Sesquiamphora, Batus, Hebraica mēsurā, sicut Gomor, habet

habet trigintafex cantharos.

- 28 *Medimnus Atticus, ualet sex modios, & duas amphoras, quadragintaquatuor cantharos, propea modum mensura, quæ hic uocatur modius decennarius.*
- 29 *Quinquagenarius.*
- 30 *Semiculeus, id est, decem Amphoræ, uel quinq; Medimni.*
- 31 *Culeus, uiginti Amphoræ, decem Medimni, & nomen nostrates Modij.*
- 32 *Sesquiculeus, triginta Amphoræ, quindecim Medimni.*
- 33 *Semicorus, uiginti Medimni.*
- 34 *Corus, quadraginta Medimni.*
- 35 *Sesquicorus, sexaginta Medimni.*

Hactenus serè usurpantur uocabula mēsurarum, quibus non modò liquores, sed & frumenta, aliâque similia metimur. Hæc de plantis & plantaribus.

DE ANIMALIBVS.

CAPVT XXIIII.

P R I M O, *Composita quartæ speciei naturalium corporum, Animantia esse manifestè apparet, ex ordine prædicamenti substantiæ. Verum animantis uel animalis uocabulo in hoc Capite more uulgi utemur per Antonomastiam, pro bestia aut bestiola, hoc est, pro animali bruto, uel irrationali, ut hominem non complectatur. Nam de hoc infra demum eodem cap. xxxiiij. Græci ζῷον, à uita appellant animal, quòd huius generis demum habeant & uitam & sensum. Itaq; hoc loco Animans uel animal, est substantia corporea, animata, sentiens, rationis tantum expers. Hac sanè definitione cognoscuntur differre animantia, ab omnibus aliis substantiis quibuscunq;. Siquidem bestia propria differentia est uiuere, sentire, & tamen ratione humana*

Composita quartæ speciei. Animalis accep.

Animal, quid.

T 3 cārere

Modus docē di. carere. Neutiquam uerò in hoc capite, aut sequentibus, aliā quid explicare statui, cōtentus pleraq; nudè ac breuiter indicis uice ostendere, quònam loco apud alios autores reperiuntur commodè ea, quæ ad animantia spectant. Nam Aristotelis decē & octo libri de animalibus extant, Latini facti à Theodoro Gaza, & Albertus Aristotelem secutus, uigintifex Volumina reliquit de animalibus, hodièq; exitia, & Plinius quoq; ualde egregiam nauauit in hoc argumento operā, ab octauo, in xij. librum usq;. Post tantos ergo autores uelle aliquid uerbosius loqui de rebus optimè pertractatis, mera esset arrogantia, ne dicam impudentia.

Diuisio. Animantium. SECVNDO, Diuisiones animantium uulgò numerantur à differentiis accidentariis & substantiariis, quales quidam differētiæ generum & specierum animalium, quoniam modo sint eruendæ & sumendæ, Aristoteles differit in toto primo libro de partibus animalium. Itaq; prima diuisio est à formis generum, scilicet, animalia esse aut uolatilia, ut aues, aut Aquatilia, ut pisces, aut Insecta, ut uermes, aut Terrestria, ut quadrupedes. Hanc enim Plinii partitionem perspicuam magis, quam aliorum libet amplecti, quanuis ordine inuerso. De his autē generibus mox infra eodē, suo cuiusq; capite, & Aristoteli in ij. historie animalium cap. primo. Secunda diuisio, parum admodū dissimilis superiori, est à modo progressiui motus, de quo infra in iij. cap. xvj. Animantia esse aut Volatilia, aut Natatilia, ut pisces, aut Cressibilia, ut quadrupedes, aut Reptilia, ut serpentes & uermes. Tametsi Albertus dicit hæc quatuor communia esse genera animantium, sed pauillum admodum refert. Hanc autem partitionē explicat Albertus in primo, tract. j. cap. viij. de Animalibus. Qui titulus huius operis subintelligi debet deinceps, ne tediōse cogar cum repetere toties.

TER

TERTIO, Diuisio tertia à partibus est, Animantia quædam partibus quibusdam, aut pluribus inter se conueniunt, ut capite, corde, uentre, pedibus, conueniunt aues cum bestiis. Quædam partibus inter se discrepant, ut pisces à bestiis, & quæque species animantium sic ab aliis separantur, per suas quasdam peculiare quasi partes integrales aut substantiales. Nam alia est forma galli, quàm anseris, aui, cygni. Alia est forma leonis, quàm felis, aut cerui. Vt enim species ab inuicem differunt suis differentiis, & proprietatibus, sic partibus quoque suis discernuntur, ut ceruo sunt cornua, & ungule leoni, non item habenti iugas, & unguis. De hac diuisione Aristoteles in j. Historie cap. j. ac vj. ac deinceps, & Albertus in j. tracta. j. cap. ij. & v. Quarta diuisio est à sanguine. Nam animantia quædam sunt Sanguinea, de quibus Aristoteles in tribus libris prioribus historie: item Albertus in tribus prioribus. Quædam sunt Exanguia, que non habent Sanguinem, sed aliud quid humoris naturalis uice sanguinis. Atque horum exanguium alia sunt mollia, quia nullam habent crustam uel testam, sed uel squamas uel nudam cutem, ut Anguille, sic plerique pisces uocantur mollia exanguia undecim generum. De quibus Albertus in iij. tracta. j. Dicuntur & mollia, que habent mollisculam testam, ut Carabus, quem nostri Marinum Araneum uocant: de quibus Albertus in iij. tracta. j. cap. ij. & Aristot. in iij. historie cap. j. Alia exanguia sunt crustata, ut cancri: Albertus eodem cap. ij. & Aristot. in iij. historie cap. ij. Alia sunt testata, habentia testas duriores, ut conchæ, testudines. Albertus eodem cap. iij. & Aristot. in iij. histo. cap. iij. Alia sunt insecta, de quibus infra eodem capite xxviii. dicemus. Quinta diuisio, est à membris pertinentibus ad motum. Nam animantia quædam habent pedes, ut Gressilia, Aues. Quædam

Tertia diuisio.

Species quomodo à se inuicem differunt.

Quarta diuisio.

Exanguia quomodo multiplicia.

Quinta diuisio.

dam non habent pedes, ut pisces. Item animantia, quedam sunt alata, ut Aues, ut insecta uolantia, quedam sunt non alata, ut Asinus, equus, ut pisces, qui loco alarum habent branchias, Albertus in j. tract. j. cap. vij.

Sexta diuisio. **Q**UARTO, Sexta diuisio à locis est, ut Animantia quedam sunt terrestria, ut bos, equus. Quedam Aquatilia, ut pisces. Quedam Media, quorum alia in terra, aère q; degunt, ut Aues. Alia in terra & aqua degunt, ut castor, anas, crocodilus. Quedam in terra, aère, & aqua, ut mergi, fulice. Aristoteles in j. historiae cap. j. & Albertus in vij. tracta. iij. cap. j. & Arist. in vij. historiae cap. xxvij. & xxix. Septima diuisio, est à discrimine uitæ, uictus, actionis, & moris, adeoque ab effectibus & affectibus Sic Animantia, quedam sunt Domestica, & Mitia, ut canes. Quedam sunt fera indomabilia: que nunquam aut difficillime cicurari possunt, ut tigris, apes, hirundo, musca. Quedam fera quidem sunt, sed tamen domabilia & cicurabilia arte, & consuetudine, ut Leo, Vrsa, Elephas, Luscinia, Alauda. Item Animalia, quedam sunt politica, colentia formam quandam & ordinem uitæ politicæ, ut apes, grues, formica, & pleraque aues coniugia seruantes, & sobolem educantes, sicut & Delphini. Quedam & pleraque non sunt politica, ut porci, uigrides, pisces plerique, & bestia pleraque. Hæ tametsi educant sobolem, tamen coniugia non obseruant discretæ. Huius autem diuisiois septimæ materia latissime patet. Nam ab infinitis actionibus & moribus differentiam animalium liceret discernere, ut etiam copiose explicatur ab Alber. in j. tract. j. cap. iij & iij. & multo copiosius per totum septimum librum, ubi de habitatione, uictu, migratione, de morbis, & ualetudine, ac salubritate, de que causis harum operationum differit. Item differentia sumi possunt plurimæ

plurimæ à morbis animantium: quorum diuersitatem exponit Albertus in viij. de eorum sociabilitate, & inimicitis, de prudentia, uel stultitia, & Aristoteles in toto ix. libro historiae, uarios mores actionesque depingit animantium.

DE FOETURA, GENERATIONE, CAUSISQUE ANIMANTIVM.

CRPVTV. XXV.

P R I M O, Octaua animalium diuisio, est, à modo atque differentia generationis & pariendi fœtus sui. Nam animantium alia sunt ouipara, ut Aues, & Pisces, ex quorū ouis deniq; nascuntur pulli, aut pisciculi, infrà eodē cap. proximo & xxvij. Alia sunt Vermipara, ut Apes, Locustæ, Erucæ. Alia sunt Viuipara, quæ animal uiuum pariunt sibi simile, ut Vacca, Canis. Alia concipiunt quidem oua, sed animal pariunt, ut Vipera concipit ouum, & gignit uermē. De hac diuisione in j. historiae, cap. v. & Albertus in j. tract. j. cap. vj. & iam mox dicitur infrà eodem, suo cuiusq; capite. Cæterum hic & infrà longè plura essent nobis dicenda de generatione animalium, nisi hanc totam materiam ab Aristotele Albertoque peti mallet, qui ista quàm copiosissime perspicuèq; ordine pertractauerunt, & methodum quoque certam præscripserunt de scientia animalium, ut Aristoteles in toto primo de partibus, & Albertus in toto xj. libro. Pauca tamen admodum de causis dicere libet, quarum & Albertus meminit in xv. capite j. Quia de effectibus animantium aliquid suprà eodem, capite proximo in diuisione vj. attigimus. Partes tamen infrà eodem capite xxxj. uidebimus.

S E C V N D O, Quadruplex omnino est corporum ex sua materia cōpositio. Prima scilicet ea, quæ ex materia prima fit, accessione formæ. Qua cōpositione & elemēta inuis-

Compositio
corporū qua
druplex.

T 5 cem

cem transmutantur, & quasi componuntur, ut supra in j. cap. xliij. & supra in ij. cap. xxvj. Et hæc conuenit non animalibus tantum, sed & aliis corporibus naturalibus, ex locis quinque tamen, quia remotior est. Secunda est ea compositio, quæ ex primordiis conficitur, nimirum ex elementis terra, aqua, aëre, & igni. Quanquam melius fortasse dici potest (ut ait Aristoteles) hanc secundam ex uirtutibus elementorum confici, hisque non omnibus, sed humido, sicco, calido, & frigido, quæ sunt materia secunda corporum compositorum, ut supra in ij. cap. xxvj. & xxij. & in vj. & supra in j. ca. xix. & fufissimè Albertus in xx. tract. j. Tertia compositio, est ex primis illis natura similaribus & homogeniis partibus, ut corporis constitutio ex seminali, carneo, humore, osseo, neruoso, & similibus. Quarta compositio est ex partibus dissimilaribus heterogeniis, in unum corpus quasi coaugmentatis, ut ex capite, collo, humeris, brachiis, lateribus, dorso, uentre, cruribus. Hanc partitionem de materia præmissi, tanquam necessariam ad superiora melius intelligendam, & ad partium cognitionem, infra eod. cap. xxxj. atque ad hoc etiam caput, De ordine generationis.

Materia propinqua animalium.

TERTIO, Materia secunda & propinqua, ex qua generantur animantia (ut de elementis nihil hic repetam) est semen genitabile fecundum, & prolificum, ex subtilissimo optimoque omnium membrorum corporis alimento collectum, quod per transmutationem elementarium partium fecundatum & subactum, concrefcit in utero matris, primò in sanguinem, uel humorem, & mox in carunculam quoque, uel tale quid crassiusculum coagulatur. De quo semine in ij. generat. animalium, cap. ij. et ij. Et in primo generationis animalium, cap. x. vij. in finem libri usque. Et copiosissimè, Albertus in xv. tract. ij. toto. Deinde humor ille animalis carunculamque

enláque, paulatim increfcens à fomento calorís in ovo aut utero, in mēbra partēsq; abire incipit, ut primū omnium, confenfu plurimorū, exiftat cor, uel aliud quid cordis uice fungens, ut in animalibus infectis quibus cor deeft, inde paulatim folidior fit illa materia animalis iam informata, ut cōponantur caro, uenæ, nerui, offa, & reliqua inde membra in embryonem formata. Sic enim uocāt foetum inceptum & Embryo informatum: fed nondum plene formatum, neq; perfectum quid. in ovo, aut utero. Hanc generationis feriem & embryonis incrementum, prolixè in ij. Generationis animalium, capite iij. & v. Et Albert. in xvj. tractatu ij. cap. j. & iij. & deinceps. Et in xvij. tract. j. cap. iij. Sic ergo patet semen, & partes, præfertim homogenias, eſſe materiam ſecundam corporis animalis, ſiue partes ſint elementares, ſiue corporeæ. De qua multiplici materia latè Albertus in xl. tractatu j. toto diſſerit. Quia uerò tam mirabilem uim ſeminis & fecunditatem animaduertunt quidam diligentius, Admiratione igitur commoti dixerunt, non ex elementari tantum, uerum etiam ex cœleſti materia (quam iſti quintam eſſentiã uocant) eſſe compoſitum ſemen, & corpora miſta, ſentientes utique idem, quod infra mox de efficiente cœleſti dicam, quorum opinionem Albertus in xx. tracta. j. cap. v. recitat. De ſemine tamen utrum ex omnibus membris, an ex quibusdam certis emanet & colligatur, uide diſputationem Ariſtotelis in j. de generatione animalium, cap. xvij. & xvij. Et Alber. in xv. tract. ij. cap. j. & ij.

QVARTO, Cauſa formalis animantium, eſt ipſa eorū ſpecies multiplex in genere quæq; ſuo, quales ſpecies ani-
 piſcium, uermium, & beſtiarum, Plinius & Albertus
 enumerant, ut infra eodem, capitibus ſequentibus. Cauſæ
 autē efficientes ſunt plures, remotæ ſcilicet, & propinquæ,
 effi.
 corpo

Quinta eſſen-
 tia.

Semen an ex
 omnibus mē-
 bris colliga-
 tur.

Animantium
 cauſa forma-
 lis.

Animan. cau.
 effi.

corporum generandorum. Prima atq; summa, est ipse Deus, creator & formator omnium spirituum, atq; corporum. Deinde est celestis efficiens, quam isti uim & uirtutem formatiuam celestem uocant. Quia (iuxta illud uulgatum) Homo generat hominem, & Sol. Sic & Animal generat animal & Sol. Solis autem appellatione, hic ueniunt quælibet influentiæ, & uirtutes supernæ, cœlitus generationi corporum superuenientes. De utroq; horum Alber. in xx. cap. j. et ij. & in ij. generationis animalium cap. j. Tertia efficiens & propinqua propriaque causa, corporum, est uirtus seminalis formatiua, quam in genere uocamus animalem, speciatim uero nomina à subiectis animantium formis sortitur. Sicut ergo semē est materia propinqua corporis: sic uirtus seminalis est efficiens propinqua corporis. Hæc autē uirtus appellatur seminalis, eò quòd ab anima uegetatiua atq; sensitiua, diuinitus est indita semini genitabili, atq; partibus enatis ex semine, totiq; adeò materia secundæ corporum, elementari uel corporali insita est. De qua materia & uirtute peculiariter Albertus in xx. tract. ij. cap. iij.

QVINTO, Causa item efficiens generationis animalis,

Embryo, est uirtus informans, atque fouens sperma & embryonem, id est, foetum cœptum quidem in utero, sed nondum perfectum, quæ uirtus mouet sperma, & embryonem ad crescendo, & ad suscipiendum formas partium, membrorum, atq; articulorum corporis nascituri. Atq; ita hæc uirtus mouens, & ista altera uirtus seminalis, sibi mutuas locant operas, mutuòq; se adiuuāt. De illa tamen grauissimè contenditur à Physicis, & Medicis: Vtrum mouens uirtus sit intra sperma & embryonem uitalis, an extra? Atq; utrum sperma, et ipse embryo moueatur ab anima matris, in cuius utero iacet, sicut carcinoma, aliudue ulcus, mouetur ab ani-

Disputatio
de spermate
& Embryone.

ma corporis, cui adheret? An sperma & embryo suapte anima moueatur? Hæc disputatio, plixta est, atq; amcena, apud Alber. in xvj. tract. j. toto, & præsertim in ca. vij. & viij. & cap. xvj. ubi concludit secundum Peripat. animam esse in semine, sicut artem in artifice, & instrumentis, à quibus fit corpus artificiale. Atq; animam esse in embryone, sicut artem in lignis, & lapidibus, à statuario iam formatis, uide & Aristotelem in ij. Generat. animal, capite primo, circa medium. Hæ sunt ergo cause efficientes corporum animalium: quas amplius tractat Albertus in xxiiij. tractatu secundo, præsertim capite quinto, ubi materias & efficientes colligit atque inuicem comparat.

SEXTO, Instrumenta uerò ad generationem corporum, atq; ad efficientes causas pertinentia, sunt uaria, ut masculinus & foemininus sexus, in plerisque animalium generibus. De quo in iij. histor. cap. xi. Et in j. Generat. animal. cap. ij. Et Albertus in xvj. tract. j. cap. j. & xvij. Et eodem lib. tract. ij. cap. ij. Et in xvij. tract. j. cap. j. & ij. De maris uerò & foemelle consuetudine prolifica, Aristot. in v. histor. cap. j. & ij. & deinceps. Et in j. Generatio. animal. Et Albertus in v. tract. j. cap. j. & ij. De seminatione Albertus in v. tract. ij. De imprægnatione & foetificatione, in v. tract. j. cap. iij. Et de membris ad generationem necessariis, Aristot. in j. generat. animal. cap. iij. & infra. Et Albertus in xv. tract. j. cap. iij. & deinceps usque ad secundum tractatum. Quæ porro sint impedimenta generationis, ostendit Albertus in x. tract. j. Et causas sterilitatis, in eodem tract. ij. & in xvj. tract. ij. cap. j. Et in uniuersum de generat. animal. & foetu, disserit Plin. in x. cap. lxiij. Et Aristot. in ij. de generat. animal. cap. iij. & deinceps. Causa autè finalis animantium, est sua cuiusq; propria functio et officium, actioq; & oper

Instrumenta generationis.

Consuetudo maris & foeminae prolifica.

Seminatio. Imprægnatio.

Impedimenta generationis.

Sterilitas.

Animantium causa finalis.

et operatio, secundū speciem suam. Quales pueriliter designantur uocabulis uocum in Epigrammate Philomela, quod Ouidio falso ascribitur. Sed de proprietatibus animalū in specie, uide Arist. in toto ix lib. historie, et Albertum, in postremis quinq; libris. Atque hæc de generatione causisq; animalium dixisse satis sit, et indicasse.

DE VOLATILIBVS.

CAPVT XXVI.

Volatiliū generatio, oua, incubatio, forma, formatio pulli in ouo.

DE auium atq; uolatiliū generatione, de ouis, incubatione, fomentis, Albertus in v. tract. j. cap. iij. et vj. Et in lib. vj. tract. j. toto, et præsertim capite iij. ubi de formatione pulli in ouo dicit. Et in vj. histor. cap. j. et deinceps usque in caput xvj. Et in iij. generat. animal. capite j. et ij. Et Plin. in x. cap. lij. et liij. Et Albertus in xvj. lib. tract. j. toto fusiſſimè. Ceterum de nomenclatura, moribus,

Volatiliū nomenclatura, mores, natura, & proprietates.

natura, et proprietate auium, disertè docet Plinius in x. toto libro, et Albertus in xxij. toto. et in ix. historie, à capite viij. usque in cap. xxvij. et in ij. historie capite xxij. Et Albertus in viij. tract. ij. capite iij. et sequentibus. Et de uictu earum, in secundo historie cap. tertio. Deque partibus auium, in iij. partium, capite xij. Et Albertus in xiiij. tract. secundo, cap. vj. Non autem complectimur auium aut uolatiliū uocabulo insecta etiam uolantia, sicut neque animalia terrestria uel aquatilia, quanuis oua pariant, sed tantummodo bipedes, alatas, pennatâsq; uolucres, uolantes in aère uel supra terram, ut sunt anseres, gallinæ, grues, et reliqua, apud Plinium in decimo.

Partes uolatiliū & uictus.

Volatilia & aues, quæ.

DE AQUATILIBVS.

CAPVT XXVII.

Aquatiliū generatio & proſificatio.

DE Generatione et proſificatione Piscium et aquatiliū, Albertus in v. tract. j. cap. v. et lib. vj. tract. ij. toto

ij. toto. Et in vj. Histo. cap. x. usq; in cap. xvij. in iij. de genera. animal. cap. viij. usq; in cap. vij. & in v. histo. cap. v. & sequentibus. Et Plin. in ix. capite l. & l. j. Aquatiliū ue-
 rò quedam habent sanguinem, ut Balena, Cetus, & pleriq; Aquatiliū differt.
 pisces, habentes squamam uel cutem, tamen si horum etiam aliqua careant sanguine. Alia Aquatilia sunt exanguia, quorum Aquatil. exanguium secundum Pliniū, tres species.
 cūm Plin. in ix. cap. xxvij. tres species distinguat, ut
 1ª sint primò Mollia, quæ Græci μαλακὰ, Albertus Malachias uocat. Secundò Crustata: quæ tenuem crustam, subtiliorémq; & fragiliorē testam habent, ut cancri. Tertio, Aquatil. exanguium vndecim species secundum Albertum.
 Testacea, quæ prædura, & quasi silicea testa integuntur, ut Ostrea, & Conchylia. Albertus tamen diligentior, exanguium aquatiliū enumerat undecim species, & describit in iij. tract. j. usque in capite vij. De quorum generatione Alber. in v. tract. ij. cap. iij. & lib. xvij. tract. ij. cap. iij. & v. & in iij. hist. cap. j. usq; in cap. vij. & in ij. de genere capite viij. & in j. de gener. capite xj. & xiiij. & sequentibus. Atq; de exanguium aquatiliū membris & partibus, Albertus in xiiij. tract. j. toto. Et de partibus piscium, aliorumq; aquatiliū, in eodem tract. ij. cap. vij. De uictu eorum, in viij. histo. cap. ij. Et Albert. in vij. tract. j. cap. iij. Ceterum de natura, moribus, proprietatēq; aquatiliū, Plinius scribit in lib. ix. toto, & in ij. histor. capite vij. Et Albertus in viij. tractat. ij. toto, & lib. xxiiij. toto, & in ix. historie cap. xxj. & xxxvij. & alibi sparsim. Longè Aquatilia quæ.
 autem maiores beluas in mari nasci, quàm in terra, docet experientia. Non autem complectimur nomine piscium neque aquatiliū, reptilia animantia, aut gressilia, aut uolantia, etiam si aquis innatare possint, ut serpentes, & prope aquas quedam habitent, ut Anates, Mergi. Plin. porrò in Animalium in mari uiuentium & sparsim.
 xxxij. cap. xj. animalium omnium, in toto, tamque uasto,

rium quot ge-
nera, secundū
Plinium. *et spatioſo mari uiuentium non plura, quā clxxvj. ge-
nera eſſe conſtanter affirmare audeat. Cuius ſententia ſi-
dem et ſenſum apud ipſum eſſe permittimus.*

DE INSECTIS. CAP. XXXVIII.

Inſecta quæ,
& quare ſic
dicta. *Inſecta uocantur animalia terreſtria quidem, ſed minu-
tiora, et quæ ceſuras incifaq; loco membrorum habent.*
Quædam Alber. uocat anulofa, duodecimam ſpeciem inter
exangua animātia, eò quòd cutis ipſorum corrugata, quaſi
in circulos et annulos, uel ſemiannulos ſit contracta, et
diſtincta. Vt ſunt quæ Vermium appellatione ueniunt.
Inſectorū &
vermium dif-
fer. *Quorum alia uolant quippe alata, ut apes, muſcæ, papilio-
nes, crabrones, ſcarabei. Alia non uolant, ſed raptant, aut
ſaliunt, ut locuſtæ, pulices, hirundines, formicæ, tineæ, pedic-
illi, tiredines, limax, rana, ſtelligio, bufo. Porrò deſcriptio in-
ſectorum, et uermium, eſt in iiij. hiſto. cap. vij. et apud
Plin. in xj. cap. iiij. et Albertus in iiij. tract. j. capite vij.
et tract. ij. cap. j. et ij. Quænam habeant ſenſuum inſtra-
menta, cum primariis ſerè omnibus membris interioribus
præſertim careant. Quorum loco habent inteſtinum ob-
longius, et non ualde inuolutum, quo alimenta recipiunt,
et excrementa emittunt. Ceterùm nihil eis ſerè eſt præ-
ter caput, et uentrem, et mediam partem, quæ thoracis
pectorisq; uice fungitur et dorſi, Albertus in xij. tract.
ij. cap. vj. et xiiij. tract. j. capite j. et in iiij. partium cap. v.
et vj. Sanguinis autem loco habent humorem quendam
exiguum, et ſaniem potius, de quo Alber. in xj. tract. j. ca-
pote vij. De generatione uerò, et proliferatione inſecto-
rum, in v. hiſto. cap. viij. et xix. uſq; in xxxiiij. et in j. ge-
nerationis cap. xvj. et in iiij. generatio. cap. ix. et x. et
Albertus in v. tract. j. capite iiij. et in xvij. lib. tract. ij.
cap. j. et ſequentibus. De moribus eorum in viij. hiſt. cap.
xiiij. et*

Partes & me-
bra inſecto-
rum.

Generatio &
prolificatio
inſectorum.

xliij. & Plinius in xj. cap. j. usq; in caput xxxvij. De ingenis eorum in ix. histor. capite xxxvij. usq; in caput xliij. & Albertus in viij. tract. iij. toto, praesertim de apum fertia, & politia. De quibus apibus & Plinius in xj. cap. v. usque in caput xxj. & Virg. in iij. Georgicōn. Nullibi uero natura aequè uires ingeniumque suum ostendit, ut in insectis, animalium minutissimis adeò, quae etiam nonnulli non spirare, neq; sentire falsò crediderunt. Vide Plinium in xj. cap. j. & ij. à descriptione & commendatione culicis amplificantem admirationem insectorum. Ceterum in genere de insectorum natura, & moribus, Plinius in xj. usq; in caput xxxvij. & Alber. in lib. xxvj. toto.

Mores insectorum.
Ingenia insectorum.
Apes.

DE TERRESTRIBVS
animantibus feris.

CAPVT XXIX.

Terrestria uocamus animalia, quae non uolant, neque alata sunt, aut pennata, ut aues, & insecta uolatilia. Neq; degunt, & uictitant in aquis: tametsi innare queant, si libeat, ut cerui, armenta, pecudes: sed quae terra gradiuntur pedibus, aut irreptant, ut serpentes. Verum, ut supra eodem capite xxiiij. in diuisione septima diximus, differentia nò terrestrium modò, sed etiam aliorum animalium est, alia esse Fera & indomita per suam naturam, ut est Leo, Elephas, Tigris. Alia esse mansueta, & domestica, ut est canis. Alia esse semisera, de quibus Plinius in capite liij. & lvj. Non tamen horum institui catalogum facere. Sed de generatione terrestrium Albertus in vj. tract. iij. & in v. historie, capite xliij. & in vj. histor. cap. xvij. in finem usque libri. Sunt autem, terrestria, Quaedam Ovipara, ut serpentes, testudines terrestres, de quibus ouiparis in ij. histor. cap. x. & xliij. & in v. histor. cap. iij. & in viij. histor. cap. iij.

Terrestria quae.

Generatio terrestrium.
Terrestrium differ.

Ovipara.

V & in

Et in liij. partium dap. xi. Et in j. gener. animal. ca. vij. Et
 in v. histo. cap. xxxiiij. Verum de partibus ouiparorum, Al-
 ber. in ij. tract. j. cap. vj. Et viij. de uictu Alber. in vij. tract.
 j. cap. iij. Et xiiij. Et tract. ij. cap. v. De natura Serpentium
 uero, Alber. in xxj. cap. vij. Et in xxv. toto. Et Plin. in viij.
 cap. xxij. Et xxiiij. Et in v. histo. cap. xxxiiij. Et Alber. in
 ij. tract. j. cap. viij. Atq; omne genus terrestriu ouiparorum
 est ferum, no domesticum, ut uipera, cochlea, lacertus, Plin.
 in viij. ca. xxxix. ut Dracones, Plin. in viij. cap. xij. Et xiiij.
 Reliqua terrestria sunt Viuipara, quæ utuum sibi simile ani-
 mal pariunt. De quoru generatione, in j. gen. cap. ix. Et in
 iiij. gene. ca. vj. Et in v. histo. cap. xiiij. Et in vj. histo. cap.
 xvij. usq; in fine lib. De partibus eoru in iiij. partiu. cap. x.
 De natura uero terrestriu, passim apud Arist. in hist. Et Al-
 ber. in xxij. tract. ij. toto. De generatione item Alber. in vj.
 tract. ij. toto, Et in xvij. toto lib. De uictu Alber. in vj.
 tract. j. capite v. De moribus quadrupedu in viij. trac. v. et
 vj. Et octauus lib. Pli. totus est de natura terrestriu animantium.

DE TERRESTRIBVS
domesticis animantibus.

CAPVT XXX.

Vfus huius
 Capitis. **E**Adem plane ratio est generationis atque partium in
 animantibus mansuetis et domesticis, quæ in feris.
 Addidi tamen hoc caput, in quod annotarentur, siqua apud
 agriculturæ scriptores de huiusmodi domesticoru cultura
 obseruaretur, qualia plurima cogerit Columella cū aliis, Et
 Virg. in ij. Geor. Et Plin. in. viij. Et Alber. in xxij. tract. ij.

DE PARTIBVS ANIMALIUM.

CAPVT XXXI.

Partes simila-
 res siue ho-
 mogenia. **A**Liquoties supra dictum est, partes corporis alias esse
 similes siue homogenias, quarum singule, et mi-
 minu=

nutissima quoque particulae sortiuntur nomen speciei, uel totius sui integralis, cuius sunt articuli uel artus, ut qualibet guttula sanguinis, est sanguis, qualibet particula carnis, est caro. Alias autem esse dissimilares, siue heterogenias, quae quidem sunt integrales substantiae partes, sed non sortiuntur nomen sui totius, ut non qualibet pars pedis, est pes, nec qualibet articulus in manu, uocatur manus. Atque hoc discrimen partium à communi sensu, et consuetudine sermonis pete. De utroque ergo partium genere Aristoteles quatuor libros scripsit de partibus, atque Albertus in .i. lib. tract. .ij. toto, describit formalem causam, et formam, Anatomiamque partium externarum, et Aristoteles in .ij. partium cap. .iiij. et deinceps, et in .iiij. partium cap. .i. et deinceps. Sunt enim partes, aliae externae, uisui et tactui expositae. Aliae uero internae, ut uiscera, uenae, nerui &c. quae extrinsecus non uidentur. De anatomia internarum partium, et descriptione, Aristoteles in .xxxj. partium, capite .iiij. et deinceps. Albertus in .j. tract. .iiij. toto. Et de utrisque in .j. historiae cap. .vij. et deinceps, et in .ij. tertioque; histo. toto. Optime uero, et summam Plinius digessit partes quaslibet, et singula animantium enumerauit membra, adeoque articulos in .xj. ca. .xxxvij. et deinceps. Quatenus uero cetera animantia membrorum partibusque; externis conueniant cum homine, et quatenus differant, ostendit Albertus in .ij. tract. .j. toto, quatenus internis, in .ij. tract. .ij. toto. Tertius uero Alberti liber totus est de uenis, sanguine, neruis, ossibus, humoribus, et carne. Ceterum de causis membrorum ac partium, quae sit eorum materia, quae forma, quae efficiens, qui finis atque usus, et cur hunc situm positionemque; et affectiones obtineat, prolixè docet Albertus in .ij. tract. .ij. de membris quidem internis eorumque; causis, et natura, Albertus in .xiiij. toto, et in .iiij.

Partes dissimilares seu heterogenias.

Partes externae & internae.

ca. .iiij.

ca. .xxxvij.

ca. .xxxvij.

Partium cause.

partium capite iij. & Plinius in xj. capi. xxxvij. & deinceps. De exterioribus uero Albert. xiiij. toto, & in iij. partium capite ix. & deinceps. In duodecimo autem libro Albertus. tract. j. toto, de complexionibus, & qualitatibus primis secundisque animalium ac membrorum differit, & in ij. partium, cap. j. De accidentibus uero membrorum, totus est xix. Alberti, & v. de generatione animalium. Porro ubi animal aut homo partibus ac membris, presertim maioribus & primariis, uariat situ uel numero, à communi cursu nature, ibi nascitur non quidem corpus animale perfectum, sed monstruosum, quod & proprio nomine Monstrum dicitur, ut si puer biceps, triceps foetus, aut tricorpor nascitur, aut aliquo membro mutilatus, & mancus. De qualibus monstris Albertus in xvij. tract. j. capite vj. Et in eodem, tract. capite tertio, & in iij. generat. capite iij. Plinius in vij. capite secundo, de monstris hominum formis & figuris diuersarum gentium.

DE HOMINE. CAPVT XXXII.

Homo. **H**omo creaturarum omnium nobilissima, propter quod omnia alia sunt à Deo naturaque facta & creata, duabus primariis constat partibus, quippe anima, et corpore. De anima infra lib. iij. diligenter & perspicue, quantum per ingenij tenuitatem & sedulitatem licebit, tractabimus & differemus. De corporis uero humani generatione et descriptione. De ortu & partibus, nihil omnino hic dicam, remittens lectorem ad opera Aristot. atque Alber. Vide ergo de hominis conceptu, prolificatione, foetu, ortu, generationeque in utero vij. histo. toto libro, & presertim de perfectione, incrementisque foetus, in eo, cap. iij. & iij. & infra in ij. generat. animalium, cap. iij. Et Albert. in vj. tract. j. cap. ij. & iij. Presertim de foetus incremento & formatione. Et in eod. tract. ij. cap.

cap.v. De Embrione in eod. cap. vij. & viij. & in libro x. tract. ij. cap. iij. & in iij. & in libr. xvij tract. ij. cap. vj. De partu in vij. histor. cap. ix. & x. Et Albert. in ix. tract. j. cap. viij. & in libro de secretis mulierū. Et de generatione itē hominis, prolixa disputatio est Alber. in ix. tract. ij. toto. De similitudine autē prolis ad parētes uel alios, in iij. genera. cap. iij. Et Albert. in xvij. tract. j. cap. iij. & v. Et de liberorum multitudine, & paucitate, in eodem, tract. v. Ceterū de hominis natura & descriptione totus est septimus liber Plinij & Alberti uicesimifecundi, tractatus primus totus. Atq; ita huius capituli tricesimifecundi indice absoluisse uolo etiam huius tertij libri Caput tricesimum tertium de hominis ortu, hoc est, generatione, quā describit et Plin. in vij. cap. iij. usq; in cap. xix. Et item absoluisse uolo Caput Tricesimum quartū, de corpore hominis in quod congerere potest studiosus ea quæ de morbis & affectionibus corporū, item de cōplexionibus & qualitatibus corporis humani, à Physicis, Medicisq; prodūtur. Item absoluisse uolo Caput tricesimum quintū de partibus corporis humani, quarum, internarū scilicet, & externarum in corpore humano, anatomā & descriptionem, adeoq; picturam, diligenter cū alijs Medici, tum imprimis Auicenna in primo Tomo, & post eum Alexander Benedictus libris quinque de anatomia, uel de historia corporis humani, & Iacobus Carpus Bononiensis in Isagoge anatomie corporis humani, etiam oculis spectandam præbuerunt.

Caput xxxij.
de hominis
ortu.

Cap. xxxiiij.
de corpore
hominis.

Cap. xxxv. de
partibus hu-
mani corpo-

DE HABITU CORPORIS.

CAPVT XXXVI.

EX habitu corporis facile posse iudicari, et cōiectari habitū quoq; & naturā animi, atq; mores experientia quotidiana docet, & uulgatū dictū, Cauendum esse ab illis,

Habitus cor-
poris animi
naturam pro-
dit.

V 3 quos

quos natura notauit atque insigniuit. Extat autem egregius liber Aristotelis de Physiognomonia, hoc est, de coniectura sumenda à partibus, & habitu corporis, super animi natura atque moribus. Et Albertus quoque in primo, tract. secundo toto, describit Physiognomiam & Anatomiam partiũ exteriorũ. Nam partes interiores uideri nequeunt, nec ab his aliqua sumi potest coniectura.

DE VITA. CAPVT XXXVIII.

Vitæ longitudo & breuitas.

PRIMO, Animalia quedam esse longioris uitæ, quedã uerò breuioris, in diuerso genere, ostendit uulgatum Epigramma, de etate animalium Virgil. inscriptũ. Plerũq; enim magna animalia, ut homo, ceruus, elephas, equus, sunt uiuatora paruis, ut auibus & insectis. Deinde in eadẽ specie, alia aliis sunt uiuaciora aut fragiliora, alius enim homo diutius alio uiuit, aut breuius. Cause uerò longæ, breuisq; uitæ enumerantur ab Aristotele in libro de longitudine uitæ. He sunt enim primæ qualitates in corporibus animãis, & earum dispositiones uel complexiones. Quibus accedunt quedam aliæ occasiones. Ut & uulgò dicitur, Plures homines interire crapula, quã morbis, aut senio. Ut in calidis regionibus longioris uitæ sunt animalia, quã in frigidis. Vnde & Herodotus & Diodorus, scribunt de incredibili uiuacitate Orientalium & Indorũ & Aethiopũ. Quia corpora ista ex loci caliditate sicciora, non ita sunt obnoxia morbis, qui plerũq; proneniunt ex humoribus putrefactis.

Vitæ & mortis causæ potiss.

SECUNDO, Potissima causa uitæ est in calido & humido, sicut mortis & fragilitatis in frigido & sicco, infra eodem, cap. xl. In humido quidem bifariam est causa longæ uitæ. Primò, Si corporis animati humor natiuus (quem isti humidum radicale uocant) sit æreus pinguisculus, qui non ita facile putrescat aut deficcetur. Secũdo, Si ille hu-

Humidũ causa longæ uitæ bifariam.

mor

mor sit proportione copiosus, nō immodicus, qui similiter non facile neq; citō inarescat, unde magna corpora plerūq; sunt uiuaciora, quā parua, quippe quæ plus humoris natui obtineant. Deinde à calido quoq; bifariam sumitur causa uiuacitatis. Primò, Si calidum sit item pingue, non raturum, tenuēq; nimis. Secundò, Si calidum sit humori admissum proportionē, quo humidū tamen sit & ipsum firmius, corruptioni non statim obnoxium. Quia humor superfluus putrescit, ut apparet in ulcerosis corporibus. Item immodicus humor extinguit calidū naturale sicut aqua, & immodico liquore extinguitur ignis, & presertim si humor ille sit tenuis & aquicus, qualis in corpore citius congelascit, quā pinguis humor. Itē nimius calor uelocius absorbit humidum nō alimentare solū, quod ab alimento cibi potūsque suggeritur atq; supeditatur, uerū & absorbit depasciturq; humorem natium, & radicalem, à natura supeditatum corpori atq; insitum. Sicut ergo lumen in lychno diutius eo uiuit, quò plus olei uel pinguedinis suggeritur, sic et corpus animatum diutius uiuit, quò plus humoris calorisque proportionē geometrica & temperamento iusto habet. Sicut econtrā nimia flamma lychni citius absorbit oleum, aut pingue suffusum, & immodicus liquor, presertim aqueus, facile extinguit flammam atque lumen suffocat.

TERTIO, Omnium uerò in homine causarum longæ uitæ primam esse iudico, sanam curisque uacuum mentem & animum à dolore liberum. Siquidem ut labor immodicus, fatigatiōq; desiccet & arefacit corpora, ita multò maxime labor, dolorq; animi, conficit, absorbitq; corporis membra, & fomenta uitæ. Vnde & curam uocant Latini, quòd corrodit, & uitalia uiscera quasi abrodit. Atque experientia nimirum quotidiana arguit, corpora doletium ac laborantium

Calidum causa longæ uitæ bifariam.

Calidum causa longæ uitæ bifariam.

Longæ uitæ in homine præcipua causa.

Curæ etymologia.

tium, atque eorum, qui grauioribus affectibus, & sollicitudinibus, sunt obnoxij, quasi lenta tabe confici & inarescere, ut ille ait apud Plautum,

*Maerore maceror, marcesco, cōsenesco, et tabesco miser,
Ossa atque pellis sum, misera macritudine.*

Cur dolentiū & grauiorib. affectib. obnoxiorū corpora tabe & macie conficiantur. Hoc autem inde euenit, quòd dolente anima, uitalis quoque spiritus, uires, motusq; debilitantur, & naturalis calor remittitur, ac humor natiuus ita dilabatur, & euanescit, dum fatigatam sollicitudinibus animam tædet, pigetq; suas uires intendere, & exercere alacriter, non in corpore solùm, uerùm & ipso animo: iuxta illud Ouidij,

*Si quid & in nobis uiui, superestque uigoris,
Extinctum longis excidit omne malis.*

Et affectus quoque anxij, non modò perturbant, sed & cōficiunt instrumenta sua, sedesque, utpote cor, iecur, fel. Nam in uisceribus habitant affectus, ut infrà in iij. cap. xv. & xx. Proinde Poëta rectissimè monet,

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.

DE RESPIRATIONE.

CAPVT XXXVIII.

Spiritus, quid **S**piritus est corpus subtile, aëreū, à uapore atq; humore naturali, & adiuuante calido naturali, ortum in corde animalis. Quauquàm in his animalibus quæ corde carent, Respiratio. aliud quid membrum fungitur uice cordis. Respiratio est remissio & attractio spiritus, à pulmone aliòue membro equipollente facta. Finis autem & usus respirationis est, ut Respiratio- nis usus. calor internus, præcipue in corde, refrigeretur, & recreetur subinde renouatus, & quasi aurula aut uentulo afflatus, qui remittitur & attrahitur à pulmone, tanquàm à folle, ne putrescat calor & spiritus perpetua quiete, & desidia Pisces & alia quadam, ut etiam suprà alicubi dictum est. Tamen si uerò multa

multa animalia pulmone respirationis instrumēto careant, mone caren-
 ut pisces & insecta: pleraq; tamen aliud quidpiam habent tia, quomodo
 membrum, quod pulmonis uice fungatur, ut de corde etiam spirent.
 nunc diximus. Proinde nihil admodum opus erat Aristote-
 lem denegare piscibus plerisque & insectis respirationem,
 non ob aliam causam, quam quòd pulmone careant, ut in
 iij. partium cap. vj. Sed huic & Plin. in ix. cap. vij. &
 alij repugnant, asserentes spirare & respirare pisces quo-
 que & insecta, tametsi propter caloris refrigerandi exi-
 guitatem, non ita crebra respiratione indigeant aquatilia
 & insecta pleraque, ut maiora animantia terrestria, aut
 uolatilia. Plura apud Aristot. in lib. de respiratione ani-
 malium. Et apud Hippoc. in lib. de corde.

DE AETATIBVS. CAP. XXXIX.

Aetates hominis uariè distinxerunt Medici atq; Phy-
 sici. Pleriq; tamen aut iij. aut vij. numerant, allude-
 tes ad naturam, partim animi, partim corporis. Medicis serè
 quatuor numerantur. Pueritia, calida & humida, uel homi-
 nis, usq; ad xx. circiter annum. Iuuentus, calida & sicca, æ-
 stas hominis, usq; ad xl. circiter annum. Virilitas, frigida &
 humida, usque ad sexagesimum circiter annum, Autumnus
 hominis. Senectus frigida & sicca, post circiter sexagesimū
 annum, hyems hominis, usque ad finem uitæ. Dicunt autem
 Cor, uite arcem, increfcere usq; in l. annum, postea uerò ab
 anno l. decrefcere, & demum euanescere. Aliis septē etates
 recensentur, à natura credo animi potius, quam corporis, ut
 sit Infantia in annum vij. Pueritia in xiiij. Adolefcencia in
 xxv. Iuuentus in xxxv. senectus in lxx circiter. Decre-
 pita etas usque ad finem uitæ. Rectissimè autem dicunt Me-
 dici, quòd flos & uigor etatis cuncta gratiora & meliora
 habet. Declinatio uerò etatis & senectas omnia habet cōtra.

Aetates homi-
 nis secundum
 Medicos qua-
 tuor.

Cor, quid.

Aetates homi-
 nis septem ie-
 cundū alios.

V S DE

DE MORTE. CAP. XL.

Mors quid. **M**ors est commigratio anime à corpore, & uite
 mortalis commutatio in immortalem, iuxta Cice-
 Vita quid. ron's sententiam, in j. Tuscu. Sicut & contrà Vita, est unio
 anime cum corpore suo. Mors autem est triplex, Naturalis, 1
 Mors triplex. Accidentaria, & Violenta. Mors naturalis est, quæ obuenit
 homini ex humidi non solum alimentaris, sed etiam radica-
 lis consumptione paulatim facta, ut si uel calor sit nimius,
 uel humidum modicum, aut frigus superet calorem, ita
 ut humidum facilius congelescat, nimirum in siccis, fri-
 Morti natura gidis, aut nimium humidis corporibus, prout quæque com-
 li quæ cõple- plexio est fragilior. Atque hanc mortem tamen, humidi
 xio minus & calidi, ut sanguinei, & Phlegmatici, facilius euitant.
 obnoxia. Vnde & Aristote. in problematis firmiorem uitam tribuit,
 & diuturniorem, uiuentibus ad Septentrionem, & in fri-
 gidis regionibus, quod ad mortem hanc naturalem attinet. 2
 Morbis quæ Mors autem accidentaria est, quæ per morbum corporis
 corpora ma- uiolentum obuenit, qualibus morbis magis sunt obnoxia
 gis aut mi- humida & calida corpora, quam sicca & calida. Sic Ari-
 nus obnoxia. stoteles diuturniorem uitam tribuit Orientalibus, & iis
 Βιοδάνατοι. qui inhabitant calidas regiones, quod ad morbos attinet.
 Mors Violenta est, qua moriuntur Βιοδάνατοι, hoc est, 3
 illi, qui dicuntur ante diem suum oppetere mortem, ut
 qui in præliis, aut suppliciis, aut repentinis mortibus, &
 casu aliquo lethali, & improviso mortem obeunt. Hæc de
 animantibus, & homine, adeoque de tertia Physices parte,
 in præsens dicta sufficiant. Quibus nolo addere Epilogum
 hoc loco, quippe quo magis erit opus in capite sequentis
 Commentarij de Anima instituti.

FINIS TERTII

LIBRI.

COMMENTARIORVM
PHYSICORVM
LIBER QVARTVS.

PRAEFATIO
AVTORIS.

RRATIAM me aliquam apud studiosos ini-
turum puto, si paulò longius quidem, attamen breuius hic repetam, totius propè Physicae professionis materiam, eiusque ordinem ostendā. Sic enim breui quasi indice, & tanquàm digito, totum corpus Physicū, cum suis membris & partibus demonstrabitur, & quarti huius commentarij cū superioribus cognatio, ac necessitudo apparebit facilius. Atque satius fore puto, hanc seriem ac methodum indicare, quam anime Encomium dicere: de cuius laudibus tacere, quam pauca & humiliora loqui malo. Quia non tam per tēporis institutiq; scripti angustiam, quam per ingenij & dictionis imbecillitatem, satis pro dignitate & expectatione animam, deque ea scientiam celebrare nequeo. Itaque ut de Physica, & de eius materia ac serie pauca attingam, à definitione rursus sumetur exordium. Physica est, de natura causisq; & effectibus & accidentibus corporis naturalis, mobilis, scientia. Ordo autem professionis Physicae apud Peripateticos, his ferè comprehenditur capitibus.

PPRIMO, Physica in genere, & abstractim, quasi, considerat principia, causas, motum, accidentia, circumstantiasq; ipsius motus, quo mouetur corpus naturale mobile, et quatenus

Quas ob causas praefationem hanc praemiserit.

Physica, quid.

Physicae materia in genere.

tenus

Moueri. *tenuis mobile ipsum corpus mouetur. Moueri autē Physica phrasi hīc dicimus, corpus mutari secundum substantiam, aut accidens suum: ut corpus generari corrumpiq; in substantia. Augeri & minui, in quantitate. Alterari & mutari in qualitate. Ferri & mutari loco. Sic corpus mobile Physica phrasi est prorsus substantia corporea, obnoxia iam dictis motibus. Sed Metaphysice materia, circa quā proprie uersatur, est substantia incorporea, ut Deus, Angeli, Dæmones, anima separata, sicut & substantia corporea, quatenus non est obnoxia motui, & in uniuersum abstracta essentia substantiæ uel accidentis à sua materia, pertinet ad Metaphysicam professionem. Ista prima elementa, principiaque Physices, complectitur & docet opus Aristotelis, quod de auscultatione Physica, & de Motu inscribitur, in octo libros diuisum, quæ principia supra in primo Commentario attigimus.*

Physicæ materia in specie. *SECUNDO, Physica in specie considerat corpus naturale, quod motu locali tantum mouetur, & loco fertur, quale est cælum, & totus adeo mundus: quorum substantia, quantitas, qualitas, cum non mutetur in uniuersum, tantum loco fertur. De hoc cæli & mundi motu locali, forma, partibus, effectis, accidentibus, pertractant quatuor libri Aristotelis de cælo & mundo.*

TERTIO, *Physica in specie cōsiderat corpus naturale elementare, uel ex elementis compositum, quatenus formis ac qualitatibus elementorum mouetur, ac mutatur forma, ut cum generatur aut corrumpitur: aut quantitate, ut cum augetur uel diminuitur: aut qualitate, ut cum alteratur.*

Alterari, quid. *Nam alterari Physica phrasi est, secundum qualitatem mutari. Et de his motibus, præsertim de prioribus duobus, & de qualitatibus elementorum atq; compositorū, ex elementis cor*

tis corporum, sunt duo libri Aristotelis, de Generatione & Corruptione inscripti.

Materia libr. Arist. de Gener. & corru-

4 QVARTO, Physica considerat in specie corpus naturale, compositum, mixtum, imperfectum, eiusque motum & causas & effectus, nempe meteora, quae Physicis mixta compositionis primae, & secundae uocantur, & imperfecta, fortasse, quia non ita demonstrabilis & perfecta scientia de Meteoris olim fuerit, ut de aliis rebus naturalibus. Et haec meteora in tribus libris Meteor. ab Aristot. traduntur.

Meteora cur corp. imperfecta.

5 QVINTO, Physica considerat in specie causas, effectus, naturas, & motus corporis naturalis mixti, perfecti, inanimati, quale est metallum & metallare. De his quidem Metallaribus ab Aristotele scripta, intercederunt iniuria temporum, sed Alberti opus de Mineralibus, & Agricole Dialogus de Metallaribus, & Plinius in posterioribus libris suis, alique ea docent.

De Metallaribus scriptores.

6 SEXTO, Physica antequam de corpore mobili animato tractet (Nam corpus aliud est inanimatum, ut superiora: aliud est animatum, ut sequentia) considerat in genere ac in specie, principium uitale omnium animatorum corporum: quae est ipsa Anima, suggerens uitam, atque uires, & operationes uitales animalisque cuilibet animato corpori, ut infra, capite primo, de qua anima scriptum est ab Aristotele diuinum opus, in tres libros diuisum, cuius operis subiectum & materia, circa quam uersatur illud, est Anima ipsa, quatenus corpori animato est affixa & indita, habenti uitam & motus actusque uitales, ab eadem anima, quae habitat in eo. Ceterum de anima separata à corpore post mortem, non est Physici tractare: sed ad Metaphysicam, quin ad Theologiam potius considerare pertinet. Siquidem ratio hominis, nisi sacris literis adiuta & edocta, nequit assequi, nedum

Corpus duplex.

Materia libr. Arist. de anima.

De anima separata à corpore quis tractet.

nedum ex animo, ac seriò credere immortalitatem animæ.
 Modus docē In hunc ergo quartum Commentarium pro uiribus, fide,
 di, argumen- & sedulitate nostra, diligenter pleraque ab Aristotele, ac
 tom, & finis aliis nonnullis Peripateticis dicta de Anima, de eius parti-
 huius quarti bus, potentiis, & uiribus, deque tota natura adeò eius, per-
 libri. spicue, & non ita prolixè congeram, ea quidè conditione,
 ut quæ ad Medicorum propriè pertinet artè, ea relinquã,
 ne aliena à nostra professione, & parum mihi intellecta af-
 ferre, falcemque in alienam messem uidear immittere: quia,
 Metiri se quenque suo modulo, ac pede se uerum est.

Qui sua metitur pondera, ferre potest.

Pseudoplato A præstigiis autem & uanitatibus Pseudoplatonicorum,
 nici. multò magis abstinebo, qui mirabilia, ne dicam monstro-
 sa multa comminiscuntur de anima, & somnia febrilia
 somniant: à quibus ne nostratum quidem aliqui abstinue-
 re. Verum illos rectè Pseudoplatonicos appellauerimus,
 quia bene aliòqui & honorificè à Socrate & Platone di-
 sputata, dictaque de Anima, præsertim rationali & huma-
 na, isti uel non intellecta, uel (quod magis crediderim) de-
 torta ambitiose & deprauata iactitant, & tanquam myste-
 ria superstitiosè admirantur.

Operationes SEPTIMO, Physica considerat in genere, corpus ani-
 animæ & cor matum & motus eius, ac operationes quasdam, quas id ha-
 pori commu bet cum anima communes, ita ut nõ nisi in corpore sita eas
 nes. exerceat & exhibeat ipsa Anima: ut dormire, somniare,
 uigilare, tangere, iuuenescere, senescere, spirare & simi-
 lia. De quibus operationibus corpori & animæ communi-
 bus, tametsi Aristoteles in ij. quoq; de anima libro doceat, ta-
 men eiusdem extant aliquot de illis opuscula, quæ isti uocant
 Parua natu- Parua Naturalia. Sunt autem hi libelli circiter xij. De sen-
 ralia. su & sensibili, De memoria & reminiscencia, De somno &
 uigilia

uigilia, De infomniis, De diuinatione per somnia, De motu animalium. De longitudine & breuitate uitæ. De iuuentute, senectâ, uita, & morte. De respiratione. De incessu animalium. De flatu. De Physiognomia: quæ opuscula Naturalia addita sunt ab Aristotele libris de Anima, quasi supplementum, summarium, & corollarium.

8 OCTAVO, Physica considerat in specie de naturis, motibus, proprietatibus corporum naturalium, animatorum, ut de uegetabilibus, id est, plantis, extant Theophrasti xiiii. libri, ut de sibilibus, id est, de animalibus & de homine, extant Aristotelis decem & octo libri, & de homine item, eiusque partibus, extat egregium opus Gregorij Nissenii Greci, qui fuit frater Basilij Magni, & amicus Gregorij Nazianzeni. Super sunt quoque aliorum doctissimorum scripta de Natura hominum, ut apud Diuum Augustinum, & Ambrosium, & plures alios, qui aliquot hominis partes, singulis uoluminibus explicarunt. Hæc ergo est series, hæc item materia est totius scientiæ Physicæ, apud Aristotelem, ac Peripateticos, operum Aristotelicorum interpretes. Hinc etiam apparet, ad quænam corpora pertineat Anima, & eius scientia: nempe ad animata tantum, quam materiam qui probe perdidicerit & tenuerit, is sane sciat, nihil aut parum admodum sibi deesse, quod ad Physiologiam, hoc est, Naturæ scientiam attinet.

De uegetabilibus, sensibilibus, & homine à quibus tractetur.

Anima eiusque scientia ad quænam corpora pertineat.

FINIS PRÆFATIONIS.

DE

COMMENT. PHYS.
DE ANIMAE DE-
FINITIONE.

CAPVT I.

ISTA quasi præfati, de materia Physices,
& argumento huius Commentarij quarti,
statim nunc aggrediemur questionem uul-
gatam quidem, sed difficilem atq; ambiguam,
Quidnam sit anima: nam an sit Anima, ne-

An sit anima.

mo unquam sanus dubitauerit. Duas ergo definitiones
Aristotelicas explicabo, & tertiam aliunde addam: ex qui-
bus utcumq; appareat, quidnam sit Anima. Tametsi nemo
ausit affectare aut sperare, se posse substantiam Animæ per
imaginationem, nedum uerbis concipere. Est enim quælibet
Animæ definitio, tantum quasi nominis & uocabuli expo-
sitiō: cum reuera essentiam atque formam animæ nequeas
mus assequi. A fine ergo, & effectis, tanquam à posteriore,
licet eam notificare.

Animæ defi-
nitiones qua-
les.

Animæ ety-
mologia.

PRIMÒ, Animam Latini à uento aut spiritu appel-
lant, imitatione Græcorum, qui ψυχήν, à refrigeratione
quasi & recreatione uocant Animam, eò quòd suo spiritu
foueat & recreet corpus, cui inhabitat. Definitio autem
eius prima apud Aristotelem, & potissima hæc est, in prin-
cipio secundi libri de anima: ANIMA, est actus primus
corporis naturalis organici, uitam habentis potentia. Huius
definitionis singulas uoces primum, deinde eam per
exempla & paraphrasim exponere libet.

Animæ pri-
ma definitio.

Definitionis
primæ expo-
sitiō.

SECUNDÒ, Anima est species, quæ hac definitione
definitur ac describitur, conueniente non hominis tantum
rationali animæ, uerum etiam plantæ, animalisque animæ
sensu.

fenſitiue, aut uegetatiue, ut infra eodem capite iij. Genus anime rectiſſime tribuitur ab Ariſtotele ἐν δὲ λέξει, in quo uocabulo ſe hodie eruditi ualde torquent, & exercent, & de ea nos ſuprà in j. capite xxvij. tractabimus: ἐν δὲ λέξει proprie ſignificare actum, hoc eſt, eſſentiam cuiuſq; rei & formam adeo, ſecundum quam, & ex cuius uiribus corpus naturale quodlibet mouetur, & operationes ſuas exercet. Atq; hoc loco in principio ſecundi de Anima, non diſſimulanter Ariſtoteles ſignificat, Animam eſſe quaſi formam & eſſentiã corporis animati, cui cohabitãt, quæ ipſum corpus agitet, & idoneum efficiãtq; reddat ad operationes uitales & animales. Sicut & in ſcholis receptũ eſt, corpus eſſe quaſi materiam ſubſtantie corporeæ, & ſubiectum anime: atq; animam ipſam eſſe formam animati, atq; id quod ex materia, id eſt, corpore, & ex forma, id eſt, ex anima conpoſitum fit, uegetabile aut animale, id appellari plantam, animal, aut hominem. Nec morari nos debet hic hominum doctorum cõtrouerſia, de uocabulo ἐν δὲ λέξει, tametiſi enim uerbis aliquoſque pugnent, tamen re ipſa plane cõſentiunt, niſi quod appellantes ἐν δὲ λέξει perfectionem, ſignificant formam atque abſolutam eſſentiam, & ſubſtantiam adeo anime, uel corporis. Qui uerò actum, uel cõtinuatam motionem interpretantur ἐν δὲ λέξει, illi formæ ipſius atq; eſſentiæ uim operationiſque intuentur, ſiquidem natura nulli corpori, nulli ſubſtantie, nulli deniq; rei proriſum indidit otioſam formam, aut inefficacem eſſentiã, quin unã cum hac eſſentia, ſuis cuique conpoſito & ſubſtantie uires, ſuas operationes & officia ſimul attribuerit. Parum ergo refert, utrum ἐν δὲ λέξει actum, an perfectionem hac in definitione, alibi ue interpreteris.

TERTIO, Actum primum corporis appellat Animam,

Anima cur
actus.

Corpus mate
ria, Anima
forma.

De uoce ἐν δὲ
λέξει docto
rum contro
uerſia.

Anima cur
 actus primus.
 Actus primus.
 Actus secundus.
 Anima cur
 actus corporis.
 Cur anima
 corporis naturalis sit actus.

man, eò quòd ab ea anima procedunt omnes aliæ operatio-
 nes, uires, & actiones in corpore, uel in toto animato. Nam
 forma agens & mouens, uocatur Actus primus, ut anima,
 quæ mouet, & agitat corpus ut uiuat, id est, crescat, uel sen-
 tiat. Operatio uerò, & efficacia, & uires motæ, ab actu mo-
 uente primo & ostentata, uocantur actus secundus, quia à
 prima, id est, à mouente actu, tanquam motæ ipsæ secunda-
 riò procedunt. Sic doctor prælegens, & docens, uocari po-
 test Actus primus. Doctrina uerò, & opera eius, quam ipse
 doctor impendit, & communicat audientibus, ut per eam
 doceantur, & discant, uocabitur rectè Actus secundus. Atq;
 ita aptè post genus ἐνδεχάσιν in definitione sequun-
 tur differentia. Sic ergo alimentum in usus, auditus, memoria,
 intellectus & reliqua, non sunt quidem ipsa anima in cor-
 pore, id est, non sunt actus primus corporis, sed sunt actus
 secundarij, progredientes ab ipso primo actu, id est, ab
 anima corporis animati.

QVARTO, Corporis actus dicitur esse Anima, ad
 differentiam substantiæ incorporeæ, & accidentium, quæ
 corpore uacant, cum substantiæ incorporeæ sint ipsi spiri-
 tus, quorum actus primus sine medio est. Deus ipse, creans
 spiritus. Quin & Animæ separatæ à corpore non conuenit
 hæc definitio: quia separatâ animam definire, non interest
 Physici, sed Metaphysici est. Fit autem peculiariter hic mē-
 tio corporis naturalis, ad differentiam eius potentiæ uel
 actus, quæ est in angelo, in demone, quorum neutri corpus
 naturale adest, sed affectum solummodo, & assumptū aliū-
 de, præter naturam eorum. Item naturale corpus dicitur, ad
 differentiam corporis accidentarij, uel artificialis. Quod ta-
 meñsi habeat operationes & motiones suas: tamen non dici-
 tur animatum, neq; est sedes animæ, ut columba lignea ab

Arc=

Archyta Tarentino sic fabricata, ut sponte quasi sua uolaret, tamen animata non potest appellari, quia naturale corpus non fuit, sed artificiale, non natum, sed arte effectum. Sicut & rota, aliud mobile artificiale, mouetur per artem, non per aliquam animam.

QVINTO, Corpus organicum hic in definitione uocatur, quod habet discrimen & situm, & figuram membrorum ac partium in se principalium, quas alioqui partes integrantes uocamus, qualia sunt cum primis instrumenta uitae, quae membra uitalia appellantur, ut cor, cerebrum, caput, uiscera in animali, ut est cortex, radix, truncus, caulis, medulla, semen, in planta. Qualia sunt item instrumenta sensuum, ut infrà eod. cap. vij. & ix. Atque hoc organicum corpus dicitur secundum aliquos, ad differentiam caeli, Stellarum, & mundi: quod haec tametsi habeant animam, & sint animata, iuxta Platonicos: tamen eis non conueniat haec definitio, quia corpora ista caelestia non habeant instrumenta uitae. Quod quam sit dictum friuolum, cuius facile patet. Aut enim caelum, stelle, & mundus, sunt animata, tunc utique sua uitae instrumenta habent, tametsi non parta homini, animali, uel plantae. Aut caelum, stelle, & mundus, sunt inanimata, quod rectius nos credimus, tum minime quadrat illis haec definitio, & appellatio animae, uel animati corporis. Quod uero praecleari etiam philosophi (ut Cicero de natura Deorum meminit) Caelum, Stellas, ac Mundum dicunt esse animata, atque habere animam, proculdubio significare id uolunt, ista moueri, regi, & gubernari ab animis & spiritibus, non quidem insitis sibi, tanquam corpori animato, uerum cura Dei sic instructis & alligatis, ut angeli, aut boni demones suum quisque orbem caelestem, suam stellam moueant ac regant, atque ipse demum mundus

uniuersus à summa Anima, id est, Deo ipso uegetetur, fo-
ueatur, ac regatur iuxta illud,

Spiritus intus alit, totamque infusa per artus

Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.

Inde est celestis origo seminibus cunctis, ut supra in j. cap.
iij. exposui. Dicitur ergo corpus organicum, potius ad differe-
ntiam eorum corporum, quæ non habent organa, hoc est,
instrumenta uitæ, aut cuiusquam uitalis operationis, sic la-
pis, metallum, meteoron, cœlum, quauis mouentur: tamen
nullum habent istiusmodi instrumentum crescendi, gene-
randi, sentiendi. Quod uerò hic quoque disputat de Embryo-
ne, hoc est, fœtu imperfecto in utero, non ita necessarium uide-
tur. Qui enim paulò rectius de hac re sentiunt, communi
consensu ferè dicunt, Embryoni primò animam uegetati-
uam, deinde sensitiuam, demum rationalem quoque super-
uenire, eum scilicet perfectus fuerit hominis fœtus. Atque
ita rectè uocabitur Embryo, corpus animatum, sicut semen
pomi, pyri, aut frumenti.

Embryo an
corpus ani-
matum.

Anima cur a-
ctus corporis
uitam habentis
potentia.

SEXTO, Corporis uitam habentis potentia, actum di-
cit esse animam, ad differentiam corporum inanimatorum
quæ uacant anima, ut sepius est antè dictum. Sicut enim
animata uocamus, quæ intra se uitam et animam habent,
sic inanimata appellamus, quæ nullam uitam intra se,
nullam animam, nullumque aded animale motum per
se habent, ut nauis, currus, rota, lapis, qualia tamen si mo-
ueantur motu locali: tamen prorsum aliis motibus carent ui-
talibus. Animata uerò (ut mox patebit) suapte natura cla-
tra externum motorem crescunt uel sentiunt. Atque hoc qui-
dem corpus animatum, uitam habere dicitur potentia, hoc
est, posse exercere opera uitæ, per uim anime, secum habi-

Vita.

tantis. Vita autem appellatione uenit hic uita prima, et
omnes

omnes vitales operationes, operatq; vitæ, ut infra eo. ca. liij. Vnde significatur corpus ad animam comparari, sicut potentiam ad actum. Et ad differentiam rursus corporis inanimati, quod nullam habet ne in potentia quidem vitam, nedum in actu. Item, cadauer tametsi organicum sit corpus: tamen iam nullam habet vitam in potentia, saltem naturali, uel propinqua. Item, corpus animatum habet vitam in potentia, id est, operationes vitales atq; animales suo tempore, suoque modo prestare potest: tametsi actu non habeat quamlibet vitam, sed otiose aliquando & quasi mortuum degat: sicut semen frumenti in horreo repositum, aut alia semina frugum, tamen sunt animata corpora, quanuis actu non exerceant operationes vitales, sed quia exercere possunt suo tempore locoque, utpote iniecta terre fertili, et insita uel implantata, tum denique crescunt, seminant, gignunt, foetificant. Sic corpus dormientis, est tamen animatum, quanuis non uidet, non audit actu, quia potentiam habet uidendi, audiendi, & similia, si euigilet rursus. Quod uero nostri addunt, Animam esse actum corporis substantialem, recte quidem dicunt, & ex Aristotelis sententia. Nam actus alius est substantialis, utpote forma, perfectione substantie corporee uel incorporee: & actus alius est accidentarius, ut forma, perfectione accidentis, ut scientia, uirtus, albedo. Et uterque actus primus de se gignit suos actus secundos, hoc est, operationes. Rite ergo appellamus Animam, actum substantialem, quia per se & tanquam pars substantie in animato exercet corpus, atque animatum ipsum reddit idoneum ad operationes suas.

SEPTIMO, Habes itaque explicatas uoces in definitione, & exempla diuersa proposita, unde sensus definitionis primæ paræphrasæ facile apparet, quod anima est substantia incorporea

X 3 quidem

Corporis ad animam comparatio qualis.

Vitam in potentia habere quid.

Anima cuius actus substantialis.

Definitionis primæ paræphrasæ.

quidem, sed tamen infusa corpori animato, & tanquam
 materie siue forma affixa, quod corpus naturale, non acci-
 dentarium, neque artificiale, & instrumentis ac membris
 uitalibus præditum; a sua anima uegetatur, & uiuifica-
 tur: ita ut partim corpus ipsum præstet & exerceat suas
 operationes uitales, partim ipsa anima in corpore eodem
 præstet suas operationes animales. Hinc etiam altera defi-
 nitio Animæ apud Aristotelem facile intelligitur, qua dicitur,
 quod anima est spiritus, quo principaliter uiuimus, sen-
 timus, ac intelligimus. Nisi quod hæc definitio conuenit po-
 tissimum animæ rationali & humane, qua intelligimus
 tertiam definitionem re quidem ipsa cum prima consentien-
 tem. Nostri talem superaddunt: Anima est spiritus, cuius
 agitatione atque ui corpus animatum aut uegetatur, aut sentit,
 aliaue opera uitæ præstat, id ipsum, cui inhabitat anima.
 Quæ quidem opera uitæ, quot & qualia sint, infra eodem,
 capite tertio, & sequentibus apparebit. Nã ad præsens hæc
 de animæ definitione dicta sufficiant, quæ melius ex infra
 dicendis intelligentur, cum de origine, de causis, deque effe-
 ctibus animæ plura dicentur.

Animæ secū-
 da definitio.

Animæ tertia
 definitio.

DE OPINIONIBVS PHI-

losophorum super Anima.

CAPVT II.

PRIMO, Multa semper controuersa fuit inter erudia-
 tos, ac præcipue Physicos, de substantia animæ, quam
 alij incorporeã & separabilem, immortalẽmq;, alij corpo-
 ream inseparabilem atque mortalẽ esse censuerunt. Quæ con-
 trouersia uidetur orta, partim ex quadam dissentienti libi-
 dine, & peculiari quodam sapiendi ambitu, partim ex ser-
 monis dissimilitudine atque ambiguitate, cum alius Physi-
 cẽ, alius Medicẽ, alius Metaphoricẽ, & figuratẽ loqui ma-
 luit

Vnde orta sit
 controuersia
 Philosopho-
 rii de anima.

luit, dum pleriq; etiam à Solis effectibus substantiam animam
iudicant, dum item aliud de sola hominis anima rationa-
li (qui animus propriè uocatur à Cice. in Tuscul.) alius
de animantium anima, plantis suam abnegans, alius de toto
spiritu illo loquitur, qui mouet, & uegetat quodlibet ani-
matum corpus, quæ Anima propriè uocatur, ut suprâ eod.
cap. j. cuius animæ nobilissima pars animus dicitur, qua in-
telligit atq; eligit, ut infrâ eod. cap. proximo, & cap. xvij.
Verum nolo hic prolixè recensere, interpretari, consutare,
aut defendere tot opiniones Philosophorum; cum id agat
Aristote. in j. de Anima. Exemplo itaq; Ciceronis & Ma-
crobij, breuiter istorum sententias attingam.

SECUNDO, Illorum opiniones hinc differo in deci-
mum octauum cap. usq; qui de animo tantum, id est, de sola
hominis anima loquuntur. Pleriq; autem credentes Animam
esse mortalem, & unâ cum corpore nasci, ac simul interire,
ut in plantis & bestiis uidemus, dixerunt eam esse quid
corporeum, & ex corporeo natam, & corporis ac specie
sue nobilissimam partem, adeoq; formam, quæ reliquum cor-
pus totum sua agitatione motuq; foueat, & functionibus ut
tæ reddat idoneum. Sed tamen obtinuit apud saniores illa al-
tera sententia, animam esse incorpoream. Itaq; animam esse
dixit Democritus spiritum insertum atomis, cui sit peruium
totum corpus, quod possidet, uel (ut interpretatur Aristote-
les) dixit eam esse compositum quid ex atomis, per se mo-
bile, id est, ex corpusculis rotundis, & minutissimis. Sicut et
Virgilius in Sileno totum mundum ex atomis scribit compo-
situm, de quo suprâ. Hipparchus dixit animam esse ignem. He-
raclitus Ponticus lucem. Heraclitus alius scintillam stellaris
essentia. Heraclitus alius uaporabile corpus. Quidam calo-
rem naturalem. Anaximenes aërem. Zeno concretum cor-

Anima.

Opiniones
Philos. de ani-
ma.Anima cor-
porea & mor-
talis.Anima incor-
porea.
Democritus.Virgil.
Opiniones eo-
rum qui ex ele-
mentis animam
compositam vo-
luerunt.

X 4 pori

pori spiritum. Hippocrates tenuem spiritum per omne corpus dispersum. Hippo. aquam, uel humorem, Critias sanguinem: quidam frigiditatem ac refrigerationem corporis. Vnde & ψυχῆς nomen est. Bias dixit animam esse compositam quid ex igni & aëre. Parmenides ex igni & terra. Xenophontes ex terra & aqua. Epicurus speciem ex igni, aëre, & spiritu mistam. Atque ita isti Philosophi ex uno pluribusue elementis compositam opinantur animam. Xenocrates uero dixit animam esse numerum se mouentem, numerum quidem, eo quod apprehendit species rerum numeratas, & distinctas: & se mouentem, quia operationes suas ex se habet, & illis mouet corpus. Aristoxenus musicus item numerum & principium numeri: proculdubio significans uitam, & uitae, operationumque eius numerum, id est, proportionem, per singulas partes anime atque corporis, quae proportio habet pulcherrimum concentum in animato corpore, qualem uix meliorem reddere possunt numeri Musici. Dinarchus dixit Animam esse principium elementorum, scilicet ignis, aëris, aquae & terrae, in ipso corpore, cui insidet infusa, afferens secum eidem corpori pulcherrimam illam ex quatuor complexionibus & elementaribus qualitatibus harmoniam, & commistionem. Hinc & Philolaus Pythagoricus, & Medicorum aliqui, ut Galenus, animam nihil aliud esse, quam harmoniam & ἁρμονίαν, hoc est, conuenientiam & temperaturam ex quatuor complexionibus & qualitatibus, atque inde ex uirtutibus uitalibus atque animalibus dicunt: quae harmonia dissoluta, & qua crasi disturbata, ipsum quoque corpus animatum dissoluatur atque emoriatur, cuius uita omnis alioqui non nisi per istam temperaturam & proportionem geometricam consistat. Porro nobiliores actiones hominis, utpote intellectum diuinum quasi, rationem, liberum arbitrium

arbitrium, & similia; prouenire à commodiore tempera-
 tura: sicut aliàs complexio corporum humanorum diuersa,
 uariat quasi animi ac ingenij habitum. Empedocles item ex
 quatuor elementis, & ex amicitia litèq; dicit compositam
 animam: significans formæ cum materia conuenientiam, &
 quætem amicitie uocabulo, qualis concordia anime est cum
 corpore suo. Per litem uerò, significat potentiam & habili-
 tatem, quæ est in corpore ad corruptionem, mutationemq;
 sui: qualis est discordia anime cum corpore, quando ab in-
 uicem dissolui uolunt atq; dissoluuntur. Posidonius Ideam
 dicit esse animã, quia est forma sue speciei animatæ, uel cor-
 poris animati. Sic & aliqui in definitione Aristotelis ἐν δ' ἐστὶ
 λείχεσσι exponunt perfectionem & formam corporis orga-
 nici esse animam, à qua uita aliæq; uires desluant. Plato
 uerò omnium Philosophorum princeps, Animam dicit esse
 essentiam uel substantiam intelligibilem, incorpoream, quæ
 seipsam primò moueat, ac inde corpus, cui insidet. Istã porro
 uim mouendi inditam ei à creatore Deo (quem patrem ani-
 marum & formarum omnium uocat alicubi (atq; idè im-
 mortalem esse, quia se ipsam continuè moueat, quam senten-
 tiam Aristoteles prolixè refutat. Sed Platonici fortiter cõ-
 tra Aristotelem asserunt, ut apud Macrobiũ in secundo
 Sõmnij, cap. xiiij. & sequentibus pulchra est super hac re
 disputatio, argumentis rotundis instructa. Sed in Timæo, di-
 cit Animam esse numerum harmonicum, ex monade, binario,
 ternario, quaternarioq; compositum. Item, ex propor-
 tione simpla, dupla, tripla, quadrupla. Item, quasi ex puncto,
 linea, superficie, & cubo, solidæ. Quo Pythagorico sym-
 bolo, anime intellectũ & potētias uidetur significare. Nam
 Monas significat intellectũ, qui unus & simplex est: Bina-
 rius scientiã, certò diiudicantē & discernentē duo, scilicet
 X s uerum

Empedocle

Amicitia.

Lis.

Posidonius

Plato.

simia

Pythagoras

Monas.

Binarius.

Ternarius. uerum & falsum: Ternarius opinionē, dubiam inter tria sci
Quaternarius. licet, uerū, falsum, et probabile: Quaternarius sensum, quod
Numeri quid hic corporea tantum; & solida quasi sentiat. Nam incor-
significent. poreā non sunt obiecta sensibus. Per numeros autem signi-
 ficantur principia & elementa rerum ac specierum, quas
 anima concipiens numerat atq; discernit, cognitas uel per
 principia, uel per effectus principiorum. Sed de his opinio-
 nibus satis superq; sit dictū. Nos inde in hunc modum abso-
 lutā definitione Aristotelica, transimus ad utilia & nece-
Quid anima. saria: concludentes Animam esse substantiam incorpo-
 ream, equabiliterque diffusum & sparsum spiritum per
 omne corpus animatum, & quaslibet eius partes, secun-
 dum uires & proportionem, non quidem Arithmeticam,
 sed Geometricam, ita ut singula membra corporis non
 mortua, non inutilia, suis officiis perfectē fungantur: quae
 membra sunt ipsius animae instrumenta, operationem eius
 adiuuantia, & exequentia quicquid anima iusserit. Ideoque
 rectissime, Animam esse actum primum substantialem cor-
 poris animati, concludimus.

DE PARTIBVS, ET
 potentiis Animæ.

CAPVT III.

Anima. **P** R I M O, Cūm Anima sit principium in corpore ani-
 mato effectuum, quo primō uiuimus, sentimus, appeti-
 mus, loco mouemur, & intelligimus: uulgatam hic diuisio-
Animæ spe- nem sequemur, assignantes animæ tres species uel partes:
cies uel par- non ita quasi anima sit diuisibilis in partes quantitate men-
tes. surabiles, nec quasi species sint à principali separatæ, aut
 inter se inuicem disparatæ. Verū, ut uulgò utimur speciei
Prima diui- uel partis nomine, in accīdētibus quoq; incorporeis. Sunt er-
sio animæ. go cōsensu cōmuniore tres species animæ, scilicet Vegeta-
 tiua,

tiua, Sensitiua, & Rationalis. Vegetatiuam tantum habent plantæ, Sensitiua complectens uegetatiuam, est in brutis, hoc est, in animalibus ratione carentibus. Rationalis, complectens uegetatiuam & sensitiuam simul, est in homine. Atque ita homo non habet tres animas, sed unam tantum, scilicet Rationalem, fungentem officiis quoque sensitiuæ ac uegetatiuæ animæ: neque brutum habet duas animas, sed unam tantum, scilicet Sensitiuam fungentem officiis quoque uegetatiuæ animæ: plantis tantum unica inest anima, & simplex, scilicet uegetatiua, qua non sentiunt, nedum ratiocinantur. Et ferè sic species animæ se habent, ut numeri, qui & per se queunt consistere, ut unum, duo, tria, quatuor: & in aliis queunt comprehendi, ut due monades in binario, tres monades in ternario, duo binarij in quaternario. Sic in posteriore anima includitur prior: sic in nobiliore anima includitur ignobilior.

SECUNDO, In uniuersum decem & septem sunt ipsius animæ potentie aut uires, scilicet, Nutritiua, Augmentatiua, & Generatiua. Hæ tres animæ uegetatiuæ subiiciuntur. Deinde sunt uisus, Auditus, Gustus, Odoratus, Tactus, Sensus communis, Imaginatiua, Memoratiua, Vis concupiscibilis, Vis irascibilis, Vis motiua loco. Hæ undecim uires cum superioribus tribus, animæ Sensitiuæ subiiciuntur. Denique sunt, Intellectus, Affectus, & Voluntas. Hæ tres uires cum supra dictis quatuordecim animæ rationali subiiciuntur. Atque hæc diuisio secunda complectitur perspicue omnes, quotquot sunt uires, potentiæque animæ de quibus suo deinceps ordine diligenter loquemur. Nec pugnat hæc partitio cum Aristotele, a quo numerantur quinque gradus uitæ, scilicet Vegetatiua uis, Sensitiua exterior, & interior, Appetitiua, Loco motiua, & intellectiua, uel rationalis. Quia sub sensitiua

Anima hominis.

Animati bruti.

Anima plantarum.

Animæ species ut numeri se habent.

Secunda diuisio animæ.

Tertia diuisio animæ.

sensitiua planè cōprehenditur appetitiua, & motiua anime uirtus: quod etiam Aristoteles ipse probat, iisdem inesse appetitum ac motum aliquem, quibus insit anima sensitua. Sic ergo habes tres anime diuisiones, quia species anime sunt tres, gradus uite sunt quinque potentie, aut uires anime sunt decem & septem.

DE MOTIUA ANIMA.

CAPVT IIII.

Vfus huius
Capitis.

Platonicorū
error.

An sit motiua
anima in
corporib⁹ in-
animatis.

Non quidem docendi gratia, caput hoc de motiua anima adieci, quasi esset quarta quedam anime species, ab aliis separata, que motiua diceretur: sed ut ostenderem, quosdam præcipue ex Platonicis ita sensisse, quasi cœli, elementa, & reliqua inanimata corpora haberent ipsa quoque peculiarem animam, quam uocant Motiuam. Quam re ualde errant, appellantes id animam, quod reuera non est anima, neque uocari debet anima: sed potius uirtus ac uis quedam naturalis, in corpore inanimato, atque motus naturalis, non animalis, neque uiolentus, ut supra in primo, capite xx. distinximus. Sic isti falsò dixerunt magnetem esse animatum, motiua tantum anima, quia attraheret ferrum: sic alia metallaria, sic fulmen, aliaque meteora dixerunt animata per animam motiuam: quia haberent suam agilitatem, suamque uires, ut patet in lapidibus & gemmis præsertim. Sic cœlum atque astra stellamque dixerunt esse animata, per animam motiuam, eò quòd perpetuò, & infatigabiliter moueantur. Verum huiusmodi opinio de anima motiua prorsum peccat contra uulgatam loquendi rationem, & contra Philosophiæ principia. Nō enim exterior ille motus corporum, neque interiores illæ uires corporum, ut gemmarum, ut Meteororū sufficiens causa sunt, cur inanimata dicantur proprie habere animam, que multò nobiliores habet effectus, quam

quom motum istum externum. Duremus itaq; in sententia ueteri ac recepta, dicentes Animam motiuam planè esse nihil, ne in uegetabilibus quidem substantiis: & harum motum non esse animale, sed planè inanimem atque naturalem, quatenus grauius sursum, leuiusq; deorsum, huc illucque mouetur. Est ergo anima, aut uis potius motiua nulla prorsus, nisi quæ animæ sensitiuæ coniuncta & subiecta est: quæ Peripatetici rectissimè uocant uim & potentiã animæ loco motiuam & profectiuam, de qua denique infra eodem, capite xvj. loquemur. Maneat ergo uulgata substantiarum distinctio, scilicet, Substantias alias esse inanimatas, ut cœlum, elementa, meteora, metalla, & metallaria. Alias esse animatas, ut plantas, animalia, atque hominem. Iam inde ergo ad ueras animæ species uiresq; transeamus. Veruntamen adhuc unam atq; alteram diuisionem, pertinentem ad animã, uiresq; eius, præter superiores tres, libet præmittere, ut quarta diuisio sit talis: Quæ in inquisitione animæ, eiusq; partibus obseruari debent, quinque sunt, scilicet, Animæ & eius speciei cuiusque definitio. Secundò, materia uel obiectũ potentiæ. Tertio, operatio uel actus potentiæ. Quarto, ipsa potentiã animæ. Quintò, accidentia potentiæ, ut sunt instrumenta, adiumenta, impedimenta. Atque hic ordo inquisitionis est, non naturæ: secundum hanc enim primò est ipsa substantia animæ, speciesq; eius. Secundò, ipsa potentia, aut uis animæ, quia impossibile est aliquam substantiam ex parte esse omnino potentiæ atq; operationis, nedum animam, de nobilissimis substantiis unam. Tertio, est operatio, uel actio potentiæ, tanquam effectus eius. Quæ potentia mediã inter substantiam & operationem, tanquam causa efficiens huius operationis uana esset, nisi effectum cõsequeretur aliquãdo. Quarto, est materia, id est, obiectũ potentiæ,

Anima motiua quid sit.

Instrumẽta
animæ uis

Substãtiæ du-
plices.

Quarta diui-
sio animæ.

Ordo inquisi-
tionis animæ
eiusq; partiũ.

Ordo naturæ
in anima.

Substantia
animæ
uis
operatio

circa

circa quam operatur ea, sicut uisua operatur circa colore,
 nutritiua potentia operatur circa alimētum, quæ operatio
 uocatur Nutritio. Quinto, est organum uel instrumentum
 potentia, per quod agit, ut uisua per oculos, aliâq; acciden-
 tia, ut adiumenta, impedimenta operationum, & defectus
 organorum & uirium. Quinta diuisio, Vires uel opera-
 tiones animæ sunt duplices, scilicet organicae, quas anima
 non nisi in corpore, perque eius partes, tãquàm per instru-
 menta potest exercere, quas alij uocant operationes cõmu-
 nes, quia efficiuntur cõmuni auxilio animæ & corporis. Ta-
 les operatiões organicae sunt, tres uires animæ uegetatiuae,
 & undecim uires animæ sensitiuae, supra eo. ca. iij. numera-
 tæ. Aliæ uerò sunt operationes animæ non organicae, quas
 anima etiam extra corpus, sine adminiculo organorum, uel
 etiã separata à corpore post mortē exercere potest, quas alij
 uocāt merè animales operationes, quia sine corpore, uel
 extra corpus à sola anima queūt effici, quales sunt tres ui-
 res animæ rationalis, scilicet intellectus, affectus, & uolun-
 tas: quarū hæ duæ posteriores rectè appellantur, appetitus
 intellectiui. Nã affectus illi organici in corde & iecinore
 & uisceribus, uocantur appetitus sensitiui. Sic est etiam
 motus quidem animæ, non organicus, quo mouetur anima
 localiter etiã extra corpus, et separata à corpore. Tali mo-
 tu nõ organico mouebatur anima Hermothæi Clazomenij,
 cuius (ut refert Plin. vij. ca. liij.) anima extra corpus errare
 in longinqua cõsueuit, ac inde redire in corpus, qualem fugit
 etiã Plato, in fine de repub. Socratica. Tali motu nõ or-
 ganico, mota & regressa est anima Lazari quatruiduum
 iam mortui. Tali motu non organico feruntur iam anime
 damnatorum & beatorum; sicut & appetunt iam effectum
 uel appetitum intellectiui, nõ organico. Sic cõtrã sunt ope-
 rationes

rationes merè corporales, quas ipsum corpus exercet etiam sine anima, ut cadauer anima destitutum iam, tamen habet dimensiones corporeas, figuram & situm, & habitum, & localiter mouetur motu naturali deorsum, aut motu uolento sursum uel transuersum. Verùm huiusmodi operatio nihil ad animam pertinet. Sexta diuisio, secundum Medicos, potentie uel operationes, quas ipsi uideant uirtutes, in anima corpori coniunctas, sunt triplices, scilicet uirtus naturalis ab hepate in animali, que planè infra eod. cap. proximo nobis uocatur & tractatur Vegetatiua anima, uegetas & uis uificans plantas & animalium corpora. Et uirtus animalis à cerebro in animali, que non inest plantis, sed tantum animalibus & homini, appellaturq; infra eod. cap. vj. anima sensitua. Et xv. uis appetitiua. Et xvj. uis motiua. Huic uirtuti animali rationem quoq; & uoluntate Medici subiciunt. Et tertia uis, est uirtus uitalis, à corde in animali, que & spiritalis uocatur, quia spiritum prebet, & regit per omne corpus arteriarum ministerio, & sanguinis, ac infra eod. cap. xvj. uis motiue subicitur. Quare non opus est nobis hic peculiariter istam Medicorum partitionem prosequi, licet sit ut facilius, ita antena quoq; Septima diuisio, adhuc duplices sunt anime operationes, scilicet disparate, que habent diuersa obiecta & instrumenta, ut nutritiue obiectum est alimentum, hepar est instrumentum; ut generatiue obiectum est semine, instrumentum est pars genitalis, ut uisus obiectum est color, instrumentum est oculus, &c. de quibus infra. Alie sunt operationes subordinatæ, que habent idem obiectum, & circa idem operantur. Sic uis appetitiua & prosecutiua, est subiecta sensitui, nam in idem obiectum hæ tres uires intendi queunt. Sic intellectus & uoluntas, uel affectus circa idem obiectum se exercent & intenduntur, ut circa bonum, malum, scibile.

Sexta diuisio anima.

Septima diuisio anima.

scibile. Quia nihil cupitum est, nisi prius cognitum fuerit, ut infra ostendetur suo cuiusque loco, ubi de obiectis & organibus potentiarum loquemur. Atque hae sunt diuisiones septem, maxime conferentes ad notitiam eorum, quae sequuntur.

DE VEGETATIVA ANIMA.

capitulum

CAPITULUM V.

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

capitulum

PRIMÒ, Cum ad Medicos proprie spectet, distinctè & copiose modum uirèsq; animæ uegetatiuæ describere, in humano corpore praesertim, breuior hoc loco esse uolo, pleraque sua Medicis permittens. Prima ergo species Animæ: Vegetatiua anima, est actus substantialis corporis naturalis organici, quod ipsum nutritur, augetur, & generare potest. Sicut anima plâtae, est uis, qua planta nutritur, crescit, & seminalem genitabilemq; uim habet, ad propagandâ suam speciem: inest enim plâti sola uegetatiua anima.

Anima uegetatiua, quid.

Animæ uegetatiuæ tres operationes.

Obiectum & organum uegetatiuæ nutritio, quid.

Alimentum quid.

Nutritionis operationes.

SECVNDÒ, Ex definitione prædicta eliciuntur tres operationes animæ uegetatiuæ: scilicet nutritio, augmentatio & generatio. Quarum hæc ualent ad conseruationem suæ speciei: priores uerò duæ, scilicet nutritio & augmentatio, ualent ad conseruationem indiuidui. Et obiectum uegetatiuæ est alimentum. Sed organum in animali est hepar, in plâti uerò est radix & medulla. Nutritio est alimenti extrinsecus aduentantis conuersio, in substantiam aliti corporis, per uim caloris naturalis, quæ recuperat corpus, quantum perdidit. Est itaque alimentum cibus, potus, & similia, quatenus animatum fieri potest, nempe pars aliti corporis propriam obiectum potentiæ nutritiuæ.

TERTIÒ, Nutritioni tribuuntur quatuor operationes aut uirtutes, scilicet, attractio, retentio, digestio, & expulsio. Nā hîc omitto alias tres uirtutes, scilicet appositionem, unionem, & assimilationem, à Medicis inquirenda. Attractio

tractio alimenti fit per os & gulam, in ipsum stomachum, **Attractio.**
aut per uirtutem attrahendi occultam, ut magnes ferrum
attrahit. aut propter impletionem uacui, quod nequit ad-
mitti, sicut aqua attrahitur sursum quoq; , aut transuersum,
per siphones, aut per calorē stomachi, et hepatis, ut lychnus
ardens in lampade, attrahit oleum aut seuum, aliumue hu-
morem pinguem, hęc uis attractiua plantis quā maximē
est necessaria, qua humorem ad se per radicem, tanquā os
& gulam attrahunt atq; sugunt in medullam, quasi in sto-
machum. Fitque omnino attractio per calidum & siccum.
Retentio. alimentum retinet attractū in stomacho, aut me-
dulla, alioue membro æquivalente, tantisper dum alteretur
ac digeratur, inq; substantiam aliti mutetur. Si enim statim
efflueret & elaberetur cibus, & potus, uel humor, nō posset
ali corpus, neq; foueri. Fit autem Retentio per frigidum &
siccum. **Digestio** est, qua alimentum alteratur ac digeritur
per calorem naturalem, & humorem: sicut calor lychni ar-
dentis absūmit oleum, & pinguedinem. Hinc annumeran-
tur tres operationes, scilicet, πένανσις, hoc est, emollitio
¹ & maturatio alimenti in humido, ut in plantis, huic oppo-
nitur ἀμόττις, hoc est cruditas, qua alimentū non mollitur,
neq; à calore maturatur & subigitur. Quo morbo plerūq;
laborāt otiosi, in quibus ille calor nō excitatur: & bibuli, in
² quibus suffocatur ille calor. Secunda species digestionis est
ἐψισις, id est, cōcoctio & elixatio alimēti in stomacho cor-
poris animalis, sicut caro elixatur in olla, cui opponitur
μύλωσις, id est, inquinatio. species indigestionis, qua ali-
mentū non digeritur, neq; subtilefcit, sed impurū fit & cor-
rūpitur: indēq; sanies, aliiq; corrupti humores & putridi
nascuntur. Atq; hoc uitium in animalis corpore cruditatem
³ sequitur. Tertia species est ὀπίσις, assatio, cum assatur
Υ aliment-

alimentum, solidiūsq; fit, à quo etiam nutriuntur ossa, & cartilaginea membra, nedum carnea. Huic opponitur *exatiosis*, indigestio, qua alimentum non fit rite solidum, neq; transit in membra subtilia aut solida, sed omne ferè mutatur in sterqus & excrementum saniosum, aut siccum purulentum, unde scabies aliāq; uitia nascuntur. Expulsio est, qua superflua excrementaq; humidi & sicci, hoc est potius atq; cibi & alimenti expelluntur ad exteriora per suos meatus: ut per uescicam, intestina, poros, aliāue aperta mēbra, utpote cum emittitur urina, sterqus, aut sudor, aliq; humores superflui. Sicut & in plantis est sua quaedam expulsio superflui, inutilisque humoris.

Digestionis ordo quadruplex.

QVARTO, Digestionis quadruplex est ordo: quia digestio prima est in ore masticatio. Secunda est masticati alimentii in stomacho mutatio in chilum, hoc est, in massam instar ptisanæ uel pultis. Tertia est in hepate, mutatio alimentii chili in chymum, hoc est, in massam sanguineam quasi coagulata. Quarta est digestio in uenis, qua alimentum mutatur in sanguinem & humores, digeritur per omnia corporis membra, secundum proportionem suam. Ceterum, quomodo hæc digestionis, & quibus instrumentis fit, à Medicis omnino require. Expulsionis uero aut euacuationis superfluum uarij sunt modi, ut sudor, missio sanguinis, deterfio, frictio, urina, excrementum, uomitus, expectatio, excreatio, sternutatio, respiratio (qua fuliginosi habitus effumant) flatus, lachrymæ, lippitudo, aurium sanies, fluxus, pus, scabies, ulceratio, capillorum & unguium incrementa, & similia infinita.

Expulsionis modi.

QVINTO, Sicut nutritiæ operationis est, alere & mouere substantiã corporis animati: sic augmentatiua potentia auget quantitatem corporis animati in longum, latum,

densum. Quare & medici eam uocant naturalem uir-
 tute[m] crescendi, uel crescituiam. Huius materia uel obie-
 ctum, item est alimentum, sed quatenus habet potentiam fa-
 ciendi corpus quantum, id est, maius. Organum in genere
 habet hepar, sicut nutritio, in specie uero alia mēbra prin-
 cipalia, in quibus & per quae cogitur, colatur, spargiturq[ue];
 alimentum digestum in corpus. Itaque augmentatio est con-
 uersio alimenti extrinsecus aduenientis in substantiam cor-
 poris, uel membri aliti, per calorem naturalem, qua corpus
 uel membrum recuperat plus quam perdidit. Tametsi quid-
 dam omnis augmentatio sit nutritio, licet e contra non sta-
 tim omnis nutritio sit augmentatio quia corpus quoad ui-
 uit, nutritur omnibus suis membris, non male affectis, sed
 non augmentatur per omnem uitam. Nam calor ille natu-
 ralis & animalis quoque intensior plus auget, ut iuuenili
 uel recenti corpore: Mediocris uero & temperatus nihil
 auget neque imminuit, ut in uirili ac media uel stata etate,
 in qua dicitur esse corporis status & quies. Verum remis-
 sior factus calor, nihil auget, sed minuit: ut in senili & conse-
 cto corpore. Hæc autem potentia (sicut & nutritiua) indi-
 get quoq[ue] ope qualitatum elementarium. Quia per uim ca-
 loris subigit & disponit alimentum, quasi materiam ad for-
 mam sibi homogeniam, ut assimiletur & uniat[ur] carneum
 carni, osseum ossi, medulleum medulle, & sic quicque suo
 generi. Per frigus membra coagulat & coaugmentat. Per
 siccum consolidat, & cōtinuat, atque retinet. Per humidum
 reddit materiam facilem & tractabilem, ut eam informet
 membrorum formis. Omnium autem corporum est certus
 quidam terminus augmenti & decrementi, durationisque
 sua periodus: iuxta illud,
 Stat sua cuiq[ue] dies: breue & irreparabile tempus

Organum au-
gmentatiua.Augmētatio
quid.Augmētatio
& nutritio
quid disse.Calor natu-
ralis.Qualitatum
elementarium
in augmen-
ta. corp. v. sus.

Omnibus est uita.

Durabilitatis causa.

Durabilitatis autem solent enumerari sex cause. Prima, similitudo & harmonia partium corporis in qualitate. Secunda, debilitas & remissio contrariorum in corpore. Tertia, duricies corporis & firmitudo. Quarta, mistio humidi cum calido et sicco terrestri. Quinta, proportio primarum & secundarum qualitatum in corpore & partibus eius, geometrica, quam proxime accedens ad equalem temperaturam. Sexta, temperamentum calidi & humidi. Hinc corruptibilitatis & fragilitatis in corpore item sex causas contrarias numerare potest, quia Contrariorum eadem est ratio.

Generatiua potentia que.

Obiectum generatiua.

Organum generatiua.

De femine diuersae sententiae,

Generatiuae potentiae tres operationes.

SEXTO, Generatiua potentia est, qua corpus animatum anima uegetatiua, gignit ex se aliud corpus animatum, simile sibi in specie, ad cuiuslibet speciei animate perpetuam propagationem conseruandam. Huius obiectum est alimentum subtilius & purius, quatenus mutari potest in prolificum aut foecundum semen humidum, uel corporcum, ut in plantis sunt germina, aut grana: quod quidem semen habet totum in se corpus generandum, non quidem actu, sed potentia propinqua. Organum in genere huius potentiae est item hepar, secundum plerosque, in specie uero, uene & arteriae primo, in his enim germinabile & foecundius humidum, ex transmutato sanguine primum generatur, sicut lac in uerberibus, inde uero organa, sunt etiam renes, & uasa genitalia, in plantis uero organa sunt flores aut surculi. De semine tamen diuersae sentiunt, quod subtilius ex alimento post ultimam digestionem emanare dicunt, plerique ab hepate, alij a cerebro, alij a medullis, alij ab omnibus membris equaliter, id quod uero est similius. Huic autem generatiuae potentiae ite tres operationes a Medicis tribuuntur, scilicet Seminatiua, qua alimentum & humor mutatur in semen: & Immutati

mutatiua, qua semen in partes corporis generandi incipit transmutari, ut in sanguineum, carneum, osseum, &c. & Plasmatiua, uel informatiua, qua semen mutatur forma in germen, uel Embryonis formam, id est, in foetum nondum perfectum, neque animatum: & denique in plantam uel in animal, quod rite nascatur. Atque hæc de anima uegetatiua, deque eius potentiis tribus, ac operationibus uariis, ad præsens sufficiat. Plura enim à Medicis petere oportet, quorum proprie refert istiusmodi fusius tradere, præcipue quod ad Anatomiam organorum uegetabilium, atque ad alimentati naturam & qualitatem attinet.

DE SENSITIVA ANIMA.

CAPVT VI.

PRIMO, Paulatim ab imperfectioribus natura progreditur ad perfectiora, sicut à plantis, & à uegetatiua anima transit ad animalia, atque ad sensitiuam animam, tantò nobiliorem illa, quantò præstant plantis animantia, habentia sensitiuam animam cum uegetatiua potentia, planè in eandem substantiæ formam coniunctas, & cum homine sibi communes. Secunda ergo species animæ, Anima sensitiua est, actus substantialis corporis naturalis organici, quo idipsum apprehendit particula, & mouetur uoluntate: uel Sensitiua anima est actus corporis naturalis organici, quo idipsum uiuit, sentit, diiudicat, appetit, spirat, & loco progreditur. Greci sic definiunt: Anima sensitiua (quæ & Vitalis cognominatur) est spiritus uiuificans corpus animatum, & cognoscens discernensque materialia sensibilia, & ea prosequens, ordinatus à primario mēbro, scilicet cerebro, ad specialia organa, ut anima in corpore equi, est ille actus, illa uis, qua equus uiuit, uidet, audit, spirat. Huius autem

Anima sensitiua, quid.

Obiectū sensitiuæ.

Obiectū sensitiuæ.

X 3 quam

quam Dialectici tertiam qualitatis speciem uocant, passibilem qualitatem: quia afficit, & facit pati sensum. Organum uero eiusdem in genere est cerebrum, a quo principaliter emanant operationes sensibiles, quas Medici uirtutes uitales uocant, in organa specialia sensuum. Sicut ab hepate principaliter emanant operationes uegetatiue, in organa specialia potentia uegetatiue. Qualia sunt os, stomachus, uenter, cholera, uena, intestina, & renes. In specie uero sensitiua organa sunt membra corporis, recipientia speciem & motum a qualitate sensibili, ut nerui, oculi, &c.

Animæ sensitiuæ partitio.

SECUNDO, Variè quidem, sed tamen plerique sic partitur Animam Sensitiuam in duas potentias, scilicet in potentiam apprehensiuam, quæ species rerum sensibilibus apprehendit, & percipit præsentem uel absentem (quia sensus recipit species rerum materialium abstractas, sicut cera suscipit sigillum uel imaginem ab anulo abstractam, sine auro argenteæ sibi coherentem) & in potentiam motiuam, qua corpus animatum mouetur uel loco externè, uel spiritu & pulsu internè. Deinde subdiuidunt potentiam apprehensiuam in sensum exteriorem, cui subiiciuntur quinque species, scilicet tactus, uisus, auditus, gustus, & olfactus: & in sensum interiorem, cuius species sunt tres, scilicet, Sensus communis, Phantasia, & Memoria.

Potentia motiuæ partitio.

TERTIO, Motiua potentia in duas diuiditur, scilicet in Imperantem & Prosequentem. Et Imperans rursus diuiditur in cupiditatem, cuius sunt due species, scilicet Spes et Letitia, & in Iræ (quam Plato uim Irascibilem uocat) cuius sunt due species, scilicet, metus & dolor. Sed Motiua prosequens rursus diuiditur in Vitalem, quæ proprie Medici Animalem uirtutem uocant, huic subiicitur pulsus & respiratio: & in Progressiuam, huic subiicitur contractio, incessus

incessus, saltus, uolatus, reptatio, natatio & uis operatiua. Sic breuem habes hic catalogum eorum, & indicem satis perspicuum, quæ nobis sunt dicenda hinc usq; in cap. xvij. Sunt tamē quedam animantia imperfecta, uel semiperfecta, quæ omnes istas sensitiuas operationes nullo modo habent natura sua, ut talpæ uisu, insecta auditu, pisces respiratione carēt, secundū Aristot. ut ἀποψία, hoc est, ambiguae uitæ corpora, motu locali, & item respiratione uidentur carere, nedum sensibus interioribus, ut sunt spongiæ, fungi, tubera, conchæ, ostreae, uniones, & qualia enumerat Aristote. in ij. de histor. cap. viij. Et Plinius in ix. cap. xlv. & in xxxj. ca. xj. Sic alia aliis organis, alia aliis operationibus deficiunt, ut in tractatu, & in historia animalium ostenditur.

Quæ animantia operationibus sensitiuus careant.

DE SENSIBVS EXTERIORIBVS.

CAPVT VII.

PRI-MO, Sensus exterior est potentia sensitua in animato corpore, quæ species rerum sensibilium præsentis, nō absentes percipit extrinsecus. Sic uisus speciem albi, nigri, rubri, uaricoloris, nō nisi præsentem, & non absentē oculis percipit: Sic auditus sonum, non nisi præsentem, & aures pertingentem, non absentem auribus percipit. Atque ita de aliis exempla patent. Necessè est autē ad sensum, præcipuè exteriorem, concurrere obiectum, & instrumentum, & uim sentiendi, neque enim is uno tantum perficitur. Sic ergo ab oculo uidente obiectum, fit demum uisus. Est autem sensus partim potentia actiua, quia cū obiecto suo sensationem facit, partim potentia passiua, eò quòd ab obiecto suo feritur & moueatur, ut à calore feritur oculus, & uisus. Sic obiectū excellens corrumpit sensum, ut ab intuitu radiorum solarium corrumpitur uel hebetatur uisus: quia obiectum radiosum nimis excellit sensum, sic econtrā obiectum nimis

Sensus exterior quid.

Ad sensum quæ requirantur.

Sensus partim actiua partim passiua potentia.

X 4 deficiens

deficiens immutat sensum, ut à uisibili nimis tenui hebetatur uisus, debilitanturq; oculi. Sic ab obiecto inconueniente, & incommodo debilitatur sensus, ut candidus color nimis dispergit uisum, atque ita hebetat eum: ut insua uis sonus obiundit aures: ut grauis odor hebetat olfactum: ut distemperata qualitas ledit tactum.

SECVNDO, Sensus exteriores sunt omnino quinque, scilicet, tactus, uisus, auditus, gustus, & olfactus, de quibus nunc sigillatim pauca dicemus. Tactus est potentia sensitua exterior, ordinata in neruis expansis per totum corpus,

Sensus exteriores quinque.

Tactus quid.

Obiectum tactus.

media cute & carne, ad apprehendendam qualitatem tactilem. Ex hac definitione patet obiectum ipsius tactus, scilicet qualitas tactilis prima, ut calidum, frigidum, siccum, humidum, aut secunda, ut asperum, lene, aridum, lubricum, graue, leue, durum, molle, crassum, subtile, & si quæ sunt qualitates similes supra tractatae in ij. capite xxij. & xxij.

Organum tactus.

TERTIO, Instrumentum uero ipsius tactus uel organum, est neruus quidam multiplex & ramosus, multis furculis & capillatim quasi, per totum corpus sub carne & cute dispersus, & expansus, tanquam rete quoddam, atque hi nerui maiusculi & exigui, uel etiam sua tenuitate excedentes uisum, unà cum maiore neruo illo, ex cerebro tanquam à radice emanant molliusculi. Sicque adeò totum fere corpus est instrumentum ipsius tactus: caro autem uel cutis est medium inter tactilem qualitatem, & neruum tangentem eam. Ceterum ossa, pili ungues, cornua, & similia, non sentiunt tactum, neque qualitatem: quia isti nerui tangentes non sunt per ea ducti, nec sparsi. Nam caro neruosa sentit sola qualitatem, atque etiam caro illa ossibus duris allisa offenditur: sicut & cutis sentit qualitatem non per se quidem, sed per neruos istos sibi partim mistos,

stos, partim subiectos. Atque ita Tactus est sensus, per omne corpus quasi diffusus. In animalibus uero, quæ carent uel neruis, uel carne, aliud est organum tangens, isti neruo equipollens. Tamen si piscium quoque caro suis neruulis et uenis non deficit omnino. Porro hic sensus tactus, prorsum est omnibus animalibus communis, quamlibet etiam imperfectis, ut probat Aristot. in iiii. hystoriæ capite viij. adeo ut sine tactu animal non sit animal, neque sine tactu queat uiuere: per quem denique ea, quæ dolent refugit, et quæ delectant prosequitur, motu suo, si non locali, at saltem spiritali. Est quæ tactus propriè sensus, ad nutrimentum et uegetationem animalis necessarius, quia sine tactu neutrum in animali potest operari. Imò etiam quatenus animalia tactum habent, eatenus etiam appetitum et motum habent. Quod enim non tangit, illud neque appetit, neque afficitur, neque mouetur.

Tactus omnibus animalibus communis est.

Tactus necessitas.

QVARTO, Visus est sensus exterior, percipiens oculis species colorum, et coloratorum, lucidorumque corporum. Aliis ita hic sensus definitur: Visus est potètia sensitua ordinata in neruo oculi optico, ad apprehendendam formam eius, quod formatur in humorem crystallinum, ex similitudinibus corporum habentium colorem, quæ idola ueniunt per corpora perspicua et radiosa in effectu ad superficiem corporum tersorum, quales sunt oculi. Ut autem uisus est omnium sensuum nobilissimus, et plurimum inferuens discentibus, sic tractatio quoque de Visu cæteris est difficilior. Non tam quod ad obiectum et organum, quam quod ad modum uisionis describendum attinet, in quo doctissimi homines mirè inter se uariant, à quibus etià hanc controuersiam omnino petere oportebit, prolixius tractatâ. Nobis hic satis erit, tenere obiectum, organum, medium, et aliquosque

Visus quid.

Tractatio de Visu quare difficilis.

modum huius uisus operationis. Hinc quoque intellectum secundæ definitionis facilius assequemur.

Obiectum visus.

QVINTO, Obiectum uisus in genere est ipsam uisibile: hoc autem tres habet species, scilicet, lucem, lumen, & colorem, quæ tria sunt obiecta ipsius uisus specialia. Porro, corporum alia sunt non opaca, uel non tegentia, & horum quedam sunt lucida, & luminosa, ut sol, luna, stellæ, ignis, gemmæ pleræque, & similia, quæ in opaco, inque tenebris posita, tamen lucent, & tenebras illuminant & discutunt, ac in tenebris uidentur. Alia uerò non opaca, sunt quidem non lucida, sed perspicua tamen, hoc est, liquida, translucida, & trāsparētia, quæ Græcis διαφανῆ uocantur, ut aqua, aer, uitrum, gemmæ aliquæ, qualia neque lumen, neque radios à se remittunt, neque tenebras discutunt: sed tamen media ipsa non impediunt à longinquo uideri lucem, lumen, radios, colorem. Corporum alia sunt opaca & tegentia, hoc est, neque lucida, neque perspicua, qualia sunt quæ obiecta luci aut lumini, tenebras inducunt. Sicut terra interposita diāmetraliter inter Lunam & Solem, inducit eclipsin luna, & tenebras. Sic terra opposita Soli, inducit noctem. Sic paries undiq; clausus, inducit tenebras. Talia opaca sunt terra, ligna, lapides, aliāque crassa, & terrestria corpora pleræque, aut fumosa. Hoc discrimine corporum obseruato, iam rectius intelligentur definitiones sequentes.

Lux quid.

SEXTO, Lux est qualitas uisibilis in corpore lucido, mobilis ad motum eius, cui inest, non ab alio extrinsecus defluxa. Ita lux Solis abit atque redit cum corpore Solis. Vel lux est actus corporis lucidi, quatenus lucet. Est autem hæc qualitas indita lucidis tantum corporibus, statim à prima creatione, ex nulla admodum elementari mixture. Nam simplicissima quæque corpora sunt ferè lucidissima, ut Sol, Luna
Stellæ

Stelle, ut corpora clarificata post resurrectionem. Est enim lux creata ante omnia mista corpora, etiam ante Solem & Lunam, die primo: iuxta illud. Fiat lux, & facta est lux. Est item Lux quasi anima mundi, uegetans utcunq; inanimata quoq; corpora, & quasi exhilarans. Lumen est actus perspicui, quatenus est perspicuum, opaco tamen terminatum: uel, Lumen est qualitas uisibilis, à luce deriuata, tanquam imago. Sicut autem lux uidetur per lumen: sic lumen uidetur per umbram, qua terminatur & describitur, nimirum terminis opaci & umbrosi corporis: sicq; planè Lumen est qualitas uisibilis, quam corpus opacū recipit à lucido corpore. Visuus autem, ut isti uocant, radius, est lumen pyramidale, multiplicatum ab obiecto uisibili, presertim lucido, continuata generatione luminis ad oculorū uisum. Ita ergo per radium uisuum species, idolum, & figura rei uisibilis peruenit ad uisum, cui offertur, per medium perspicuum, cuius quidem radij basis est in re uisa, conus autem in oculo uidente. Quomodo autem hic radius sit duplex, scilicet re-ctus & obliquus, uel reflexus & refractus, non est huius loci tractare, uerum ad artem Opticen, hoc est, perspectiuam pertinet, de qua extat Commentarius de Perspectiua communi inscriptus, à quo peti debent pleraq; alia, ad hunc sensum uisus, eiusq; obiecta & modum pertinentia.

Lumen, quid.

Radius uisus quid.

Radius uisus duplex.

SEPTIMO, Color est extremitas corporis perspicui in terminato, hoc est, Color est qualitas uisibilis, in extremitate corporis opaci terminata, quæ perspicuum tangit, et beneficio luminis uidetur. Sicut enim lux corpora, quæ aliò qui nō lucēt, reddit perspicua, ita lumē perspicua & opaca corpora mista, facit colorata. Efficiens causa coloris est lux ipsa, et perspicuum, & cōmīstio primarū qualitātū elemētariū in corporibus mixtis tāū: quia incorporea, & corpora simplicia, ut cælum,

Color, quid.

Coloris caus. effi.

cœlum, stelle, elementa, propriè non sicut colorata, sed lucida, aut διαφανῆ, aut merè opaca, ut terra. Quare etiam sic finitur: Color est qualitas secūda, uisibilis, à luminoso ignis & perspicuo aëris et aque, atq; ab opaco terræ profecta, cooperatibus primis qualitatibus. Species autè coloris sunt septē: quia duo sunt extremi colores, et tanquàm parentes aliorū, scilicet Album, à luminis & caloris multitudine: Nigrum à luminis paucitate & frigidi multitudine: quinque autem sunt medij colores, uel misti, scilicet Rubrū ex commistione albi, & nigri. Flauum ex pluri albo, & pauciore rubro. Croceum ex pluri rubro, & pauciore albo. Viride ex pluri nigro, & rubro pauciore. Purpureū ex pluri rubro, & pauciore nigro. Ad has septem species calorū restat & reliquas à Gellio lib. ij. cap. xxvj. & ab aliis additas.

Mediū uisus.

OCTAVO, Medium ipsius uisus est perspicuum, uel διαφανές, ut liquidus uel perspicuus aër, uel aqua, uel gemma, uel uitrum & similia perspicua. Quòd scilicet corpus perspicuum, saltem in extremitate, qua coniunctum est colori, sit trāsucidum, in quod color à lumine excitatus, & illustratus, remittit à se speciem puram oculis offerendam.

Organum uisus.

uti pleriq; existimant. Organum uerò est ipsius uisus oculus, quales natura plerisq; animalibus indidit binos, ut alter alterius defectum suppleat, ut alter alterum adiuuet, cōsque tanquàm speculatores sub fronte posuit. Cæterū neruus opticus, hoc est, uisus à cerebro descēdens, bifurcatim quasi in duos ramos diuiditur, quorum dexter ad oculum dextrum, sinister in oculum sinistrum protenditur. Quo quidem neruo absoluitur uisionis operatio, dū ab oculis susceptæ species per eum neruū, tanquàm per aditū mittūtur ad cerebrum, & ad sensum communem. Oculus deinde constat pupilla, sita in cornea membrana, media, quasi lumine scintilla

Neruus opticus.

lans

Oculi partes.

lans, & uim speculi habens, adeò ut intuenti referat totam hominis ferè speciem. Item oculus quatuor membranas habet, & tres humores, quas membranas Plinius & Medici uocant tunicas callosas, aut pelliculas duriusculas, quarum extrema pinguior & solidior, alba, à craneo demissa, circumligat oculum, ne humores eius congelascant, aut contrà diffuant. Deinde Vnea cum Secundiua complectitur humorem Albugineum, post Aranea cum Retina complectitur humorem ChrySTALLINUM, cui proximus est Vitreus humor. Denique Cornea cum Sclerotica, oculū & alias pelliculas & humores coaugmētat: qui humores puri & liquidi oculo sunt infusi, ut is sic humectatus facilius recipiat uisibiles species, sicut & membrane illæ quatuor sunt pellucide, ut in eis rerum uisibilibus species, tanquàm in speculo reflueant. Sed reliqua de oculi anatomia à Medicis quere.

NONO, De modo, quo fiat hæc operatio uisua, mirè De modo uisionis variæ
inter se doctissimi quoq; uariāt, ut disputat Macrobius in vij. opinionem.
cap. xiiij. Saturnalium. Prima opinio est optidorum, & quorūdam etiam Philosophorum, uisionem fieri per iactū
& egressum radij uisui linearis, emissi à pupilla per medium *Διαφάνης*, usq; ad rem uisibilem, nempe corpus uisibile, cuius lucem, uel lumen, uel colorem & speciem quoq; idem ille radius in oculum regrediens, utpote reflexus aut refractus secū reportet & offerat oculis, atq; inde per uum opticum sensui communi ad cerebrum. Secunda opinio est Peripateticorū, qui putant uisionē fieri hoc modo, quòd species, forma, & idōlū spiritale quasi progrediatur à re uisa per medium *Διαφάνης*, usq; in pupillam oculi, qui suscipiat id idōlum resurgēs in se, sicut speculū suscipit imaginem intuentis se. Sic ergo optici censent, uisionē fieri extramittendo radios ab oculis in obiectum uisibile. Peripatetici
contra

contrà censent, uisionē fieri intus suscipiendo specię obie-
cti uisibilis in oculos. Tertia opinio est Platoniorū, uisio
nem fieri per *συνάπταιν*, id est, corradationē, nempe per
concursum radij uisui, & idōli uisibilis, quæ sibi obuiam
ueniūt in medio diaphano, ita ut radius susceptum idōlum
ex medio diaphano transportet secū in oculos. Sicq; Plato-
nici censent uisionē fieri, & extrà mittendo radium, & in-
tus suscipiendo idōlū, cuius sententiæ ipse Plato quoq; autor
est in Phædro: & uidetur maximè probabilis esse. Verūm

Lactantius. Lactantius de Opificio Dei, cap. viij. quælibet istarū opi-
nionem negat, dicēs, Per pupillam & per lucidas membras
nas oculi sensus ille (qui dicitur mens, hoc est, spiritus uisi-
uus, uel potentia uisua) ea, quæ sunt foris, trāspercit, ne forte
existimes aut imaginū incurfione nos cernere (ut Philoso-
phi dixerūt. Quoniā uidendi officiū in eo debet esse, quod
uidet, non in eo quod uidetur) aut intētionē aëris cum acie,
aut effusione radiorum. Quoniam si ita esset, tardius quam
oculis aduertimus, uideremus, donec intentus aër cum acie,
aut effusi radij ad id, quod uidendum esset, perueniret. Cum
autem uideamus eodem momento temporis, plerunq; uerò
aliud agentes: nihilominus tamen uniuersa quæ contrà sunt
posita, intueamur, uerius & manifestius est mentē esse, quæ
per oculos ea, quæ sunt opposita, conspiciat, quasi per fene-
stras lucente uitro, aut speculari lapide obiectas. Et idcirco
mens et uolūtas ex oculis sepe dignoscitur. Hæc Lactānius,
cuius hîc uerba recēsiui, ut huius cōtrouersie autoritas pe-
nes ipsum esset. Et huius quartæ opiniōis astipulato est quo
que Plin. in xj. cap. xxxvij. dicens. Neque ulla ex parte ma-
iora, quam ex oculis indicia animi cunctis animalibus sunt,
sed maximè homini; & reliqua uerba Plinij omnino uide
ibidem. De oculis plura etiam Cælius in libro j. cap. li. sui
Commen

Commentarij, & infra eodem cap. x. ubi dicemus de alijs quoque sensibus, quomodo suscipiant species sensibiles.

DECIMO, Tria sunt omnino ad uisum necessaria. Ad uisum
tria necessaria. Cuius quidem operatio fit sine mora in momento, atque (ut isti aiunt) in instanti, hoc est, in temporis puncto, quia non
 1 est celerior agiliorque sensus externus, quam uisus. Primum ergo opus est radio oculi & idolo uisibilis rei, in quorum
 2 utrunque spiritus uisuius se intendat. Secundo, aere uel aqua, aut alio medio diaphano & perspicuo: ita tamen, ut
 3 iustum spatium intersit inter oculos & obiectum. Tertio, corpore lucido uel colorato, quod ministerio luminis uideri queat. Ita quidem si motus eius corporis sit moderatus, si instrumentum, id est, oculi sint non corrupti, eo quidem corpore offenso & deprehenso desinit intentio, neque uisus progreditur longius. Quae intenso si nullo corpore impedita longius pergat, recta non permanet, sed scissa in dextrum laeuumque diffunditur, quasi circulariter. Hinc est, quod ubicunque terrarum aut maris steteris, uideris tibi quandam caeli conclusionem uidere: quae conclusio uocatur Horizon, id est, terminus definiens & concludens uisum. Horizon.
 In plano autem & recto uisus non potest pergere ultra 180. Horizontis
semidiameter. stadia, quae est semidiameter Horizontis, hoc est, quatuor milliaria Germanica & semis. Diameter ergo Horizontis sunt 360. stadia, id est, nouem milliaria Germanica. Circunferentia autem totius Horizontis sunt 1131. stadia, circiter Horizontis
diameter. 28. milliaria Germanica. Itaque area totius Horizontis sunt Horizontis
circunferentia. 3959. stadia, hoc est, circiter centum milliaria Germanica. Horizontis
area.
 Atque haec de plano tantum intellige. Nam de superiori loco aut etiam de inferiori sursum longius certe uidemus, ut pote. Solem, Lunam, Coelum, stellas, turres, maria. Sic Strabo ille apud Plinium, in vij. capite l. de Lylibaeo Siciliae promon-

promontorio uidere potuit 335000. passuum naues egredientes portum Carthaginis. Caterum magna est uisui cum tactu communitio & affinitas. Nam æque oculis uidentur, medio tamen colore aut luce, atque tactu tanguntur, media tamen qualitate tactili, hæc quinque scilicet, magnitudo, numerus, motus, tempus, figura. Quibus adduntur, locus, spatium, corpus, æquale, inæquale, asperum, leue, acutum, obtusum: atque uocantur hæc sensibilia obiecta communia, quia communiter uisu & tactu percipiuntur: de quorum utroque hætenus satis sit dictum.

Auditus quid. VNDECIMO, Auditus est sensus exterior, auribus percipiens qualitatem, ex commotione aëris prouenientem, hoc est, sonum, medio aëre uel aqua. Item auditus est potentia sensitua, ordinata in neruo expanso ad aures, à cerebro, apprehendens formam soni aduenientis sibi, ex commotione aëris, qui colliditur inter corpus percutiens, &

Auditus obiectum mediū & organum. percussum. Vtraque hæc definitio ostendit, quod ipse auditus obiectum est sonus, medium est aër uel aqua, organum est auris, foris patula, intus autem tortuosa, & flexuosa, ne facile elabatur sonus. Et in imo auris est pellicula quadam super os extensa porosum & siccum, que uocatur meninga uel tympanum auris, naturali aëre repleta, & sicut folliculus transmittens aërem sonorum per neruum, ad sensum communem: qui neruus mollior, bifurcatim quasi à cerebro ad ambas aures discinditur, quasi duobus ramis, per quem neruum bifurcatū, audituum spiritus percipit sonum, extrinsecus receptum: qui neruus ab humoribus, & uaporibus soporiferis in dormiente oppilatus & obstructus, non suscipit neque transmittit sonorum aërem, nisi iusto maior edatur strepitus & sonus, quo feriat intentius, atque hic est modus auditionis.

Auditio quomodo fiat.

D V O D E

DVODECIMO¹, Sonus est qualitas auditu perceptibilis, ex collisione uel scissione aëris, inter bina corpora proueniens. Requiritur ergo tria ad sonū: scilicet, corpus percutiens, ut Citharædi manus percutiens neruos uel choras: & corpus percussum, ut nerui uel chorde percussæ in cithara: & aër motus, uel collisus, ut aër collisus à neruis manu percutiēte citharā. Sæpe tamē aër uice percussi corporis simul & medij collisus, aut scissi fungitur, ut in sono flagri uirgæue: ut in ruptura panni, aut funis. In qua due partes aëris se mutuò collidentes, sunt causa soni: quia propter rupturā panni, aliūque corporis scissionē, oportet subito intrare aërē ad replendū locum eū, quem antea occupabat pānus, uel corpus integrū, ex quo motu intrātis aëris, partes aëris se inuicē collidūt, ex qua collisione generatur sonus. Fit ergo sonus uel percussione uel scissione corporū, moto aëre. Est & soni species, que Echo dicitur, pulchrè ab Ouidio in iij. Metamorph. depicta, & ab Erasmo in Dialogo Echo: qui est sonus reflexus, & repercussus à corpore sibi obstāte, à quo corpore aër repercussus redit ad suū efficiēs. Ita sæpe in syluis, mōtibus, cameratis aut cauernosis locis, in litoralibus, eundē sonū, quē ore emisimus, recipimus: debiliorem tamen, & ultimas tantū uoces eius: quia uirtus reflexa est infirmior, quā directa: Non secus, quā pila proiecta referitur* et referitur à corpore, cui impacta erat & illisa, regrediens ad iaculatorem suum.

DECIMOTERTIO², Omitto hic uulgatas illas, & pueriles, tametsi utiles soni diuisiones, quas & Grammatici, & Dialectici pueris quoque solent proponere: contentus dicere, quod uox est sonus prolatus ab ore animalis, per naturalia instrumenta, qualia sunt in homine & plerisque bestis nouem: scilicet lingua, guttur, palatus, labium superius,

Z labium

Sonus quid.
 Ad sonū tria
 requiruntur.

Echo quid, &
 quomodo
 fiat.

Echo cur vlti
 mas tantū
 uoces referat.

* & referitur,
 hæc due uoces
 vidētur redū
 dare.

Soni diuisio.

Vox quid.

Vocis instrumenta nouē.

labium inferius, quatuor dentes primores. Quæ uox ex collisione istorum instrumentorum nascitur, inter quæ reuerberatur aër, in gutture & palato animalis, motu lingue. Verum in genere, centrum soni est illic, unde egreditur sonus, uel ubi colliditur aër, qui sonus inde circulariter fertur, & protenditur à centro, æquali distantia.

Gustus, quid. DECIMOQUARTO, Gustus est potentia sensitiva, exterior, apprehendens sapes per linguam, medio humido salioso: uel, Gustus est potentia sensitiva, ordinata in neruo expanso à cerebro super corpus lingue, ad apprehendendū sapes, mistos humori unctioso, & salioso ipsius lingue uel oris. Ita Gustus obiectum est, sapor: organum lingua cum suo gustante neruo: mediū est, saliosus humor. Sapor est, qualitas gustabilis ex humido digesto in sicco terrestri, per calorem Solis, uel ignis, uel qualemcumq; diuerso modo autē cōcoquitur ille humor, & miscetur sicco. Quare etiā diuersæ sunt species saporis, scilicet sapor insipidus, dulcis, amarus, acutus, falsus, acetosus, stipticus, unctuosus, insuauis, asper, durus, & si qui similes sunt: de quibus cōsule Medicos, & delicatos Epicureos. Organum est lingua, & neruus à cerebro descendens, ac quasi ramosè, instarq; retis expansus super carnē lingue porosam: quæ imbuta humore salioso, percipit species saporū, atq; per eū neruū transmittit ad cerebrū. Quia uerò febricitantiū aut aliō qui egrotantiū gustus de

Species saporis.

Cur egrotantiū gustus de

Cur egrotantiū gustus de prauatus.

tantū sepe pori in lingua crudis, crassis, & corruptis humoribus sunt infecti, ideò plerunq; etiā dulcia sunt ipsis amara, & peregrinum saporem afferunt. Est autē hic sensus Gustus adprimè ad uim nutritiuam, & ad uoluptatem deliciāsq; necessarius, tactūque admodum affinis.

Gustus utilitas.

Olfactus, quid.

DECIMOQUINTO, Olfactus est sensus exterior, apprehendens odores naribus, medio aëre uel aqua: uel. Olfactus est

Etus est potētia sensitiua, ordinata in duabus carūculis, or-
 dinatis per nares superiores à cerebro, ad apprehendendū
 odorem, quam affert aër attractus. Obiectū olfactus, Odor, obie-
 est, qualitas odorabilis, ex sicco cōcocto, per uim caloris in
 humido. Vel, Odor est fumus, per calorē resolutus à re odo-
 rifera. Cū enim siccum terrestri coniunctum, uim caloris in
 humido digeritur, & decoquitur, tunc odor nascitur, quem
 aër naribus ingerit in respiratione assidua: ut poma sicco
 terrestri decocto, demū sūt odorifera. Et quia diuerso mo-
 do, & inequaliter siccū decoquit calor, et inequaliter mi-
 sectur siccū cū humido, hinc sunt diuersae odorum species,
 quorum uocabula sumuntur à similitudine saporum, uel à
 subiectis, ut odor aromaticus, salsus, amarus, acutus, aceto-
 sus, unctuosus, stipticus, pinguis, dulcis, grauis, foetidus, &
 si quae aliae sunt species, illae referuntur ad superiores. Orga-
 num olfactus est sub cerebro, proxime supra nasum, in iun-
 ctura frontis, & nasi, ubi sunt duae carunculae cauae, & po-
 rose, sicut anteriores mammillae, quae carunculae cooperiuntur
 pellicula, recipiente & remittente aërem odoriferum
 assidua respiratione instar follis. Est autē Olfactus omnium
 sensuum minime necessarius, adeo ut multa animalia ca-
 reant eo, seruit tamen peculiariter ad sanitatem quia sentit
 & tangit subtilissimè aërem corruptū. Hinc rectè dicitur,
 corpori longè plus nocere grauem et corruptum odorem,
 quam cibum aut qualitatem aliam corruptam, & longè pe-
 ius offendit cerebrū odore graui, quàm ulla alia qualitate.
 Hi sunt ergo quinque sensus exteriores, per quos interiores
 sensus suscipiunt ipsas species qualitatum passibilium, id est, sen-
 sibilium: per quos item sensus, uoluptas, aut dolor animo uel
 corpori queritur, quorum Tactus & Gustus sunt maximè
 cōmunes homini cum bestiis, ad uoluptatem & dolorem.

Odor, obie-
ctū olfactus.

Odorum spe-
cies.

Olfactus or-
ganum.

Olfactus
finis.

Reliqui tres tamen magis sunt homini peculiares, utpote
 Visus & Auditus ad doctrinam, Olfactus ad sanitatem, ut
 eruditè ex Aristotelis sententia Gellius libro decimonono,
 capite secundo disputat.

DE OBIECTIS SENSIBILIBVS.

CAPVT VIII.

Nihil hîc admodum de obiectis sensibilibus addam, ni-
 si quòd admoncam istorû, quæ Capite superiore de
 propriis singulorum sensuum obiectis, & de quinque sensi-
 bilibus cõmunibus dixi. Deinde obseruemus, parû prodesse
 ad operationem sentiendi, uel organum ipsum, uel medium,
 uel obiectum, nisi inter utrunq; sit quedã mutua & iusta
 cõsentio ac proportio, nã aliõ qui sensus facillè decipitur ab
 obiecto suo, & etiã omnino aberrat, ut uel parum, uel ni-
 hil sentiat. Id quod multifariã accidit, scilicet si organum
 sit malè affectum, ut supra de lingua febricitantis dixi, &
 de ægris uel hebetibus oculis. Sic ebris et furiosis pleraq;
 duplicia uidentur, quia oculorum acies, radij lumènq; alie-
 nata mente, & spiritu uisuo turbato, deducitur huc illuc,
 ut singuli oculi separatim uideant propter discordiam oca-
 lorum. Quare & luscî, ne ebrii aut furiosi quidem, facillè
 duplicia uident: nam utriusq; oculi radius semper in unam
 spectat partem, & eam quidem obliquã. Item si medium sit
 impurum uel inæquale, malè iudicat sensus de obiectis: ut in
 tenebris non potes uidere colorem oculis: ut cælo obducto
 nubibus liquidis aut fumosis, malè uidemus Solis lucem. Sic
 etiam malè de colore panni iudicamus ad candelam, ut lon-
 ginquius uidens arborem, iudicat esse animal: sic lineas te-
 nuissimas oculis, debiles sonos aures uix queût percipere. Itẽ
 si colores absint tenui discrimine à cõtrariis, ut ab albo &
 nigro uix differēs, difficillimè deprehēdas. Sic oportet esse
 eam

Ad sentiendi
 operationem
 quid requira
 tur.

Cur ebris &
 furiosis quæ
 intuentur, du-
 plicia uidean-
 tur.

eam, quam sepe dixi, consensionem atq; proportionē obie-
cti & medij & organi, quæ proportio per excessum aut
defectum uiuatur, iuxta commune dictum: Quod sensibile
excellens corrumpit sensum, sicut & contrā sensibile defici-
ens corrumpit sensum, sed mediocre & proportionale
sensibile, conseruat & acuit sensum. Atque hæc de sensibus
exterioribus dicta sufficiant.

DE SENSIBVS INTERIORIBVS.

CAPVT

IX.

PRIMO, Sensus interior est potentia sensitiua in ani-
mato corpore: quæ species rerū sensibilium nō solum
presentes, uerum & absentes percipit, diiudicat, discernit,
comparat, atque diutius conseruat. Sic per memoriā, canis
conseruat speciem eius hominis, à quo semel atq; iterum sit
percussus. Sic per Phantasiā, canis hero suo adulatur,
ignotū uerò allatrat. Ita multò nobilior est sensus interior
exteriore, tametsi absq; hoc nihil admodum possit sentire
interior sensus. Quia sicut fenestra immittit lumen Solis
aut Lune, in habitaculum aliò qui caliginosum & opacum:
sic exteriores sensus per sua organa immittūt species qua-
litatum uel rerum sensibilium, & idola, ad sensum commu-
nem, & reliquos interiores sensus. Tametsi uerò plerique
in horum numero uariant, atq; etiam superstitiosi sunt: ta-
men simpliciter dico, tres esse omnino sensus interiores,
scilicet Sensem communem, Phantasiā et Memoriā, qui
homini cum bestiis sunt communes.

Sensus inte-
rior quid.Ad sensum in-
teriorē quid
exterior con-
ferat.Sensus inte-
riores tres.

SECUNDO, Sensus cōmunis est potentia sensitiua, in-
terior, apprehēdens sibi transmissas species sensibilium, quæ
obiectæ sunt sensibus particularibus, et exterioribus, easq;
Phantasiæ offert. Obiectum ipsius sensus cōmunis est quæli-
bet passibilis & sensibilis qualitas, nempe qualitas tactilis,

Sensus com-
munis quid.Obiectū sen-
sus cōmunis.

Z 3 color

color, sonus, sapor, odor. Quarum qualitatum species abstractae, & multiplicatae, transmittuntur per nervos sensitivos, veluti per fistulas aut cannales, ad cerebrum, cui insidet sensus communis. Organum huius sensus communis, est anterior ventriculus cerebri (cui cerebro Medici tres cellulas, aut ventriculos, vel pelliculas capaces tribuunt) qui ventriculus anterior plus humiditatis habet, aptus est ad recipiendas quaslibet species, sicut cere molliori facilius imprimuntur formae. Tametsi Aristotele teste, spiritus quoque vitales a corde progressi, adiuvant sensuum exteriorum & interiorum organa, a cerebro derivata. Est itaque Sensus communis, origo & radix omnium sensuum particularium & exteriorum, a cuius organi centro omnes nervi illi sensitivi progrediuntur, ac inde per sua corporis membra & organa disperguntur a cerebro, instar retis expansi: qualis est nervus tactilis, opticus, auditivus, gustabilis, olfactivus.

Sensus communis tres operationes. TERTIO, Tria sunt officia vel operationes ipsius sensus communis. Primum, cognoscere & discernere actus ac operationes sensuum exteriorum, hoc est, sentire & iudicare utrumque, quod caro tangit, oculus videt, & c. Item, deprehendere cessationem eorum, hoc est sentire quod oculus non videt, auris non audit, & c. Secundum est, discernere & diiudicare obiecta exteriorum sensuum, praesentia vel absentia, quantum inter se conveniant aut dissentiant, ut percipiat hoc esse calidum, illud frigidum, hoc dulce, illud album, hoc sonorum non esse nigrum, hoc gustabile non esse sonorum. Sic ergo planissimum est, quod Medici dicunt, Sensus communem esse eum, qui tangit, videt, gustat, audit, & olfacit, atque hinc etiam nomen habere, quod is communiter sensuum exteriorum officium fungitur. Tertium officium, est, cognoscere & diiudicare proprie sensibilia communia: quae sunt septem

ptem, ut supra dixi, scilicet, magnitudo, corpus, numerus, motus, tempus, locus, figura. Hec enim proprie cognoscit ille, & diiudicat, quæ tactus atque uisus non nisi improprie, medijs qualitibus aut coloribus apprehendit.

QVARTO, Phantasia est potētia sensitiua interior, imprimens sibi alius species sensibillum, presentium uel absentium, atq; ex his similes species sensibiles aut intentiones conceptusq; eliciens. Sic ouis uiso lupo, elicit conceptum inimicitie: sic canis baculo uiso elicit conceptum percussionis sic equus audito classico, elicit conceptum prelij. Huius obiecta mox infra in enumeratione officiorum eius indicantur.

Organum uero Phantasiae est medius uentriculus cerebri paulo sicciior anteriore: ut species receptas à sensu cōmuni, per neruos dntius retineat. Sicut cera, scilicet durabilius retinet formas impressas. Habet enim Phantasia circiter quinque officia, quorū Primum est, species sibi à sensu cōmuni oblatas imprimere alius, in absentia quoq; obiecti. Secundum, discernere & diiudicare certius atq; exactius à sensu cōmuni cognita. Tertium, cognoscere substantia particularem & singularem, uel accidens singulare, ut infra eod. cap. xi. Quartum, elicere ex specie sibi obiecta, aliam similem aut dissimilem speciem, sensu exteriori quoq; perceptibilem, cum offertur illi, ut uidens Lipsiam, iudicat eam similiorem Hale, quàm Vuittembergæ, ut uidens leonem piætam, concipit quoq; eius gestum & impetum. Sic Andromache à uiso Ascanio concipit speciem sui Astyanactis in iij. Aencid. Vel etiam concipere uarias & mōstrosas quoq; species ac imagines, quarū similes sensui exteriori uix unquam offeruntur, ut concipere centaurum, ex homine & equo conflatum, ut minotaurum concipere: ut imaginari & concipere talia monstra, qualia Horatius in principio artis

Phantasia quid.

Phantasiae obiectum & organum.

Phantasiae officia quinque.

Z 4 poëti

Phantasia qui poeticæ describit. In hac Phantasia mirè ualent, ac agiles
 bus agilior. sunt melancholici, cholericici, somniantes, furiosi, phrenetici,
 febricitantes, ebrij, & huiusmodi φαντασμοί, atq; malè, &
 grauiter affecti, spe, letitia, metu, dolore, cupiditate, amore,
 &c. hoc quartum officium uocant isti, speciem cum specie
 componere & cōparare. Quintum est, elicere, ex specie
 sensibili imaginarium conceptum, hoc est, intentionem. Et
 intentio est species insensibilis rei non corporeæ, neq; sensu
 Intētio quid. exteriorē perceptæ, sed tantum imaginatione conceptæ. Ut
 cum in aliquo concipio esse qualitatem, aliū due accidēs in
 corporeum, insensibile, & imaginarium, cuiusmodi rebus
 aliquando, per figurā prosōpographiā, uel προσωποποιήσιν
 psona, & species corporea sensibilisq; affingitur, ut Virgi.
 Famam, & Ouid. Famem, Inuidiam, Somniū descripsit. Ut
 alius alij rei incorporeæ affinxit personam corpoream. De
 qua prosōpographia est apud Erasmum in secundo, Cap.
 capite v. Huiusmodi imagines insensibiles atq; mirabiles,
 & mōstrosas cogitationes sibi fingūt cogitabūdi & melā
 choli, ut de speciebus iam dixi. Atq; hoc uocāt isti cōpone
 re & comparare intentionem cum specie, & speciem cum
 intentione: sicut ouis uiso lupo, concipit inimicitias, quas na
 tiuas lupi cum ouibus exercent. Atqui inimicitia est species
 insensibilis exteriorē sensu. Non autem pari modo in ho
 mine & bruto operatur Phantasia. namq; homo nō uno mo
 do cogitat aut imaginatur, sed diuersissimis modis ac formis,
 ut iam de melancholicis dixi. Bruta uerò uno quasi modo
 semper in specie sua imaginantur & cogitāt. Sic quelibet
 hirundo nidū facit eodē modo, quelibet ouis concipit eodē
 modo à lupo metum, quelibet perdix eodem modo decipit
 aucupē, sese paulatim subducēdo, ut infrā eod. cap. xvij. Ho
 mines uerò, qui probè istas species à rebus corporeis, &
 imagi

imagines uel intentiones à rebus incorporeis concipere, & quasi presentes sibi ob oculos pingere possunt, et effingere, ἐνφανταστωτοί, id est, imaginatiui appellantur: de quibus Fabius in vj. capite iij. & in viij. capite iij. & x. cap. vij. Phantasiam uerò in homine ac brutis uocant rationem particularem, quia particularia & singularia, non uniuersalia concipit. Ratio particularis.

QVINTO, Memoria est potentia sensitiua, interior, Memoria, conseruans diutius & longo tēpore, species & intentiones quid. obiectorum sensibiliū absentium, atq; subinde referens eas species phantasiae & cogitationi. Est ergo memoria, & meminisse nondū oblita, & reminisci, hoc est, oblita recordari. Huius obiecta sunt eadem, quae ipsius phantasiae, scilicet species, & intentiones, uel imagines, ut ex definitione patet, Organum memoriae est, posterior cerebri uentriculus. Quare & obliti alicuius scalpimus ferè occiput: qua parte sunt nerui, à cella memoriae protēsi, unde reficitur uis memoratiua. Hec autē quanta sit in brutis cum phantasia, infra eodē capite xvij. & xxv. de Memoria hominis dicitur.

DE SPECIEBVS SENSIBILIBVS.

CAPVT X.

PRIMO, Vt eo minus huic sensuū tractationi deesset, hoc atq; sequens caput subtexui, quò melius obiecta sensuum atq; officia intelligerentur. Itaq; species sensibilis est, qualitas passibilis, quae immaterialis & spiritalis, à sensibili obiecto, uel eius similitudine progrediens, per se, uel per accidens mouet sensum exteriorem uel interiorem, Species sensibilis, quid. Speciei sensibilis nomina.

recepta organis sensitiuis, quales species Graecis uocantur φάσμα, uel φαντάσμα, καὶ εἶδωλα, uel εἶδη: Latinis autē uisões, imagines, species, conceptus, quae nullam planè habent materiā Physicā, sed tantum Mathematicam

Z s mate

materiam, utpote formam, & quæ circa eam constat figuram ex quarta specie qualitatis. Atq; hæc species non quidē in sensu exteriorē ullo manent atque durant, uel momento diutius, sed in sensu interiorē perdurant, ut species à qualitate tactili, à colore, à sono, sapore, ab obiecto communi mouet sensum suum, & afficit, ad quem multiplicata, id est, cōtinuè producta à suo obiecto per medium ad organum, & inde ad spiritum sensituum, sicut radius multiplicatur, id est, continuè producit à sole, uel luce, in oculum, & in spiritum uisuum, perpetuus & continuus, mouet inquam, species sensum exteriorē, uel interiorē. In genere ergo hīc nomino sensibile specie qualiscūq; mouet quēlibet sensum.

Species sensibilibus duplex.

SECUNDO, Species sensibilis alia est progressa, à re materiali uel sensibili, per exteriorē sensum, ut species qualitatis tactilis, coloris, soni, saporis, odoris, obiecti communis. Alia species sensibilis, est progressa à similitudine rei uel obiecti sensibilis, quæ similitudo est materialis. Atq; ita hæc species tantum imaginaria est, & per Phantasiam solummodo perceptibilis & sensibilis, quæ intentio uel Imaginatio, aut Imago supra à nobis uocabatur, cap. superiorē.

Vnde finguntur imagines. Finguntur ergo intentiones uel imagines à similitudine specierum, progredientium de re sensibili, per exteriorē sensum, cuiusmodi significatur uocabulis uirtutum, uitiorum, habituum animi, qualia sunt etiam uocabula naturalis potentie uel impotentie, significatiua, item uocabula affectuum, & interioris potentie animalis, item uocabula relationum internarum, quæ istis uocantur Entia rationis, quia ratione & imaginatione tantum, non sensu exteriorē percipiuntur. Et in summa, res nullo exteriorē sensu comprehensibiles, sed phantasia brutorum quoque & bestiarum perceptibiles, uocantur intentiones.

Entia rationis.

Intentio. bestiarum perceptibiles, uocantur intentiones.

T E R T

TERTIO, Modus ergo sentiendi cōmuniter hic est, Modus sentiendi.
 eam in has species sensibiles, in has intentiones, phantasmata & imagines se intendit spiritus sensitivus, eisdemque se assimilatur & accommodat, ritè iuxta proportionem & cōsensationē, cuius suprà eodē cap. viij. memini. Tum demū operatio sensitiva exterior uel interior absoluitur. Nō enim sufficit obiectū externum materiale, uel internum immateriale, nisi & quaedam inde species per iustum medium ab eodem obiecto qualicumq; modo fluat, & quasi radios immittat ad spiritū sensitivū, qui exterior in neruis sensitivis residet. Interior uerò spiritus, uegetans sensus interiores, in uentriculis cellisq; cerebri inhabitat, aut in membro uitali alio, quod æquiualeat cerebro, in animalibus imperfectis.

DE SINGVLARIBVS.

CAPVT XI.

PRIMO, Officium phantasiæ tertium, suprà eod. cap. superiore indicauimus esse, ut cognoscat substantiam singularem, & accidens particulare. Quod non ita intelligi conuenit, quasi reliqui sensus uniuersalia percipiant, non autem particularia. Quia reuera sensus est singularium, intellectus autem uniuersalium, hoc est, sensus exterior præsertim & interior, neutiquam uniuersalia percipere & cognoscere potest, quippe quæ solus intellectus cognoscit, ut Sensus singularium.
 infrà eod. cap. xxij. Veruntamen sensus & præsertim phantasia, apprehendens singularia obiecta, colligit ab illis species quoque singulares, & eas species imaginēsq; cōceptas, atque ab obiectis eorum abstractas, intellectui transmittit diiudicandas. Atque hoc est, quod Aristoteles ait, Sine phantasmate, id est, specie uel imagine abstracta, non fieri Intellectus uniuersaliū.
 intellectionem. Nam intellectus, quanuis uniuersalia solus intelligit: tamen etiam sic cognoscit singularia. Aristot.

SECVM

Nihil sensu
lo percipitur
sine mediis
qualitatibus
palsibilibus.

SECUNDO, In uniuersum nulla substantia nec corporea, nedum incorporea, nullum denique accidens aliò qui per se nõ sensibile, corporeum uel incorporeu, potest ullo sensu exteriori uel interiore percipi, sine mediis qualitatibus p̄sibilibus, hoc est, sensibilibus: qualia sunt obiecta sensibilia, ppria quinq; scilicet, qualitas tactilis, color, sonus, sapor, odor: & obiecta communia, de quibus supra. Hinc patet, quòd Aristoteles inquit, accidentia plerumq; partem conferre ad cognitionem substantiæ, atque eius, quod quid est. Sic ergo esẽtia rei materialis uel incorporeæ, est obiectum propriũ ipsius intellectus, ut infra eodem, capite xx. & xxj. Sic Phantasma, id est, species sensibilis diuincata, reseruata, & æstimata, est obiectum proprium ipsius sensus interioris. Et sicut intellectus est ratio uniuersalis in solo homine, ita sensus interior est ratio particularis in homine ac brutis. Sensibile autem materiale est proprium obiectum sensus exterioris.

Arist.

Obiectũ pro
prium intel
lectus.

Obiectũ pro
prium sensus
interioris.

Obiectũ pro
prium sensus
exterioris.

DE SOMNO. CAPVT XII.

Somnus qd.

PRIMO, Cum ipsius sensus communis atq; exterioris affectio, sit Somnus & Vigilia, recte ergo sensibus hæc materia subnectitur. Itaque Somnus est impotẽtia & cessatio sensuum, propter fãtigationem uigilandi, à calore & fumis crassis orta intrinsecus, Inquirimus autem somni causas ferẽ hoc modo: Ad formam & essentiam Somni pertinet, ut in dormiendo calor naturalis colligatur aliquantum, subtractus ab exterioribus membris, que tum nonnihil frigescunt, ad interiora, uitalia præsertim, que magis calefcunt inde, ut experiẽtia docet per digestionẽ alimenti, que per calorem intus collectum, facilius absoluitur, ut postea dicam de causa finali.

SECUNDO, Materia autem circa quam uersatur somnus

Somnus, sunt interiora membra uitalia, ut cor, à quo oriuntur spiritus uitalia & motus, ut infra eodē cap. xvj. Quae autem corde carēt animalia, aliōue principali membro, illa habent alia æquiualentia membra: item cerebrū & nerui sensitiui, & uenae arteriaēque, quae obstruuntur fumis, ut nequeāt suo fungi officio. Sic itaq; exteriores sensus quinq; & sensus communis interior, afficiūtur atque patiuntur à somno. Non ergo animae uegetatiuae, neque rationalis, nō solum corporis, sed animae sensitiuae, id est, operationū sensitiuarum, & organorum sensitiuorum effectio est somnus.

Somni materia circa quā.

TERTIO, Efficiens causa somni est, primò calor naturalis, sese ab exterioribus membris ad interiora subducens aliquantulum, atque euehens sursum fumos crassiores à nutrimento ac aliunde, ut ad caput & cerebrum ascendant, qui sumi frigidati, & in humores quasi resoluti à natua cerebri frigiditate, rursus inde descendentes obstruunt meatus ipsos spirituum à corde surgentium aut sanguine. Quibus spiritibus nonnihil destituti nerui sensitiui exteriorum sensuum. Et interioris præcipue sensus cōmunis idem clauduntur & obstruuntur, ut nequeant species sensibiles sentire & suscipere, penitusq; transmittere. Sic ergo sumi isti, & frigiditas cerebri, adeoq; cor ipsum & cerebrum, sunt item causae efficiētes somni. Quò ergo copiosius et crassius fuerit nutrimentum, & cibus, eò quoq; plures & crassiores ab illo sumi surgūt, dum coquitur à calore naturali: sicut à carne uel ab ossa surgunt uapores, dum percoquitur in olla, uel assatur, qui sumi profundiore quoq; & longiore somnum cient, ut apparet in pueris, & operariis lassis. Nam pueri cum propter caloris cibū digerentis copiam natiuam sint uoratiore, & aliōqui etiam humidiores, plus dormiunt cæteris. Sic labor nō immodicè fatigans, sed iusta

Somni causa efficiens-

Plures & crassiores sumi unde.

pro

Melancholici & cholericici cur minus dormiant. Multi somni causa.

proportione calorem naturalem iniecit & excitat, qui cibos eo fortius concoquens, resoluit ac maturat, a quibus deinde sumi surgunt soporiferi. Quod autem Melancholici non ita multum dormiunt plerumque, causa est nimia ipsorum frigiditas et siccitas: quia propter caloris debilitatem parum comedunt, & minus quoque digerunt. Sic & Cholericici propter nimiam cerebri siccitatem brevior somno quodque potiuntur. Quando enim cerebrum precipue, aliaque membra humectantur largius paulo, tum somnus quoque largior & altior inde sequitur: ut patet in edacibus, in largius potis & ebriis, item in uda pluviosaque tempestate, ut in Autumno, Vere, Hyeme, in udis fumosisque habitaculis & locis. Item patet in illis, quibus sunt grandiora capita, & corpora magis uuida, & grandiora, ut in phlegmaticis, in sanguineis, in magnis bestiis terrestribus accidit. Sic contra pauci somni quedam sunt animalia, uel propter humoris et caloris defectum, uel propter corporis exilitatem, adeo ut de multis dubitetur a Philosophis, an dormiant unquam. Qualia sunt insecta, & uermiculi & pisces quoque: etiam si grandes propter caloris paucitatem non ita multum dormiunt. Veruntamen ratio arguit, etiam si experientia non doceret, omnia animalia somno potiri, brevior ac remissiore saltem, si non proluxo & largo.

Somni finis.

QUARTO, Finis eadem, propter quem animalia capiunt somnum, est sanitas. Quies enim conseruat corpora: iuxta illud,

Quod caret alterna requie, durabile non est.

Hec reparat uires, fessaque membra nouat.

Sic Ouidius in undecimo describit,

Somme quies rerum, placidissime somne Deorum,

Pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris,

Fessa

Fessa ministeriis mulces, reparatq; labori.

Nam cibus & nutrimentum non digeritur melius, quam in somno, per calorem naturalem collectum ad interiora membra & organa digestionis: qua completa, purior pars alimenti digesti fit sanguis, humectans & irrigans corporis membra per uenas. Densior autem pars digesti cibi, & ipsa in sanguinem, crassiorem tamen, transmutata, auget & incrementum facit membra quibus adiuuatur. Impurior autem pars & excrementosa de alimento, per uirtutem expulsiuam extra corpus expellitur & emittitur: ut de his supra eodem cap. v. diximus prolixè. Sunt porro & alij affectus somni, quos experientia satis indicat.

Somni effectus.

DE SOMNIO.

CAPVT XIII.

PRIMO, Sicut somnus est affectio sensuum exteriorum, & proprie ipsius sensus communis: ita Somnium est affectio eiusdem sensus communis, & proprie quidem phantasiae, ut ex definitione patet. Quia somnium est apprehensio phantasmatum, facta inter dormiendum, & Phantasmata, ut supra eodem capite x. uocantur imagines, simulacra, & species rerum per Phantasia concepte, ad similitudinem specierum externe sensibilium, nam huiusmodi species plerumque à uigilantibus concepte in phantasia relucet, sicut imago in speculo, aut in liquida aqua. Sicut aqua turbata reddit quoque turbatam & instabilem speciem intuenti, sic spiritu ac meatu sensitiuo per somnum obstructo & oppleto, phantasia refert dormienti confusas species plerumque in somno, quarum possumus raro aut uix admodum recordari. Purior tamen ac sincerior dormientis phantasia, sepe puriores etiam, meliusque distinctas species, hoc est, expressiora somnia cõcipit & fingit

Somnium, quid.

Phantasmata, quid.

memo

Somnij effi-
ciēs causa du-
plex.

memoriæque commendat, ut euigilans meminisse queat.
SECVNDO, Somnij causa efficiens est duplex, scilicet interna & externa. Interna causa est, uel anima ipsa, uel corpus. mens enim sapissime dormiente corpore, & cessante sensu, recogitat ea, quæ uigilando conceperit, & appa-
tuerit, aut metuerit: iuxta illud,

Qui amant, ipsi sibi somnia fingunt. Item,

Nec minus hestrne confundor imagine noctis.

Quicquid, id est, timeo, nec tu mea somnia ride.

Et Cicero in prima Tusculana, agilitatem, atque adeo diuinitatem humani animi à somniis probare nititur. Corporis deinde diuersa complexio immittit uarias somniorum species ac simulacra, à quibus, & Medici naturam corporis, et morbi causas coniectant in ægrotantibus, habentique ista somnia pro signis & prognosticis. Sic Cholericus ignea & præcipitia: Melancholicus monstrosa, & horribilia: Phlegmaticus aquea & pigra: Sanguineus amoena somnia somniat. Externæ autem cause sunt uariæ, ut cœli influxus, elementi² circumstantia, necessitatis quoque aut casus fortuiti occasio. Sic famelicus somniat cibum, ebrius humida. Sic canes, & quædam aliæ bestię somniant. Quin & Deus, angelique boni ac mali somnia immittunt hominibus, ut est apud Homerum in secundo Iliad. & Virgil. in secundo Aeneidos. Talia sunt in sacris literis somnia Iosephi, Pharaonis, Danielis & similia.

Diuinitio ex
insomniis.

TERTIO, Diuinitio ex insomniis, ut pleraque obscura, sic incerta quoque est, præter illam, quæ uocatur prophetia & interpretatio diuina somniorum, ut de Daniele, de Iosepho, scribitur. Sunt autem Somnia quædam tanquam singula uel effectus, ut illa, quæ corporis complexionē sequuntur: ut illa, quæ uigilantis Phantasiam & imaginationem sequuntur.

Somnia
triplicia.

2 sequuntur, nihil admodum obscuri significantia. Sed quædam sunt instar causæ & occasionis planè in hominis prudentia & coniectura, de arte pendentia, quo ad interpretationem, ut si quis bellum somniat, aut pestem, aut amici re-

3 ditum, aliudue tale, cuius ne meminerit quidem longò tempore antè. quædam sunt merè fortuita, non instar signi, neque causæ, quæ prorsum uana & obscura sunt, ueluti egri somnia, & febrilia somnia appellantur. Verùm de hac materia uide Arnoldum de noua uilla, in libro de somniis, & Aristote. in libello de diuinatione ex insomniis. Extat etiam iustum opus cuiusdam Græci authoris, de Insomniis. Macrobius quoque in primo de somnio capite iij. numerat quinque species somniorum, & plures etiam Ouid. in descriptione somnij lib. xj. Metamorph.

D E V I G I L I A.

CAPVT XIII.

Facile à tractatu somni patet, quòd Vigilia sit potentia sentiendi ac mouendi, in corpore animato, a calore naturali, & spiritu orta. Digestione enim perfectà per calorem digerentem, & consumptis istis, de quibus iam sepe dictum est fumis, calor naturalis rursus ad exteriora membra comreat, aperiens meatus ac spiritus sensitiuos, antè à somno, à fumis oclusos, & quasi torpefactos, redditurq; in hunc modum corpus habile ad prestandas operationes sensuum ac motuum, qui alacriores quasi & recentiores fiunt, ab illa quiete somni. Sunt tamen aliæ quoque causæ accidentariæ, uigiliam aut somnum affrentes, ut labor nimius, morbus corporis, ægritudo animi, curæ anxie: iuxta illud,

At non infelix animi Phænissa, nec unquam
Solutur in somnos oculi sue aut pectore noctem,
Accipit, ingeminant curæ, &c.

A d

Item

Item oculi grauantur præ tristitia. Hæc itaque de potentia sensitua apprehensua, de q; sensuum exteriorum atque interiorum officiis, obiectis, affectionibus dixisse sufficiat.

DE VI ANIMAE APPETITIVAE.

CAPVT XV.

PRIMO; Sensitiue anime diximus supra eodem cap. vi. duplicem esse uim, unam scilicet apprehensiuam, cuius sunt sensus exteriores ac interiores: alteram uero motiuam, cuius sunt appetitus, hoc est, motus animales, quos & Latini uocant perturbationes, & motus animorum, hoc est, affectus sequentes sensum, & hæc uocatur uis appetitiua. Sunt item motiue potentie alij motus, uel sequentes appetitum, item animales, & hæc uocatur uis prosecutiua: uel nullum appetitum sequentes, ut uitales motus, & hæc uocatur uis aut uirtus spiritalis, infra eodem capite proximo. Itaque uis anime appetitiua est, qua anima inclinatur & impellitur ad cupiendum aut auersandum id, quod sensu quodlibet cognouit, & apprehendit. Sic canis, specie carnis oculis uisam, & cognitam imaginatione, spe sequitur, & inhiat, sustinet autem metu & odio auersatur. Sic pavo laudatus, letatur, gessit ac superbit: sic equus uictus certamine, dolet, & pudore suffunditur. Operatio uero huius uirtutis appetitiue, est ipse appetitus, quem uariis nominibus dignatur, uocantes eum appetitum bestialem, uel sensum bestialem, quia communis est homini cum bestiis: & uoluntate irrationalem, eo quod hæc tanquam uoluntas in bestiis & animalibus ratione carentibus: que solo nature instinctu, & impetu, non electione, neq; liberè fertur. In homine uero debet parere rationi, nature & conscientie, ut infra eodem cap. xxx. Vocant & hunc appetitum, ut dixi, sensitiuum, ad differentiã uoluntatis in homine, qui est appetitus intellectiuus.

Sensitiue anime diuisio.
Appetitus sy nonyma.

Vis appetitiua, qua.

Appetitus uaria nomina, eorumq; causa.

Appetitus intellectiuus.

lectius, & rationalis, ut infra eod. cap. xxiii. Et quia ille
 4 sensus percepta sequitur. Item appetitum animale, ab ani-
 ma. Nam alius quilibet est appetitus Naturalis, id est, incli-
 natio & proclivitas quedam naturalis, in qualibet re non
 solum animata, verum & inanimata. Sic dicimus lapidi
 appetitum inesse ad cadendum deorsum: sic materiae appe-
 titum inesse ad formam. Et hic nullum sensum neque intel-
 lectum sequitur. Sic & corpori animato dicimus inesse ap-
 petitum ad cadendum deorsum sua gravitate.

Appetitus na-
 turalis.

SECUNDO, Duplex est iuxta Platonicos appetitus

Appetitus sen-
 sitiuus duplex,
 cuiusque orga-
 num secundum
 Platonem.

1 hic sensitivus, scilicet concupiscibilis in hepate, tanquam in suo
 organo, appetens per concupiscentiam, vel futurum bonum, ut
 spes, quae & cupiditas, & Libido appellatur, vel praesens

et ista
 appetitio

2 bonum, ut letitia, quae & voluptas dicitur. Et appetitus iras-
 scibilis, aut vis irascibilis, in corde tanquam in suo organo,
 aversans quasi per iram, & odium, & indignè ferens, vel
 futurum malum, ut Timor, qui & Metus dicitur, vel ma-
 lum praesens, ut Tristitia, quae Dolor dicitur. Sunt ergo

Affectuum ge-
 nera quatuor.

ita quatuor genera affectuum, & duo ipsius appetitus obie-
 cta, vel materia, circa quam is versatur: scilicet bonum, spes,
 aut letitia appetibile, & malum, metu aut dolore aversabi-
 le, & abominabile quasi. Ex his quatuor generibus omnes
 aliae, quotquot sunt affectuum & appetitionum species, oriun-
 tur. Quamvis autem probe scio, plerosque Commentarios, &
 Medicos quoque aliter loqui de horum affectuum numero
 & obiectis: malui tamen hic vulgatam opinionem sequi, quam
 alteram illam, praesertim quia & Cicero huic nostrae consen-
 tit, in iij. & iij. Tus. Sed de his infra eodem capite xxx. plu-
 ra dicam. Nam haec materia in affectibus humanis clarius
 patet. Vtriusque appetitus tamen organum esse plerique pu-
 tant cor ipsum & praecordia, hoc est, praecordia. Atque item

una materia
 appetitio

Organum ap-
 petitus secun-
 dum quosdam.

bills, iecur. Nam in his affectionibus peculiariter dilatatur, exporrigitur, uel cōtrā angitur atq; arētatur cor ipsum, et præcordia, sanguine refugiente uel ad exteriora, ut in appetitu concupiscibili, spe, aut letitia: uel ad interiora, nimirū ad cor, tanquam ad sedem uitæ, ut in ui irascibili, metu aut dolore. Huius experimēta & rationes multifariam utriusq; scilicet, problematici, & poëtæ indicant: ut,

- Ne possint nature accedere partes:

Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis. Item,

- Plurimus ignem

Subiecit rubor, & calefacta per ora cucurrit. Item:

Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis. Sic,

Palleat omnis amans.

Obiectū ap-
petitus.

Obiectum ergo uel materia appetitus est bonū, & malum reuera tale, aut opinione tantū, cuius speciem, aut imaginē perceptam sensu, offert appetitui phantasia, tanquam probandam uel improbandā. Quod si phantasia submouens & inuitans affectum decipitur ac aberrat, tum etiā appetitus decipit affectam, & cōmotam animā. Sic spes letitiæq; uana, sic metus ac dolor inanis sepiusimē decipit, et frustratur animalia, atq; hoc præcipuē in insomniis euenit, cū phantasia offert appetitui uanas species & fuitiles.

Affectuū cau-
sæ efficiētes.

TERTIO, Causa item efficiens affectuum, & appetitionum, est ipsa mens & consuetudo bona, aut praua: iuxta illud,

Mala mens, malus animus.

Vt de cōsuetudine prolixè Cicero in j. de Legibus explicat. Item disciplina, uel inscitia. Sic feræ indomitæ, & ingenia effera tamen mansuescunt disciplina, sicut e contra mansueti tandem iniuria ac improbitate hominū aut casuum effera sunt. Item complexio corporum tēperata uel intemperata

mirat

miras appetitiones, ac uarias ingerit: Sic Sanguinei sunt hilares ac leti, propter sanguinem multum clarumque ac spiritum puriorem ac lucidum quasi. Sic Cholericus sunt iracundi, propter sanguinem calidiorem, non ita clarum, & spiritum spissorem: Sic Phlegmatici segnes sunt propter sanguinem tenuem, & aquosum, ac minus calidum spiritum. Sic Melancholici sunt semper tristes, & meticulosi, propter sanguinem turbidum, crassum, frigidiorum, & propter spiritum impuriorem, ac tenebricosum quasi. Ideoque, & solitudine gaudent, sicut contra frequentia & luce sanguinei. Ita est sociabilitas maxima animæ cum suo corpore, quo ad effectus quoque. Atq; hoc significat aperte Virgilius in sexto, dicens,

-Quantum non noxia corpora tardant,

Terreniq; hebetant artus, moribundaq; membra.

Hinc metuunt, cupiuntq; dolent, gaudentq; nec curas

Respiciunt, clausæ, tenebris, & carcere cæco.

Hanc corporum qualitatem, & inclinationem ad quelibet appetenda plurimū illiciunt, irritant, ac prouocant influentia coelestes, planetarum præcipue, & signorū, unde cœntur egritudines animæ, id est, affectiones, sicut & morbi corporū. Quò uero temperatior est cõplexio corporis sensitiui, eò puriores quoq; & magis generosos habent affectus, melioraq; appetunt. Sed cauere oportet, ne praua consuetudo, & mala mens hanc generositatem subuertat.

DE VI ANIMAE PROSECVTIVA.

CAPVT

XVI.

PRIMO, Superiore capite diximus, quòd motiua uis animæ prosecutiuæ est, quæ habet motus animales, sequentes appetitum, quam & Medici uocant uirtutem Motiuam animalem. Et hic motus animalis est, quo corpus animalis

A 4 3 matum

matum ab appetitu illēctum, mouetur loco, uel totum, uel aliqua parte sua, ut quatenus potest prosequatur bonū, aut refugiat malū: sic canis corpore suo refugit iētum, sed appetitam carnem, aut feram prosequitur cursu. Eadem ergo sunt obiecta motus animalis, scilicet bonum uel malū, quæ ipsius appetitus. Cuius quidem appetitionis hic finis est effectus, tanetsi motus ille impediatur sepiissime, etiā inuito & reluctantē appetitu, utpote cum propter difficultatem aliquam nequit animal assequi bonum affectatum, aut effugere & declinare malum, ut qui morbo implicatur, uel qui uinculis aut carcere detinetur. Ut canis fugacem feram insequens, frustra heret hians,

- iam iamque tenens, similisq; tenenti

Increpuit, malis morsuq; elisuq; elusus inani est.

Caus. effi. virtutis profectiuæ.

SECUNDO, Causa efficiens huius motus animalis proter appetitum impellentem, est spiritus fluens à corde, quod Cor est principiu ac fons totius uitæ in corpore animato, operationum naturalium, spiritalium atq; animalium, supeditans sanguini, neruis & organis suum cuiq; fomentum, id est, spiritum uiuificantem, sensitiuum & motiuum, ut probat Aristote. in iij. de partibus animal. cap. iij. Atq; hic spiritus uitalis est corporeus fumus, ualde subtilis, ab humore & uapore subtili, ex corde ortus, ope caloris naturalis, atq; toti corpori animato p arterias uenasq; diffusus, quod recreat. Quæ recreatio, & agitatio spiritus ab anima & corde procedētis in corpus omne, uocatur à Medicis uirtus Spiritalis, ab eodē spiritu, aut Vitalis, eò quòd inest semper omnibus & solis uiuentibus animantibus, sed non plantis. Quia in plantis operatur tantum uirtus naturalis, id est, uegetatiua anima, ut supra eodem cap. v. estque hic motus uitalis, & spiritalis in arteriis ac uenis, quæ sunt sparse ac tenses

Spiritus uitalis quid.

Virtus spiritalis.
Virtus uitalis.

tenſe per omnes corporis partes, tanquam in organis pro-
 priis. Nam arteria eſt conceptaculum ſpiritus uitalis, miſti
 confuſi q; cum ſanguine. Sed uena eſt conceptaculū ſanguini-
 nis, miſti cōfuſi q; cum ſpiritu uitali. Sic plus ſpiritus eſt in
 arteria, & plus ſanguinis in uena. Et Motus quem ciet hic
 ſpiritus, primū eſt duplex, ſcilicet Pulſus & Reſpiratio.
 Pulſus eſt intenſio ac remiſſio motus uitalis, non arbitrarij
 in corde & arteriis, aliisue mēbris, equipollenibus. Reſpi-
 ratio eſt attractio & remiſſio ſpiritus à pōne per arte-
 ria ſpiritalē, ut ſuprà in iij. cap. iij. uidimus. Atq; hic motus
 ſpiritalis uocatur aliàs motus Pulſiuus, à pulſu: et motus nō
 uoluntariuſ: quia cietur à ſpiritu uitali, non ab appetitu, uel
 ab affectu. Et Medicorū propriè eſt, de hoc motu differere
 quem tamen nolui præterire, propter affinitatem, quam ha-
 bet cum motu proſecutiuo, quem & Voluntarium uocant,
 quia primū cietur ab appetitu, & deinde à ſpiritu uitali
 TERTIO, Organum motus animalis proſecutiui,
 ſunt nerui à corde & cerebro expaſi & ſpaſi per ſingu-
 la corporis membra, artus, & articulos, coherentes & de-
 riuati per muſculos (ut uocāt) membrorū eorū, quibus hoc
 officij iniunctum eſt, ut corpus aut eius partes promoueant
 loco, ut pedes, brachia, qui muſculi, qui nerui, quæ membra
 mobilia, à dicto ſpiritu uitali, recreationem ſuam & agili-
 tatem recipiunt. Muſculus autem eſt caro compoſita, & mi-
 ſta ex neruo, chorda, & carne pura, quaſi ligamentū mem-
 bri unius cum altero: unde nerui quaſi à capitibus diffun-
 duntur per membra corporis. Itaq; obiectum ad apprehen-
 ſiua, id eſt, à ſenſu cognitum, mouet appetitum. Appetitus
 uerò imperat perſuadet motiua, ut illud obiectum uel pro-
 ſequatur tanquam bonum, uel reſugiat tanquam malum.
 Hec ergo motiua uis ſedens in neruis motiuis, et in muſcu-
 lis.

Arteria;
Vena.

Pulſus.

Reſpiratio.

Organū vir-
tutis proſeca-
tiuæ.Muſculus,
quid.Quomodo
fiat motus a-
nimalis pro-
ſecutiuus.

lis, ceterisque membris mobilibus, imperanti appetitui parens
 & obediens, ligamenta membrorum, id est, nervos contra-
 hens, aut relaxans in muscibus capacibus nervorum, primo
 quidem movet propinquiora membra à corde ac cerebro,
 Chordæ. & deinde minora quoque & articulos, qui rem appetitam
 contingunt. Atque hic motus fit ita ope nervorum motiuorum,
 quorum aliqui, & præcipui uocantur chordæ, à Græcis
 uerò τένοντες, à collo ad calcaneum usque per membra mo-
 Vnde orian- tur nerui fen- fitiui, motiui & chordæ.
 bilia extensi, nerui duriores, & quasi ossei. Sicut autem
 nerui sensitiui ab anteriore parte cerebri deriuantur: ita
 nerui motiui à posteriore parte cerebri, & tenuiore me-
 dulla spinæ oriuntur: τένοντες uerò aut chordæ ex crassa
 fiore medulla, ut significantius describunt Anatomatici.

Motus ani- malis profe- cutiui spe- cies.
 QUARTO, Variæ sunt motus animalis profecutiui
 species, ut contractio, qua dilatatur aut constringitur mem-
 brum mobile, ut in uermibus, conchis, & ostris: & hæc
 mouentur animalia imperfecta. Progressio de loco ad locum,
 totius corporis nixu & motu. Hæc fit aut pedibus, ut cum
 ingrediuntur pedestria & gressilia: aut alis, ut cum uolant
 aues, aut uolatilia: aut fit costis, uel uentre, ut cum reptant
 angues, & alia reptilia: aut fit pinnulis, ut cum innant pis-
 ces, utentes pinnis quasi remis. Fit etiam motus aliis mem-
 bris organicis, quæ opus aliquod motu suo faciunt, ut hume-
 ris, cruribus, manibusque præcipue, quæ ambæ peculiare in-
 strumentum operis faciendi datæ sunt homini soli. Quarum
 nice habent bestia pedes uncatos & hamatos. His item mo-
 tibus connumeratur uocalis motus: qui fit per aëris respi-
 rationem & repercussionem, à pulmone spirante per arteriam
 tracheam, uocalē, in gutture ab ore animalis repercussis, de
 qua uoce supra eod. cap. vij. Atque sessio, cubatio, saltatio, aliæ
 que similia huc recensentur pleraque ex prædicamento Situs,
 que

que ministerio membrorum mobilium sunt. Atque hec de
ui motiua, profectiua, atque spiritali, dixisse contentus
sum. Plura autem his require ab Aristotele, in sine Tertij,
de Anima, & in libello De motu animalium, & in libello
De ingressu animalium.

DE RATIONE IN BRVTIS.

CAPVT XVII.

PRIMO, Animalia que Greci ἀλογα, nos irratio-
nalia aut bruta uocamus, habens mortalem animam
sensitiuam, que & uegetatiue officia prestat. Hec autem
anima Vegetatiua in plantis, ac Sensitiua in brutis, est qui-
dem substantia incorporea, id est, spiritus, & spiraculum ui-
tæ. Sed unã cum plantæ, aut animalis corpore nato nascitur,
& mortuo moritur, ut inquit Diuus Augustinus, dicens:
Spiritus omnium animalium irrationalium tandiu spiritus
sunt, quandiu in corporibus uiuunt. Et anima, que rationis
capax, diuinitus facta non est, cum carne sua (id est, sui
animati corporis) incipit & desinit uiuere. Nam tandiu ui-
uit, quandiu in carne manere poterit, & dum à carne sua se-
paratur, statim extinguitur. Aliqui uerò ex doctis quoque
contemplantes mirabilem industriam nõ in magnis tantum,
sed etiam in minutissimis bestis, præ admiratione quadam,
rationis particulam, irrationalibus quoque tribuere dignati
sunt, ut Valla in primo, cap. ix. sue Dialecticæ, ualde Aristo-
telem uellicat, quòd bestis rationem abnegauerit. Verum
hec imago, & similitudo humane prudentiæ, ingenij &
rationis, ut Aristot. eam quoque uocat, in principio lib. viij.
Historiæ animalium, nequaquam satis probat ueram ratio-
nem, & intellectum usquam inesse brutis, tametsi parti-
cularia & singularia sentiant atque imaginentur, ut supra
eodem capite ix. de phantasia dixi: tametsi opera quedam

Bruta qualis
habeant ani-
mam.

An sit ratio
in brutis &
qualis.

AA 5 huma

humanis operibus similia bestiae efficiant, aliae aliis subtiliora, & affectibus item quasi humanis ducantur: & tamen si affectu maiore minores uincantur in bestiis affectus, quae etiam adute simulare & dissimulare multanorunt, & uirtutum humanarum quaedam simulacra praeseferunt, ac uirtutiorum: ut de apum & formicarum prudentia, de equorum superbia: ac similia infinita produunt scriptores, ut Plinius et alij. Tamen haec quaecumque, nulla electione neque libero arbitrio, nedum intellectu agunt bestiae, sed mero ductu, instinctu & impetu naturae.

Causae similitudinis humanae rationis in brutis.

SECVNDÒ, Causas huiusmodi imaginum & similitudinum, uirtutum ac uirtutiorum, industrie, rationis in brutis, copiosè Albertus enumerat in lib. viij. tracta. v. capite j. & ij. de animalibus, nempe ista pendere atque excitari, partim à temperatura complexionis, uel ab immoderata complexione, partim à sensuum perfectione, aut defectu, partim à subtilitate spiritus uitalis atque sanguinis: Item ab influxu caelesti. In summa uerò, instinctum & impetum Naturae potissimam causam istiusmodi industrie in brutis esse, quae instiguntur non quidem ab ulla intellectiua, sed tantum ad practica, per consuetudinem, quatenus sibi prosunt ad uictum, sine ullo consilio & discrimine. Id quod patet inde, quia secundum phantasiam pariter operatur quodlibet brutum in sua specie, sicut supra dixi. cap. ix. quamlibet hirundinem pari formam nidum suum struere, quamlibet formicam pariter colligere frumentum in aestate, & conuocatum quasi, nulla quidem futuri providentia, sed praesentis auiditate cibi. Complexam uerò notitiam nullam perfectè saltem animalibus brutis inesse certissime arguit, rationem quoque iisdem bestiis deesse, quae nullius propositionis ueritatem aut falsitatem sententiamque

intelligunt, tametsi signa quaedam animaduertant non ex sensu orationis aut uerborum, sed ex gestu uocis, aut motu, ut si quis minetur, cani, aut blandiatur equo, ut Mezentius in fine x. Aeneidos. Si qua uero sint honorificentius dicta à scriptoribus de hac prudentiae atque rationis imagine in brutis, ut apud Alber. in viij. lib. Animalium, & apud alios, illa uel per metaphoram, uel amplificandi studio dicta accipiantur. Et hæc quidem hactenus habui, quæ de anima sensitua, hoc est, de sensibus interioribus ac exterioribus, de appetitu & affectibus, deque motibus annotanda atque admonenda putauit. Consequitur inde, ut de hominis anima rationali, deque intellectu & uoluntate breuiter, quantum fieri potest, differam.

DE ANIMA RATIONALI.

CAPVT XVIII.

PRIMO, Venimus ad nobilissimam partem totius Physice professionis, de Anima hominis rationali, quæ sua Nobilissima Physicæ pars. præ eodem cap. iij. tertiam speciem animæ, longè optimam, & soli homini propriam diximus, non plantis, neq; bestiis, aliusque ullis corporibus animatis, nedum inanimatis inditam. Atque hæc à Mosè Gene. j. sic definitur, Anima rationalis est spiritus uitæ, ad imaginem Dei creatus, & corpori humano inspiratus. D. Augustinus sic definit, Anima rationalis est spiritus intellectiuus, semper mouens seipsum, semper in motu bonæ malæque uoluntatis capax. Philosophi sic definiunt, Anima rationalis est actus primus substantialis, corporis naturalis, organici, humani, quo homo uiuit, sentit, & intelligit primū, agitq; liberè, & cum electione.

SECUNDO, Ex hac definitione tertia patet, animam rationalem præstare officia quoq; uegetatiuæ & sensitiuæ. Nam hæc tres uirtutes uel potentie in homine sunt una eademque

Animæ rationalis tres definitiones.

Anima rationalis sensitiuæ & uegetatiuæ officia

quoque præ-
stat.

Animæ ratio-
nalis duæ par-
tes primariæ.

Ad intelle-
ctû pertinētia.
Ad voluntatē
pertinentia.

Anima ratio-
nalis non or-
ganica.

Intellectus
significata.

démq; numero anima. Et quicquid potest uirtus minor, id etiam, atq; amplius eò, potest uirtus & potētia maior. Verum de illis officiis nihil hic repetā, sed de rationalibus tantum dicam. Deinde patet animæ rationalis duas esse primarias partes, non quidem essentia, sed officiis distinctas, scilicet, Intellectū, quæ dicitur uis rationalis apprehensiuæ, uel cognitiuæ, & Voluntatem, quæ dicitur uis rationalis motiua. His duabus partibus aliæ quoq; uires rationales, quotquot sunt, connumerantur distinctæ, per capita sequentia, quæ breuiora erunt: quia exactius et nimis concisè quasi distinximus. Ad intellectum pertinent, Ratio, Memoria, Dictamen rationis, Habitus intellectiuus, & similia. Ad uoluntatem pertinent Conscientia, Affectus, Habitus uoluntarij, Liberum arbitrium, & Res uoluntariæ. Quibus descriptis huic materiæ imponetur finis.

TERTIO. Hæc anima rationalis cum uiribus suis, tametsi in toto sit corpore sparsa, nullum habet tamen certum & definitum organum corporeum, sicut sensitiua aut uegetatiua, quia corpore quiescēte imò separata à corpore, tamen suis officiis fungitur, id est, intelligit, uult, deliberat. Quamuis uirtutes animales multum adiuuant rationalem, ut supra eodem capite undecimo, & infra capite uicesimo tertio, uidebitur. Secundum ergo operationes rationales non est alligata certo organo ullius membri, uerumtamen operationes communes corpori & animæ efficit per organa corporea sensuum, aut uegetationis, ut sunt loqui, imaginari, uidere, nutrire, &c.

DE INTELLECTU. CAPVT. XIX.

PRIMO. Nomine intellectus uariè quidem Latini utuntur. Nam primaria pars hominis cognitiua à Latinis intellectus, Græcis uerò νῦς, id est, mens, uocatur, de qua in hoc

in hoc capite. Deinde operatio ipsius mētis uocatur intelle-
 3 ctus, uel intellectio aut cogitatio, Græcis νόσις, uel διάνοια.
 Præterea, habitus intellectiuius scientie affinis, item uocatur
 4 intellectus uel intelligētia, Græcis uerò *νοήσις*, de qua in-
 frà xxxj. Deniq; species intellectu concepta, & quasi cogi-
 tamētū, uel cogitatū, hoc est, cōceptus mentis uocatur intel-
 lectus, ut apud Fabium in viij. cap. v. Græcis uerò νόημα,
 id est, species intellectu & mente cōprehensa, de qua in frà
 capite sequenti. Probè ergo discernere hæc oportet & ca-
 uere, ne quem uocabuli fallat huius ambiguitas.

SECUNDO, Intellectus uel mens est potentia anime
 rationalis, qua homo intelligibilia, præsertim uniuersalia
 percipit, diiudicat, & cognoscit. Ex hac definitione patet
 finis, & propria officia intellectus, nēpe percipere, diiudi-
 care, & cognoscere. Quæ quidē nullius instrumētī corpo-
 rei facit ope, sed per se, nisi quatenus sensus adiuuant uirtu-
 tem intellectuā, ut in frà eod. cap. sequenti. Differt ergo in-
 tellectus à uoluntate. Nam ille cognoscit, uoluntas autē co-
 gnitum eligit prosequendum uel auersandum. Verūm quæ
 diuisariā diuiditur intellectus in bina, quæ bina officiis tan-
 tum, & nō essentia inter se differūt. Nam intellectus unus
 ac simplex est per se indiuisibilis essentie, atque ita bina illa
 erunt idem quoque numero, tametsi officiis differunt com-
 muni (quam uocant) differentia.

Intellectus
 uel mēs quid.

Intellectus
 à uolūtate qd
 differat.

Intellectus
 quomodo di-
 uidatur.

TERTIO, Prima diuisio, duplex est intellectus, scilicet
 agens, & passibilis. Intellectus agens, est potētia anime ra-
 tionalis cognitiua, quæ abstrahit species intelligibiles à phā-
 tasmatis, eāsq; transmittit intellectui passibili reseruandis.
 Estq; hic planè ingenium hominis, id est, acumen inuenien-
 di, & aliquid ex seipso sine doctore aut monitore excogitā-
 di. Ex ista definitione patet, duo esse officia intellectus agē-
 tis

Prima diuisio
 intellectus.

Intellectus
 agens quid.
 Ingenium.

Intellectus
 agens duo
 officia.

tis

tis. Vnum quod uocāt illuminare phantasma, hoc est abstra-
 here speciem intelligibilem, & planē immaterialem à quo-
 libet phantasmate, ut suprā eod. cap. xj. attigi: & Aristote-
 les prolixē in tertio de Anima probat, sine phantasmate nō
 fieri intellectiōem. Nihil enim est in intellectu, nisi prius
 id fuerit in sensu. Sicut enim sensus cōmunis diiudicat speciē
 à sensibili exteriorē materiali, & phantasia nō solum con-
 cipit eandem speciem materialem, uerū & similia idōla,
 siue similes species & intentiones fingit ac imaginatur, ut
 suprā eodē cap. ix. & x. ostendit. Sic intellectus excipit spe-
 cies perceptas, aut per similitudinē excogitatas à phantasia
 planē immateriales, easque significantius & perspicacius
 fingit ac diiudicat, uerē ne an uanae sint. Sic ergo à specie
 sensibili lucet & funditur species imaginabilis, & ab ima-
 ginabili fertur species intelligibilis, sicut à Sole radius, et à
 luce lumē spargitur: quod mox infrā cap. proximo, & cap.
 sequēti exemplis ostendam de obiectis ipsius intellectus, id
 est, de specie intelligibili. Alterum officium est, quod uocāt
 illuminare intellectum passibilem, hoc est, illas abstractas à
 phantasia species & imagines diiudicatas, ab intellectu
 agente transmitti ad intellectum passibilem, non solum co-
 gnoscendas, sed & conseruandas, memoriæq; reponendas.
 Ac utriusq; officij uim experimur ipsi, cum aliquid de uir-
 tute, de uitto, de alioue quolibet loco cōmuni alicuius pro-
 fessionis studiosē audientes, ac inde meditātes ac expenden-
 tes, speciem aliquam ac ideam certam, ut definitionem &
 simile animo reponimus. Sicque agens intellectus est tan-
 quam doctor docens, sed passibilis est tanquam discipulus ad-
 discens. Nam intellectus passibilis est potentia animæ ratio-
 nalis, cognitiua, quæ species intelligibiles ab intellectu inuē-
 tas, excogitatas, sibiq; transmissas, etiā diiudicatas, & confert
 inter

Intellectus
 passibilis qd.

inter se, & retinet, ut iam dixi. Sic apud Homerum Nestor ille prudentissimus in concionibus Græcorum, est quasi intellectus agens, optima queq; consilia excogitans & proponens consultantibus diiudicanda, quamuis ipse omnium certissime de iis iudicaret. Nam optimus quisq; autor & artifex sui artificiosi operis ac inuenti, est optimus ac certissimus iudex. Agamemnon uero ac reliqui Græcorum principes, Nestoris consilia iudicantes honesta & utilia esse, & seruantes, quandoq; sungebantur officio quasi ipsius intellectus passibilis alienè inuenta iudicantis. Non autè offendat hic aliquè, quòd nonnulli Còmentarij, nescio errore an industria, hunc intellectum passibilem, uocarunt possibilem, quia omnes species sibi oblatas possit recipere & intelligere. Est ergo intellectus agens, reuera causa efficiens & excogitans speciem intelligibilem. Passibilis uero, est tanquam subiectum uel materia, in qua species inuente herent ac insident. Tametsi uero in addiscete prior sit operatio ipsius passibilis intellectus, quippe cum nemo sine doctore discat: tamen multò nobilior est intellectus agens, qui demum doctrina excitatus, sua officia prestat, ut experimur à doctis, qui suapte industria plura excogitant, & noua inueniunt, ut Homerus, Plato, Aristoteles, Cicero, cum discentes uel semidocti, nihil noui inuenire ualentes, solum alienis inuētis inherant, & aliena imitentur. Quia uero acumen ingenij atq; inuentionis propriè ad intellectum agentem pertinet, ideò tam magnifice laudatur ab Aristotele, qui dicit eum separatum à materia esse, quòd acrior sit passibili, qui non excitat seipsum, sed tantum ab agente excitatur: nec discedit à materia, id est, à specie & imagine presenti, quæ circa materiã & sensibile uersatur, & quasi dictata sibi accipit ab agente. Qui agens perpetuus ac immortalis etiã ab eodem Aristotele dicitur,

hoc

Cur pro passibili possibili à quibusdam uocetur. Differentia inter agentem & passibilem intellectum.

Aristotele, cur separatum à materia & immortalem intellectum agentem faciat.

hoc est, semper querens, inueniens, excogitans aliquid, nec dormitans: sicut passibilis otiosus est, & dormitat quasi, dum tantum accipit dictata aliena, quibus sepe fallitur, si male accipiat: sicut negligens & iners auditor sepe fallitur. Atque hoc est, quod dicitur intellectus agens omnia facere, id est, quamlibet speciem intelligibilem inuenire & illuminare, ut uideatur a passibili, sicut lumen ipsos colores alio qui non uisibiles illustrat, ut uideri queant: de quo supra eodem capite vij. Contra intellectus passibilis dicitur omnia fieri, id est, quamlibet inuentam ac transmissam sibi speciem recipere, ut que se accommodare, sicut cera se accommodat signis impressis: & sicut uisus quoslibet colores a lumine illustratos, sibi quoque oblatos, percipit ac sentit. Ita denique intellectus agens habet actum, passibilis uero habet potentiam.

Intellectum agere omnia facere, passibile omnia fieri, quomodo intelligendum.

Secunda diuisio.

Intellectus speculatiuus quid.

Intellectus practicus quid.

Tertia diuisio. Intellectus habitu quid.

Intellectus actu quid.

Quarta diuisio. Intellectus simplex.

Q V A R T O, Secunda diuisio: intellectus est aut speculatiuus, aut practicus. Speculatiuus est, qui habitu uel actu speculatiuo instructus, finem habet speculatione, scientiam, & ueritatem, ut infra, cap. xxxj. Practicus uero est, qui habitu uel actu practico instructus, bonum opus intelligit, tanquam finem suum, infra cap. xxxiiij. Tertia diuisio, intellectus est aut habitu, aut actu. Intellectus habitu est, qui otiosus non intendit se in speciem intelligibilem, sed quiescit: qualem habent pueri, inertes, otiosi, nihil cogitantes, stulti, indocti, imperiti, atque omnes, qui sola phantasia, id est, ratione particulari utuntur, ut plerique homines. Intellectus actu est, qui se intendit in speciem intelligibilem, ut cum ingeniosi, docti, periti, non inertes, non otiosi, non stulti, mente aliquid inquirunt, discunt, inueniunt, cogitant, iudicant. Atque hic maxime excitatur studio, usu & meditatione. Quarta diuisio sumitur ex principio primi $\alpha\beta\gamma$ $\epsilon\zeta\eta\theta$ $\iota\kappa\lambda$. Intellectus alius est simplex, alius compositus. Simplex est, quando cognoscit

scit simplex & incomplexum, ex uno aliquo decem prædicamentorum quolibet, cuius notitia incomplexa, uel absoluta intellectio uocatur. Obiectum uerò est indiuisibile intelligibile, id est, terminus incòplexus, & hæc uocatur prima operatio intellectus, qua simpliciter iudicat intellectus, hoc esse, uel hoc nõ esse. Còpositus uerò intellectus dicitur, cum cognoscit propositione ueram aut falsam, cuius notitia est complexa, & intellectio còparata, quæ possibilia & impossibilia còparat per propositione. Huius obiectum est diuisibile, & multiplex intelligibile, id est, propositio, quæ diuiditur in complexos terminos: & hæc est secunda operatio intellectus. Et hic còpositus intellectus rursus est duplex, scilicet componens, id est, affirmans, hoc est, affirmatiuam propositione concipiens, in qua prædicatũ componitur & cõiungitur suo subiecto: ut Achilles est fortissimus Græcorum. Et diuidens intellectus, id est, negans, hoc est, negatiuam propositione concipiens, in qua prædicatũ negatur, ac longè diuiditur, separatũq; à subiecto: ut Thersites nõ est fortissimus Græcorum. Sic etiam est phantasia simplex, id est, imaginatio incòplexi, quæ etiã est in brutis, ut quãdo canis cogitat, hic est meus herus: & Phantasia composita, id est, complexa, nempe propositionis affirmatiuæ uel negatiuæ imaginatio & conceptus, qualem pleriq; negant inesse brutis. Aliqui tanen affirmant, idq; ego opinor: sed de iis infra cap. xxxj. ubi de multiplici dicemus notitia.

QVINTO, Propria ipsius intellectus officia ab Arist. sic ferè numerantur, præter supra iam dicta, scilicet intellectum habere potentiam recipiendi quamlibet speciem extrinsecus, cum nulla species sit ei prorsum innata. Nã anima primitus est tãquã tabula rasa, in qua nihil dum actu scriptum aut pictũ est, sed tẽpore suo potest ei tabule quid inscribi.

Intellectio.

Intellectus compositus.

Intellectus còpositus duplex.

Phantasia duplex.

Intellectus propria officia.

Anima tanquã tabula rasa.

scribi. Tametsi Platonici cōtrā sentiant, de notitiis ac principis animæ ipsi innatis, ut infrā xxvj. & xxxij. & xxxiiij. attingemus. Item, intellectum esse non mixtū, id est, nō alligatū certæ alicui speciei uni. Nam aliō qui intus existens prohiberet extraneum, sicut uisus si uni colori esset deditus, tum nō perciperet alios colores. Dux sunt autem potissime differentie inter intellectum & sensum. Prima, sensus sine detrimento nequit sentire minuta aut excellentia immodicè sensibilia, sed inde hebetatur, ut uisus à minutis literis, uel à radiis solaribus hebetatur. Sed intellectus, quò se magis intēdit in minima aut maxima, eò plus assequitur, atq; fit acutior, ut Cic. in j. Tuscu. probat. Secunda, sensus hebetatur assidua operatione: intellectus uerò crebra meditatione redditur acutior & agilior. Præterea sensus præsentia tantum et præterita apprehēdit, intellectus etiā futura prospicit. Nā ut ille ait, istud est sapere: nō quod ante pedes modo est, uidere, sed illa etiam quæ futura sunt, prospicere.

Intellectui cum sensu in quibus conueniat.

S E X T O, In multis conuenit intellectui cum sensu. Primò, sicuti à Sensibili sensus ducitur à potentia in actum, sic ab intelligibili intellectus. Secundò, sicut sensus non corrumpitur à mediocri sensibili, ita nec intellectus ab ullo intelligibili, quālibet arduo. Tertio, sensus est similis intellectui & notitiæ simplici, quia non concipit propositiones, ut in bestis patet. Non autē est similis cōposito intellectui uel complexæ notitiæ. Quarto, sicut sensum sequitur appetitus sensituius, & affectus bestialis, supra eod. cap. xv. sic intellectū sequitur uolūtas & appetitus uel affectus rationalis, infrā cap. xxiiij. & xxx. Quintò, sicut sensus cōmunit omnia sensibilia diiudicat: sic intellectus omnes species intellectus cognoscit et diiudicat. Sextò, sicut sensus abstrahit speciem sensibilem à materia obiecti, supra eod. cap. x. sic &

sic & intellectus abstrahit intelligibile speciem à materia, uel ab materiali phantasmate, de qua, & ceteris, quæ ad intellectum pertinent, iam mox in sequentibus docebo.

DE SPECIE INTELLIGIBILI rei materialis.

CAPVT XX.

PRIMO, De obiecto ipsius intellectus, quod ille apprehendit sibi imprimens, & cognoscit, his tribus Capitibus dicendum est breuiter. Controuersia est autè inter philosophos, quòdnam sit obiectum intelligibile. Quidam censent solam rem materiale esse proprium obiectum, quod proprie intellectu percipiatur. Pleriq; rem iuxta immaterialè atq; materiale dicunt esse obiectum intelligibile, & neutri male sentiunt. Tamet si enim nõ intelligamus immaterialia sine ope materialium: & absq; similitudine collationeq; harum, tamen rectè eam uocamus rem intelligibilem, quæ ab intellectu quoquo modo intelligitur. Sit ergo pace aliorum, ipsius intellectus obiectum proprium, essentia rei cuiuslibet ueræ, aut imaginariæ. Sic essentiam hominis, essentiam iustitiæ, intelligo, sic aureum montem, centaurum, chimæram, aliâsq; res merè imaginarias intelligo & concipio.

SECVNDÒ, Querat hic aliquis, quònam modo intellectus concipit & intelligit essentiam alicuius rei, substantiæ uel accidentis, materialis uel immaterialis, ueræ, uel imaginariæ? Respondetur, Per speciem intelligibilem, quæ species est qualitas intelligibilis immaterialis, mouens intellectum, cui allata imprimitur, sicut pictura tabule appingitur: sicut imago æri liquefacto insigitur, ut altius atque diutius hereat. Sic intellectus est quasi tabula apta ad recipiendam speciem quamlibet sibi applictam, aut infusam. Sicut autem res alia materialis est, alia immaterialis, ut sæpe est supra

Bb 2 dictum

dictū. Et sicut duplex est species sensibilis, scilicet materialis à corporeo, immaterialis ab incorporeo per phantasia collecta, ut supra eod. cap. x. sic et duplex est species intelligibilis, scilicet, materialis à specie sensibili rei materialis, manans ex phantasia in intellectū, ut cum intelligo et concipio pomum, plantā: et immaterialis à specie sensibili rei immaterialis, manans ex phantasia in intellectum: ut cum intelligo et concipio angelum, iustitiam, dolorem. Et species intelligibilis pluribus aliis nominibus appellatur, nēpe notitia, notio, intellectus, νόσις, conceptus, imago ueritatis uel essentiae, radius à re qualibet resplendens in intellectu, sicut species resulget in speculo. Ut autem supra dixi, capite superiore, intellectum esse aut simplicem, aut cōpositum: ita nunc dicimus. Cōceptum aliud esse incōplexum, hoc est, thematis uel rei simplicis notitiam incōplexam: ut cum intelligo cœlum, terram, hominem, lapidem, iustitiam, fidem, chimeram, aureum montem, frigidum ignem, album coruum, uiridē niuem esse, nel non esse. Cuius sunt due questionēs demonstratiuę, scilicet, An sit, et Quid sit. Conceptus uerò complexus est complexi, id est, propositionis uerę, aut falsę notitia complexa, quę et species intelligibilis composita uocari potest. Quia sicut propositio est ex subiecto et prædicato, pluribusue terminis composita: ita hæc species seu notitia est composita ex imaginibus plurium rerum, quas propositio comprehendit, ut cum intelligo huiusmodi propositiones, quod cœlum perpetuò mouetur, quod centrū mundi non mouetur, quod homo est omnium creaturarū nobilissima: hic certē in qualibet propositione simul concipio subiectum et prædicatum, ueluti uideam picturam ex pluribus imaginibus collectam, ut in prælio picto. Nam hęc concipio cœlum perpetuum motum.

Item

Item terram centrum mundi immobile . Sic cum intelligo hanc propositionem: Terra est mobilis: Coelum est stabile, et similia falsa, uel imaginaria collecta in propositionis formam. Habetque haec complexa notitia duas quaestiones demonstratiuas, scilicet quid sit, quarente sepe de proprio uel effectu: et propter quod sit, quarentem de causa. Quomodo uero a re materiali fluat primum in phantasiam species sensibilis, et deinde species intelligibilis in intellectu, primum singularis, et mox uniuersalis: satis plane ex superioribus patet, ubi de phantasia, supra eodem cap. ix. et de specie sensibili, supra eodem capite x. et de intellectu agente supra eod. capite superiore explicui, et infra eodem capite xxij. dicam, de uniuersalibus.

Modus intelligendi.

DE SPECIE INTELLIGIBILI REI IMMATERIALIS.

CAPVT XXI.

PRIMO, Nihil opus est prolixius depingere intelligibilem speciem immaterialem, id est, a re immateriali collectam et progressam in intellectum, ex similitudine uel imagine speciei conceptae a re naturali. Sicut enim rem materialem sentimus et intelligimus per accidentia illa externa, quibus uestitur et insignitur: sic res immateriales non quidem sentimus exteriori sensu, sed tamen imaginamur interiore sensu, et deinde intelligimus easdem a similitudine quasi, et collectione rerum materialium: ut supra de Phantasia, eod. cap. ix. et x. apparuit. Ita enim ex cognitione rerum materialium nos ducimur in qualemquam cognitionem rerum quoque immaterialium, sicut pictores humanam faciem, corpus et alias uolucres affingunt angelis, sicut et ipsi Deo per metaphoram appingit ipsa sacra scriptura corpus et corporea membra, et humanos affectus,

Species intelligibilis. Immaterialis quid.

Quomodo intelligamus species immateriales.

bb 3 operaq;

rentia, proprium, accidenti aq; presertim inseparabilia cōstituuunt speciem suam. Et hinc peculiariter nascitur definitio essentialis, & item particularis. Quarto, intelligimus per negationem uel remotionem: ut quando cōcipio angelum non esse corporeum, non malum spiritum, non increatum, sic cum differentia, specie aut numero inter se comparantur negatiua. Hinc nascitur definitio, que negatiua uocatur, & priuatiua: ut cæcus est, qui uidere non potest.

5 QVINTO, uulgatissima intelligendi ratio nō solum materialia, sed etiam immaterialia, presertim, est per effectus atque causas. Tametsi & hæc censentur nomine accidentis per effectum, ut corpus uiuit, ergo animam ei inesse intelligo, per causas, ut patrem & matrem legitimas habuit ille, ergo legitime natus est ille. Verum de causis, & effectibus supra quere in primo, & hinc nascitur definitio causalis & definitio efficialis.

TERTIO, Hinc collige celebrem illam diuisionem notitiæ intellectiue, quod scilicet cognitio alia sit à priori, que per causas suas rem quamlibet & effectum intelligit, & habet questionem demonstratiuam, Propter quid. Atq; hinc demum est proprie demonstratiua scientia, non nisi in ualde doctis & peritis. Alia est cognitio à posteriori, que per effectus rem quamlibet & causam intelligit. Sic Deum cognouerunt etiam prophani ac gentiles ex creaturis, iuxta Paulum ad Romanos i. habetque hæc questionem demonstratiuam, Quid sit: atque est uulgatissima intelligendi ac sciendi ratio, indoctis quoque & imperitis usurpata. Sed ille demum est,

Felix, qui potuit rerum cognoscere causas.

In hoc docti ab indoctis plane differunt. Adhuc uocatur ab istis notitia quedam Inuitiua presentis obiecti, sensibilis

Cognitio à priori.

Cognitio à posteriori.

Notitia inuitiua.

B b 4 aut

aut intelligibilis cognitio, ut cum presens presentem hominem, presentem actionem sentio, concipio, uel intelligo.

Notitia abstractiua.

Quaedam Abstractiua notitia uocatur absentis obiecti, sensibilis uel intelligibilis cognitio, ut absens absentem hominem, absentem operationem atque propositionem, de praeterita uel futura copula sentio, concipio, intelligo. Sic animae piorum abstractiuae nunc intelligunt Deum, non intuitiue. Hec de speciebus intelligibilibus satis sit indicasse, quarum nulla est expressè innata ipsi animae, sed acquisita per sensum, per experientiam, per imaginationem, per doctrinam, per meditationem. Atque haec species intelligibiles, semel intellectui impressae, semper manent in eo, licet habitu uel potentia saltem non semper actu moueant intellectum: iuxta illud D. Hieronymi uulgare dictum, Discamus in terris, quorum scientia nobiscum perseueret in caelo. Sed Deo, & angelis, & demonibus huiusmodi species intelligibiles multae sunt concreate, de quorum utroque Scholasticos Theologastros uide.

Species intelligibiles quomodo in finitima animae.

DE VNIVERSALIBVS.

CAPVT XXII.

Quo ordine vniuersalia in intellectu intelligat.

PRIMO, Sicut sensus proprie est singularium perceptiuus, supra eodem capite xj. Ita intellectus solus uersalia percipit, & proprie specie specialissima, hoc est, Ideam, collectam ab indiuiduis uel singularibus, quorum phantasma semel, iterum, saepius oblatam phantasiae, transmittit speciem intelligibilem a se, tanquam radium ad intellectum, qui intellectus illam Ideam cognoscens, simul etiam intelligit, ex quibus constituta est Idea, specieque specialissima, nempe genus proximum, & genera quoque remotiora, usque ad genus generalissimum, id est, ad praedicamentum summum, atque inde ad transcendentia pergit, ut sunt res, ens, aliquid

Transcendentia.

aliquid, essentia, simul etiam cognoscit differentiam constitutiua speciei specialissima, ac inde diuisiua quoque, & superiores differentias. Item intelligit propria, quae conuersim de specie praedicantur, ac inde superiorum specierum subalternarum propria, praeter omnibus uero accidentia in indiuisiua sita, maximam partem conferunt ad cognitionem eius, quod quid est. Itaque Idea est rei species perfecte cognita: atque Idea quid. Item Idea est, absoluta perfecta quoque; obiecti intelligibilis cognitio, per doctrinam usumque comparata & confirmata. Vide in primo Ethicorum cap. v. Et Vniuersalia sunt merè conceptus communes pluribus indiuisiuis, ac sensibilibus, aut horum similibus ab intellectu informati, & quasi depicti, sicut Ideam faciendae domus concipit sibi Architecton, per collationem huius, & illius domus, quia ex duorum plurimum indiuiduorum imagine colligitur species specialissima, & inde ex specierum collatione colligitur genus. Verum cum de praedicabilibus aliis à Commentariis Peripateticis soleat prolixè disputari circa exordium praedicabilium, ubi fit mentio trium quaestionum Platoniarum de uniuersalibus, ego in hoc loco omitto, contentus haec de obiecto intelligibili dixisse breuiter.

Vniuersalia quid.

DE RATIONE. CAP. XXIII.

Quod hoc capite de ratione dicam paucissima, non ita debet accipi, quasi ratio hominis aliud quid sit, quam intellectus, cum sint planè idem numero: tamen huius uocabuli ambiguitatè libet hic explicare. Ratio enim quandoque totam significat hominis animam, scilicet rationalem: quandoque intellectum & mentem, de qua haecenus: quandoque definitionem, & essentiam rei intellectae: quandoque etiam modum rei uel causam. Verum hoc capite, Ratio est, intellectus conferens inter se plures species intellectas, &

Rationis acceptiones.

Ratio quomodo hoc lo

Bb s conce

eo accipiat. conceptas à rebus speculatiuis uel practicis. Vt dum confere
 Dialecticam cum Rhetorica, uirtutem cum uitio, scientiam
 cum opinione, angelum cum anima, aut quamlibet speciem
 intelligibilem cum qualibet specie, singulare cum alio sin-
 gulari, aut cum uniuersali suo, uniuersale cum inferioribus
 suis aut singularibus, uel cum alio uniuersali, propositionē
 cum aliis propositionibus ueris aut falsis, definitionem cum
 definitō, partes cum toto, & speciem cum proprio, accide-
 tia cum subiecto, & cetera similia. Atqui in summa, Ratio
 est intellectus plura simul concipiens, atque confrens inter
 se, ita ut uel partem eorum, uel nihil, uel omnia probet,
 nempe uera aut bona: uel contrā improbet, nempe falsa aut
 mala, & plura similia inde uel dissimilia sibi eliciat ac ra-
 tiocinetur. Intellectus ergo unam rem uel propositionem
 concipit. Ratio plures simul res & propositiones confert,
 nobilissimāque pars est ipsius intellectus, quæ docet pro-
 bare uerum, aut bonum; & reprobare falsum aut malum,
 optima uoluntatis magistra, & monitrix. Quomodo uerò
 Rationis di- rursum diuidant rationem, & quæ sint eius affinia, in ca-
 pit. & affinia. pite xxxvj. & sequentibus exponam.

DE VOLUNTATE.

CAPVT XXIII.

PRIMÒ, Hominis esse duas partes primarias ostendi-
 mus suprâ eodem capite xviij. scilicet intellectū uel ra-
 tionem & uoluntatem, atq; item suprâ, eodem capite xv.
 uoluntatem quindam uocauimus irrationalem, hoc est, ap-
 petitum sensitiuum, qui à Theologastris uocatur sensualis,
 homini cum bestis communis. Verum hoc capite loquimur
 de hominis propria uoluntate, quā recte appellamus intel-
 lectiuum & rationalem appetitū. Ita Voluntas est potentia
 Volūtas, q̄d. animæ rationalis, motiua, qua homo intellecta cupit, ut bo-

na: uel renuit, ut mala. Intellectus ergo uel ratio docet & explanat quid faciendum fugiendumq; sit, quæ uacare debet temeritate, & negligentia. Voluntas autem, id est, appetitus, hominem huc atq; illuc rapiens impetu suo, debet rationi suæ obtemperare, nihilque agere aut uelle, nedum re præstare, cuius non possit probabilem causam reddere. Nam Ratio est metrum & regula actus uoluntarij. Et enim ratio deprecatur ad optima, & semper ad optima queque hominem adhortatur, ut in j. Ethicor. capite xi. Aristoteles differit, & Cicero in Officijs capite de Temperantia, & in j. libro De legibus.

SECUNDO, Obiectum uoluntatis propriè est bonum appetibile, uel malum abominabile, intellectu perceptum, & diiudicatum à ratione: quæ quidem uoluntas fallitur, si ratio quoq; fallatur & intellectus, quem propter sensuum incertitudinem, & propter phantasiæ errationem sæpius aberrare contingit. Tamen si enim intellectus seu ratio perfecte est absoluta, perfectaq; animæ potètia: tamen uitio sensuum & phantasiæ per accidens decipitur. Omnia enim rectè nouisse, & in nullo errare, nõ hominis, sed Dei prorsum est, ut alicubi Iurecõsultus inquit, Nec etiã intellectus, & cognitio hominis in hoc corpore est planè perfecta & absoluta, sed in plerisq; est obscurior, ne dicã incertior sæpe. Ut Platonici dicunt, nihil, uel saltè nõ omnia, certò sciri. De quo uide Ciceronè & Academicos, & Platonicos. Qui tamen malè arguunt à singularium fragilitate & incertitudine ad uniuersalia, quorum Idæe sunt perpetuæ ac infallibiles.

TERTIO, Duplex est uoluntas, scilicet, Naturalis & Rationalis. Naturalis uoluntas est, qua appetimus ea, quæ naturaliter non possumus non appetere, ut esse, uiuere, scire, edere, bibere, sentire, bellè agere: & qua contra auersamur ea.

Voluntatis obiectum.

Voluntatis obiectum.

Ratio quartè interdù aberrat.

Voluntas duplex.

mur ea, quæ non possumus non horrere, uel saltem renuere ac uilipendere naturaliter, ut mori, famefcere, nescire, miserè agere, ut nolle hominem uolare. Atque hæc uoluntas non est libera, sed rapitur à natura, desiderante suam perfectionem: ideo neq; bonum, neq; malum reddit. Voluntas rationalis, quam aliàs deliberatiuam, Græci βέλτιον, aut προούπεσιον, hoc est, electionem uocant, est qua arbitraria cupimus uel renuimus, liberè & deliberatò, ut cum uolumus aut nolimus esse uirtuosi, uitiosi, ut cum eligimus uel renuimus arbitrarias operationes, & res sitas in nostro arbitrio, de quibus infra, capite xxxv. & xxxvj. & hæc uoluntas mota ab appetitu sensitiuo uel ab intellectu passibili, demum est libera, & bonum reddit uolentem bona, ac renuentem mala moralia: & contra malum reddit uolentem mala, & nolentem bona moralia, ut infra, cap. xxxiiij. Verum quatenus & quare uoluntas rationi pareat uel repugnet, infra cap. xxx. de Affectibus indicabo.

DE MEMORIA INTELLECTIVA.

CAPVT XXV.

PRIMO, Communis est quedam homini cum bestijs memoria, quam Sensitiuam, retinentem phantasmata sensibilia, & organicam appellamus, de qua supra eodem, cap. ix. Sed memoria intellectiua soli homini peculiaris est & propria, custos & conseruatix fidißima conceptuum, & imaginum: uel rerum, quarum species sunt ab intellectu perceptæ, & hæc potentia est nõ organica, sicut & intellectus, cuius ipsa pars est, retinens species intelligibiles, & intellectui referens, ac subinde eas renouans. Huius enim memoriæ obiectũ est præteritũ, id est, species intelligibiles, iã dudum animo cogitata, & infixæ. Nemo enim dicit se meminisse futuri, sed coniectare futura: neq; præsentis meminisse, sed

Voluntas naturalis nõ est libera.

Voluntas rationalis est libera.

Memoria sensitua.

Memoria intellectiua.

Obiectũ memoriæ intellectiua.

sed cognoscere presens. Itaque Memoria est potentia intellectiua, non sensus, neque coniectura, sed habitus quidam referens species, post aliquantum temporis exactum, ut ediscentes experiantur.

Memoria intellectiua quid.

SECUNDO, Memoria quedam est naturalis, quedam artificialis, que adiuuatur preceptis eius artis, quam nunc Memoratiuam appellant: de qua in tertio ad Herennium,

Memoria duplex. Ars memoria tiua.

2 Fabius in xi. capite ij. Duo sunt autem memorie officia, scilicet retinere species intelligibiles, semel intellectui passibili impressas, et referre ac renouare quoties libet, et opus

Memorie ij. officia.

3 fuerit, easdem species. Secundum officium est, species impressas, ac obliuioni tamen traditas, quasque intellectui uel animo semel aut sepius exciderint, illas renouare, et quasi mortuas species resuscitare, et hoc uocatur Reminisci, et Reminiscetia. Nam Reminisci est, obliuioni tradita recordari. Quod opportunissime fit a circumstantiis persone, temporis, loci, ut disertus Arist. in libello de Memoria ac Reminiscetia docet.

Reminisci quid.

TERTIO, Quatuor sunt necessaria ad exacuendam

Ad exacuendam memoriam quatuor necessaria.

1 atque exercendam memoriam, scilicet primum, bono ordine

2 digerere memorie commendanda. Deinde meditari attentè,

3 sepiusque eadem repetere. Post affectu quodam peculiari letitie

4 aut doloris in rem memorandam ferri. Denique crebro repetere memorie quamlibet infixam. Ita fiet demum, ut memoria

sit fidelis atque tenax: que quidem eorum, que addiscimus, et docemur, unicus est thesaurus. Quod uero plerumque ingeniosiores sunt magis obliuiosi, quam illi, qui minus ingenio ualent, inde accidit, quod ingeniosi minus intendunt animum in species intelligibiles, quas celerius comprehendunt, et sic ingenio suo freti, nimiumque securi, celerius quoque amittunt ex animo conceptas species. Sed ingenio tardiores sue tarditatis conscij, cum plus intendunt animum in intellecta

Qui fiat, quod magis obliuiosi sint, qui ualent ingenio.

rellecta, fixius quoque, & firmitus retinent difficulter impressas species: sicut imago diutius manet, duratque insculpta marmori, saxo, aut aeri, quam cere impressa. Reliqua de hac materia ab Aristotele require.

DE LEGE NATURAE.

CAPVT XXVI.

P R I M O, Quae iam inde sequuntur capita, cum ad principia Moralis Philosophiae, atque etiam ad Theologiam ualde profunt, nolui omnino praeterire illa, tametsi non tam ad Physicam, quam ad Ethicam pertineant. Quare etiam breuior in istis ero, ne longius extra propositum euagetur.

Lex quid. SECUNDO, In genere quidem Lex est sententia, qua bona praecipuntur, & mala prohibentur. Ius autem est autoritas & facultas faciendi quid secundum leges. Verum triplex est Lex, scilicet Naturalis, quam iureconsulti uocant ius naturale, & ius gentium: & Lex Diuina, quae in sacris literis traditur. Et lex humana, quae iure Ciuili, aut Canonico scripto, uel consuetudine recepta continetur. Et iuxta Ciceronem, Lex naturae est ratio summa, insita in hominis natura, quae iubet ea, quae facienda sunt, prohibetque contraria. Vel Lex naturae est sententia communis, cui omnes homines pariter assentiuntur, insculpta nobis à Deo, pertinet ad mores formandos. Referuntur ergo ad legem naturae principia praethica, id est, sententiae communes, omnibus notae, de moribus: & item conclusiones elicite ex illis principiis. Talia sunt decem praeccepta Decalogi, item praeccepta similia ex libris Ethicorum quoque, de quibus infra, capite. xxxiiij.

Lex Naturae quid, secundum Cicero. TERTIO, Efficiens causa, & lator legis Naturae, est ipse Deus, qui eam inscripsit cordi, & animo, & intellectui cuiuslibet hominis nascentis, ut eius uoluntatem excitet ad bona, & absterreat à malo. Sic & D. Paulus ad Roma. cap. ij. in

ij. in hanc sententiam de lege Naturæ docet: Cùm gentes que legem (scriptam scilicet) non habent, naturaliter ea, que legis sunt faciunt, eiusmodi legem (scilicet scriptam) nõ habentes, ipsi sibi sunt lex, quia ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium illis reddente conscientia, &c. Præcepta uero legis Naturæ secundum Iureconsultos primaria sunt. Primum, Deum uenerari. Secundum, Honestè uiuere. Tertium, Patrie, magistratibus, parentibus obedire. Quartum, Neminem Ledere. Quintum, Suum cuique tribuere. Sextum, Rebus communiter uti, quatenus fieri potest. Septimum, Tollere nocentes e medio propter seruandam publicam salutem. Octauum, Rerum dominia, proprietates, possessiones, & usum distinguere, quibus communiter alioqui non licet uti. Verum de lege Naturæ longè plura à Cicerone, in primo de Legibus, à Iureconsultis & Commentariis eorum, in Tit. de Iure naturali, in Institutionibus, & in Tit. de iustitia, & iure in ff. require.

Legis Naturæ præcepta primaria octo, secundum Iureconsultos.

DE SYNTERESES.

CAPVT XXVII.

A Græcis Theologis præsertim à Damasceno Latini Synterefis hoc mutuati sunt uocabulum *συντερεσις*, quam nos conseruationem, uel attentionem uocare possumus. Nam Synterefis est naturalis habitus principiorum moralium practicorum, quasi concreatus homini, attendens ad legem naturæ, quam conseruat, instigans hominem ad bonum, & obmurans malo. Sicut enim *συνεσις*, id est, intelligentia, habitus est speculatiuus, acquisitus, conseruans principia speculabilia, ut infra xxx. & xxxij. ita Synterefis est habitus innatus, conseruans principia moralia uel practica, infra xxxiiij. Huius officium est ponere maiorem in syllogismo pratico, sumptam ex lege naturæ, suppeditante maiorem,

Synterefis, quid.

Synterefis officium.

& pro

Synteresis & probationem maioris. Est q; synteresis in intellectu potius, quam uoluntate, ut pleriq; Theologorū sentiunt. Tamen si Damascenus eam appellat uoluntatem rationalem, ac potentiam motiuam. Sed non ita multum refert: quia constat sanè synteresin esse habitum, aut intellectum practicum, aut uoluntarium, utique homini concreatum, & qualitatem innatam, sicut & lex naturæ est homini innata.

DE DICTAMINE RATIONIS.

CAPVT XXVIII.

Dictamen rationis, quid.

Officium dictaminis rationis.

Rationis due partes.

Ratio superior.

P R I M O, Quid ratio sit, dixi supra eod. capite xxiiij. Dictamen autem rationis est, uis ipsius, quo dicitur quasi & precipit, seu admonet facere bonum, aut omittere malum. Cuius officium proprium est, ponere minorem, & probationem minoris in syllogismo practico, infra eodem capite proximo, & ex uniuersali, uel generali lege naturæ elicere quid particulare. Duas autem rationis partes nominat D. Augustinus, scilicet rationem superiorem, & inferiorem. Superior ratio est, lumen humanæ naturæ, & quasi uis, dictans & præscribens diuina, æterna, merè honesta, utpote cum conscientia dicit, Peccatum hoc est fugiendum. Dictamen superioris rationis ponit causam: quia hoc peccatum offendit Deum, quia turpe est, & contra legem naturæ, quia hominis natura indignum est. Sic contra, cum Conscientia dicit, hoc iustum opus est faciendum. Dictamen rationis superioris ponit rationem, quia hoc iustum opus precipit Deus, quia est pulchrum, quia est homine dignissimum. Deinde synteresis maiorem quamlibet ponit syllogismi practici. Et hæc superior ratio malis affectionibus non obnoxia, sed illis tanquam regina imperans, amore ingenuo & pio fertur ad honesta, & timore ingenuo, non seruili, cauet uitia: iuxta illud,

Oderunt

Oderunt peccare boni uirtutis amore.

Atque hæc demum proponit sibi, & spectat ueram finem bonorum, scilicet honestatem meram, sine ullius utilitatis, aut uoluptatis respectu, ut admoneat bene agere, etiam si ex illo bono opere nos sequatur aliquod damnum, uel malum. Sicut Regulus mera honestate ductus, seruauit fidem Carthaginensibus, etiam suæ uitæ exitio, de quo sine, id est, uirtute & mera honestate, prolixè Cicero in v. Tusculana, differit, uirtutem solam sufficere ad beatam uitam.

SECUNDO, Inferior ratio est, quasi mulier illecebrosa, dictans & prescribens non diuina, sed humana: non æterna, sed temporanea: non merè honesta, sed utilia & uoluntaria, uel contra sine respectu honestatis. Ut fugiendum est peccatum, quia demeretur poenas, quia damnū uel ignominiam affert, quia capitaliter punitur, & multa afficitur: & contra, amplectenda est iustitia, quia bonam famam parit, & uoluptatem affert, & commoda. Atque hæc inferior ratio prauis affectionibus mirè obnoxia, & appetitui sensitiuo, fertur praua delectatione & illecebris tantum ad externum bonum, timoreque illiberali ac seruili cauet uitia. Quod si impunitatem sceleris sibi uideret propositam, nihil non flagitij committeret, & qualibet honesta contemneret: iuxta illud,

Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Hæc demum inferior portio rationis, proponit sibi & spectat non uerum finem bonorum, honestatem meram, sed alienum & falsum finem, scilicet commodum & uoluptatem. De quo sine differit Valla in j. & ij. lib. de Voluptate. Hominem non posse meram honestatem appetere, sed spectare tantum utilitatē aut uoluptatem, in qualibet actione. Est que hæc inferior ratio, nequam ille oculus sinister &

Cc prauus,

Inferior ratio.

prauus, qui sui amore ac philautia nimium laborat, & hanc homines plerique docti & magni sequuntur. Hec etiam ex praua aliqua sententia & maligna, prauum affectum hominis & uitiosam consuetudinem potius imitatur, quam legem naturæ, & synteresin.

DE CONSCIENTIA.

CAPVT XXIX.

Conscientia, quid.

PRIMO, Conscientia est iudicium de factis nostris bono aut malo, petitum à lege naturali. Vel, ut isti definiunt, Conscientia est naturalis habitus, conclusionum moralium, quæ eliciuntur ex principiis practicis moralibus, probans bonum opus, & reprobans malum opus. Sicut enim Scientia est habitus conclusionum, elicitarum ex principiis Theoricis infra, capite xxxj. sic Conscientia est habitus conclusionum practicarum. Etenim huius officium est ponere & inferre conclusionem, ex maiore synteresis, & minorem dictaminis in syllogismo practico. Est que hæc in intellectu, sicut & synteresis.

Sciëntia quid.

enim Scientia est habitus conclusionum, elicitarum ex principiis Theoricis infra, capite xxxj. sic Conscientia est habitus conclusionum practicarum. Etenim huius officium est ponere & inferre conclusionem, ex maiore synteresis, & minorem dictaminis in syllogismo practico. Est que hæc in intellectu, sicut & synteresis.

Officiū conscientia.

ponere & inferre conclusionem, ex maiore synteresis, & minorem dictaminis in syllogismo practico. Est que hæc in intellectu, sicut & synteresis.

Conscientia tria officia.

SECUNDO, Conscientia sunt tria officia, quæ præstat, prout intellectus & notitia nostra bifariam accommodat ad opus morale iudicandum. Primo, Prout cognoscimus quippiam nos fecisse, uel non fecisse. Sic conscientia dicitur testificari & coarguere. Hinc illud est prouerbium,

Conscientia mille testes. Et

Conscius ipse sibi de se putat omnia dici.

Secundo, prout iudicamus quippiam esse faciendum, aut omittendum. Sic Conscientia dicitur instigare, uel retrahere. Ita Virgilius scribit Mezentium & Turnum instigatos conscientia sua ad fortiter agendum, cum inquit,

-Aestuat ingens,

Imo in corde pudor, miseroque insania luctu,

Et

Et furis agitatus amor, & conscia uirtus.

3 Tertiò, prout quippiam iudicamus à nobis bene factū, aut factum malè: sic cōscientia dicitur defendere factū uel accusare. Ita illud Pauli ij. ac Rom. Testimoniū reddente illis cōscientia ipsorū, & inter se inuicē cogitationibus accusantibus (scilicet facta malè) aut etiā defendentibus (scilicet facta bene) in diē, quū iudicabit Deus occulta hominū. Vnde & Græco dicitur prouerbio, quòd conscientia ferit animū. Atq; hoc tertium est præcipuū eius officium. Et quia plerique homines malè ac flagitiosè agunt, ideò plerunq; conscientia accusat eos, quòd malè agūt, atq; remordet uexatq; adeò, ut nequeant interquiescere unquā. Sicut enim conscientia rectè uoluntatis, & rectè facti maxima est consolatio rerū incommodarū, maximāq; uoluptas rerum florentium, ut quidā homines felicitatem dixerint esse *εὐδαιμονίαν*, id est, bonam conscientiam: Sic contrā nullum est peius & atrocius tormentum, mala & inquieta conscientia: cuius atrocitatē Poëte significant, imò & depingunt sub persona Furiarum atq; Dirarū, ut exponit copiose Cicero oratione pro Roscio Amerino, & in primo de Legibus.

TERTIÒ, iudicium huiusmodi conscientie accusantis uel defendentis, fit per syllogismum practicū, affirmatiuum aut negatiuum, in qualibet figura, & modo: cuius maiorem synteresis, minorem dictamen rationis, cōclusionem uerò cōscientia ponit. Nec refert à maiore, an à cōclusionem incipias, tamen si conscientia ferè proponit probandum, uel improbandū. Etenim syllogismus practicū est, quo cuiuslibet operis moralis ratio queritur, cur rectè aut perperam fiat, factū uel sit ex principis suis et lege iurèq; nature peccata. Sic enim oportet omnia probare, & quòd bonū est, tenere. Atq; hac probatione nos uti debere Cicero significat,

Conscientie iudicium quo modo fiat.

Syllogismus practicū qd,

Cc 2 cum

Officiū, quid. *cūm dicit: Officiū esse opus bonum, quod cur factū sit, ratio probabilis reddi possit. Probabilis autē ratio est, quæ hominibus ciuilliter boni cōscientiæ bonæ, et non aberranti satis facit, tamen si aliis non satis faciat semper: iuxta illud,*
 Probabilis ratio, quid. *Conscia mens recti, famæ mendacia ridet.*

Sic contrā officio cōtrarium uitium, uel potius peccatum est opus malum: quod cur factum sit ratio probabilis reddi nequeat. Exempli gratia, sit hic syllogismus practicus: Regulus deliberat secum, utrum debeat Carthagenensibus seruire fidem. Respondet conscientia eius, fidem seruare debes Regule Pœnis. Ratio dicta: Quia fidem Regule dedisti Carthagenensibus. Synteresis proponit: Fides data, est seruanda. Hæc maior probatur à lege Naturæ, Quod tibi nolis fieri, alteri ne feceris. Sed nolis tibi Regule fidem non seruari. Ergo Regule debes fidem seruare. Ita unus syllogismus practicus alium parit, et sic longius argumentari possumus. Quamquam est difficile inexercitatis et præcipuè indoctis inuenire rationem probabilem cuiuslibet sui operis ex lege naturæ. Porro sicut prauis affectibus sibi fingunt quasdam prauas leges et malignas sententias, ut est hæc, Amantem redamare, infestum uerò odisse: et Malum malo reddere, quales contra ius Naturæ pugnant, et sicut inferior ratio sæpius à prauis affectionibus decipitur, sic conscientia quoque non æquè recta est et sincera in homine. Etenim Theologi conscientiam dicunt esse latam in impiis, et apertè malis, strictam, uel cauteriatam, in superstitionis et hypocritis, perturbatam in dubitantibus, peruersam in errantibus, rectam in piis et innocuis, rectificatam in pœnitentibus, qui respiscunt à malo. Verum hæc atque similia ad Theologiam remittimus.

Conscientiæ
 differentiæ, ea
 rûmq; causæ.

DE

DE AFFECTIBVS.

CAPVT XXX.

P R I M O, Hoc caput de affectibus inscripsi, non quod affectus sit aliud quiddam, quam uoluntas ipsa: uerum ut uarias uoluntatis species ac formas indicarem, tametsi attigerim supra eodem, capite xv. Itaque Affectus est breuis uel durabilis motus uoluntatis, prosequens bona, aut auersans mala. Est enim hic in affectu prosecutio atque fuga: quod est affirmatio et negatio in intellectu uel in mente. Hic alias à Latinis uocatur animi motus, perturbatio, egritudo, morbus, inclinatio, proprietas, affectio, passio, appetitus.

Affectus quid.

Affectus synonyma.

S E C U N D O, Diuiditur affectus quinquiesariam. Prima diuisio: Affectus uel motus animi alius est primus, alius secundarius. Primum motum appellant, rapidam illam et inconsultam inclinationem animi, qua subito in rem delectabilem uel auersabilem mouetur, et talis non est in nostra potestate, neque statim crimini uitioque uertitur. Vt quando permoueantur apud Homerum in iij. Iliados Troiani principes, specie Helenes: tamen quia non consentiunt isti motui in concupiscentiam eius, ideo non statim erant adulteri. Secundarius affectus, est consulti inclinatio, que rei cognite assentitur, et eam inhiat, et hic si feratur in illicitam rem, criminofus est affectus: sin fugiat rem licitam, criminofus item est affectus: ut Paris uisam Helenam inhians, crimen iam adulterij non effugit, quia motui adiungit assensum uoluntatis et concupiscentiam. De hoc uide Gellium in xix. capite j. ubi disputat quidam, bonum uirum obnoxium quidem esse primis motibus, sed non secundariis illicitisque affectibus. Secunda: Affectus alius est breuis, uel momentaneus: ut, ira furor breuis est: ut affectus in pueris, qui facile sumitur, et temere deponitur. Alius est durabilis, quem uel na-

Affectus diuisio quintuplex. Prima.

Secunda diuisio affect.

Tertia diuisio affect.

Quarta diuisio affect.

Quinta diuisio affect.

Affectus bonus.

Affectus malus.

tura, uel bona malae cōsuetudo homini indidit, nec facile sumptus semel deponitur, ut tristitia in Melancholico, iracundia in cholericō. Tertia, Affectus est alius naturalis, licitus, quem φρονητικὸν ἄρετῆν appellant, ut est amor parentum in liberos. Alius est non naturalis, illicitus, ut amor Paridis in Helenam. De hac uide in commentario secundi Ethicorum. Quarta, Affectus alius est lenis, qui uocatur ἡδονή, id est, proprietas uel propria inclinatio, alius est uehementior, qui uocatur πένθος, quod uel indignationem uel commiserationem meretur. De hac Fabium uide in vi. cap. ij. & iij. & Cicronem in Oratore perfecto. Quinta, Affectus uel appetitus alius est concupiscibilis, respiciens uel inhians bonum appetibile, ut spes & letitia. Alius est irascibilis, auersans malum abominabile, ut metus & dolor, supra eodem, capite xv. Ceterum species istorum quatuor generum requirere oportet à Cicrone in iij. & iij. Tusculan. omnes enim aliae quotquot sunt affectuum species, nascuntur ex spe, letitia, metu, dolore.

TERTIO, Ut licitus & bonus affectus rationi obtemperat, à natura & bona cōsuetudine profectus, hominēq; mirè commendat: sic contra illicitus malaeque affectus, neque rationi, aut synteresi, neq; cōscientiae obtemperat: utpote profectus à mala cōsuetudine, secundum Philosophos: & à praua cupiditate, peccatōq; originali, secundum Theologos, ac hominē uituperabilem & criminofum reddit plerūq; dum renuit bona, & prehensat mala, contra rationem & conscientiam hominis: ut amans Medea fatetur apud Ouidium in principio vij. Metamorphoseos, dicens,

Excute uirgineo conceptas pectore flammās,

Si potes infelix: si possem sanior essem.

Sed trahit inuitam noua uis, aliū dque cupido,

MENS

Mens aliud suadet. Video meliora, probóque,
Deteriora sequor, &c.

Sic & ille ait,

Prudens uidentisq; pereó.

Ita ergo uoluntas captiua tenetur & inuita trahitur ad
pessima quæque, à suis affectibus, nisi ratione quandoq; hi
uincantur, quæ longè omnium pulcherrima est uictoria,
nempe suos affectus prauos ratione cogere, & moderari
per uirtutem, fræniq; iniectis coërcere. Atque ita non est
solum bonis affectibus pugna cum malis cupiditatibus, ue-
rum mali etiam affectus quandoq; inter se pugnat, ac infir-
miorem (ut sit) superat fortior appetitus, ut plerunq; me-
liorem deterior. Sic metum mortis uicit dolor amoris de-
cepti spe sua, in Didone, cum inquit,

Mali affectus
non cum bo-
nis solum, sed
inter se quoq;
pugnant.

Quin morere, ut merita es, ferroque auerte dolorem.

Reliqua uerò de hac materia ad Ethicam prorsus perti-
nent. Cuius exempla uide in poëtis, qui sunt optimi artifi-
ces in depingendis affectibus.

DE HABITU INTELLECTIVO.

CAPVT XXXI.

PRIMO, Libet hîc quædam præmittere, de uario no-
titiæ genere: sic enim & superiora repetemus, & ad
fontem sequentium perueniemus. Igitur Notitia est qualitas
anime, qua cognoscitur species obiecti sensibilis, uel intelli-
gibilis, supra eodẽ cap. x. & xix. Hæc primum sic diuiditur.
Notitia est aut Sensitiua, qua apprehenditur res per sensum,
& speciem sensibilem, perq; iudicium factum de sensibili, su-
pra eodẽ capite vij, & ix. Aut est Intellectiua, qua res co-
gnoscitur per suã speciem intelligibile, supra eodem capite
xx. & xxj. Deinde intellectiua notitia est uel incomplexa,
uel complexa, supra eodem capite xix. in diuisione quarta,

Notitia,
quid.
Notitiæ par-
titiones.

Cc 4 Deniq;

Deniq; notitia complexa quedam concipitur ex oratione imperfecta, ut urbs Roma, Achilles Pelei filius. Quedam concipitur ex oratione perfecta, id est, ex propositione, ut Achilles Pelei filius fuit Græcorum fortissimus, urbs Roma est caput orbis terrarum, & hanc notitiam perfectam, uocant propositionem mentalem, id est, mente conceptam.

Propositio mentalis.

SECUNDO, Notitiæ duplex est officium, scilicet iudicare sensu interiore, aut intellectu: & hoc uocatur iudicium. Deinde assentiri uel dissentire ei, de quo iudicium factum est, hoc est, credere uel non credere, rem ita se habere.

Notitiæ officium duplex.

Hic autem assensus fit bifariam, scilicet sine probatione, & cum probatione, id est, cum syllogismo Theorico. Sine probatione fit quadrifariam, utpote: cum notitia uel assensus ille sequitur sensum, uocatur quidem Sensus, singularium tantum: ut, Hic ignis quem tango, est calidus: hæc pictura, quam uideo, est pulchra. Cum uero sequitur repetitum & ingenitatum sensum ac memoriam, uocatur Experientia, iuxta Aristotelem in fine secundi Posteriorum dicentem, Ex sensu fit Memoria, ex memoria uero eiusdem rei perceptæ repetita sepius nascitur experientia. Plures enim memoriae sunt, una experientia. Cum assensus sequitur propositionem, principium Theoricum, uel etiam legis naturæ sententiam, uocatur Intelligentia, habitus principiorum theoreticorum. Cum deniq; assensus sequitur autoritatem dicentis sine alia probatione, uocatur Fides. Verum alter ille assensus, uel notitia cum probatione fit item bifariam, scilicet, cum assensus animi sequitur signa probabilia: non tamen necessaria, tum uocatur suspicio, uel coniectura: ut, Quia tenuiter uestitus incedit ille. Ergo pauper est. Secundo, cum animi assensus sequitur præmissas, quæ sunt triplices, scilicet falsæ in materia aut forma, habentes tamen ueri aliquam speciem, præcipue

apud

apud imprudentes uel incautos. Harum assensus dicitur Error, micctus ex paralogismo sophistico. Et sunt probabiles Error. præmissæ uerisimilēsq; tantum, non uerò necessariæ. Harum assensus uocatur Opinio, quæ est notitia alicuius cum formidine de opposito, nata ex syllogismo Dialectico, uel Rhetorico probabili. Et sunt præmissæ necessariae ac certæ, uel per experientiã, uel per doctrinam, uel per principia. Harum assensus appellatur Sciëntia, quæ est notitia certa conclusio- num elicitarum ex præmissis certis. Et hæc probatio uocatur Demonstratio, de qua in libris Posteriorum. Itaque sunt octo species notitiæ, scilicet Sensus, Experientia, Intelligētia, Fides, Suspicio, Error, Opinio, & Sciëntia, quibus superadduntur Prudentia, Ars, Sapientia: item Synteresis, Dictamen rationis, & Conscientia. Atq; ita in summa habes quatuordecim notitiæ species, in intellectu rationēq; hominis sitas omnes, præter sensum, quibus uix plures inuenias.

TERTIO, Hæ notitiæ sunt qualitates cognitione fungētes in animo, uocate qualitates animi durabiles, id est, habitus animi partim innati, ut est Synteresis, Dictamen rationis, & Conscientia: partim acquisiti per doctrinam & usum, ut reliqui decē. Tametsi Plato, & eius sectatores ferre hos quoq; dicant innatos habitus naturæ: non quòd perfecta statim sciëntia, Prudentia, Ars nascatur cum anima creata, sed quòd animæ creatæ iam mox natura innascitur, naturalis potentia uel impotentia, ad hos aliōsq; habitus acquirendos. Sicut enim uirtutū uitiorūq; scintillæ quædam, sic habituum (ut inquit Cicero) igniculi, natura sunt animis inditi: qui deinde excrecente simul animo & corpore excitantur & inardescunt à doctrina & usu. Sicut latētes scintillæ è silice eliciuntur ictu ferri, ac ueluti sopitus ignis in cineribus, motu & statu resuscitatur: sic habitus ille po-

C c s tent

Opinio.

Sciëntia.

Notitiæ species quatuordecim.

Habitus animi alij innati alij acquisiti.

Platoni cur omnes habitus innati.

Naturalis potentia quid.

tentia per naturam innatus, fit deum habitus actu per doctrinam & usum acquisitus. Ita sane Homero, Euripidi, Ouidio & Virgilio fuit innatus. quaedam naturalis potentia ad poesin. Quod Ovidius de seipso aliisque Poëtis testatur, dicens, Est Deus in nobis: agitante calefcimus illo.

Sedibus aethereis spiritus ille uenit.

Sic Ciceroni innata erat talis potentia ad scientiam oratoriam, sed non ad poesin ita. Atque has naturales potentias uel hos habitus potentiae, eruditi uocant igniculos ingeniorum, impetus animorum natiuos, naturalia instrumenta, ingenita adiuuenta ad artes, & habitus, actuū habilitatem & aptitudinem, ut loquuntur. Sic Homerum dicimus natū & factum ad poesin, Catilinam ad malitiam, Socratem ad constantiam, Apellem ad picturam. In hunc quidem modum ego puto Platoniorum sententiam non ita multum abesse à Peripateticis. Sed de hoc in ca. xxxvij. plura fortassis dicā.

Habitus intellectiui, secundum Arist.

Aristote. partitio quomodo cum superiore notitiarum numero conueniat.

QUARTO, Ab Aristotele quinque tantum habitus intellectiui numerantur, scilicet duo speculatiui, quorum finis est scire, Intelligentia principiorū, & Scientia conclusionū, duo uerò practici, scilicet Prudentia, cuius finis est agere: & Ars, cuius finis est efficere, uel fabricari. Et quintus denique habitus, scilicet Sapientia, continens aliorum habitū, imò cuiuslibet notitiæ non modò doctrinam, uerum etiam usum & experientiam. Verum hæc Aristotelis partitio nihil admodum cum superiore numero notitiarum pugnat: quia numerat habitus acquisitos intellectiuios, qui docent nos certius & facilius quid scire & facere. Iam uerò Synteresis, Dictamen, & Cōsciētia, sunt habitus innati, nō acquisiti, quamuis etiam unā cum etate & experientia quasi increscant subinde. Sensus uerò non est intellectus, sed notitia organica, & experientia est à sensu. Fides est notitia soli auctori

autoritati assentiens, sine probatione. Verum Suspicio & Opinio, nihil firmi certiue docet: Error autem magis dedocet, quam addocet, quamuis ad artem & prudentiam sepe accedit opinio, sicut etiam ad habitus uoluntarios. Non enim omnium, quae in actionibus politick, ac in operibus artificum fiunt, certa ratio reddi potest. Restant itaque numero quinque habitus acquisiti, in intellectu positi, scilicet Intelligentia, Scientia, Prudentia, Ars & Sapientia, de quibus plura ab Aristotele in vi. Ethic. & à Commentariis quere, & quedam etiam supra, cap. ix. attigi. Ceterum in uoluntate sunt tantum duo habitus Morales, unus bonus, scilicet Virtus: alter malus, scilicet Vitium, ut mox infra cap. xxxij. uidebimus.

Voluntatis habitus duo.

DE PRINCIPIIS NATVRALIBVS.

CAPVT XXXII.

P R I M O, De uocabulo Principij, quam uarie significet, supra in j. capite xij. indicaui, ubi uidimus principium quoddam didacticum esse, id est, cognituum, id, quo res primum cognoscuntur, ad doctrinam uel actionem pertinet. Et huius aliud esse Incomplexum, quales sunt tituli, & themata simplicia, per naturam uel artem percepta. Aliud esse complexum, quales sunt propositiones primae, & regulae de sermone, de natura, de moribus. Adhuc tamen animaduertere oportet, Principium didacticum aliud natura notum esse, ut sunt propositiones uel sententiae communes de sermone ac natura, ut sunt leges naturae de moribus. Et de hoc solo loquimur in presenti cap. Aliud Principium doctrinae notum esse, quales sunt regulae generales, uel speciales quoque professionum, non nisi doctrina, usqueque percepta, ut sunt elementa, & praecipua Grammaticae, Dialecticae, Rhetoricae, Mathematicae, Physicae, Medicinae, Ethicae, Iuris scientiae. De hoc nihil dicimus, nisi quod in iam enumeratis artibus multa

Principium didacticum quid, & quotuplex.

De quo principio hoc caput agat.

multa, imò & plurima præcepta atq; experimenta oriuntur, & sumuntur ex isto altero genere principij, quod natura notū uocamus, latissimè patens in omnibus serè negotiis ac rebus. Nam ars imitatur naturā, quatenus potest, ut supra in libro primo de Arte indicauimus, cap. ix.

Principiū didacticum natura notū triplex.

SECUNDO, Principium natura notum Didacticum est triplex, scilicet, Logicum, Physicum, & Ethicum. Logicum est, quod pertinet ad sermonem: ut literæ & syllabæ sunt dictionum notæ, & hæc dictiones sunt notæ & signa cōceptuū in animo, & cogitationū: ut hæc, Verum & falsum præsumunt congruum: ut hæc, Quodlibet est, uel nō est. Itē, De quolibet est affirmatio uel negatio, & de nullo simul ambæ. Tales sunt regulæ, quas uocant maximas, in Topica pleraq;. Principiū Physicum est, quod pertinet ad scientiā naturæ, hoc est Physiologiā: ut Ex nihilo nihil fit. Aliquid fit ex aliquo. Omne generabile est corruptibile. Ut posita causa, ponitur & effectus potentia. Patiens ab agente patitur. Et tales innumera sententiæ communes Physicæ eliciuntur ex Aristotele, & aliis, qui Physicæ scripserunt. Et extat libellus quidam, cui titulus est Autoritates Aristotelis, ubi plurima eiusmodi principia Physicæ licet inuenire, quæ in hunc locum conferre, non est consilium. De principio Ethico, infra capite xxxiiij.

DE HABITU VOLUNTARIO.

CAPVT XXXIII.

Obiectū habitus intellectiui & voluntarij. **P**RIMO, Sicut habitus intellectiui obiectū est ipsa ueritas aut falsitas rei intelligibilis: Sic habitus uoluntarij obiectum est ipsum bonum, uel malum uoluntarium, morale, hoc est, honesta bonaq; opera, que rationi, moribus & legibus cōsentiunt, atq; obtemperant, & turpia malaq; opera, que cū ratione, & legibus pugnat. Verum habitus uoluntarij.

uoluntarius est qualitas animi, per consuetudinem & do-
 ctinam acquisita, docens & inuitans uoluntatem homi-
 nis certius ac facilius, bene aut male operari in ciuilibus re-
 bus. Et horum duo sunt tantum, scilicet Virtus ac Vitium,
 ut dixi. Quorum principia, & igniculi quidam, tamen si
 homini natura sint innati, sicut paulò antè de naturali potè-
 tia & habilitate ad acquirèdos habitus intellectiuos disse-
 rui suprà eodem capite xxxj. Tamen præceptis, doctrina,
 & usu excitantur, & illucescunt suo tempore. Atque ista
 quasi semina uirtutum uitiorumque natiua uoluntati insti-
 ta, tandem increscunt consuetudine in bonos, aut malos fru-
 ctus, hoc est, abeunt in mores durabiles, & confirmatos.
 De quo uide in v. Ethicorum, de discrimine actuum & habi-
 tum iustitiæ. Vnde & uirtus uitiumque appellantur etiam
 habitus morales, à more. Cæterum mos est solita cõsuetudo,
 actio moralis, & à consuetudine habet nomen. Sicut enim
 sæpius Citharam pulsando, aliqua ratione quispiam fit tan-
 dem bonus Citharædus: ita sæpius & frequenter uirtuosè
 aut uitiosè agens, ille fit demum uirtuosus aut uitiosus, id
 est, bonos, malosue mores imbibit, quos nunquam aut diffi-
 cilimè potest dimittere.

lütatis quid.
& quotuplex.

Habituum vo-
luntatis cau-
sa efficitur libe-
ri arbitrij.

Mos quid,
& unde.

SECUNDO, Virtus est habitus electiuus, in mediocri-
 tate, secundum nos consistens certa ratione, quemadmodum
 uir prudens iudicat. Sed Vitium est habitus electiuus, in ex-
 cessu aut defectu consistens, non certa ratione, contra quam
 uir prudens possit approbare. In utraque definitione genus
 Habituum electiuus idem est, quem uoluntarium appellamus,
 hoc est, talem, qui à libero arbitrio & cõsilio hominis de-
 pendeat, ut ne quis causari queat iure, hominem inuitum
 esse malum aut bonum, ut infrà capite xxxv. Sed definitio-
 nis utriusque reliquam expositionem uide in Commentariis in
 secun-

Virtus, quid.
Vitium, quid.

Habitus ele-
ctiuus, quid.

Virtutis & vi
nij species. secundum Ethicorum : quia de habitu uoluntario hæc in præsens sufficiunt. Species enim uirtutis circiter duodecim: & species uitij, hoc est, defectus, atque excessus item duodecim, in tertio, atque aliis libris Ethicorum enumerantur ac definiuntur, sicut à Cicerone in Officiis.

DE PRINCIPIIS MORALIBVS.

CAPVT XXXIII.

Principium morale, quid. PRIMÒ, Ethicum principium uel morale est, quod pertinet ad scientiam, & ad actionem moralem ciuilitè bonam aut malam. Vel principium morale est notitia, communisq; sententia ex lege nature petita, animoq; hominis insita. Sic et Cicero dicit alicubi, quòd sunt in animo paruæ quædam notitiæ rerum maximarum, quas cū sequitur uoluntas in agendo, rectè agit. Atq; hæ notitiæ sunt prorsum leges nature, & communia principia de moribus, perpetua & immutabilia. Semper enim ratio & conscientia iudicat huiusmodi sententias esse ueras atq; certas, quales sententiæ sunt decem præcepta Decalogi. Item præcepta Hesiodi in primo. Item sententiæ Theognidis & Phocylidis, dicta sapientum, & Philosophorum, disticha Catonis.

Nò quælibet cuiusuis sententiæ est principium morale. SECUNDO, Cauere oportet, ne sine discrimine quælibet Ethnici cuiusuis sententiæ statim putemus esse legem nature, & principium morale, cui parère oporteat, & cui obediatur rectè ac tutò. Nam prauus affectus hominis aliquando somniat sibi, & fingit prauas quoq; sententiæ quasdam ex uitiosissimo affectu *πλάττας*, aut uoluptatis natas: quales si quis sequatur, ille ualde errat, & peccat contra naturam & rationem. Cuiusmodi hæc est Catonis,

- Semper tibi proximus esto. Item,
Qui simulat uerbis, nec corde est fidus amicus,
Tu quoque sic simile, sic ars deluditur arte.

Da aliquid, & accipe aliquid.

Et si quæ similes inueniuntur. Verùm hæc moralia atq; illa naturalia principia pleraq; ostēdit lumen naturale dictaminis, & synteresis, suprà eo. ca. xxvij. partim autores et Philosophi tradūt. partim sensus, experientia, usq; docet, & lōge clariora reddit, ut de his Arist. in primo Ethicorū ca. vij. admonet. Et ex huiusmodi principiis pleriq; nascuntur syllogismi illi practici. De quibus suprà xxix. ostendimus.

Quid ostendat principia.

Vfus principiorum moralium.

DE LIBERO ARBITRIO.

CAPVT XXXV.

PRIMO, Plurima est controuersia inter doctos, utrum in homine sit Liberum Arbitrium, an non, & quatenus sit libera uoluntas hominis, aut coacta. Cū uerò de libertate arbitrij aut uoluntatis humane disputatur, quo ad res fatales, atq; diuinas, consulere debemus nō tam Ethicos, quàm Ecclesiasticos scriptores, & sequi non tam rationis humane captum & iudicium, quàm sacræ Scripture auctoritatem infallibilem, ut ab Erasmo ac Lutero in disputatione de Libero arbitrio clarè differitur in utrāq; partem, & à Diuo Augustino, atque à Laurentio Vallā in libro de Libero arbitrio. Quando uerò de libertate arbitrij in rebus ciuilibus ac humanis queritur, ibi rectè consulimus et rationis iudicium, & Ethicos autores, præcipuè philosophos, qui tamen & ipsi ambiguè tractarunt hanc materiam. Et in summa constat esse in homine liberum arbitriū in rebus non fatalibus, non naturalibus, non fortuitis: sed in rebus artificialibus, moralibus ac uoluntariis. Aliòqui enim superuacua essent consilia, deliberationes, præcepta, leges, admonitiones, uenie, præmia, pœnæ, ut eruditè Aristoteles in tertio Ethicorū probat, cuius loci Cōmentarios quoq; consule. Præterea nisi liberum esset homini arbitrium

An & in quibus rebus sit liberum arbitrium.

Quare necessario sit liberum arbitriū in rebus uoluntariis.

trium nihil admodum differret ab equo & mulo, & ab aliis bestiis, quibus ut non est intellectus, ita neque deliberatio, neque electio, neque liberum, sed coactum iudicium, nedum liberum arbitrium.

Liberum arbitrium quid. SECVNDO, Liberum arbitrium frè est, quam προαισθησις Aristoteles, nostri electionem uocant. Etenim

Obiectum.

Liberum arbitrium est uis uoluntatis humane, eligens bonum quid præ aliis, & respuens malum quid præ aliis, quod est factu uel prestare, uel fugere per se potest. Sic ergo obiectum liberi arbitrij est, non simpliciter bonum aut malum, sed bonum melius ac commodius, aut malum peius ac incommodius intolerabiliusue, cuius quidem non solum eligendi sed etiam prestandi efficiendiq; aut fugiendi facultatem habeat homo, ratioque & uoluntas hominis sit eius operis efficiens causa, non fatum, non natura, non fortuna. Excludimus ergo à libero arbitrio res fatales, naturales, & fortuitas, neque hic tantum morale bonum ut honestum, aut morale malum ut turpe intelligas, sed qualecunque bonum aut malum, reuera, aut specie solummodo tale. Itaque due uires animi requiruntur in libero arbitrio, quarum una est à ratione, scilicet deliberatio, facta & adiuta per notitiam obiecti, quia nihil cupitum, nisi cognitum. Altera uero est à uoluntate, scilicet electio libera, que non coacta, sed sponte hoc eligit, tanquam commodius, & opere prestat, illud uero spernit tanquam incommodius, & effectu fugit ac deuitat. Sicut ergo ratio coniungitur & confertur intellectui, supra eodem cap. xxij. ita hic liberum arbitrium uoluntati coniungitur & comparatur.

In libero arbitrio due uires animi requiruntur.

Finis liberi arbitrij.

TERTIO, Finis liberi arbitrij est reddere hominem uirtuosum, & commendabilem, eum scilicet, cuius uoluntas bona eligit & efficit bona, fugit autem mala, & contra
redde

reddere hominem uitiosum & criminosum, eum scilicet, cuius mala uoluntas contumaciter eligit mala, & peccata committit, declinat autem à bono. Sic ergo sibi expensum ferat homo quòd malus est. Etenim sibi ipsi causa malis is est, falsòque incusatur Deus, aut fatum, aut fortuna, quòd etiam apud Homerum in primo Odysseæ Deus ille graui-
ter fert, dicens,

Homo sibi
ipsi est causa
mali.

O facinus? mortale genus nos numina falsò
Incusat, causamque putat fontemque malorum,
Que ueniunt, sua sed percunt ob facta nefanda,

Cum præter fatum sibi sponte incommoda quærant.

Reliqua de his rebus ab Ethica Philosophia petere oportet, ut ab Aristotele in tertio Ethicorum, à Boëthio in cõ-
solationibus, à Georgio Niseno in vij. libro.

DE RE VOLUNTARIA.

C A P V T XXXVI.

PRI MO, Obiectum liberi arbitrij, ut dixi antè, Res
uoluntaria est res quelibet, bona, mala aut media, cuius
ius non solum eligendæ, sed etiam potiunde fugiendæq; faci-
cultas est penes hominem. Vel Res uoluntaria est, res neque
fatalis, neque naturalis, neque fortuita, neque homini factu
impossibilis, ut soluere creditum, mouere pedem, loqui, ca-
nere, & similes actus sunt res uoluntariæ. Tamen si enim
plurium actuum potentia & habilitates (ut propria hominis
quarto modo) sint naturales: tamen potentiarum actus sunt
uoluntarij in homine, ut homo, quanuis à natura habet po-
tentiam loquendi, numerandi, ratiocinandi, bene aut malè
operandi: tamen actus ipsi, ut locutio, numeratio, operatio,
opus, sunt à uoluntate. Cuius autem actus impotentia &
inhabilitas naturalis inest homini, idem actus nullo modo
est res uoluntaria, ut quoniam homo naturaliter inha-

Res volun-
taria quæ.

D d bilis

bilis est ad uolandum, ideoque uolatus non est homini res uoluntaria. Ceterum ex supra dictis probe discernere oportet res fatales, supra in primo cap. v. res naturales, supra in j. cap. vij. res fortuitas, supra in j. cap. xxvj. res artificiales, que pleraque sunt uoluntariae, supra in j. cap. x.

Species seu differentie actionum humanarum. **SECUNDO**, Hominis respectu pleraque sunt Inuoluntaria, ut à fato, à natura, à fortuna prouenientia: Sicut et ea que aliò qui uoluntaria, tamen ui coactus aut errore, culpa, ignorantiaue homo lapsus facit. De quibus et iureconsulti disputant, in Titul. de Iuris et facti ignorantia, in Digestis, et Codice. Quaedam sunt Voluntaria, in quibus notitia et cognitio rationis non fallit agentem, ac uoluntas eligit et imperat actionem, et non impediuntur actio, ut cum eligit et imperat sobrietatem, fortitudinem, otium, ignauiam. Quaedam Mista sunt quae partim necessitate et ui, partim uoluntate fiunt, ut si quis metu tormenti factetur delictum. Et huiusmodi habentur pro uoluntariis, qualia sunt etiam propemodum, que natura quoque cogente facimus, aut omittimus, nisi perire malimus, ut edere, bibere, dormire, ut in iij. Ethicorum capite j. et ij. et in eius loci Commentariis.

Affinia & diuersa rei uoluntariae.

DE CAUSIS VOLUNTARIIS.

CAPIT. XXXVII.

Causae uoluntariae effic.

Ratio.
Voluntas.

PRIMO, Quae sint causae uoluntariae efficientes, dixi supra eodem cap. xxxv. nempe ratio et uoluntas, tamquam duae primariae uires hominis. Ratio quidem cognitio nem rei uoluntariae efficiende aut fugiende tenens, et notitiam, nam ignoti nulla cupido est: uoluntas uero, deliberatè eligens atque imperans efficere aut deuitare uoluntaria rem, cognitam et diiudicatam à ratione. Et bona quidem pars est probitatis, ex animo uelle probum esse, sicut et bona pars est do

est doctrina, ex animo uelle doctum esse. Atque hec quidē procedunt in rebus politicis, uerum in rebus fatalibus & diuinis, precipue quæ ad pietatē attinēt, causa efficiens & imperans aliquid piē fieri, est Spiritus sanctus: uel contra impiē quid fieri suadēs, est partim praua hominis uoluntas, deprauata peccato originis, & mala consuetudine: partim mali genij, & diaboli impetus atque uis, rapientis & precipitatis miserum ac flagitiosum hominem in nefandissima quæq; ut ne si uelit quidem, possit prestare politicam illam probitatem. Ut patet de Medea, exurente suum maritū Iasonem, & interimēte liberos suos, ut de Atreo, de Oreste, de que aliis apud Poetas & Historicos, sacros et pphanos. In rebus fortuitis quandoq; adiuuat uoluntas hominis Fortunam: iuxta illud,

Forum, quæ
piē aut impiē
fiūt, causa ef-
fic.

Voluntatis
cum fortuna
& arte affini-
tas.

Cuique fortunam fingunt mores sui.

Et in naturalibus quoq; efficiendis sapissime Ars & consilium hominis multum adiuuat Naturam. Nam Ars imitatur naturam, quatenus potest, ut dictum est supra in primo, cap. xxiiij. & capite vj. & capite ix. ubi exemplum posuit de frugibus & arboribus in hortis colendis.

SECUNDO, Sunt præterea plura quidem adiumenta, quæ adiuuant hominis rationem & uoluntatem liberam: quò facilius aut bona, aut mala eligat, & præstet: utpote consuetudo, altera propemodum natura. Nam

Vsq; adeo à teneris annis assuescere, multum est.

Item doctrina, & disciplina: Plurimum enim, teste Aristotele, refert, statim ab adolescentia sic aut sic quempiam esse institutum. Atq; utinam (inquit Fabius in j. capi. iij.) liberorum nostrorum mores nō ipsi perderemus, cum infantiam statim deliciis soluimus: mollis illa educatio, quæ indulgentiā uocamus, neruos omnes, & mētis & corporis fran-

Doctrina &
disciplina.

Dd 2 git

git: fit ex hīs consuetudo, deinde natura. Discū hęc miseri, antequā sciant vitia esse. Et hactenus quidem de uiribus, et operationibus animę humane rationalis dixisse satis est. Restat ut de ortu, dignitate, et immortalitate eius pauca dicam: quibus peractis huic materię tandem finis erit.

DE ORIGINE ANIMAE.

CAPVT XX XVIII.

PRIMO, lucunda quidem est questio, sed mirę anceps de origine animę, ac modo ortus eius. Cū enim sanę cōstet eam infusam esse humano corpori, et inspiratā a Deo, sicut et uel idem Deus, uel natura infundit reliquis animatis corporibus suam animā, ut bestiis sensitiuā, plantis autē uegetatiuam cum uiribus suis. Tamē unde ueniant, quando, quomodoque ingrediantur animę in corpora animata, dubium est Philosophis, et Ecclesiasticis.

SECUNDO, Erat mihi quidem in animo recēdere hęc Platonis eiuſque sectatorū opinio, de ortu animę, et de descensu eius in humanū corpus e cœlo. Quomodo scilicet anima in cœlo nata ex particula diuine naturę, ibidem uariis notitiis et habitibus quoque ac uirtutibus instructa, et quasi Pandora quędam donata a Deo, a demoniis, a stellis, a syderibus in suum hominis corpus delabatur, tanquā in sordidum contagiosumque carcerem, cuius contagio prauas affectiones, tanquā sordes, hauriat, ita ut cœlestium donorum ac uirtutum planę obliuiscatur, neque illis uti queat, nisi denuo excolatur doctrina, et tanquā illato quodam lumine in tenebriosum carcerem illustretur et recreetur: unde est uulgare illud dictum, Scire nostrum, esse antiquorū reminisci, quia doctrina, cœlestes illas ingenij scintillas, et particulas diuini ignis illius propē extinctas resuscitet et inardescere faciat, ut et hęc sup. eod. cap. xv. de appetitu, et

Platonicoꝝ
opinio de or-
tu animę, e-
iusque ingre-
su in corpo-
ra

cap

cap. xxxj. et xxxiij. de habitibus dixi. Verū cū ista breuiter nequeāt explicari, ne sint prolixior, remittere libet ad Macrobiū in j. cap. ix. & xij. Somnij & ad Virg. vj. lib. eiusq; Commentarios, & ad alios Platonicos supra modū prolixē hęc tractantes: quos in hac parte Origenes quoque, & nonnulli ex Græcis Theologi sequuntur. Vide & Epistolam D. Augustini, de Origine animæ ad Hieronymum.

TERTIO, Quod longē ante Platonem Pythagoras commentus est, teste Ouidio in principio xv. Metamorphoseos, & Laërtio in uita Pythagoræ, et Luciano in Gallo, de Metempsychoſi, & Palingeneſia, hoc est, de regeneratiōe, et transmigratiōe animæ ex uno corpore plāte, aut animalis, in aliud corpus uel humanum, uel animale, uel uegetabile. Crediderim ego ad mores, & ad affectiōes, habitusque animæ subinde mutabiles ac uariabiles pertinere. Prout enim homo affectus aut moratus est uariē: ita lupum, ursum, leonem, bouem, canem, ouem, cuculum, uulturē, formicam, hominem, militem, mulierem, rusticū, nobilem, ciuem agit, pro conditionū uarietate. Sicut & Metamorphosis transformatiōq; illa corporum in alienas formas apud Ouidium pleraq; referuntur ad mores atque affectus.

QUARTO, Tertullianus et Auicēna aliiq; nonnulli opinantur, sicut corpus ex corpore per semē genitabile nascitur, ita animā quoq; ex anima nasci, & tanquā ex traduce propagari, sicut una lucerna incenditur ab alia. Hac autem causa moti sunt, quōd peccatū originis sit gētilitiū, et quasi propagatū ab Adamo in omnes inde sua serie homines, idq; euenire non uitio corporis, ut Platonici cōmunicuntur, peccatum ex corpore transfundi in animam, sed falsō. Vt enim habitus intellectiui nō sunt in corpore, sed in ipsa anima: sic & habitus uoluntarij uirtutēsque & uitia non sunt in cor

Pythagoræ
μετεμψυχο-
σις & παλιγε-
νεσις quid si-
gnificet.

Corporū me-
tamorphosis
quid signif.

Tertulliani
& Auicennæ
de ortu ani-
mæ opinio.

pore, sed in ipsa anima, tamen si corporis instrumenta & adiumenta quædam accedunt ad alios habitus acquirendos. provenit ergo peccatum uitio anime.

D. Augustini & Hieronymi de ortu anime humane opinio.

QVINTO, D. Augustinus et Hieronymus, quos plerique Ecclesiastici sequuntur, censent animam rationalem neque ex ulla diuina aut humana particula uel traduce propagari et nasci, sed ex merè nihilo creari à Deo in eodem momento, quo embryo, hoc est, fœtus hominis iam fuerit perfectus, & corpus humanum in utero matris sit absolutum sua forma, partibusque & membris corporeis, plus minusue, sexto mense post conceptum, & sic creatam animam mox infundi humano suo corpori, quod ei destinatur tanquam hospitium & habitaculum, quo ad inde rursum post mortem corporis ipsa immortalis emigret. Atque ita anima dum creatur, statim infunditur corpori suo. Ita ferè D. August. in lib. de de Ecclesiasticis dogmatis docet. Sed anima uegetatiua in plantis, et sensitiua in brutis animalibus reuera propagatur ex semine plantæ aut bruti, tanquam ex traduce, & ita succrescit ea cum suo uegetabili aut sensitiuo corpore, & unâ cum eodem hoc corpore corrumpitur, ac in nihilum euanescit.

Ortus anime uegetatiue & sensitiue.

Anima embryonis secundu Medicos.

SEXTO, De embryone, hoc est, de fœtu hominis imperfecto ante sextum mensem in utero, diuersè sentiunt Medici atque Ecclesiastici. Nam illi dicunt ferè embryonem non sua anima uegetatiua et sensitiua, sed à matris sue anima uegetari & sentire. Sicut carcinoma aliudue ulcus adhærens corpori creascit, & sentit, non sua, sed corporis anima, ut supra in lib. iij. cap. xxxv. dixi. Verum Ecclesiastici contra sentiunt, Embryonem primò uegetari anima uegetatiua sua & propria post conceptum, usque ad lxx. diem ut minimum, uel usque ad c. diem ad summum. Inde uerò post lxx. uel c. diem à conceptu, embryonem sentire sua propriaque anima sensitiua, usque in sextum

Anima embryonis secundu Ecclesiasticos.

sextum circiter mensem, quo mense de mum circiter anima rationalis creata ad imaginem Dei, corpori humano infunditur. Et hæc quidem de origine animæ ferè dicuntur.

DE NOBILITATE ANIMÆ.

CAPVT XXXIX.

Preclarior nihil de animæ excellentia & nobilitate dicere possum, quàm Cicero in j. Tuscu. & in ij. de natu. deor. & post Platonicos præsertim, qui in encomiis animæ sunt immodici & nimis magnifici ostentatores, quorū ampulle uerborū plerōsq; etiam ex Ecclesiasticis Græcis, & Latinis seduxere, ut in hac parte tractata plus equo rhetoriceantur. Clara etiā satis est animæ nobilitas ex supra enumeratis hoc libro uirtutibus & potentiis animæ. Verū ut in Catalogū quasi ante dicta congerā, libet hic breuiter recensere in genere omnes animæ uires, ut à Platonicis & Peripateticis digerūtur, ut & supra eodē cap. iij. Nā in uniuersum quatenus obseruauimus numero sedenario uirtutes animæ cōtinētur, quarū alia ferè aliā excellit & dignitate præstat. Animæ uirtutes sedenarim.

Prima ergo et infima uirtus animæ est *πυρρός*, Vis Vegetatiua, quæ animæ infundi dicitur à Luna, supra eod. cap. v.

Secunda, est *αισθητός*, Vis Sensitiua exterior, supra eodem cap. vj. & vij.

Tertia, *φανταστικός*, Vis Cogitatiua, sensus interior, supra eodem capite ix. Et has duas uirtutes habere dicitur anima ab influentia Solis. Atq; ab his duabus oritur quasi Vis Cognitiua. Nam sensus est primus notitiæ gradus, ut supra eodem, capite xxxj. ut etiam in prologo Metaphysicæ Aristoteles indicat.

Quarta, *ἐπιθυμητός*, Vis Concupiscibilis, uel Voluntas à Veneris sydere, supra eodem, cap. v.

Quinta, *θυμικός*, Vis Irascibilis, uel Animositas à

D d 4 Mar

Marte, supra eodem, capite xv.

Sexta, κινητικόν, Vis Progreſſiua loco, supra eod. cap. xvj.

Septima, πνοητικόν, uel πνευματικόν, Vis Spiritalis, quam Medici etiam ζωητικόν, Vitalem nominant, supra eodem, capite xvij. Et has duas uires habet anima item à Sole: quia Sensiui proprium est moueri & spirare.

Octaua, λογικόν, quòd & λογιστικόν, Vis Rationalis, sic in genere uocata, cuius sequentes sunt species, aliæque uires soli homini tributæ, supra eodem, capite xvij. & xix.

Nona, ἐγγύλιωτικόν, Vis Enuntiatiua, per uerba & orationem, explicans animi conceptū incomplexū uel cōplexum, supra eodem, cap. xvj. in diuisione quarta. Ut enim Aristoteles, inquit, in principio περὶ ἐγγυλίωσις, ea que in uoce consistunt (id est, uocabula) signa sunt affectuū & cōceptuum, qui in anima sunt: sicut ea que scribuntur (literæ & syllabæ) signa sunt eorum, que in uoce cōsistunt (id est, uocabulorū) Atq; ut nō eadem sunt apud omnes gentes literæ: sic neque uocabula omnibus hominibus sunt eadem. Affectus autem & conceptus, qui uocabulis significantur apud homines, sunt in animo inscripti. Etenim cōceptus, est idōlum & species quædam, à re intelligibili in animum influxa & desixa, supra eodem capite xx. & xxj. Sicut autem res sua substantia eadem sunt apud omnes gentes: ita et conceptus rerum iudem sunt in animis hominum omnium. Atq; hanc uim enuntiatiuam à Mercurio habet anima.

DECIMA, πρακτικόν, Vis Actiuosa à Ioue, qua homo sua sponte & arbitrio, suo consilio & certa ratione exercet, effectūq; præstat per artē & prudentiā, perq; sapientiam ea, quorum habet notitiā & habitum. Non enim satis est tenere otiosam theoreticam, nisi & effectū comprobet, ac tunc notitiæ certa experimenta exēplāq; edas, supra eodem

eodem xxix. & xxxv. ubi duas vires dixi in libero arbitrio esse, scilicet electionem & actionem, id est, praxin.

VNDECIMA, θεωρητικὴ, Vis Speculatiua, quod & ἐπιτημονικόν, id est, Vis cognitiua, dicitur à Saturno planeta melancholico infusa anime, hæc est, qua homo præditus est intelligentia, scientia, item sapientia, continetq; habitus intellectiuos, supra eod. cap. xxxv. & notitias, vel principia applicanda ad usum, atq; praxin, quã hæc omnino præcedit necessarió. Quia Praxis sine Theorica, non est certa neq; solida, ut Aristoteles in prologo Metaphysicæ differit.

DVODECIMA, πολιτικὴ, Vis aut Virtus politica, qua homo prudens & sapiens multa doctrina, usu, experientiaque edoctus & probatus, prauoq; appetitui suo moderatus, præstat opere ac certa ratione probitatem illam politicam, non priuatim modò, sed & publicè. Atq; harũ uirtutum primariæ sunt prudentia, Iustitia, Fortitudo, Temperantia, & aliarum catalogus est apud Macrobrîũ in j. cap. viij. Somnij. Quas quidẽ uirtutes politicas habent & exercent rectè & nõ otiosè hi, qui uocantur ciuilitè ac probi,

Quique sui memores alios fecere merendo.

Qualem uirum politicum Homerus in suo Vlyssè, Virgilius in suo Aenea, Xenophon in suo Cyro, Erasimus in suo Principe depingit. Qualem Aristoteles, in Ethicis ac Politicis describit. Verùm Politica uirtus est, que pertinet ad ciuilem & sociabilem uitam inter homines honestã. Huius sunt species septẽ, scilicet μοναχικὴ, Virtus hominis priuati. διονομαχικὴ, Patrisfamilias. νομικὴ, Iureconsulti & consiliarij. στρατιωτικὴ, Militis & ducis. ἀρχικὴ, Magistratus. ἱεραρχικὴ, Sacerdotis. ἡγεμονικὴ, Magni principis uirtus: quales sunt artibus pacis ac sciẽtia militari insigniter præditi, non meri homines, sed quasi semidei. Quales erant Mimos,

D d s Hercules,

Virtutes politicæ primariæ.

Politica uirtus quid, eiusque septem species.

Hercules, Theseus, Achilles. Atq; alij apud Poetas & Historicos Grecorū atq; Latinorum. Atque hæc duodecim vires aut virtutes animæ rationalis sunt veræ, & non commentitiæ aut imaginariæ tantum. Quarū priores tamen septem homini sunt cum bestiis cōmunes, nisi quod homo rationis compos, voluntati & animositati rectius moderari potest, isq; utitur aliquantū libero arbitrio & consilio, si modò sequatur rationem & naturam bonā, nō vitiosam consuetu-

Virtutes contemplatiue Platoniorum. dinem, supra eodem, Cap. xxx. Restant quatuor genera Virtutum, quæ Platonici sunt commenti, ut Macrobius testatur in j. capite viij. Somnij, ad imitationem, ut mihi videtur, Christianismi malè intellecti. Nam constat sanè ex ueterum scriptis quosdam Philosophos prophanos quoque audire solitos Christianorum conciones Ecclesiasticas, non quidem discendi, sed calumniandi gratia, aut etiam propter curiositatem: sicut in Actis Apostolorum scribitur D. Paulum concionantem, ab Epicureis & Stoicis auditum, & calumnia contumeliâque affectum. Sic & Origenem scribitur audisse Platinus uerbosissimus Platoniorum. Et Porphyrius quoque Apostata fuit Christiane sectæ. Isti ergo affingunt quadruplex hoc genus uirtutum, quas otiosas & contemplatiuas uocant, quasi pertinentes ad contemplatiuam uitam, de qua in primo Ethicorum capite iij. Et à Theologasteris plura scribuntur.

Contemplatiua vita.

DE CIMA TERTIA, Ergo istis Platoniciis Virtus est quam κατὰ γὰρ τὸν δὲ uocant, id est, purgatiuam, quod animus suis uiribus per eam purgetur à contagio mundi, & humanorum non modò uitiorum, sed & aliorum negotiorū prophanorum, soli q; se diuinarum rerū contemplationi dedit, atq; ad eò affectus humanos omnes exuat, tale quid & nunc

Anime mors Anabaptistæ somniant. Vocant autem Platonici hanc purgationem

gationem mortem anime secundā à uitiiis, quia prima mors anime secundum eos est, cū de celo descendit anima in corpus humanum, atque in id conicitur, tanquā in carcerem, ac quasi sepelitur uitiiis, suprā eodem cap. proximo, atque hanc effuxerūt ad imitationem mortificationis eius, cuius est in sacris literis mentio.

prima & secūda iuxta Platonicos.

DECIMA QVARTA, Virtus uocatur ab istis κατὰ ἀρετήν, id est, pura uel purificata, hoc est, ea, quam animus purgatus ac defecatus ab omnibus affectibus, exercet, qualia sacra litera uocant bona opera ex fide facta.

DECIMA QVINTA, Virtus est εὐνοία, id est, exemplaris uirtus in Dei mente, qui Deus omnium rerum sensibilium ac intelligibilium, Ideas cōcipit & cognoscit: hanc uirtutem ille in hominis purgatum & purificatum animū cœlitus demittit: quam Platinus proculdubio cōminiscitur ex stulta quadam & prophana imitatione sacre scripturae loquentis de Spiritu sancto, eiusq; gratia, quæ quidem iustificatis et uerè piis infunditur. Sed ab homine Ethnico prorsum nequit ne umbra quidem eius deprehendi.

DECIMA SEXTA, Virtus est θεογονία, diuina uirtus & à Philosophis maxima summāq; uocata uis faciēdi miracula, & diuina quasi opera edendi, ut dicunt Appolloniū Tyaneū miracula edidisse, et alios nōnullos prophanos homines. Hanc etiam à Christiana religione suffurantur isti: quia uana et stulta gētilitas sibi quoq; impie arrogauit miracula, ut Magi in Exodo certantes cum Mose: quasi uerò edere miracula maius aliquid sit, quā iustitia Christiana, cū & impij quoq; legātur in sacris literis multa miracula facere. Hæc Platonicoꝝ uana somnia recensui ob id tantum, ut haberemus fere summā Platonice Theologie, quam uocant, & ostēderem quā fide dignis scilicet, & iustis de causis

De theologia Platonica qd sentiendum.

causis quidam uaniloqui persuasi, Platoniam Philosophiam ausint comparare Christianismo, cum reuera simiarum animi ac mores corporaq; sint hominibus similiores, quam hæ quadruplices Platoniorum uirtutes commentitie; aliquantillam Christianismi ueri exprimant umbram. Sentiendum ergo est nullas in homine esse uirtutes supra politicas, neq; nobiliores ulla in hominis arbitrio sitas, atq; abunde nobilitati suæ satisfacere eum animi, qui nõ otiose nec imprudenter

et enim actione hominis politici summum bonum summamque
 Summum bonum hominis politici. felicitas est posita. Hanc cõsecutus uirtutẽ uix ciuilitate bonus ac sapiens, sentiat se finem metamq; suam pertigisse, ut recte Cic. in v. Tuscul. differit, et in lib. de finib. bonorum definit. Nam quæ ad uerè Christianas uirtutes, ad fidem, iustitiãq; pertinent, non ex ulla Philosophia quãacunque, sed tantum à sacris literis sunt petenda.

Christianismus unde cognoscendus.

DE IMMORTALITATE ANIMAE.

CAPVT XL.

Philosophorum de immortalitate animæ disputatio.

Quanus Plato in Phædone atq; alibi, et post eum Platonici multis argumētis immortalitatem animæ rationalis conetur probare, cuius disputationis summam cõplectitur Cic. in j. Tuscul. et in Catoe aliisq; locis, et Macrob. in ij. Somnij, cap. xij. in finem usq; circiter eius libri, recensens Aristoteles argumenta contra Platonem et eorum refutatione: Tamen humana ratio per se ne illis quidem argumētis, nec ullis aliis sibi probare potest, et persuade,

De immortalitate animæ soli verbo dei credendum.

ut certo credat immortalem esse animam humanam. Sacris ergo literis hic potius inmiti oportet, et diuine auctoritati, quã rationi, aut Ethnicorum probationibus. Epicurei uerò et bona hodiẽq; pars hominũ de anima nõ aliter de Epicurei atq; finiunt, quàm illi impij in libro Sapiẽtiæ cap. ij. dixerũt. cogitan

gitantes apud se nō rectē: Exiguū & cū tēdio est tempus
uitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis, & nō
est qui agnitus sit reuersus ab inferis. Quia ex nihilo nati
sumus, & post hoc erimus tanquā non fuerimus. Quoniam
fumus afflatus est in naribus nostris, & sermo scintillæ ad
commouēdum cor nostrū. Quia extinctus cinis erit corpus
nostrū, et spiritus diffundetur tanquā mollis aēr, & transi
bit uita nostra, tanquā uestigium nubis, & sicut nebula dis
solutur, quæ fugata est à radiis Solis, & à calore illius ag
grauata. Venite ergo, & fruamur bonis quæ sunt, nemo no
strūm exors sit lætitiæ, & nemo esto sobrius neque frugi,
ubique relinquamus signa lætitiæ. Quoniam hæc est pars
nostra, & hæc est fors nostra. Hæc impij dicunt, hodiēq; ex
animo, ut ait ille, quisquis fuit: Ede, bibe, lude: post mortē
nulla uoluptas, neque ullus est sensus.

Quia & ex Aristotelis uerbis nequit probari animæ im
mortalitas. Nam quod in iij. de anima dicit, Intellectum esse
perpetuū, æternū, separabilemq; nō ad animæ substantiam
referrī debet, quod sit immortalis: sed ad naturā, & agilita
tem ipsius intellectus agentis, cuius naturale lumen est per
petuū, & sibi semper constat, quādiu uiuit, & separabilis
est, nō quidē à corpore intellectus ipse, sed nō est alligatus
certis conceptibus, & cuilibet rei intelligibili concipiendæ
sufficit. Soli ergo Christiani et pij certā immortalitatis ani
mæ resurrectionisq; & uitæ æternæ spem habēt. Hæc quidē
erant, quæ de animæ natura atq; officiis notatu & obserua
tu digna existimauī, ideōq; sine ambagibus opinionū, quā
potui fideliter exposui, quāuis prolixius. Verum hanc uer
bositatem cōmoditas huius materiæ facillē compensat.

Ex Arist. ne
quit probari
animæ im
mortalitas.

Finis libri Quarti de Anima.

PERORATIO HV
IVS COMMENTARII
PHYSICES.

Cur & quan-
do discenda
Physica.

Professio
Physicæ &
Mathemati-
cæ antiquissi-
ma.

AD FINEM huius Commentarij vide-
bantur mihi studiosi iuvenes admonendi,
ut Physicam professionem magni facerēt,
ac minimè negligenter, post elementa di-
cēdi percepta, & usu aliquo cōprobata.
Verū qui sibi suisq; studiis bene uolunt, sua sponte ferūtur
ad optima quæq; et necessaria perdiscenda. ignari autē sui
finis, quem certum in discēdo sibi propositum uident nullū,
& propria aliō qui segnitie miseri, non facillē admonitiōnē
ullam admittunt: ideōq; non utar hic ambitiosis encomiis,
qualia iam sepe à doctissimis publicè pronūtiari audiuimus.
Quid enim isti persuadeas ulla ratione, ut de scientia rerū
naturalium honestè sentiat, quem huius artis honestas pu-
blica priuatāq; non allicit, neq; etiā pertrahit, ut ultrò se
huic dedat, quæ à maximis quibusq; & doctissimis semper
est amata & religiosè culta, in hanc usq; ætatem? Constat
enim Mathematicæ & Physicæ professionem longè omnium
antiquissimā esse, & quāuis primū à Thalete Milesio in
Ionia, & à Pythagora in Italia inuentam & Græcis homi-
nibus traditam. Lærtius in utriusq; uita scribit, & alij: ta-
mē multis antè seculis apud Aegyptios aliōsq; Oriētales po-
pulos floruisse eam, cū ex ueterū historiis ac monumētis,
tum etiā, è multis locis sacre Scripturæ certò apparet. Nā
Moses in Gene. cap. j. et ij. describēs, nō quidē physicè, Mun-
di ac omnium creaturarum originē, tamen apertè signifi-
cat uires & motus quosdā perpetuos naturalēsq; uicissitu-
dines

dines inditas esse creaturis & corporibus, quorum omnis natura ab opificis Dei et dispositione creatoris defluxerit, & in hunc usq; diem deriuata sit, ut supra in i. cap. iij. & vj. ostendit. Quin & D. Paulus ad Rom. i. cap. Deum testatur cognosci per contemplationem creaturarū. At quid aliud est Physica, quā creaturarum & rerum naturalium scientia, quatenus hæ sunt motui ac mutationibus obnoxie, certisq; principiis, causis & effectis cōstant? Quod si Deus nature omnis autor, per notitiam creaturarū suarum, tanquā ab effectis suis cognoscitur, ut D. Paulus inquit, & Cicer. in libris de natur. deor. præcipue in Secūdo, Tertioque probat: iniuste ergo, ne dicā & impiè faciunt isti, qui hanc Philoſophiæ nobilē partē nihil pendunt uel negligunt. Sine quā in sacris literis quoq; multa non assequitur illi, qui cōfidentissime clamant pugnare Physicā cum Theologia. Quare est nō modò res honestissima, uerū & utilissima, huic arti operam dare, quæ ad exacuenda ingenia & ad copiam rerum acquirendam plurimū ualeat, ut de incredibili uoluptate taceā. Quis enim sit à Musis, atq; ab omni humano sensu tam alienus ac remotus, qui non summam uoluptatem animo capiat ex lectione eius operis, quod Cicero De nat. deor. cōscripsit, ita absolutè & iucundè, ut nō credam aliquē esse tam barbarū, qui non uel millies repetita eius lectione, mirifice oblectetur? Ita plenus est ille liber pulcherrimis rerum naturalium exemplis, & experimentis, quarū rerum principia, causas & effectus, p̄prie Physica præscribit. Quis item tam sit immani & beluina natura, qui nō pulcherrima ista Anima descriptione & pictura delectetur, cuius artifex longè optimus est Aristoteles in tribus libris de Anima? Et ne singula persequar, moueat nos Virgilij quoq; autoritas: quanti enim is æstimet nature studiū, testatur dicens,

Physica
Quid.Commenda-
tio Physicæ.

Ab honesto.

Ab utili.

A' iucundo.

Ab autorita-
te Virgilij.

Me

Me uerò primùm, dulces ante omnia Musæ
Accipiant. Et reliqua.

Epilogus. Nam uulgò notus est iste locus in secundo Georgic. Præterea, bona pars medicinæ saluberrimæ artis, & Poëtice iucundissimæ scientiæ suam habet originem à Physica. Quod quidem notius est, quàm ut hic probari oporteat. Itaq; bonam operã cum aliqua fruge nauasse uideor, qui è multis Peripateticorum atque aliorum scriptis, hunc Commentarium qualècunq; descripsi, in iuuentutis usum, ut habeat nõ dico quid sequatur, sed quo admoneatur eorũ, quæ præcipuè ex tam multis libris Aristotelis & Philosophorum petere & inquirere debeat. Nec quem deterreat styli humilitas, uel uerborum aliquando insolentia, in istorũ etiam Commentariis, quia cuiq; professioni & arti est sua phrasis permittenda, neque eodem sermone omnibus seculis usi sunt eruditi. Diligentie uerò atq; fidei in hoc Commentario præstitæ, sum mihi adeò conscius, ut nihil æquè optarim in præsens, quàm ne esset hic Liber minùs absolutè perfectèq; perscriptus, quàm fideliter omnia conatus sum tradere. Nec puduit me aliena quasi mutuari ac transcribere cum hoc ipsum plurimos factitare uiderim, quorum autoritate & nomine me facillè tueri possum. Grati ergo & candidi iuvenes boni consulant hæc qualiacunq;, erratisq; dent ueniã eruditi. De bene dictis autem nullam aliam petimus mercedem, aut gratiam, quàm ne maligni in peiorem ea partem interpretentur, benigni uerò, ut suam erga nos beneuolentiã constanter candidèque conferuent.

FINIS QUATVOR LIBRORVM
Commentarij in Physicam
Aristotelis.